12 lekë

FJALOR I MITOLOGJISE

FJALOR I MITOLOGJISE

FJALOR I MITOLOGJISË

Hartuar

nga

Doc. TODI DHAMA

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»

Redaktore: *Frida Idrizi*

Recenzentë: Prof. *Androkli Kostallari*
doc. *Muzafer Xhaxhiu*

Kopertina: *Afërdita Nebiu*

PARATHËNIE

Popujt gjatë gjithë rrugës së zhvillimit të tyre kanë krijuar thesarë të paçmuar materialë e shpirtërorë. Në fushën e artit e të poezisë hapat e parë i nisën me përfytyrimin në mënyrë fantastike të botës reale objektive, të përpunuar artistikisht në formë të pavetëdijshme në ndërgjegjen e tyre. Kështu u krijua mitologjia.

Fjala «mitologji» vjen nga greqishtja: mithos *(përrallë, gojëdhënë) dhe* logos *(fjalë, arsyetim, shkencë). Mitologjia është historia legjendare e hyjnive, e gjysmëhyjnive dhe e heronjve të ndryshëm të lashtësisë. Në arsenalin e mitologjisë hyjnë edhe shumë mite që flasin për qënie të tjera të mbinatyrshme si për përbindëshat ashtu edhe për kafshët, bimët dhe mjaft dukuri të natyrës të përfytyruara në mënyrë fantastike.*

Mitologjia është feja e lashtë e bazuar në besimin te shumë perëndi, pra feja politeiste, që u rrënjos thellë në mendjen dhe ndërgjegjen e masave popullore, të cilat çdo dukuri në natyrë dhe në shoqëri e perceptonin përmes saj. Mitet mbi perënditë dhe heronjtë lindën në kohë shumë të lashta, në një periudhë kur mendja e njeriut ishte në një shkallë shumë të ulët zhvillimi dhe e paaftë të zbulonte shkaqet e vërteta të dukurive të botës reale, kur ende nuk ishte formuar shoqëria me klasa, nuk ishin zhvilluar forcat prodhuese dhe teknika e shkenca ende nuk njiheshin. Në këto kushte, krijimi i një realiteti të dytë përmes fantazisë ishte një nevojë objektive, sepse përmes miteve e legjendave njerëzit përpiqeshin jo vetëm të shpjegonin dukuritë e natyrës, por dhe të gjenin kyçin për t'i zbërthyer, qoftë dhe në fantazi këto forca të fshehta që vepronin në mënyrë kaq të pakuptueshme në jetën rreth e rrotull tyre.

Ëndrra për ta sunduar këtë stihi të papërmbajtur dhe kapriçioze të natyrës bëri të lindë poezia, me të cilën janë kultivuar dhe rritur këto mite e legjenda. Mitologjia është shpikje, fantazi e ndezur e pjellore që end si Arakna duarartë, e cila endte në pëlhurat e saj të dëgjuara, tablo të mrekullueshme plot

ngjarje e bëma, pasione e drama të fuqishme sipas modelit të jetës njerëzore.

Në fillimet e saj mitologjia ishte më e thjeshtë e rudimentale. Mbizotëronin kryesisht figurat e kafshëve e më pak ato të bimëve. Në fazat e para hyjnitë ishin në trajtë kafshësh të egra (theriomorfe) dhe në trajtë drurësh (dendromorfe). Dihet se hyjnitë antropomorfe (me trajtë njeriu) janë të një stadi më të vonë në historinë e feve. Zeusi, p.sh. para se të bëhej mbret i Olimpit, ishte shqiponjë në disa fise, qukapik në disa të tjerë; Hera ishte lopë; Atena-buf dhe Artemida-arushë. «Do të ishte gabim, megjithatë të mendohej se është fjala për një shndërrim të papritur e të menjëhershëm. Është më tepër një kalim shumë i ngadalshëm dhe krejt gradual. Mjaft elementë të mbetur më vonë tregojnë, në pjesën më të madhe të rasteve, stazhin theriomorf dhe dendriomorf që ka paraprirë fetë antropomorfe. Ndonjëherë kafsha, dikur vetë zoti, bëhet shok besnik, si p.sh. shqiponja e Zeusit, bufi i Atenës, gjarpri i Demetrës etj... (A. Krappe, Etudes de mythologie et de folklore germaniques, Paris, 1928, p. 20).

«Sa më i vjetër të jetë miti apo përralla — shkruan Gorki — aq më e fortë tingëllon në të fitorja e njerëzve kundër forcave të natyrës. Në të mungojnë dramat me karakter shoqëror, grindjet midis njerëzve». Kjo shpjegohet me faktin se në shoqërinë e lashtë pa klasa, kur u krijuan këto mite, nuk kishte drama të tilla.

Për kohën kur lindën, mitet kishin karakter përparimtar dhe ngjyrë të theksuar materialiste. Pas çdo përfytyrimi fantastik fshihej një dukuri reale. Shkrepëtima që dilte nga përplasja e reve me ngarkesë elektrike të kundërt i atribuohej Zeusit që hidhte rrufetë nga maja e Olimpit; stuhija si dukuri natyrore i atribuohej Poseidonit, i cili, i zemëruar, trazonte fundin e detit me cfurkun e tij. S'ka dukuri të natyrës, por edhe të botës shpirtërore dhe të marrëdhënieve midis njerëzve, që të mos jetë kapur e konceptuar me aq poezi e imagjinatë nga ndërgjegjja e njeriut të lashtë primitiv. Naivitet apo figurë poetike është shigjeta e Erosit, që cilindo që godet, i ndez ndjenjën e dashurisë?! Ç'mund të krijojë më bukur fantazia e njeriut se lindjen e Afërditës nga shkuma e bardhë e detit! Mitet përmbajnë në vetvete jo vetëm një kuptim të thellë real e një bërthamë të një koncepti materialist, por edhe një bukuri fantastike dhe një fuqi të madhe përfytyrimi poetik.

«... dihet se çdo fe s'është gjë tjetër veçse pasqyrimi fantastik në kokat e njerëzve i forcave të jashtme që sundojnë mbi ta në jetën e tyre të përditshme, pasqyrim, në të cilin forcat

tokësore marrin formën e forcave jotokësore. Në fillim të historisë, objekt i këtij pasqyrimi janë, para së gjithash, forcat e natyrës, të cilat gjatë evolucionit të mëtejshëm marrin ndër popujt e ndryshëm lloj-lloj personifikimesh të ndryshme». (F. Engels, «Anti-Dyring», Tiranë, 1974, f. 363).

Me kohë përënditë, të cilat në fillim ishin vetëm personifikimi i abstraguar i së mirës e i së keqes, u bënë në fantazinë e njerëzve, sidomos në mitologjinë greke, qenie të gjalla, reale, të ngjashme me njerëzit. Ashtu si këta edhe përënditë u veshën me të gjitha cilësitë e mira dhe të këqija, me të gjitha pasionet njerëzore, me të gjitha virtytet dhe veset, veçse në përpjesëtime më të rritura. Kjo dukuri u quajt antropomorfizëm. Perënditë jetojnë në Olimp ashtu si njerëzit në tokë: hanë, pinë, flenë, urrejnë e dashurojnë, grinden dhe luftojnë me njeri-tjetrin, thurin komplote e gracka, shkelin marrëdhëniet martesore, madje të gjitha këto kryhen me një cinizëm e violencë ku e ku më brutale se në shoqërinë njerëzore. Pjesa më e madhe e fuqive të Olimpit janë tiranë dhe armiq të njerëzimit. Shumë mite flasin për heronj që dënohen, sepse i shërbejnë njerëzimit. Prometeun me urdhër të Zeusit e mbërthejnë me pranga, sepse u rrëmbeu zjarrin zotave në Olimp dhe ua solli njerëzve; Tantalin e dënojnë, sepse u rrëmbeu ushqimin, nektarin dhe ambrozin perëndive; Sizifin, sepse mbërtheu me pranga Vdekjen (Tanatos), që e kishte dërguar Zeusi të shuante racën njerëzore. Vetitë më negative iu veshën zotave atëhere kur lindën klasat dhe urrejtja klasore. Lidhur me këtë Engelsi thotë se «... krahas forcave të natyrës, dalin edhe forcat shoqërore — forca, të cilat qëndrojnë përballë njeriut dhe që janë po aq të huaja dhe në fillim po aq të pashpjegueshme për të, sa edhe forcat e natyrës, dhe si këto të fundit sundojnë mbi të me të njëjtën domosdoshmëri natyrore aparente. Figurat fantastike në të cilat shpreheshin në fillim vetëm forcat misterioze të natyrës, marrin tani edhe atribute shoqërore dhe bëhen përfaqësuese të forcave historike». (F. Engels, «Anti-Dyring», Tiranë, 1974, f. 363).

Mite e legjenda kanë krijuar të gjithë popujt e botës. Për një mitologji të pasur përmenden asirët e egjiptasit e vjetër, hindusët, fiset kelte e gjermanike etj. Por më e njohur për Evropën u bë mitologjia e lashtë greke (paralel i ngjashëm i të cilës është ajo romake) për shkak të marrëdhënieve të drejtpërdrejta dhe të ndikimit që ajo ka ushtruar në zhvillimin e letërsisë dhe të artit evropian. Mitologjia te grekët u krijua me një transparencë e bukuri të veçantë. Ajo është e thjeshtë dhe jo e ndërlikuar si te popujt e Lindjes, të cilët krijuan figura të

frikshme hyjnish, të mbytura në misticizëm, me trajta të çuditshme e disi të llahtarshme.

Në ndryshim nga mitet e popujve të Lindjes, tek të cilët në forma dhe shkallë të ndryshme vazhdojnë edhe sot të mbijetojnë, e në mënyrë të veçantë kjo vihet re te popujt dhe fiset e Indisë, mitet greke e jetuan jetën e tyre për t'u zhdukur dalëngadalë, atëhere kur feja kristiane ushtroi një presion të fuqishëm mbi to, duke i luftuar egërsisht për të imponuar autoritetin e ideologjisë së saj reaksionare.

Është e vërtetë se kristianizmi mori mjaft nga mitologjia e popujve të ndryshëm, por gjithçka mori, e shfrytëzoi dhe i dha ngjyrën që i interesonte qëllimeve të tij për nënshtrimin dhe skllavërimin e njeriut. Të shënojmë vetëm legjendën rreth Krishtit, i cili vdes dhe ringjallet, që na kujton perëndinë e bimësisë Dionisin, i quajtur dhe perëndi e natyrës, që vdes dhe ringjallet. Por ndërsa Dionisi hokatar e optimist është zoti i vreshtarisë dhe i verës dehëse, i gëzimeve dhe i orgjive, Krishti është mishërimi i asketizmit, i heqjes dorë nga gëzimet e jetës. Me qëllim që të rrënjosë në ndërgjegjen e njerëzve idenë e pashmangësisë së vuajtjeve njerëzore në tokë, feja kristiane, si ideologji sunduese e kohës, krijoi legjendën e Krishtit martir, që mishëronte në vetvete mitin mbi perëndinë që vuan, vdes dhe ringjallet.

Ndërsa Dionisi bridhte nëpër botë, duke kaluar nëpër Greqi, Egjipt, Siri, Arabi, Mesopotami, Indi, i shoqëruar nga bashkudhëtarët e tij bakantet e menadat, nga Pani e Silvani, i pritur kudo me dashuri dhe nderim, sepse ai u mësonte popujve si të rritnin rrushin dhe të punonin tokën, Krishti, i pasuar nga 12 apostujt, nxënësit e tij, orvatej, sipas legjendës, të përhapte një fe mistike, që mohonte jetën reale dhe predikonte rezinjatën me vuajtjet, duke predikuar mbretërinë e qiellit.

Me mitet e në përgjithësi me mitologjinë është spekuluar shumë e në mënyra të ndryshme. Psikoanalistët, Frojdi e pastaj pasardhësit e tij, Jungu e të tjerët, i shohin mitet si burim për të njohur dukuritë e «subkoshiencës» (nënvetëdijes ose pavetdijes), veprimet e kryera në mënyrë të pavetëdijshme instinktive, të cilave u nënshtrohet vetëdija. Një vështrim i tillë i mitologjisë nuk del jashtë kuadrit të ideve tejet idealiste e reaksionare të psikoanalistëve, të cilët si forcë lëvizëse të veprimtarisë së njeriut shohin instinktet, libidon dhe injorojnë arbitrarisht ligjet objektive të zhvillimit të shoqërisë njerëzore.

Mitologjia greke, si mënyrë e veçantë e perceptimit të jetës në të gjitha shfaqjet e saj, i përgjigjet një stadi të caktuar të zhvillimit ekonomik të shoqërisë, bashkësisë primitive të fisit, e më vonë gjer në njëfarë kohe edhe rendit skllavopronar. Ajo

ishte domosdoshmëri historike objektive, e pakapërcyeshme, e përcaktuar nga shkalla tepër e ulët e zhvillimit të mendimit njerëzor, që e interpretonte botën në mënyrën e vet. Kjo mënyrë e veçantë interpretimi është tërë thelbi filozofik botëkuptimor i mitologjisë, e cila ka logjikën e saj të ekzistencës. Mitet nuk janë thjesht trillime fantastike apo fetare, ato janë pasqyrim i ndërgjegjes shoqërore dhe i përvojës së kufizuar njohëse, që i përgjigjej një stadi tepër të ulët të zhvillimit shoqëror, në mugëtirën e thellë të parahistorisë.

Mitet janë disa llojesh përsa u takon përmbajtjes së tyre. Pjesa më e madhe përmbajnë elementin vrojtues e përshkrues, që përzihet e gërshetohet me elementin shkak-pasojë, siç është ta zemë, miti mbi Niobën.

Ka dhe mite të tjera me karakter etiologjik, që priren të shpjegojnë shkakun e ngjarjeve dhe të dukurive të ndryshme të natyrës e të mjediseve shoqërore, por këto përpjekje mbeten në përgjithësi në një rrafsh thjesht fantastik e çudibërës. Elemente të tilla mrekullie gjejmë në mitin për Ifigjeninë, ku tregohet se erërat e kundërta që frynë në Aulidë për të penguar udhëtimin e grekëve në Trojë ishin shkaku i zemërimit të Artemidës. Si ky ka dhe qindra e qindra mite të tjera që nuk arrijnë të shpjegojnë prejardhjen shkakësore të dukurive të ndryshme, veç se veprojnë me hamendje e me trillime fantastike. Në ndonjë prej tyre, si pasojë e vrojtimeve mbi dukuritë e natyrës dhe e njëfarë përvoje jetësore, ka qenë bërë e mundur të krijohen paralelizma e figura metaforike, që na çojnë të mendojmë për shkaqet reale që e kanë shtyrë fantazinë e njeriut t'i lindë këto imazhe poetike. Kështu perëndia greke Gjea identifikohet me tokën dhe shoqërohet gjithnjë me epitetin nënë (Toka — nënë), si burim i pjellorisë të kulturave bujqësore. Ndaj dhe Gjea në mitologji përfytyrohet si nënë me shumë fëmijë, nënë e përbashkët e të gjitha qenieve të gjalla.

Me karakter etiologjik është dhe miti mbi Admetin, që mbrehu luanin dhe derrin në qerren e tij, të tillë janë dhe mitet që kërkojnë të shpjegojnë lindjen e njeriut, siç është ai i Kekropit, mbretit të parë përrallor të Atikës, lindur nga dheu dhe i përfytyruar si gjysmënjeri dhe gjysmëgjarpër, apo miti rreth zanafillës së popujve dhe fiseve të ndryshme, siç është ai i pellazgëve, të lindur nga dhëmbët e dragoit Ofion.

Ka mite të tjera me bërthamë filozofike, siç është ai i kozmogonisë (i krijimit të gjithësisë), që zuri fill nga Kaosi, nga i cili, si pjesë që e përbënin, u veçuan me radhë Gjea, (Toka), Erosi (Dashuria), Urani (Qielli) e deri te Zeusi e më tutje. Ky sistem mitologjik që flet për zanafillën e hyjnive është intere-

sant, sepse tregon se si në gjirin e mitologjisë fshihej një intuitë filozofike. Figurat mitologjike të Kaosit, të Gjeas, të Erosit janë pararendëse të koncepteve filozofike, materialiste për hapësirën, materien dhe lëvizjen. Perëndité e Olimpit personifikonin në fillim forcat e dukurive të natyrës, kishin karakter kozmik. Zeusi në fillim ishte perëndi që hidhte rrufe e shi e shkaktonte shtërngatën, Poseidoni ishte perëndi e deteve dhe Hadi i nëntokës. Karakter kozmik kishin në përgjithësi edhe fëmijët e Zeusit, që jetonin bashkë me të në Olimp. Afërdita ishte në fillim vetëm hyjneshë e pjellorisë, Artemida e kafshëve të egra dhe e gjuetisë, Atena personifikonte shkrepëtimën. Më vonë, kur u bë ndarja e madhe e punës, kur lindën klasat e shteti, perënditë morën atribute shoqërore. Kështu Zeusi, duke ruajtur funksionet e tij të mëparshme, u bë edhe kreu i botës dhe mbrojtësi i shtetit; Atena u bë mbrojtësja e zejtarisë, e shkencës dhe e qyteteve, Afërdita-hyjnesha e dashurisë dhe e bukurisë. Hermesi, dikur ndërlidhësi midis Olimpit dhe tokës, me lindjen dhe zhvillimin e tregtisë u bë mbrojtësi i kësaj.

Të gjitha këto tregojnë se mitologjia e lashtë pagane, gjatë rrjedhës së kohës, ka pësuar ndryshime të ndijshme në strukturën e saj të brendshme, në vartësi nga shkalla, në ndryshim të vazhdueshëm, e zhvillimit të jetës së fiseve primitive. Shumë mite e legjenda flasin për frikën dhe tmerrin e njeriut nga forcat shkatërruese të natyrës, siç ishin, p.sh. Skilla dhe Karibdi, rrufetë dhe stuhitë e Zeusit e të Poseidonit e shumë dukuri të tilla spontane natyrore, që u atribuoheshin fillesave irracionale mbinjerëzore, të përfytyruara në imazhin e perëndive. Por ka dhe mite e legjenda të tilla që kanë në qendër të tyre heronj e titanë si Herakliu, Tezeu, Odiseu e Prometeu që «... është shenjtori dhe martiri më fisnik në kalendarin filozofik» (K. Marks e F. Engels, «Mbi fenë» Tiranë, 1970 f. 12).

Figura e Prometeut është një nga më të ndriturat e më të thellat në kuptimin e saj filozofik. Ai është iluministi i parë që deshi të ndriçojë mendjen dhe ndërgjegjen e njeriut me të vërtetën dhe arsyen, duke ngritur krye kundër Zeusit dhe sistemit olimpik, që orvatej ta mbante njerëzimin në errësirë dhe padije. «Zjarri prometean» është bërë tanimë shprehje që përdoret për të treguar synimin drejt një qëllimi të lartë.

Figura të tilla heronjsh mishërojnë besimin e njeriut në mundësitë e tij krijuese e transformuese, idenë më sublime të vetëflijimit në emër të progresit dhe humanizmit, ndaj dhe ruajnë gjithnjë një tingëllim të shënuar revolucionar dhe bëhen pandërprerë burim frymëzimi. Këto mite dhe legjenda duhet të jenë të kohëve më të vona, (veçanërisht miti mbi Prometeun),

kur njeriu, duke fituar vetëdijen e qenies së tij e duke hedhur një vështrim introspektiv në vetveten, nisi luftën kundër tiranisë dhe dogmës, i shqetësuar për fatin e tij të dhunuar nga perënditë. Për këtë flet qartë miti mbi Prometeun, i cili shpiku njeriun e parë prej balte, duke krijuar kështu vetveten. Zeusi kishte frikë nga forca e jashtëzakonshme e Prometeut dhe kjo ishte forca e njeriut, që vjen tani e sfidon zotat, u rrëmben zjarrin në Olimp dhe ua sjell të ngjashmëve të tij.

Por jo gjithnjë mitet pasqyrojnë kohën e tyre ashtu si i njohim ne sot, sepse, siç u tha më lart, ato pësuan mjaft ndryshime në rrjedhën e shekujve, janë rritur ose grimcuar, u janë ngjitur nënshtresa të ndryshme, qoftë në formë reminishencash, ashtu edhe me prirje aktualizimi. Priftëreshat e Afërditës, p.sh. jepeshin me para për t'i shërbyer hyjneshës. Miti, pra duhet të jetë i një periudhe më të re, kur doli paraja në shoqërinë me klasa. Të marrim si shembull mitin mbi Atridët, që shënon një etapë shumë të hershme në shoqërinë antike greke. Indi i mitit është mjaft i gjatë dhe i tjerrur hollë, ndaj s'po e riprodhojmë (Shiko në këtë fjalor zërat «Atreu», «Atridët»). Veç duam të shënojmë se Homeri nuk rrëfen asgjë tragjike lidhur me Atreun. Ai pohon vetëm faktin se Atreu vdiq, duke ia lënë mbretërinë, «shumë të pasur me bagëti», Tiestit. Të gjitha legjendat e tjera lidhur me këtë mit janë shtesa të letërsisë pashomerike, të frymëzuara nga kushtet politike-shoqërore dhe lufta e ashpër që bëhej për pushtet në shoqërinë skllavopronare.

Të marrim një shembull tjetër, mitin për Afërditën. Shumë mitografë mendojnë se ajo luftoi kundër grekëve, sepse si hyjneshë e dashurisë miratonte rrëmbimin e Helenës nga Paridi. Të tjerë thonë se mbronte Paridin ngaqë sipas gojëdhënës, ai i vati dhënë Afërditës mollën e artë. Ka dhe mitografë që mendojnë se ajo ka qenë dhe hyjneshë e detit dhe trojanët iu lutën ta shkatërrojë lidhjen detare të grekëve, që e mbronte Poseidoni. Madje, stuhitë në det, për të cilat thonë se i ngriti Atena e Poseidoni për të penguar fitimtarët të ktheheshin në atdhe, ia vishnin Afërditës. Nuk është e vështirë të kuptohet në këtë dhe në mite të tjera, tendencioziteti historik i kohës. Lutja e trojanëve për shkatërrimin e lidhjes detare të grekëve shpreh predispozitën armiqësore të Spartës kundër Lidhjes detare të Athinës në Luftën e Peloponezit. Ky është një aktualizim që i është bërë mitit. Shumë prej miteve e legjendave sjellin reminishenca nga lashtësia e thellë kur janë krijuar, duke marrë ngjyra të diferencuara, shoqërore-etike në epoka të ndryshme. C'ka ishte e natyrshme dhe e moralshme dikur, në rendin e lashtë të fisit, më vonë quhej amorale apo si incest. Në lashtësinë

e thellë femra në raport me mashkullin mund të ishte dhe gruaja e tij, dhe motër, dhe bijë etj. Këto raporte i gjejmë dhe midis hyjnive. Kroni, babai i Zeusit, Rean e kishte dhe motër dhe grua. Po kështu e kishte dhe Zeusi Herën. Të njëjtat raporte kishte dhe Poseidoni me Demetrën. Lidhje të tilla i takonin tipit të martesave në grupe, në periudhën e matriarkatit të hershëm. Më vonë raporte të tilla do të quhen si një mallkim fatal. Edipi, kur mori vesh se ishte martuar padashur me të ëmën, verbohet. Kiniri, biri i Apolonit, kur mëson se ishte bashkuar pa dashur me të bijën, vret veten. Ndaj dhe trajtimi i subjekteve të tilla në dramaturgji («Edipi mbret» i Sofokliut) bëhet në një frymë thellësisht tragjike.

Ndryshimet, pra, që mitet kanë pësuar nëpër shekuj, janë normale e të pashmangshme, madje dhe të përligjura, sepse vërtetojnë se mitologjia është një ideologji specifike, ashtu siç është edhe poezi, art, mbi të cilët kanë vënë vulën e tyre epokat. Veçse këtu duhet pasur parasysh ndryshimi midis cikleve mitologjike për hyjnitë e Olimpit dhe atyre për heronjtë në vështrimin kohor të krijimit të tyre. Legjendat e dashurive të Zeusit, p.sh. mund të vendoseshin në çfarëdo kohe, por lindja e një heroi, apo legjende për Luftën e Trojës, vendosja e Kadmit në Tebë, themelimi i një qyteti etj, lidheshin me disa tradita kronologjike që duheshin respektuar. Në këto raste miti nuk duhej ta ndjente veten aq të lirë siç mund të ndodhte kur fliste për perënditë. Kështu nuk kuptohet, p.sh. përse Herakliu nuk e takoi kurrë Tezeun, megjithëse renditja gjenealogjike e vendos veprimtarinë e tyre në të njëjtën kohë. Ashtu si nuk kuptohet, përse vetë Herakliu nuk shkoi të luftojë kundër Trojës, megjithëse ishte njohur me Nestorin, i cili mori pjesë në këtë ekspeditë. Pra në mitet e legjendat ka shumë kontradikta e mospërputhje në pikëpamje të inkuadrimit të tyre kohor. Dhe kjo kuptohet, po të kemi parasysh se kanë kaluar disa mijëra vjet nga koha kur janë krijuar, dhe tradita orale që i ka përcjellë nuk mund të mos ketë ndihmuar për një largim sado të vogël nga miti primitiv autentik.

Mitologjia, si dukuri botëkuptimore shumë e lashtë, u është nënshtruar kërkesave historike të epokave të ndryshme, në të cilat ajo ka bërë jetën e saj. Ka pësuar ndryshime jo vetëm në rrafshin informativ dhe rrëfimtar të subjekteve, por dhe në brendinë ideore. Ndaj duhet treguar shumë kujdes për të dalluar stadin fillestar primitiv të miteve dhe ndryshimet që ato kanë pësuar me kalimin e kohës, se vetëm kështu mund të orientohemi drejt në arsyet e krijimit dhe të drejtimit interpretues të tyre, në arsyet e shfrytëzimit të miteve fetare, të miteve të

reja që vihen në shërbim të fesë e të klasave sunduese për të topitur ndërgjegjen shoqërore.

Rrëfimet mitologjike, të përpunuara përmes imagjinatës, lindën si refleks i një lloj përvoje empirike që njerëzit përftonin nga vrojtimet plot habi mbi dukuritë e ndryshme të botës që i rrethonte, dhe nga dëshira instinktive për të gjetur kuptimin «e mistershëm» të tyre. Në këto rrëfime nuk kishte asgjë mistike e fetare, përkundrazi, ato ishin krijuar plot fantazi transparente, me ngjyrat e ndezura blu, të bardhë e të gjelbër, të viseve ku lindën. Këto mite dallohen për karakterin e tyre profan, për shprehjen e çiltër plot shkëndijime të një naiviteti fëminor, çka dhe përbën një bukuri të veçantë dhe të papërsëritshme. Këtu qëndron edhe fryma piktoreske e mitologjisë, ngjarjet e gojëdhënat e së cilës na rrëmbejnë e na duken si të vërteta, na bëjnë të harrojmë për një çast se jemi në botën e fantazisë dhe të legjendës në kuptimin më të bukur e më poetik të fjalës. Dhe mitologjia është një legjendë madhështore e pashkruar, e përcjellë gojë më gojë si një mesazh, që vjen e na çukit edhe sot kureshtjen dhe habinë se si në një stad aq primitiv të zhvillimit, njerëzit krijuan një poezi që të mahnit me bukurinë e saj, me mënyrën origjinale të pasqyrimit të jetës, të bën të mendosh për idetë e guximshme, për forcën e vullnetit dhe ëndrrën për ta sunduar e transformuar natyrën. Sikur një kronikë e thatë të ishte ky mesazh poetik që vjen nga mugëtira e kohëve tepër të thinjura, do të na kishte shërbyer për të krijuar një ide sado të vakët mbi ato fise primitive që e shkruan historinë e tyre në gojëdhëna. Por është diçka më tepër se një kronikë... Faktet që përbëjnë bërthamën e narracionit mitologjik janë të gjithllojshme, të karakterit natyror e shoqëror, psikologjik dhe etik. Deri dhe dukuritë politike do të gjejnë pasqyrimin e tyre në mitet e legjendat. Populli helen, megjithëse jetonte pjesërisht në fise të shpërndara në pika të ndryshme të pellgut të Mesdheut dhe të Detit të Zi, pa një bashkim politik, ishte i vetëdijshëm për unitetin e tij etnik, për një gjuhë të përbashkët, me pak ndryshime dialektore, për tradita të përbashkëta psikike e kulturore. Ndaj dhe me kohë mjaft nga hyjnitë lokale, krijuar nga eolët, jonët e dorët në kontinent, në Egje, në ishuj, në brigjet e Azisë së Vogël, u bashkuan në përfytyrimin e këtyre fiseve me një hyjni të përbashkët, që mori emrin Zeus. Ai u bë babai patriark i perëndive, simbol i pushtetit mbi hyjnitë dhe njerëzit, mbrojtësi i bashkësisë helene. Ja dhe prirja politike më në fund.

Ka mite të krijuara me tendencë, por ka dhe të krijuara në mënyrë të pavetëdijshme. Veçse që të gjitha, kështu apo ashtu,

pasqyrojnë anë të ndryshme të jetës. Aty ku mbaron misioni i arkeologjisë, i gjuhësisë dhe i shkencave të tjera, fillon të marrë një rëndësi të pallogaritshme mitologjia.

Lexojmë mitet e legjendat dhe na del përpara një minierë e pashtershme të dhënash gjithfarëshe: njohim përmes tyre zhvillimin e mendit fisnor, etapat e ndryshme të barbarisë, aristokracinë fisnore, rendin skllavopronar, rrugën që kanë përshkruar, nga matriarkati në patriarkat, e deri në shuarjen e shoqërisë së parë të ndarë në klasa antagoniste të skllavopronarisë. Nga mosha e miteve mund të gjykojmë dhe për moshën e shoqërisë njerëzore. Miti mbi Kronin që gëlltiste fëmijët e tij nga frika se mos i merrnin pushtetin, flet për moshën e tij relativisht të re. Organizimi i familjes së perëndive në Olimp është bërë sipas modelit të organizimit shtetëror të polisit grek. Përmes figurave alegorike e simbolike, që gjejnë mishërimin e tyre në fytyra perëndish, njihemi me nocione që kanë të bëjnë me veprimtarinë njerëzore, me dukuri natyrore etj. Hefesti, p.sh. është perëndi e farkëtarisë, Demetra e bujqësisë, Dionisi i vreshtarisë, Heliosi dhe Apoloni janë hyjni të dritës dhe të shkëlqimit diellor. Eoja — hyjneshë e agimit, Eoli — i erërave e kështu me radhë.

Ka mjaft alegori e simbole mitologjike që priren të himnizojnë pushtetin e perëndive mbi njerëzit, t'u heqin këtyre besimin në forcat e veta dhe t'i bëjnë skllevër të mendimit se vetëm perënditë vendosin mbi fatin e tyre. Shembull i qartë i kësaj është Atena në marrëdhëniet me Ajaks Oileun, të cilit nga zemërimi, ia përmbysi anijet. Por Ajaksin e shpëtoi Poseidoni, duke e nxjerrë në breg. Kur ai u mburr se shpëtoi vetë, Poseidoni nga zemërimi e mbyti në det. Ky mit, ashtu si dhe orakujt profetikë, që bëheshin zëdhënës të vullnetit të perëndive, janë tipikë për të treguar se jeta e njerëzve është në duart e perëndive. Krahas miteve të tilla që përshkohen nga ideja e nënshtrimit, e pajtimit me fatin, mite me ngjyrë të theksuar mistike fetare, përvoja jetësore krijoi dhe mite plot dritë e optimizëm heronjsh të thjeshtë, që mishërojnë virtytet më të larta si: guximin, qëndresën, dashurinë për të vërtetën, shpirtin e sakrificës etj. I tillë është cikli mitologjik mbi bëmat e Herakliut, i cili mbyt përbindsha e stihi të tjera të natyrës, me mjete që s'kanë asgjë të jashtëzakonshme. Heroizma në të mirë të njerëzimit si ato të Herakliut kryejnë edhe heronj të tjerë të mitologjisë.

Një vend të veçantë në këtë seri zënë mitet që flasin për zgjuarsinë dhe aftësinë e njeriut për të dalë nga situata të vë-

shtira, ose për të zgjidhur çështje që kërkojnë mendje të mprehtë. Dihen tanimë aventurat e zgjuara e plot rreziqe të Odiseut.

Po ëndrra e njerëzimit për të ardhmen, e shprehur përmes miteve! Kjo është një nga anët më të bukura e përparimtare të tyre. Prometeu... më i njohuri e më fisniku, miku i madh i njerëzimit. Po ka dhe të tjerë. Dedali ndërtoi krahë të bëra me pupla e të ngjitur me dyllë dhe kështu nisi fluturimin e parë drejt diellit. Apoloni i jep shigjetës së Paridit drejtimin për të goditur në themër Akilin, sinjalizimi i parë për telekomandimin. Deri te robotët është zgjatur ëndrra e njeriut të parë. Hefesti, zoti i zjarrit dhe i kovaçhanës, në punishten e tij kishte farkëtuar «. . .njëzet trekëmbësha e gjithsecilit nën këmbë i kish vënë rrotëza ari, që vetiu të shkonin në mbledhje zotash, prapë n'shtëpi të ktheheshin. . .» (Iliada, Tiranë, 1979, K. VIII, f. 336). Bashkë me ëndrrën për progresin, dhe bërthama e teknikës dhe e shkencës në gjirin e mitologjisë! Dhe sfida kundër perëndive, sepse njeriu i krijoi perënditë në një shkallë shumë të ulët të zhvillimit mendor dhe hyri në luftë me ata kur u emancipua në mendje e në ndërgjegje.

Veprimtaria shoqërore ka vërtetuar shumë ëndrra e projekte të skicuara në fantazinë e njeriut të lashtë. Digat vigane që ngrihen sot për nevojat e energjitikës na kujtojnë luftën e Herakliut me gjigantin, lumin Akelo, biri i Oqeanit, që simbolizon përpjekjet e njeriut për t'u bërë ballë vërshimeve të lumenjve. S'ka mit që të mos ketë në bërthamë një ide, një mendim të nxjerrë nga praktika dhe përvoja jetësore. Ç'ka më të bukur e më të madhërishme se miti mbi Anteun, që shpreh idenë se forca e njeriut qëndron në lidhjen e tij me tokën mëmë... Shumë mite kanë në thelb ndjenjën e thellë njerëzore, madhështinë e sakrificës, që na jepet me bukurinë e legjendës. Alkesta, për të shpëtuar të shoqin, flijohet vetë. Alkiona, e cila nuk mundi ta duronte dhimbjen për mbytjen e të shoqit, u mbyt dhe vetë. Që dashuria në tërë bukurinë e saj të shndërrohet në legjendë, shpesh futet në mit motivi i metamorfozës: hyjnesha e detit Tetida i shndërroi ata në dy vajza. Makaria, bija e Herakliut dhe e Dejanirës, flijohet vullnetarisht për të shpëtuar Atikën nga sulmi i armikut, ashtu si Ifigjenia për lavdinë e Elladës, Antigona për kujtimin e mirë të vëllait të vrarë, Polinikut. Po ka dhe mite të tjera të këtij tipi që tregojnë moralin e lartë, virtytet dhe bukurinë shpirtërore të njeriut, çka përfaqëson ëndrrën e tij për të qënë i përkryer.

Për grekërit e periudhës klasike njeriu ideal duhej të

harmonizonte bukurinë morale me atë fizike. Në galerinë e miteve e të legjendave gjejmë figura me bukuri të rrallë, hyjni apo njerëz të zakonshëm qofshin. Paraqitja e trupit të bukur me forma plastike e në tërë linjat e tij elegante e të harmonishme u bë më vonë baza e skulpturës së mahnitshme greke.

Njeriu, me botën e tij shpirtërore, me shqetësimet dhe ëndrrat e tij për një jetë më të mirë, me luftën për të mbytur hidrat me shumë kokë, krenar dhe i paepur, qëndron në qendër të mitologjisë, herë me një pamje fluide e herë konkrete, ashtu siç është vetë legjenda, por pas së cilës fshihet gjithnjë një e vërtetë jetësore. «Në natyrë ka shumë fuqi të mrekullueshme,/ Por nuk ka fuqi më të madhe se njeriu!» — këndon kori në tragjedinë «Antigona», frymëzuar nga cikli mitologjik teban. Trevat e Ballkanit të ndezura nga vezullimet e diellit të përflakur dhe nga rrezatimet blu të deteve që i rrethojnë, kanë krijuar figura të qarta në fantazinë e popujve të tyre, plot dritë e optimizëm, me botë të thellë shpirtërore, të pasur në veti të larta morale. Figura të tilla gjejmë në mitologjinë që ka krijuar populli ynë, në kultet dhe besimet e lashta pagane, që dallohen për fantazi pjellore, për shije të hollë artistike dhe për sensin e gjallë të realitetit. Disa nga këto figura janë përfshirë edhe në këtë fjalor.

Një paralel i mitologjisë helene është mitologjia romake, por më e zbehtë kjo, më e ngushtë dhe jo me atë bukuri tronditëse. Është më tepër një përshtatje, një latinizim i emrave: Zeusi-Jupiter, Atena-Minerva, Hera-Junona, Afërdita-Venera, Hermesi-Mërkuri, Hefesti-Vullkani, Artemida-Diana etj. Në rastin më të mirë këtë proces do ta quanim asimilim romak.

Qytetërimi dhe kultura helene, veçanërisht në periudhën klasike të lulëzimit të Greqisë, u bënë shumë të ndijshme ndaj mitologjisë së tyre. «Dihet — thotë Marksi — se mitologjia greke përbënte jo vetëm arsenalin e artit grek, por dhe truallin e tij». Me mençurinë dhe bukurinë e saj të rrallë ajo u bë burim i pashtershëm frymëzimi dhe lënda e parë për veprat e shquara të Homerit dhe Hesiodit, për Safon, Simonidin e Pindarin, Eskilin e Sofokliun, Euripidin, Aristofanin, për skulptorë e krijues të tjerë të përmendur. Ishte fantazia gjeniale e popullit që me një alegori të mençur, figurën e perëndisë së pasurisë, Plutit, e përfytyroi të verbër, për të na thënë se pasuria u shkon qorrazi të këqijve dhe jo atyre që e meritojnë me punën dhe virtytet e tyre. U desh kjo majá gjeniale si pikënisje për komedinë e bukur «Pluti» të Aristofanit. Pra, populli krijues dhe poet i madh është autor i asaj vepre të mahnitshme që quhet mitologji dhe që ushqeu një art dhe një letërsi të shquar edhe më vonë në vendet e tjera të Evropës. Shkrimtarë, poetë, piktorë e skulptorë, kompozitorë të mëdhenj përparimtarë kanë krijuar vepra të fuqishme arti me subjekte mitologjike.

Seria e cikleve mitologjike u bë edhe më komplekse dhe u zgjerua edhe më shumë atëhere kur nisën të hyjnë elementët e përrallës, aq sa u krijua një lidhje e natyrshme organike midis kësaj dhe mitit. Me elementë të tillë është e mbushur poema e Homerit «Odisea». Ndikimi i mitologjisë në folklor është aq i madh sa është mjaft e vështirë të dallohen kufijtë midis tyre.

Forca sintetizuese dhe përgjithësuese e mitologjisë, thelbi realist që fshihet pas fantazisë kanë bërë të mbeten edhe sot shumë shprehje të figurshme, që përdoren për të konkretizuar mendimin, si «thembra e Akilit», «magjepsjet e Circes», «mundimet e Tantalit», «molla e sherrit», «Zjarri prometean», «të shkosh nga Skilla te Karibdi» e shumë të tjera. Shumë figura dhe ide të mitologjisë klasikët e marksizëm-leninizmit i kanë përdorur në veprat e tyre për të konkretizuar dhe ilustruar një ide apo një pozicion të caktuar për probleme të ndryshme. Edhe shoku Enver Hoxha u referohet herë pas here në veprat e tij miteve të ndryshme.

Njohja me mitologjinë e Greqisë së Lashtë dhe të vendeve të tjera na zgjeron horizontin kulturor dhe na bën të kuptojmë më mirë arritjet dhe zhvillimin e njerëzimit në rrjedhën e shekujve, që e nisi rrugën e tij nga ajo botë primitive e fantazisë së ndezur dhe e perceptimit naiv të realitetit nëpërmjet miteve, që ruajnë dhe do të ruajnë gjithnjë freskinë dhe bukurinë e tyre si një mënyrë normale e të menduarit në një stad të tillë, kur nuk mund të ndodhte veçse ashtu.

Prandaj dhe botimi i këtij fjalori mitologjik në gjuhën shqipe është një ngjarje e shënuar në jetën kulturore të popullit tonë dhe do të pritet me interes të madh nga lexuesit, të cilët prej kohësh ia kanë ndier nevojën.

Përpiluesi i Fjalorit, Todi Dhama, ka bërë një punë të kujdesshme, plot dashuri e pasion, është konsultuar me fjalorë të ndryshëm mitologjikë, duke marrë jo vetëm variantet më të njohura (se ka aq shumë variante), por dhe çka është më e domosdoshme, për të mos e ngarkuar librin me hollësi të panevojshme. Përveç mitologjisë greke në fjalor ka rrallë e tek edhe mite e legjenda nga popuj të tjerë si dhe nga populli ynë. Paraardhësit tanë, ilirët, kanë patur një traditë të pasur mitologjike me legjenda, qënie fantastike, kulte apo hyjni, disa prej të

cilave si Medauri, Redoni, Partini, Tadeni, Auzotika, Ika, Iria, Vidasusi, Bindi, Armati etj, që janë identifikuar sot nga studjuesit, janë përfshirë edhe në këtë fjalor. Gjuha e fjalorit është punuar me kujdes, fraza është e rrjedhshme dhe e qartë. E mirrë në tërësi vepra është përpiluar në kritere të drejta të literaturës divulgative, gjithë duke ruajtur mendimin e thellë filozofik dhe bukurinë poetike të gjenisë krijuese të popullit.

Doc MUZAFER XHAXHIU

A

Abanti, (Abas) 1. Biri i Linkeut dhe i Hipermnestrës, nipi i Danaut, gjyshi i Perseut. Ishte mbreti i dymbëdhjetë i Argosit. 2. Fise që banonin në ishullin e Eubesë, të cilët paraqiteshin të egër, me flokë deri në supe. Sipas Homerit ata kishin marrë pjesë në luftën e Trojës, nga ana e grekëve.

Abaridi, magjistar skit, shërbyes i Apolonit, jetonte pa ngrënë dhe shkonte kudo duke fluturuar mbi një shigjetë të artë që ia kishte dhuruar Apoloni. Në literaturën e vjetër greke thuhet se ai i ndihmoi spartanët, duke iu treguar vetinë e sakrificës, që të përballonin të gjitha fatkeqësitë.

Abderi 1. Biri i Hermesit, miku i Herakliut. 2. Qytet i themeluar nga Herakliu për nder të mikut të tij të ngushtë, Abderit, të cilin e shqyen kuajt e egër të Diomedit, që i kishte rrëmbyer Herakliu. 3. Vendlindja e Demokritit, Protagorës dhe Anaksarksit.

Aborigjenët, fiset që sipas gojëdhënave, kanë banuar në një pjesë të Lacit, në grykën e lumit Tiber. Romakët emrin aborigene e formonin nga fjalë latine ab origines (që nga fillimi, vendas). Sot a. quhen banorët vendas të një qyteti ose të një krahine, për t'u dalluar nga popullsia e ardhur.

Abundacia (lat. bollëk), hyjneshë romake që personifikonte bollëkun. Paraqitej në monedha me fytyrën e një gruaje që derdh nga briri i bollëkut (simbol i pasurisë dhe i mirëqenies) lule, pemë ose monedha. Nganjëherë konsiderohej bashkudhëtarja e Cererës.

Admeti, mbreti i Ferrit. Mori pjesë në gjuetinë e Kalidonit dhe në fushatën e argonautëve. Admeti priti në pallatin e vet Apolonin, të cilin Zeusi e kishte dëbuar nga Olimpi, sepse kishte vrarë ciklopët dhe e kishte ngarkuar të ruante kopenë. Admeti kërkoi për nuse Alkestën, vajzën e Peliut, mbretit të Trakës. Ky i fundit pranoi t'ia jepte, por me kusht që të vinte për ta kërkuar me një qerre, të tërhequr nga një luan dhe një derr. I ndihmuar nga Apoloni, ai arriti ta plotësonte këtë kërkesë dhe e mori vajzën. Por, nga gëzimi, ai harroi t'i bënte flijime Artemidës ditën e martesës dhe hyjnesha vendosi ta dënonte. Kur hyri në dhomën e tij martesore, ai, në vend të nuses, pa një grumbull nepërkash që fishkëllenin. Apoloni arriti ta qetësonte të motrën (Artemidën). Kur i erdhi çasti për të vdekur, Moirat, me kërkesën e Apolonit, pranuan të t'ia zgja-

tnin fijen e ditëve të tij, në qoftë se ndonjeri do të sakrifikohej për të e do të vdiste në vend të tij. Admeti iu lut të afërmve, por asnjeri nuk u tregua i gatshëm të sakrifikohej për të. Vetëm Alkesta, nga dashuria, vendosi të vdiste në vend të tij. Megjithatë, në saje të Herakliut (sipas një varianti tjetër në saje të Persefonit), ajo mundi ta shohë përsëri mbretin dhe martesa e tyre e lumtur zgjati edhe për shumë kohë. Subjekti i mitit është trajtuar në tragjedinë e Euripidit «Alkesta».

Adonisi (në gjuhën fenikase Adon do të thotë sundimtar), hyjni të cilin e adhuronin në Feniki, në qytetin Biblë (Gebal në gjuhën fenikase). Sipas Ovidit, ai ishte biri i Mirrës dhe i babait të Mirrës, mbretit të Qipros, Kinir. Foshnja lindi në Arabi dhe dallohej për një bukuri të rrallë. Atë e mori Afërdita dhe ia dha ta rriste Persefonit, mbretëreshës së Hadit, që u dashurua pas djaloshit të bukur. Por Afërdita, që edhe vetë ishte dashuruar pas Adonisit, iu ankua Zeusit dhe ky vendosi që Adonisi gjysmën e vitit ta kalonte në tokë me Afërditën gjysmën tjetër nën tokë me Persefonin. Dashuria e Afërditës për Adonisin ngjalli xhelozinë e perëndive të tjera, që e adhuronin atë, prandaj ato e plagosën Adonisin për vdekje, duke i dërguar një derr të egër. Afërdita, që të përjetësonte kujtimin e tij, urdhëroi që nga gjaku i Adonisit të rritej anemona, lulja e parë dhe jetëshkurtër e pranverës. Miti mbi Adonisin është një nga përfytyrimet më të përhapura në shumë besime të vjetra mbi perëndinë që vdes dhe ringjallet dhe që lidhet me vdekjen e natyrës në dimër dhe me ringjalljen e saj në pranverë. Ka origjinë fenikase ose siriane. Për nder të Adonisit në këto vende, dhe më pas edhe në vende të tjera mesdhetare, organizoheshin festa. Ato bëheshin në verë dhe vazhdonin tetë ditë. Katër ditët e para kalonin në trishtim dhe në zi për perëndinë e vdekur dhe katër ditët e fundit kalonin në gëzim, për të kujtuar ngjalljen e saj. Në shekullin e V. para e.s. kulti i Adonisit njihej në Greqi dhe që këtej kaloi në Romë. Në skulpturë Adonisi paraqitet si një djalosh me një bukuri të rrallë. Mitin mbi dashurinë e Adonisit me Afërditën shpesh e kanë përdorur piktorët e Rilindjes dhe të kohës së re (Ticiani, Veroneze, Rubensi etj.)

Adrastea, bija e Zeusit, hyjnesha e dënimit dhe e hakmarrjes. Në kuptimin e vjetër Adrastea ishte një nga vajzat e Melisit, mbretit të Kretës, ose një nimfë e këtij ishulli. Më vonë emri i saj u lidh me atë të Nemesidës.

Adrasti, biri i Talait, mbretit të Argosit. Ky emër është përdorur për të emëruar princa të ndryshëm dhe jo hyjni. Ndoshta të gjitha vështirësitë për identifikimin e këtij personi vijnë nga humbja e ciklit epik për Tebën. Ka qenë për një kohë mbret i Sikionit (në Peloponez). Orakulli e kishte paralajmëruar se dy vajzat e tij do të martoheshin njëra me një derr dhe tjetra me një luan. Poliniku, biri

i Edipit, dhe Tideu, biri i Ojneut. vepruan me dinakëri; u veshën me lëkurat e këtyre kafshëve dhe u martuan me të dy vajzat. Poliniku, të cilin e kishte dëbuar nga Teba Eteokli, vëllai i tij, e nxiti të vjehrrin që ta ndihmonte të merrte pushtetin. Atëherë Adrasti udhëhoqi fushatën e të shtatëve kundër Tebës, në të cilën u vranë të gjithë heronjtë që morën pjesë; shpëtoi vetëm Adrasti në saje të një kali shumë të shpejtë që ia kishte dhuruar atij Herakliu. Që të hakmerrej për vrasjen e shokëve, Adrasti, dhjetë vjet më vonë, formoi një ushtri tjetër me epigonët, me bijtë e atyre që ishin vrarë në fushatën e të shtatëve kundër Tebës. Tebanët u mundën, por kjo fitore i kushtoi shtrenjtë Adrastit, i cili humbi djalin e vet, Egjaleun dhe vetë vdiq nga hidhërimi në Megara. Kulti i Adrastit ekzistonte në Sikion dhe lidhet edhe me themelimin e lojërave të Nemeut.

Aedona (gr. bilbil), bija e Pandareut dhe gruaja e mbretit të Tebës, Zetit. Aedona, e cila e kishte smirë të kunatën e saj Niobën, që krenohej për 12 fëmijët e saj të bukur, vendosi të vriste njërin nga djemtë e Niobës, por gabimisht në errësirë, vrau djalin e vetëm të saj, Itilin. Nga dëshpërimi Aedona vrau veten. Perënditë e shndërruan atë në bilbil, që ta qante vazhdimisht të birin.

Afërdita hyjneshë e dashurisë, e pllenimit dhe e bukurisë. Sipas Homerit, Afërdita ishte bija e Zeusit dhe e Dionës. Sipas një legjende më të përhapur, që e gjejmë te Hesiodi, ajo doli nga shkuma e detit, prandaj edhe shpesh i ngjitet epiteti Afërdita anadiomena, që do të thotë e dalë nga deti.

Afërdita dhe Erosi

Te grekët ajo u bë hyjneshë qiellore e dashurisë, ishte martuar me Hefestin dhe pati disa fëmijë si Harmoninë, Erosin, Fobin, Anterotin, Dejmin, Eneun etj. Afërdita nderohej edhe si hyjneshë e detit dhe mbrojtëse e lundrimit. Kulti i Afërditës u soll në Greqi nga Lindja, prej Fenikasve. Sipas Homerit, ajo përkrahu trojanët dhe ndërhyri për të mbrojtur Paridin, Enean dhe trupin e Hektorit. Një nga vendet kryesore të kultit të Afërditës ishte Qyteti Pafia (i vjetri) në ishullin Qipro. Që këtej e kanë origjinën edhe epitetet Afërdita Qiprida, Afërdita Pafia, hyjnesha e Pafisë etj. Si hyjne-

shë e detit asaj i kishin kushtuar delfinin, kurse si hyjneshë e pllenimit, i kishin kushtuar harabelin, pëllumbin, lepurin etj. Atribut i përhershëm i hyjneshës ishte brezi i saj i çuditshëm, në të cilin fshihej sekreti i nurit të saj. Gratë që martoheshin i dhuronin Afërditës breza që i endnin vetë. Priftëreshat e Afërditës, që jetonin në tempuj (p.sh në Korint), i shërbenin hyjneshës, duke u dhënë për të holla. Ky zakon «rrjedh drejtpërdrejt nga martesa me grupe, nga ajo sakrificë, me të cilën gratë, duke iu dhënë të tjerëve, fitonin të drejtën e papërlyeshmërisë. Të jepej gruaja për të holla ishte në fillim një akt fetar; kjo bëhej në tempullin e perëndeshës së dashurisë dhe paratë shkonin në thesarin e tempullit» (K. Marks, F. Engels, Vepra të zgjedhura, vëll. II, Tiranë 1975, f. 235.) Në Romë ajo identifikohej me Venerën, e cila mori karakterin, legjendat dhe atributet e Afërditës. Venera fitoi një rëndësi të madhe në kultin romak. Ajo konsiderohej si mbrojtësja e dashurisë bashkëshortore. Në shekullin I para e.s. Cezari e quante Venerën si nënën e Eneut dhe si e tillë ishte stërgjyshja e gjinisë së Julëve (e gjinisë perandorake). Romakët i kushtuan hyjneshës muajin prill. Në artin antik atë e paraqitnin si një grua në lulëzimin e forcave dhe të bukurisë. Në lashtësi ishte e njohur sidomos statuja e Knidit, vepër e Praksitelit. Nga më të dëgjuarat është statuja e Afërditës së Milosit (Luvër). Kulti i Afërditës erdhi prej fenikasve, të cilët e kishin marrë nga Lindja.

Agamedi Shih Trofoni

Agamemnoni, sipas Homerit ishte biri i mbretit të Mikenës, Atre, dhe nipi i Pelopit. Njihet si person historik, si një nga princat më të rëndësishëm të periudhës Mikene. Ashtu si i vëllai, Menelau, Agamemnoni u rrit së bashku me Egjistin, birin e Tiestit, në shtëpinë e Atreut. Kur ky i fundit u vra nga nipi i vet Egjisti dhe mbret në Mikenë u bë Tiesti, Agamemnoni dhe Menelau ikën në Spartë. Këtu ata krijuan një ushtri dhe arritën ta përzinin Tiestin. Agamemnoni u bë mbret i Mikenës dhe një nga mbretërit më të fuqishëm të Argosit. U martua me Klitemnestrën, vajzën e mbretit të Spartës Tindar dhe pati me të tri vajza: Ifianazën (Ifigjenia), Laodikën (Elektra), Krisotemidën dhe një djalë, Orestin. Agamemnoni u zgjodh komandant i përgjithshëm për të drejtuar fushatën e grekve (të akejve) kundër Trojës. Gjatë dy vjetëve ata ndërtuan flotën dhe mblodhën luftëtarët, të cilët u përqëndruan në Aulidë, port i Beotisë. Këtu Agamemnoni u detyrua të bënte fli vajzën e vet, Ifigjeninë, për të qetësuar zemërimin e Artemidës dhe për të pushuar bunacën që mbante flotën në port.

Agamemnoni ngjalli zemërimin e Akilit, sepse i mori robëreshën e re Briseidën, dhe bëri që heroi të mos merrte pjesë në luftë. Grindja e tij me Akilin shënon shpërthimin e veprimit

poetik tek «Iliada». Megjithëse komandanti i përgjithshëm i grekëve, Agamemnoni nuk është heroi i Iliadës dhe paraqitet në të gjitha tiparet më inferior se Akili, por më madhështor, më i fuqishëm e më me dinjitet se grekët e tjerë. Pas rënies së Trojës, ai mori nga plaçka e luftës Kasandrën, vajzën e Priamit, mbretit të Trojës. Kur u kthye në Argos ai u vra nga Klitemnestra dhe i dashuri i saj, Egjisti. Klitemnestra vrau dhe Kasandrën. Kthimi i Agamemnonit dhe fati tragjik i tij jepet në poemën tjetër të Homerit, «Odiseja».

Në vazo të pikturuara, shumë të lashta, Agamemnoni paraqitet në Trojë, duke ndarë Ajaksin me Odisenë në grindjen e tyre.

Jeta e Agamemnonit është objekt i tragjedive «Agamemnon» të Eskilit, «Ifigjenia në Aulidë» e Euripidit, «Ifigjenia» e Rasinit etj.

Agava, bija e Kadmit dhe e Harmonisë. E dënuar nga Dionizi, për fyerjen që i kishte bërë, ajo u çmend dhe shqeu birin e saj, Penteun. Kjo legjendë përbën subjektin e tragjedisë «Bakantët» të Euripidit.

Agenori 1. Biri i Poseidonit, krijuesi i popullit fenikas, binjak me Belin dhe babai i Feniksit, Kiliksit, Tasusit etj. dhe, sipas disa burimeve të tjera, edhe i Evropës. Kur Zeusi rrëmbeu Evropën Agenori i dërgoi djemtë ta kërkonin atë, duke i porositur të mos ktheheshin pa e gjetur. Gjatë kërkimeve pa rezultat, ata u vendosën në vende të ndryshme. 2. Biri i Teanës dhe i Antenorit, një nga mbrojtësit më trima të Trojës, që u plagos prej Akilit, por shpëtoi me ndihmën e Apollonit.

Aglaia (Aglaea) (gr. e shkëlqyeshme), më e reja nga tri Hiret; atë e paraqitnin duke mbajtur në dorë një syth trëndafili. (Shih: Hiret).

Aglaura, bija e Kekropit. Atena i kishte besuar asaj dhe të motrave, Hersës dhe Pandrosës, një sënduk ku ishte futur Erisiktoni, duke i porositur që të mos e hapnin. Ato nuk e përmbajtën dot veten, e hapën atë dhe panë një foshnjë të porsalindur, të rrethuar me gjarpërinj. Një variant i legjendës thotë se ato, të dënuara nga Atena, u çmendën dhe u hodhën nga shkëmbinjtë e Akropolit. Sipas Ovidit, Aglaura për dënim, u bë xheloze ndaj Hersës dhe, duke qenë se pengonte dashurinë e saj me Hermesin, ky i fundit e ktheu atë në gur. Sipas një varianti tjetër, Aglaura ishte një virgjëreshë atikase, e cila ofroi vetveten për t'u sakrifikuar për vendin e saj gjatë një lufte. Për nder të saj ekzistonte edhe një tempull në Akropolin e Athinës.

Ajaksi, emër që e mbajnë dy heronj të Luftës së Trojës. 1. Ajaksi i Madh, biri i mbretit të Salaminës, Telamon. Ishte më trimi nga grekët, pas Akilit. Homeri e quan atë Ajaksi Telamonas, Ajaksi i Madh ose thjesht Ajaks. U nis për në Trojë me dymbëdhjetë anije. Me short u caktua të bënte duel me Hektorin, por mbasi e shtriu atë përtokë, Apoloni e ngriti Hek-

torin dhe ata u ndanë, duke i bërë njëri-tjetrit dhurata: Hektori i dha atij shpatën, punuar në argjend, kurse Ajaksi i dha Hektorit brezin. Pas vdekjes së Akilit, e ëma e heroit, Tetida, urdhëroi që armët t'i merrte ai që qe dalluar më shumë në luftën kundër Trojës. Midis Ajaksit dhe Odisesë filloi grindja për armët, sepse të dy ishin të denjë për t'i marrë. Më në fund u vendos që gjykatës në këtë grindje të bëheshin robërit trojanë. Odiseu dinak i korruptoi robërit trojanë dhe ata deklaruan se jo Ajaksi, por Odiseu kishte vrarë më shumë mbrojtës të Trojës dhe kështu ky i fundit mori armët e Akilit. I dëshpëruar, Ajaksi u ngrit natën dhe me shpatë në dorë u nis të vriste Odiseun, Agamemnonin dhe Menelaun. Por hyjnesha Atena e çmendi Ajaksin, i cili në gjendje krize u vërsul kundër kopesë së dhenve dhe filloi t'i vrasë ato, duke menduar se po vriste grekët. Kur erdhi në vete, ai nuk e duroi dot turpin dhe vrau veten. Në ishullin e Salaminës ndodhej tempulli i Ajaksit. Në përdorimin e figurshëm shprehja «grindja e Ajaksit me Odiseun» ka kuptimin e një diskutimi të ashpër. 2. Ajaksi i Vogël, biri i mbretit të Lokridës, Ojle. Ishte shok dhe mik i Ajaksit të Madh. Homeri e paraqet atë më krenarin nga të gjithë heronjtë grekë dhe shumë të shkathët në hedhjen e shigjetës. Kur u mor Troja, ai hyri në tempullin e Atenës dhe rrëmbeu priftëreshën e hyjneshës, Kasandrën, pasi e kishte përdhunuar brenda në tempull. Hyjnesha e zemëruar i përmbysi anijet e Ajaksit. Poseidoni e shpëtoi atë, duke e nxjerrë në një shkëmb. Por këtu Ajaksi u mburr se shpëtoi vetë, pa ndihmën e perëndive, madje dhe kundër dëshirës së tyre. Kur dëgjoi këto fjalë mburracake Poseidoni e zhyti atë në det dhe e mbyti. Përveç këtij varianti të vdekjes së Ajaksit, dhënë nga Homeri, egziston edhe një variant tjetër, përshkruar nga Virgjili, sipas të cilit Ajaksi, pas shkatërrimit të anijes, vdiq i goditur nga një rrufe, dërguar prej Atenës së zemëruar.

Aka Larencia, gruaja e bariut Faustul, që duhet të ketë ushqyer Romulin dhe Remin. Sjellja e saj e keqe i dha emrin lupa-ujkonjë dhe nga kjo e ka origjinën legjenda, sipas së cilës, dy binjakët qenë ushqyer nga ujkonja.

Akademi, një copë tokë në veriperëndim të Athinës, që i përkiste heroit Akadem. Në këtë tokë u ngrit më vonë një gjimnaz, ku Platoni dhe filozofë të tjerë jepnin mësime çdo ditë. Kjo shkollë, e themeluar prej tij, mori emrin akademi. Sot, fjala akademi përdoret për të emëruar institucione shkencore dhe artistike (Akademia e Shkencave, Akademia e Arteve etj).

Akamanti 1. Biri i Tezeut dhe i Fedrës, dërguar pranë trojanëve që të merrte Helenën e rrëmbyer nga Paridi. Gjatë bisedimeve të pafrytshme, Akamanti mashtroi Laodikën, njërën nga vajzat e Priamit, me të cilën ai pati një djalë, Mutinin. Pak përpara se të shkatërrohej Troja, ai ishte në numrin e të tetë heronjve që u mbyllën në kalin prej druri dhe që mundën

të futen tradhtisht në qytet. 2. Biri i Antenorit dhe i Teanosë, i vrarë në Luftën e Trojës ku luftoi me trimëri. 3. Një luftëtar trakas, i vrarë nga Ajaks Telamonasi.

Akarnani, i biri i Alkmeonit dhe i nimfës Kaliro. Kur i ati u vra nga Fegjeu, Akarnani me ndihmën e Zeusit, mundi të rritet me një shpejtësi të habitshme dhe u bë burrë brenda disa muajve. Pasi u hakmor për vrasjen e të atit, ai shkoi në Greqinë e Mesme, ku sipas Ovidit, themeloi shtetin e Akarnanisë.

Akasti, biri i Peliut, mbretit të Jolkut në Tesali dhe njeri nga heronjtë e fushatës së argonautëve. Akasti zuri fronin e të atit që e kishin vrarë vajzat e tij sipas porosisë së Medeas, e cila u kishte premtuar se do ta ngjallte dhe do ta bënte të ri. Gruaja e Akastit, Diademia, u dashurua me Peleun, mikun e Akastit, por ai nuk pranoi t'i përgjigjej dashurisë së saj, prandaj për t'u hakmarrë ajo u ankua për Peleun tek i shoqi, se gjoja ai kishte dashur ta përdhunonte. Akasti i besoi gruas dhe e la Peleun pa armë, në mes të një pylli, që të zhdukej nga centaurët. Por ky, pasi shpëtoi rastësisht nga vdekja, erdhi në Jolk dhe e vrau Akastin dhe gruan e tij.

Akati, personazh i «Eneidës» së Virgjilit, shoku më i devotshëm i Eneut dhe miku i tij i ngushtë. Përdoret si emër i përgjithshëm, për të treguar një shok besnik e të pandarë.

Akelou, hyjni e lumit, biri i Tetidës dhe i Oqeanit, babai i sirenave. Ai na del gjatë ciklit të dymbëdhjetë të bëmave të Herakliut, me të cilin ai zihet për Dejanirën e bukur, vajzen e mbretit të Kalidonit, Ojne. Dejanirën e kërkonin për grua shumë heronj, midis tyre edhe perëndia e lumit, Akelou. Por Ojneu vendosi që vajzën t'ia jepte atij që do të dilte fitues në një luftim. Të gjithë dhëndurët hoqën dorë nga luftimi me Akeloun e fuqishëm. Mbeti vetëm Herakliu. Në luftim me Herakliun Akelou u shndërrua në një gjarpër për ta friksuar heroin. Kur Herakliu po e mbyste Akeloun, ai u shndërrua në një dem të frikshëm. Por edhe kësaj here ai u mposht nga Herakliu që i theu atij njërin bri. Najadat e morën bririn, e mbushën me lule e fruta dhe ky që briri i bollëkut. Kjo legjendë aludon për përpjekjet e njerëzve për të përballuar vërshimet e lumenjve dhe për të fituar tokën pjellore në brigjet e tyre. Fytyra e Akeleut, me pamjen e një plaku me mjekër dhe me gojë të hapur, nga e cila del uji, përdoret si zbukurim i krojeve.

Akeronti (Akeroni), emër i një lumi të mbretërisë së nëntokës.

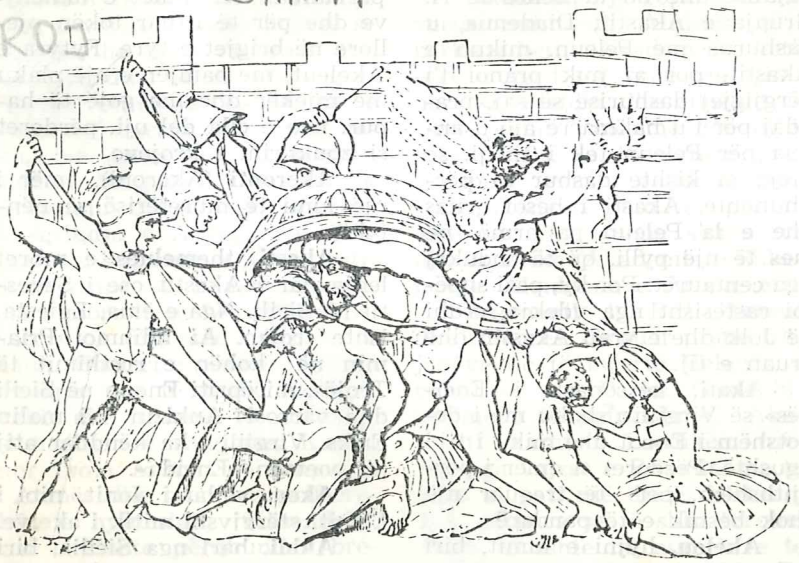
Akesti, themelues e mbret legjendar i Akestit ose i Segestit në Sicili. Nga e ëma, Egiesta, ishte trojan. Ai ndihmoi Priamin në kohën e rrethimit të Trojës, mirëpriti Eneun në Sicili dhe varrosi Ankizin në malin Eriks. Virgjili i ka kënduar atij në poemën «Eneida».

Akeu, vëllai i Jonit, nipi i Elenit, stërgjyshi mitik i akeive.

Akidi, bari nga Sicilia, biri i Faunit. Pas tij u dashurua nimfa Galaté. Një ditë ciklopi

Polifem i pa të dy dashnorët duke u përqafuar. Xhelozia e tij qe aq e madhe, saqë ai rroku një gur të madh, ia hodhi Akilit dhe e dërrmoi. Nga gjaku që doli prej trupit të djaloshit u krijua një lumë që mori emrin e tij (sot është zhdukur). Miti është përpunuar nga Ovidi.

Akili, biri i Tetidës dhe i Peleut, mbretit të Mirmidonëve në Ftijë të Tesalisë, më i dëgjuari nga heronjtë grekë. Sipas mitit, e ëma, që kur e lindi, e zhyti në ujërat e lumit Stiks, duke e bërë gjithë trupin e tij të paprekshëm nga shigjeta, me përjashtim të thembrës ku ajo e mbajti. Akilin e rriti centauri Kiron, i cili për ta bërë të fuqishëm e ushqeu me palcën e luanëve, e mësoi si të luftonte dhe si të shëronte plagët. Orakulli Kalkant e paralajmëroi atë se do të vdiste në muret e Trojës, ku do të shquhej për trimërinë e tij. Tetida, për të shpëtuar djalin e saj, e dërgoi Akilin në ishullin Skiros, ku ai i veshur si grua u rrit me vajzat e mbretit Likomed dhe u martua fshehurazi me njërën prej tyre, Deidaminën, me të cilën pati një djalë, të quajtur Neoptolem ose Pirro. Grekët, duke e ditur se nuk mund ta pushtonin Trojën pa pjesëmarrjen e Akilit, ngarkuan Odiseun që ta gjente e ta sillte. Mbreti dinak i Itakës shkoi në Skiros i veshur si tregtar, dhe u paraqiti zonjave të pallatit stolirat, në mes të të cilave ishte fshehur një shpatë: të gjitha zgjodhën stolirat, vetëm Akili zgjodhi armën. Me këtë ai tradhtoi veten. Odiseu e

Vdekja e Akilit

njohu dhe e mori me vete në Trojë, ku Akili u bë tmerri i armiqve. Në vitin e dhjetë të luftës ai u zu me Agamemnonin, sepse ky i rrëmbeu skllaven Briseidë dhe refuzoi të merrte pjesë në të. Kjo grindje përbën pikënisjen e «Iliadës». Duke shfrytëzuar largimin e Akilit dhe të luftëtarëve të tij, trojanët korrën shumë fitore mbi grekët. Për të ndaluar sulmin e trojanëve, në fushën e betejës doli miku i Akilit, Patrokli, i pajisur me armët e heroit, por u vra nga Hektori. I tronditur për vdekjen e mikut të vet, Akili filloi përsëri luftën, i veshur me mburojën e mrekullueshme që ia kish farkëtuar Hefesti, me porosinë e Tetidës. Në dyluftim ai vrau Hektorin, trupin e të cilit e tërhoqi me qerre dhe e çoi në kampin e vet dhe, pas kësaj, varrosi me nderime të mëdha Patroklin. I prekur nga lutjet e Priamit, Akili ua dha trojanëve kufomën e Hektorit dhe, me varrimin e tij përfundon edhe «Iliada». Akili u vra nga Paridi, shigjetën e të cilit Apoloni e drejtoi në të vetmin vend të paprekshëm të trupit të heroit, në thembrën e tij. Kulti i Akilit ishte i përhapur në Elidë, Spartë dhe në qytete të tjera. Akili është paraqitur gjithnjë si një burrë i bukur, i shkathët, i shpejtë («Akil këmbëshpejti) dhe i fuqishëm. Figura e Akilit dhe skenat nga jeta e tij janë pasqyruar në shumë piktura, në vazo dhe në mure të lashta. Përveç «Iliadës» e «Odisesë» figura e Akilit gjendet edhe në vepra të Euripidit, Virgjilit, Ovidit.

Shprehja «thembra e Akilit» ka marrë kuptim të figurshëm dhe përdoret për të treguar një të metë a dobësi të madhe.

Ako, Alfito dhe **Mormo**, gogolë me të cilët trembnin fëmijët grekët e vjetër.

Akonsi (Akonti), djalosh me një bukuri të rrallë, që sipas legjendës së Delosit, njëherë, në tempullin e Artemidës pa duke u falur një athinase të bukur, e cila quhej Kidipë dhe menjëherë u dashurua pas saj. Që të martohej me të përdori një dredhi. Ai shkroi në një mollë këto fjalë: «betohem në emër të Artemidës se do të martohem vetëm me Akonsin» dhe e hodhi mollën te këmbët e Kidipës. Ajo e mori dhe e lexoi me zë të lartë, por kështu shqiptoi një betim që e lidhte me Akonsin përgjithnjë, sepse, sipas zakonit, betimi i bërë në faltoren e hyjneshës duhej përmbushur. Kidipa, që ishte e fejuar me një tjetër, sa herë bëhej gati të martohej, kapej nga një ethe e fortë që ia dërgonte Artemida. Më në fund prindërit u detyruan t'ia japin vajzën e tyre Akonsit.

Akrisiona, vajza e Akrisiut, nëna e Perseut.

Akrisiu, mbreti legjendar i Argosit, nipi i Danaut, vëllai i Pretit dhe babai i Danajës. Një orakull e kishte paralajmëruar se ai do të vdiste nga dora e nipit të vet. Për t'iu shmangur këtij fati, ai e mbylli të bijën në një kështjellë dhe, kur ajo lindi Perseun, urdhëroi që ta hidhnin në det bashkë me foshnjën e saj. por këto dy viktima shpëtuan. Pas pak kohësh Akrisiu shkoi në Larisë, ku mbreti i këtij vendi kishte organizuar

lojëra të përmotshme për nder të babait të vet. Atje kishte vajtur edhe Perseu për të konkurruar në hedhjen e diskut. Gjatë lojërave ai pa dashur goditi gjyshin e vet, i cili vdiq në vend.

Akteoni, i ri teban, biri i Aristeut dhe i Antonojës, që kishte mësuar nga Kironi artin e gjuetisë dhe ishte bërë një nga gjuetarët më të mëdhenj. Duke u mburrur, ai kishte deklaruar se në gjueti ia kalonte Artemidës. Një ditë, kur ishte duke ndjekur një kafshë në malet e Citeronit, ai pa Artemidën që po lahej me nimfat e saj. Hyjnesha, që ia kishte inatin, u zemërua shumë për paturpësinë e tij dhe, për këtë faj të dytë, ajo e shndërroi Akteonin në drer dhe, pas kësaj, atë e copëtuan të pesëdhjetë qentë që e shoqëronin.

Aktori 1. Babai i Menetiusit dhe gjyshi i Patroklit. 2. Shoqërues i Eneas. 3. Luftëtar nga krahina e avrunkëve në Itali. Sipas legjendës, ai u vra nga Turni, i cili mburrej se i kishte marrë atij shigjetën. Te romakët fjala e urtë «të marrësh armët e Aktorit» do të thoshte, të përvetësosh heroizmat e të tjerëve.

Alastori 1. Personifikim i hyjnisë që ndjek kriminelët dhe hakmerret kundër tyre. 2. Miku i Sarpedonit. U vra në luftën e Trojës nga Odiseu.

Aleksandra. Shih: Kasandra.

Aleksandri, emër i përdorur për Paridin tek «Iliada». Shih: *Paridi.*

Alektrioni (gr. këndes), shërbëtori i Aresit. Ishte ngarkuar të bënte roje gjatë kohës që përëndia e luftës mbyllej në dhomë me hyjneshën e dashurisë dhe, t'i paralajmëronte ata për afrimin e mëngjesit. Por një natë Alektrioni u tregua i pakujdesshëm dhe e zuri gjumi. Sapo agoi, perëndia e diellit Helios, i pa dashnorët dhe lajmëroi burrin e Afërditës, Hefestin. Si dënim Aresi e shndërroi Alektrionin në këndes, që të bëhej më vigjilent dhe më i kujdesshëm.

Aleti, mbret i Korintit, stërnip i Herakliut. Orakulli i pat premtuar pushtimin e Athinës me kusht, që mbreti i këtij qyteti të mos plagosej në luftë.

Mbreti i Athinës, Kodri, që e mori vesh këtë kusht, sakrifikoi veten dhe vdiq.

Alfeu, gjahtar që u dashurua pas nimfës Aretuzë, të cilën Artemida, për ta shpëtuar nga ndjekjet e tij, e shndërroi në një krua të ishullit të Origjisë (në Sicili). Pas kësaj, Alfeu u shndërrua në lumë, i cili nëpërmjet rrugëve nëntokësore i bashkonte ujërat e tij me ato të Aretuzës.

Alfito Shih: **Ako.**

Alkesta, vajza e Peleut dhe gruaja e Admetit. Legjenda tregon se Alkesta pranoi të vdiste në vend të burrit dhe, pasi vdiq, arriti të kthehet në tokë me ndihmën e Herakliut, i cili ia rrëmbeu atë me forcë Tanatosit (vdekjes) pranë varrit. Sipas një tradite tjetër, Alkestën e dërgoi në Tokë Persefoni, që qe prekur shumë nga kjo dashuri. Miti mbi Alkestën ka qenë subjekt i shumë tragjedive, nga të cilat ka mbetur vetëm «Alkesta» e Euripidit.

Alkeu, biri i Perseut, babai i Amfitrionit.

Alkinoi, mbret i feakëve në ishullin e Skerisë, burri i Aretës, me të cilën pati, midis fëmijëve të tjerë, Nausikën. Poezia epike e paraqet si një sundimtar mikpritës dhe bujar. Alkinoi priti me përzemërsi në ishull Odiseun. Ky i fundit i tregoi Alkinoit aventurat e tij, të cilat e prekën mbretin bujar. Alkinoi i dha Odiseut shumë dhurata dhe e ndihmoi të kthehej në atdhe. Ai priti gjithashtu edhe Jasonin e Medenë.

Alkiona 1. Bija e Eolit dhe gruaja e Ceiksit. Sipas Ovidit dhe Virgjilit, Ceiksi u mbyt në det. Alkiona nuk mundi ta duronte hidhërimin dhe u mbyt edhe ajo. Tetida (Tetis) i shndërroi të dy në bajza. Sipas disa mitologëve, ata ranë viktimë e krenarisë së tyre. Të dy, burrë e grua, e quanin njëri-tjetrin Zeus dhe Herë. Për këtë perëndi të zemëruara i shndërruan ata në zogj. Miti mbi Alkionën është kënduar nga Ovidi dhe është përdorur gjerësisht nga muzikantët e kohës së re. 2. Një nga Plejadat, vajza e Atlasit dhe e Plejonës, që u bë e dashura e Poseidonit.

Alkioneu, një nga gjigantët që u ngrit kundër perëndive të Olimpit. Ai luftoi me Herakliun në fushat e Maqedonisë. Sa herë që gjiganti binte në Tokën që e kishte lindur, ngrihej menjëherë. Herakliu e mori mbi krahët e tij dhe e çoi në një vend tjetër, ku e vrau me shigjetë. Sipas një tradite tjetër, ai vdiq në Istmin e Korintit, po nga Herakliu, pasi kishte dërrmuar me një shkëmb njëzet e katër shokë të heroit.

Alkionidat, vajzat e Alkioneut, të cilat nga hidhërimi për vrasjen e të atit u hodhën në det dhe u shndërruan në zogj deti.

Alkmena, gruaja e heroit teban, Amfitrionit. Në mungesë të tij, Zeusi e joshi atë, duke marrë pamjen e të shoqit. Nga bashkimi i saj me perëndinë lindi Herakliu. Kur u kthye nga lufta dhe mësoi për tradhtinë padashur të gruas së vet, burri i Alkmenës vendosi ta digjte atë në një turrë drush. Zeusi e shpëtoi fatkeqen, duke i shuar flakët. Vitet e fundit të jetës së saj Alkmena i kaloi në Tebë.

Alkmeoni, biri i Amfiaraut dhe i Erifilit. E zgjodhën për të komanduar fushatën e epigonëve kundër Tebës. Erifili, pasi mori nga Tersandri si dhuratë, tunikën e Harmonisë, e nxiti të birin që të nisej, ashtu siç kishte urdhëruar edhe të shoqin, të merrte pjesë në luftën e parë kundër Tebës, ku ai do të vritej. Alkmeoni gjatë luftës tregoi trimëri të madhe, por kur u kthye në atdhe, vrau të ëmën, që i kishte nxitur atë dhe të atin të ndërmerrnin luftëra, në të cilat, ajo tinës shpresonte se ata do të vriteshin. Kjo vrasje shkaktoi zemërimin e Erinive (hyjneshave të hakmarrjes), të cilat filluan ta ndjekin Alkmeonin. Ky i fundit iku nga vendi i tij, gjeti strehim te mbreti i Arkadisë, Fegje, dhe u martua me vajzën e tij, Arsinoin, së cilës i fali tunikën dhe gjerdanin e Harmonisë. Një thatësirë e madhe pllakosi vendin, që kishte guxuar të priste një vrasës të nënës së vet. Alkmeoni shkoi te lumi Akelo, i cili e përkrahu dhe i dha për grua vajzën e vet, Kaliroin, me

të cilën pati dy fëmijë, Amfoterin dhe Akarnanin. Edhe Kaliroi kërkoi gjerdanin e Harmonisë. Alkmeoni u kthye në pallatin e Fegjeut për të kërkuar sendet e çmueshme, duke nxjerrë si shkak se do t'ia blatonte Apolonit, por vëllezërit e Arsinoit e kuptuan gënjeshtrën e tij dhe e vranë.

Aloidët, me këtë emër janë quajtur vëllezërit binjakë, Efialti dhe Oti, bijtë e Aloidit e të Efimedisë (në disa variante janë fëmijët e Poseidonit dhe të Efimedisë). Që në fëmini ata dalloheshin për trupin e tyre të madh. Binjakët e kërcënuan Olimpin me luftë dhe deshën të vendosnin malin Osa mbi Olimpin dhe malin Pelios mbi Osën, me qëllim që të arrinin banesën e perëndive. Në fillim ata e mbyllën Aresin në një vozë bronzi, nga e cila perëndia e luftës u çlirua nga Hermesi vetëm 13 muaj më vonë. Por Aloidët nuk arritën ta zbatonin planin e tyre. I zemëruar nga mendjemadhësia e tyre, Apoloni i shpoi me shigjetat e tij. Sipas një varianti tjetër të mitit, Artemida, në trajtën e drenushës, kaloi me shpejtësi pranë tyre. Menjëherë Efialti dhe Oti hodhën shtizat, por në vend që të vrisnin drenushën vranë njëri-tjetrin.

Aloidët u dënuan për guximin e tyre. Në Had ata i lidhën me gjarpërinj në një shtyllë, rreth së cilës një buf i mundonte veshët e tyre me britmat e tij vajtimtare.

Alopa, bija e mbretit të Eleusinit në Arkadi, Cerkionit. Poseidoni u dashurua pas saj. Ajo lindi një djalë, Hipotoun, të cilin e braktisi sapo e lindi. Foshnjën e porsalindur e ushqeu një pelë, pastaj e morën barinjtë, të cilët nga shpërgënjtë me të cilat ishte mbuluar, kuptuan se ai ishte nga shtëpia mbretërore. Ky lajm arriti deri te Cerkioni, i cili urdhëroi të vrisnin fajtoren, por Poseidoni e shndërroi atë në një burim, që mori emrin e saj.

Altari (nga latinishtja altare, altus-i ngritur), një lloj tryeze, zakonisht e vendosur mbi një vend të ngritur, ku bënin flijime dhe vendosnin dhuratat që ua falnin hyjnive. Të vjetrit besonin se perënditë nuk ishin të ndara nga njeriu. Ato e rrethonin njeriun nga të gjitha anët, jetonin në çdo send, drejtonin çdo dukuri të natyrës, çdo çast të jetës shoqërore. Prandaj ishte e natyrshme që njeriu ta ndjente veten nën ndikimin e drejtpërdrejtë të forcave hyjnore. Për këtë arsye njerëzit mendonin se, duke u bërë perëndive flijime e dhurata, do të siguronin dashamirësinë e tyre. Në fillim altarët ishin kodrina, grumbuj dheu, guri ose hiri. Por shumë shpejt u ngritën altarë të ngulmë prej guri, mermeri ose prej tulle. Në Greqinë e Vjetër kudo ngrinin altarë, në rrugë, në kryqëzimin e rrugëve, në majën e maleve, në pyjet e shenjta, në të gjitha varret, shtëpitë, faltoret, para statujës së çdo hyjnie. Por altari më i rëndësishëm ngrihej jashtë, kundruall hyrjes së tempullit. Ata i ndërtonin nën qiellin e hapur, sepse mendonin se tymi që dilte nga viktima e djegur, duke u ngritur në qiell, arrinte perënditë. Në kishat e krishtere altar

quhet tryeza e gjërë, në një të ndarë, në pjesën lindore të kishës, ku prifti bënte shërbesat fetare.

Altea, gruaja e Ojneut. Shih: *Meleagri*

Altemeni, biri i Katreut, mbretit të Kretës. Që t'i shmangej profecisë së orakullit, i cili kishte paralajmëruar se ai do të vriste të atin, iku në ishullin e Rodit. Por Katreu, duke mos e duruar mungesën e të birit, erdhi në Rod për ta kërkuar. Banorët e ishullit që dyshuan për një zbarkim të armikut, marshuan kundër tij. Ai u vra nga shigjeta që kishte hedhur i biri. Ky i fundit, kur e njohu të atin, iu lut perëndive që t'i dërgonin vdekjen. Toka u hap dhe e përpiu atë.

Amaltea, nimfë, bija e Oqeanit, Heliosit ose e mbretit kretas Melis, që ushqeu Zeusin foshnjë me qumështin e një dhie (ose që vetë ka qenë dhi). Kur dhia humbi njërën nga brirët e saj në një shkëmb, Amaltea e mbushi atë me lule dhe fruta dhe ia dhuroi Zeusit, i cili në shenjë mirënjohjeje i vendosi bririn dhe dhinë në radhën e yjeve. (Ylli Dhia me tre kecat e saj). Sipas një tradite tjetër, Zeusi e theu vetë bririn e dhisë tajë dhe ia dha vajzës së Melisit si hajmali, sepse briri kishte fuqi të kënaqte të gjitha dëshirat e saj. Këtej e ka origjinën e vet miti mbi bririn e bollëkut.

Amata, gruaja e mbretit Latin dhe nëna e Lavinës, të cilën ia kishte premtuar Turnit, prandaj nuk e mirëpriti kërkesën e Eneut për t'u fejuar me të bijën. Në «Eneidë» Amata vari veten nga dëshpërimi, kur mori vesh se Turni u vra nga Eneu.

Amazonat, gra luftëtare që, sipas legjendës, kanë banuar në brigjet e detit Azov ose në Azinë e Vogël. Të drejtuara nga një mbretëreshë, amazonat martoheshin me burrat e fiseve fqinjë vetëm një herë në vit, për të përjetësuar gjininë e tyre. Thonë se ato i vrisnin fëmijët meshkuj të porsalindur. Të hipura në kuaj, të mbrojtura nga një armorë e një kaskë, ato u binin krahinave të Azisë së Vogël rreth e qark, duke jetuar me plaçkën e gjetur. Që të shtinin me hark me lehtësi, ato u digjnin vajzave gjirin e djathtë. Shumë heronj luftuan kundër këtyre grave sa të çuditshme, aq edhe të tmerrshme. Herakliu u ngarkua nga Admeta, vajza e Euristeut, që të shkonte te mbretëresha e Amazonave, Hipolita, dhe t'i rrëmbente asaj gjerdanin e bukur që ia kishte falur Aresi. Ajo pranoi t'ia jepte këtë send heroit, por Hera e shndërruar vetë në amazonë, kaloi nëpër Azinë e Vogël, duke bërtitur se Herakliu donte të rrëmbente mbretëreshën. Menjëherë të gjitha amazonat rrokën armët dhe gjatë luftës Herakliu vrau Hipolitën. Amazonat sulmuan Atikën, që ishte nën mbretërimin e Tezeut, dhe rrethuan Athinën që të hakmerreshin për rrëmbimin e mbretëreshës së tyre Antiopë. Por athinasit i prapsën. Në Luftën e Trojës, nën udhëheqjen e mbretëreshës së tyre Pentesileas, amazonat ndihmuan Priamin. Por ato e pushuan luftimin kur morën vesh që mbretëresha e tyre ishte vrarë nga Akili. Tregimet mbi

Amazonat u krijuan që në kohën paragreke dhe pasqyronin epokën e gjinisë amtare. Legjenda mbi amazonat ka qenë shumë e përhapur në mesjetë dhe veçanërisht në epokën e zbulimeve të mëdha gjeografike. Në shekullin XVI lundërtari spanjol Orelana pandehu se kishte luftuar në brigjet e lumit Maranon me amazona amerikane, që këtej rrjedh edhe emri i lumit Amazonë. Ka shumë mundësi që Orelana të ketë luftuar kundër grave të fiseve vendase, që u bashkuan në luftë me burrat e tyre. Figurat e amazonave janë paraqitur në shumë vepra të artit (statuja e Polikletit «Amazona e plagosur», skulptura e Fidias etj.).

Ambrozi, ushqimi i perëndive të Olimpit që, sipas legjendës, ishte nëntë herë më i ëmbël se mjalti. Ai kishte veti magjike, që i bënte perënditë të pavdekshme dhe të reja për jetë. Në fillim ambrozi kuptohej njëkohësisht si pije dhe si ushqim i mirë, më vonë vetëm si ushqim i mirë, kurse nektari ishte pija e perëndive.

Amfiarau, biri i Dikleut dhe i Hipermnestrës, profet dhe luftëtar, mbret i Argosit. Ai u martua me Erifilin, motrën e mbretit Adrast, dhe pati me të disa fëmijë si Alkmeonin, Amfilokun, Euridiçen dhe Demonasën. Ai mori pjesë në gjuetinë e Kalidonit dhe në udhëtimin e Argonautëve. Ai s'donte të merrte pjesë në Luftën e Tebës, prandaj u fsheh. Por Poliniku korruptoi Erifilin, të shoqen e Amfiaraut, duke i bërë dhuratë gjerdanin e Harmonisë. Kështu ajo ia mbushi mendjen të shoqit të merrte pjesë në luftë. Amfiarau, që e dinte se do të vritej, u la porosi djemve (Alkmeonit dhe Amfilokut) që të hakmerreshin kundër Erifilit, sapo të merrnin vesh lajmin e vdekjes së tij. Profecia e Amfiaraut u përmbush. Erifili u vra nga bijtë e saj. Zeusi e bëri Amfiaraun të pavdekshëm, prandaj ai adhurohej si hero.

Amfiktioni lidhje fetare e politike e fiseve dhe e poliseve të Greqisë së Vjetër, e krijuar për të zgjidhur grindjet që lindnin midis anëtarëve të saj dhe për të ushtruar së bashku kultin në faltore, rreth së cilës bashkoheshin fiset e qytetet. Në fillim Amfiktioni lindi si lidhje e fiseve, por më vonë ajo u bë një lidhje si e komunave fisnore, ashtu edhe e poliseve. Më të njohura janë amfiktioni i Delfit rreth tempullit të Apolonit, pastaj amfiktioni i Kalaurisë rreth tempullit të Poseidonit, që bashkonte Athinën, Argosin dhe disa qytete të tjera. Krijimi i amfiktionëve lidhet me vendosjen e marrëdhënieve ekonomike midis qyteteve greke në shekujt VII-VI para e.s.. Fiset dhe qytetet që bënin pjesë në amfiktion dërgonin delegatët e tyre në mbledhjet e përbashkëta, ku vendoseshin normat që rregullonin marrëdhëniet midis fiseve e qyteteve, rregullat e luftës (p.sh. ndalohej të shkatërroheshin qytetet deri në themele) etj. Amfiktioni i Delfit mbronte tempullin nga sulmet, organizonte festa fetare politike, gara gjimnastikore, muzikore etj.

Amfiloku, i biri i Amfiaraut dhe i Erifilit, vëllai i Alkmeonit,

ishte profet; mori pjesë në luftën e epigonëve dhe, pasi u kthye, ndihmoi të vëllanë, Alkmeonin, të vrisnin nënën e tyre. Mori pjesë në Luftën e Trojës, dhe ishte një nga luftëtarët që u futën brenda në kalë. Kur u kthye, formoi me profetin Mops dhe me Kalkatin qytetin Malo në Kiliki (më vonë, në këtë qytet ai pati një orakull). Për të zotëruar këtë qytet, ai u zu me priftin Mops. Në një dyluftim u vranë që të dy. Megjithatë, shpirtrat e tyre u pajtuan dhe, kështu të pajtuar filluan të parashikonin të ardhmen e njerëzve. Pyetjet e kërkuesve shkruheshin në tabela dhe përgjigja u jepej atyre nëpërmjet ëndrrave.

Amfioni, biri i Zeusit dhe i Antiopës, vëlla binjak i Zetit (Amfioni dhe Zeti quheshin ndryshe dioskurët e Tebës). E ëma, duke pasur frikë nga zemërimi i të shoqit, i braktisi në mëshirën e fatit të dy vëllezërit e porsalindur. Por ata i gjeti dhe i rriti një bari i malit Kiteron. Amfionit i pëlqente muzika dhe dinte t'i binte lirës. Zeti kishte qejf më shumë të punonte në arë. Nëna e tyre, që ishte lidhur me zinxhirë nga Liku, xhaxhai i saj, shpëtoi për mrekulli e arriti të bashkohet me ta. Pasi u tregoi origjinën e tyre, ajo i nxiti që të merrnin hak. Amfioni dhe Zeti arritën në Tebë, vranë Likun, kurse Dirkën, gruan e Likut, e lidhën prej flokësh në bririn e një demi të egër, i cili e tërhoqi në shkëmbinj derisa vdiq. Ata qeverisën në Tebë dhe ndërtuan murin e qytetit. Mjaftonte që Amfioni t'i binte lirës dhe gurët, të ndjeshëm ndaj harmonisë së këngëve të tij, të lëviznin vetë për t'u vendosur në vendin e tyre. Amfioni ishte burri i Niobës, fëmijët e së cilës u vranë nga shigjetat e Apolonit.

Amfitea, gruaja e Adrastit, nëna e Agjialeut.

Amfitrioni, biri i Alkeut, mbretit të Tirintit dhe nipi i Perseut. U martua me Alkmenën e bukur, duke i premtuar se do të vriste vrasësit e vëllezërve të saj. Ai zbarkoi me ushtri në ishullin e Tafosit, kryeqyteti i të cilit ishte i papushtueshëm. Mbreti i ishullit, Pterelau, kishte në kokë një flok të artë që e bënte atë të papreksheshëm, por vajza e tij, Komaitoja, që u dashurua pas Amfitrionit, ia preu flokun fatal dhe vdekja e të atit siguroi fitoren e të dashurit të saj. Por heroi nuk tregoi asnjë shenjë mirënjohjeje ndaj vajzës, madje urdhëroi që ta vrisnin. Në mungesë të tij Zeusi e joshi Alkmenën dhe iu afrua asaj në trajtën e Amfitrionit. Nga bashkimi i Zeusit me Alkmenën lindi Herakliu. Më në fund Amfitrioni u kthye tek Alkmena, e cila lindi me të Ifiklin.

Amfitrita, hyjneshë e detit, bija e Nereut dhe e Doridës. Sipas legjendës, Poseidoni e kishte parë një ditë kur ajo luante në breg të detit me motrat e saj, Nereidat, dhe donte ta merrte për grua. Por ajo iku tek Atlasi, që jetonte në kufijtë më të largët të detit. Një delfin e rrëmbeu dhe ia dha perëndisë së detit, që e bëri nënë të Tritonit dhe të një numri të madh nimfash. Poetët e paraqitin atë duke shëtitur mbi ujëra, hipur

në një qerre në formën e një guaske, tërhequr nga delfinët ose nga hipokampët (kuaj deti). Në dorë ajo mbante një skeptër ari, për të treguar pushtetin e saj mbi valët.

Amfoteri, biri i Alkmeonit.

Amikli, babai i Hiasintës.

Amiku, vigan, biri i Poseidonit, mbret i bebrikëve të Bitinisë (në Azinë e Vogël). Ai i detyronte udhëtarët që kalonin në vendin e tij, të luftonin me të me grushte. Në mbarim të këtyre ndeshjeve Amiku, që dilte gjithmonë fitues, i vriste kundërshtarët. Kur në vendin e tij erdhën argonautët, Amiku i propozoi më trimit prej tyre dyluftimin me grusht. Poluksi e pranoi dyluftimin dhe e vrau Amikun.

Amimona, njëra nga 50 vajzat e Danaiut, nëna e Nauplit. Eskili e zgjodhi mitin mbi Amimonën si subjekt të njërës prej dramave të tij satirike.

Amon (Amon-Ra), hyjni e lashtë egjiptiane, e quajtur më shpesh Amon-Ra, që do të thotë Amoni-Diell. Qendra e kultit të tij ishte Teba e Egjiptit. Nën dinastin XII atij i ngritën në këtë qytet një tempull, i cili u zgjerua nga faraonët e dinastive të mëvonshme. Atribut i Amonit ishte disku, figura e diellit, brirët dhe dajaku. Në monumentet egjiptiane paraqitet si njeri me kokë dashi. Grekët e identifikonin Amonin me Zeusin.

Ampeli, biri i një satiri dhe i një nimfe, personifikim i hardhisë, shok i Dionizit. U vra në moshë të re nga një dem. Versione të tjera të legjendës tregojnë se ai ra nga degët e një vidhi të tharë, ku ishte ngjitur për të mbledhur veshë rrushi. Me lutje të Dionizit ai u shndërrua në yjësi.

Amuli, vëlla i Numitorit, mbretit të Albalongës dhe stërnip i Eneut. Sipas legjendës latine, Amuli rrëzoi të vëllanë nga froni dhe mbretëroi vetë në Alba Longa, kurse vajzën e Numitorit, Rea Silvian, e dorëzoi vestale. Por Rea Silvia lindi me perëndinë Mars dy binjakë, Romulin dhe Remin. Për këtë ajo u dënua me vdekje nga Amuli, kurse foshnjat, me urdhër të tij, i hodhën në Tiber. Binjakët shpëtuan dhe, kur u rritën vranë Amulin dhe e vendosën përsëri në fron gjyshin e tyre.

Amuri Shih: Erosi

Anankea (Ananka), hyjneshë që personifikonte forcën fatale. Te romakët identifikohej me Necesitatën. E paraqitnin duke mbajtur në dorë një bosht diamanti, majat e të cilit preknin tokën dhe qiellin; boshti vërtitej nga Moirat.

Androgeu 1. Biri i Minosit dhe i Pasifajës, korri shumë suksese në lojërat për nder të Atenës, prandaj mbreti Egje nga frika dhe smira e vrau. Që të hakmerrej për vrasjen e të birit, Minosi e rrethoi dhe e mori Athinën, duke e detyruar Egjeun të dërgonte në Kretë çdo vit shtatë djem e shtatë vajza. 2. Një nga prijësit grekë që u vra gjatë pushtimit të Trojës («Eneida»).

Andromaka, gruaja e Hektorit dhe nëna e Astianaksit. «Iliada» e paraqit atë si simboi

të dashurisë bashkëshortore. Ajo ishte shumë e lidhur me burrin e vet. Ndarja e këtyre dy bashkëshortëve, kur Hektori u nis për në luftë, është një nga pjesët më të bukura e më prekëse të «Iliadës». Pas vdekjes së Hektorit e të djalit të saj, Astianaksit, ajo u bë skllave e Neoptolemit, birit të Akilit. Por shpejt ai e përzuri për të zhdukur dyshimin e gruas së vet, Hermionës. Atëherë Andromaka u martua me Helenin, birin e Priamit. Miti mbi Andromakën frymëzoi Euripidin, kurse në kohën e re Rasinin.

Andromeda, vajza e Cefeut, mbretit të Etiopisë dhe e Kasiopesë. Nëna e Andromedës i kishte zemëruar nimfat, duke u thënë se e bija ishte më e bukur nga të gjitha ato. Atëherë nimfat e lutën Poseidonin që ta dënonte Cefeun dhe Kasiopenë. Poseidoni dërgoi një përbindësh që shëmbëllente me një peshk vigan. Ai dilte nga thellësia e detit dhe shkretonte zotërimet e Cefeut. Orakulli i Amonit iu tha se vendi do të shpëtonte nga përbindëshi, në qoftë se do të vendosnin përpara tij Andromedën. Princeshën e re e lidhën në një shkëmb që ta shqyente përbindëshi i detit, por atë e shpëtoi Perseu, i cili pasi zbriti nga qielli, hipur mbi kalin e tij Pegas, vrau përbindëshin dhe u martua me Andromedën. Fineu, vëllai i Cefeut, të cilit i kishin premtuar Andromedën, mblodhi shokët e tij dhe e sulmoi heroin gjatë dasmës, por Perseu u tregoi atyre kokën e Gorgonës Meduzë dhe të gjithë ata u ngurosën. Andromeda e ndoqi të shoqin në Greqi. Pas vdekjes perënditë e vendosën atë midis yjësive (yjësia e Andromedës). Miti mbi Andromedën ka frymëzuar shumë piktorë të antikitetit dhe kohës së re.

Animizmi (nga lat. anima-shpirt, frymë), formë e besimeve primitive. Është besimi te fryma ose te shpirti, të cilin gjoja e kanë njerëzit, kafshët, bimët, sendet etj., besimi se shpirti jeton edhe pas vdekjes. Në përfytyrimin e njerëzve primitivë, shpirti ishte kopje, kipci i trupit; shpirti mund të vuajë, të ketë uri dhe etje, mund të ketë nevojë për të ngrënë e për të pirë. Me besimin te shpirti dhe te fryma lidhen një varg besimesh dhe ritesh të tjera. Njerëzit primitivë mendonin se njeriu pas vdekjes vazhdonte të jetonte. Për këtë arsye ishte e nevojshme që ai të ushqehej. Prandaj në varret e vjetra ne gjejmë enë, mbeturina ushqimesh dhe armë gjuetie. Shumë popuj i varrosnin të vdekurit jo vetëm me armët, por edhe me gratë, bagëtinë etj. I vdekuri pajisej për në rrugë dhe «largohej» me të gjitha ato që i përdorte në jetë. Ndërrimin e stinëve, vetëtimën, bubullimën etj, të vjetërit i shpjegonin me veprimin e forcave të shpirtëzuara të natyrës, të cilat i përfytyronin si figura njerëzore. Animizmi lindi për shkak të pafuqishmërisë së njeriut ndaj forcave të natyrës.

Ankili (Ancili), mburoja që mbreti Numa Pompil, pretendonte se kishte rënë nga qielli. Sipas legjendës, me të ishte li-

dhur fati i Romës. Që të mos e vidhnin, mbreti urdhëroi të bëheshin njëmbëdhjetë mburoja të tjera, të ngjashme me origjinalin. Ankilin e ruanin salienët, si shenjë e sigurimit të qytetit të Romës.

Ankizi, prijës trojan që e dashuroi Afërdita, me të cilën pati një djalë, Eneun. Kur u dogj Troja, ai shpëtoi nga vdekja në sajë të dashurisë birnore të Eneut, që e mbajti mbi shpatulla deri në anije. Virgjili tregon se Ankizi vdiq në Sicili, para se Eneu të nisej për në Kartagjenë.

Antea (ose Stenobea), vajza e Jobatit, gruaja e Pretit: Shih: *Belorofonti.*

Antenori, prijës trojan, i cili pas shkatërrimit të Trojës erdhi në Itali, ku themeloi qytetin Patavia (Padova e sotme). Homeri e paraqit atë si një nga më të urtit midis burrave të Trojës. Ai u mundua t'u mbushte mendjen trojanëve që të pajtoheshin me grekët dhe ta dorëzonin Helenën. Autorët e mëvonshëm tregojnë se Antenori tradhtoi atdheun e tij dhe përgatiti fitoren përfundimtare të grekëve.

Anterosi, biri i Afërditës dhe vëllai i Erosit, që hakmerrej për të kur të vdekshmit e kundërshtonin dashurinë ose e tradhtonin, sepse ishte për rregullimin e dashurisë si një faktor i organizimit dhe i ekuilibrit.

Antesteritë (gr. festa e luleve), festa që bëheshin në të gjithë Greqinë për nder të Dionizit. Ato zhvilloheshin tri ditët e fundit të muajit shkurt, kur natyra zgjohej nga gjumi i thellë i dimrit. Ditën e parë nxirrej vera nga amforat. Ditën e dytë bëhej një farë gare midis atyre që pinin dhe kjo ishte dita e blatimeve. Ditën e tretë i falnin Hermesit fruta të pjekura në vorba prej balte. Në të vërtetë këto festa ishin gëzimi për fundin e dimrit dhe kthimin e pranverës.

Anteu, vigan, biri i Poseidonit dhe i Gjeas (Tokës). Ai i detyronte të gjithë udhëtarët të luftonin me të dhe i shtypte me peshën e trupit të tij. Herakliu e shtriu përdhe tri herë, por më kot, sepse Toka, e ëma, i jepte forca të reja sa herë që ai prekte në të. Kur e kuptoi sekretin, Herakliu e ngriti lart dhe e mbyti në krahët e tij. Figura e Anteut u bë sinonim i forcës, të cilën e jep lidhja me tokën mëmë. Figura e Anteut është përdorur nga shumë artistë të kohës së vjetër e të re.

Antigona, bija e Edipit dhe e Jokastës, motra e Ismenës, e Eteoklit dhe e Polinikut. Ajo e shoqëroi të atin e verbër, të përzënë nga Teba prej të vëllezërve, dhe u kujdes shumë për të, derisa ai u zhduk misteriozisht në Kolonë. Pastaj ajo u kthye në Tebë. Në qytet të dy vëllezërit e saj ziheshin për të marrë pushtetin. Poliniku, që kishte shkuar të kërkonte ndihmë te Adrasti, mbret i Argosit, u kthye me një ushtri të huaj për të rrethuar qytetin dhe për të luftuar kundër të vëllait. Pas vdekjes së të dy vëllezërve (ata u vranë në luftë), Kreonti, ungji i tyre, mori pushtetin në Tebë, i bëri varrime solemne Eteoklit, por nuk lejoi që të varrosej Poliniku, sepse kishte ngritur armët kundër atdheut të vet. Kështu, shpirti i Polinikut nuk do të gjente kurrë prehje. Antigona, që e quante si një detyrë të shenjtë varrosjen e të vdekurit, vajti një natë te trupi i të vëllait dhe, sipas ritit, hodhi mbi të disa grushta dhe. I zemëruar, Kreonti urdhëroi që ta futnin Antigonën brenda në tokë, ku ajo duhej të vdiste nga uria. I dashuri i Antigonës, biri i Kreontit, Hemoni, u fut fshehurazi në tokë, me qëllim që të çlironte të fejuarën, por ishte vonë. Antigona kishte preferuar më mirë të varej, sesa të vdiste nga uria. Hemoni nuk e duroi dot vdekjen e Antigonës dhe vrau veten. Vrau veten edhe gruaja e Kreontit, e cila nuk donte të jetonte më pas vdekjes së të birit. Tragjedia e Antigonës buron prej kontradiktës midis ligjit e zakonit. Figura e Antigonës, që ka mbetur model i dashurisë, i detyrës dhe i guximit, është trajtuar në tragjeditë e Sofokliut «Edipi në Kolonë» dhe «Antigona».

Antiklea, gruaja e Laertit dhe nëna e Odiseut. Ajo, duke mos e duruar dot mungesën e gjatë të të birit, vdiq nga hidhërimi.

Antiloku, biri i mbretit të Pilosit, Nestor. Antilokun e dërguan tek Akili për ta lajmëruar se miku i tij Patrokli ishte vrarë. Kur babai i Antilokut, Nestori, bënte duel me prijësin trojan, Memnonin, Antiloku, për të shpëtuar të atin, hodhi kundër Memnonit një gur, por ai shpëtoi dhe e vrau Antilokun.

Antinoi, një nga pretenduesit e Itakës, që kërkonte të martohej me Penelopën, gruan e Odiseut, kur ky ndodhej në Trojë. U vra nga Odiseu.

Antiopa. 1. Bija e perëndisë së lumit Asop, ose e mbretit teban Nikteu. (Shih: *Amfioni).* 2. Mbretëreshë e Amazonave. (Shih: *Tezeu.)*

Antropomorfizmi (nga greqishtja e vjetër anthropos-njeri dhe morfe-formë, trajtë), veshja e forcave të jashtme të natyrës me veti karakteristike për njeriun, veshja e perëndive me tiparet e njeriut. Antropomorfizmi është i lidhur me animizmin. Shembull klasik i antropomorfizmit është feja greke. Paraqitja e perëndive në trajtën e njerëzve mori në Greqinë e Vjetër formën më të zhvilluar. Hyjnitë greke ishin njerëz të idealizuar, që zotëronin të gjitha virtytet njerëzore, por në të njëjtën kohë manifestonin edhe të gjitha dobësitë e veset njerëzore. Veset e perëndive kishin një paraqitje hyjnore, por prapëseprapë ato mbeteshin vese. Perënditë homerike ishin të pavdekshme, të gjithëfuqishme, por ato, ashtu si njerëzit, hanin, pinin, flinin, vuanin, dashuronin, urrenin dhe luftonin. Homeri madje flet edhe për plagosjen e perëndive. Antropomorfizmin e gjejmë te shumë fe, në një shkallë të caktuar të zhvillimit të tyre.

Anubisi, perëndi egjiptiane e vdekjes, që përfytyrohej në trajtën e një çakalli, ose në trajtën e një njeriu me kokë çakalli, i cili sipas legjendës, ishte biri i Osirisit. Në periudhën e dinastive të para të Egjiptit ai adhurohej si hyjni që kujdesej për varrimin dhe balsamimin. Më vonë, në periudhën heleni-

stike, ai bënte pjesë në kultin e Serapisit e të Isidës dhe u identifikua me Hermesin.

Anzotika, hyjni ilire që identifikohej me Venerën romake.

Aonidat, epitet i muzave, të cilin e morën nga malet e Aonisë në Beoti, ku ndereheshin më shumë. Në poezinë romake muzat filluan t'i quanin Aonida.

Apisi, hyjni egjiptiane që adhurohej në Memfis, mishërim i perëndisë së diellit Pta që shfaqej në brinjët e një demi, në formën e një disku diellor. Sa kohë që ishte gjallë mbahej në një tempull, kur vdiste bëhej Osiris — Apis (që nga u krijua edhe emri Serapis) dhe varrosej në një nekropol të posaçëm (Sarapeu). Grekët e periudhës helenistike e quanin bir të Isidës.

Apoloni, një nga dymbëdhjetë perënditë e Olimpit. Ishte biri i Zeusit dhe i Latonës. Hera xheloze e përzuri Latonën nga Olimpi dhe iu lut Gjeas (Tokës) që të mos i jepte asnjë vend për të lindur, por Poseidoni, i urdhëruar nga Zeusi, me një të goditur të sfurkut nxori nga mesi i detit ishullin Delos. Këtu Latona u vendos në formën e një zogu dhe lindi Apolonin edhe Artemidën. Zeusi i dhuroi të birit një qerre që tërhiqej nga mjellmat. I ushqyer me nektar nga hyjnesha Temidë, foshnja arriti të bëhej brenda disa ditëve një djalosh i mrekullueshëm, që u nis me qerre, për në vendin e hiperboreanëve. Pasi ndenji atje një vit, ai erdhi në Delf dhe aty, në rrëzë të malit Parnas, në një gropë, vrau përbindëshin Piton që e kishte munduar shumë nënën e tij, Latonën. Ai joshi shumë nimfa si Dafinën, e cila për të shpëtuar u shndërrua në dafinë; dashuroi nimfën Klitia, bijën e Oqeanit dhe e shndërroi në luledielli, kur ajo i tregoi babait të Leukotesë, rivales së saj, dashurinë me Apolonin; dashuroi Kasandrën, të cilën e pajisi me aftësinë për të parashikuar, por kur Apoloni pa se Kasandra nuk i afrohej bëri që profecive të saj të mos u besonte asnjeri; dashuroi nimfën Kloridë, me të cilën pati një djalë, Asklepin, që Zeusi në zemërim e sipër e goditi me rrufenë e vet. Që të hakmerrej kundër perëndisë së plotfuqishme, Apoloni vrau me shigjetat e tij Ciklopët, që i kishin farkëtuar atij rrufenë. I zemëruar nga guximi i tepërt i Apolonit. Zeusi e dëboi atë nga Olimpi dhe e degdisi në tokë. Gjatë qëndrimit të tij në tokë Apoloni u prit mirë nga mbreti i Tesalisë, Admeti, të cilit i ruante kopetë. Prandaj perëndia quhej shpesh dhe mbrojtësi i kafshëve. Ai e mbronte kopenë nga ujqit e minjtë. Që këtej rrodhën edhe epitetet e tij: Apolon Likeu (ujku), Apolon Sminteu (miu). Ai shpiku lirën, kurse së bashku me Poseidonin punoi për ndërtimin e mureve të Trojës. Gjatë qëndrimit të tij në Lakoni ai vrau Hiasintën, që ishte duke luajtur me disk dhe goditi me shigjetat e tij fëmijët e Niobës, e cila kishte fyer Latonën etj (Shih *Nioba*). Kur mërgimi i tij në tokë mori fund, ai u lejua nga Zeusi të vinte në Olimp. Funksionet e tij ishin të shumta e të ndryshme. Ai ishte perëndi e drifës (identifikohej me vetë diellin), e poezisë, e muzikës, e gojëtarisë. Si perëndi e poezisë ai drejtonte mbledhjet e muzave (që këtej rrodhi edhe epiteti i tij Musageti). Në fillim ishte perëndi hakmarrëse. Armët e tij ishin harku dhe shigjeta, shembëlltyra alegorike të rrezeve përvëluese të diellit, që rrezikonin atë që u rrinte përballë. Edhe sëmundjet epidemike janë paraqitur si rezultat i zemërimit të kësaj perëndie. Kështu, siç përshkruhet në «Iliadë», ai goditi me sëmundjen e murtajës ushtrinë e Agamemnonit, por kjo ndoshta lidhej me faktin që njerëzit kishin vënë re se nxehtësia i shtonte epidemitë. Por, nga ana tjetër, Apoloni ishte perëndi dashamirëse, që i largonte sëmundjet dhe i shëronte, sepse rrezet e tij shpëtimtare u jepnin shëndet dhe forcë trupave të lodhur. Si perëndi e diellit, ai kishte rëndësi për bujqësinë, gjë për të cilën dëshmojnë festat e ndryshme. Në vjeshtë, për nder të Apolonit, bëhej festa e mbledhjes së frutave (pianepsitë). Ai ishte perëndi e profecisë, që përhapte në shpirt atë jermi që grekët, sikundër të gjithë popujt primitivë, e kuptonin si një frymëzim hyjnor. Prandaj ai pati shumë orakuj pak a shumë të dëgjuar si atë të Delfit, të Klarosit, të Patarasë, të Brankidës etj. Epiteti *Feb* (i shkëlqyeshëm), që Homeri ia ka dhënë Apolonit, nënkuptonte idenë e një drite (diturie) intelektuale dhe morale. Kështu Apoloni ishte edhe perëndi e frymëzimit poetik. Të dy frymëzimet që bashkoheshin tek ai nuk ishin për të vjetrit veçse e njëjta gjë: fallxhori (profeti) ishte një poet që parathoshte të ardhmen në një farë poeme profetike dhe prandaj edhe përgjigjet e orakujve jepeshin pothuajse gjithnjë në vargje. Meqenëse në lashtësi poezitë këndoheshin, Apoloni merrte gjithashtu edhe atributet e perëndisë së muzikës dhe këngës. Apoloni ishte edhe perëndi që mbronte qytetet dhe kolonitë që themeloheshin nga grekët. Midis kafshëve dhe bimëve që i kishin kushtuar kësaj perëndie përmendet mjellma, zhgaba, korbi, ujku, gjarpri, dafina, palma, ulliri. Atij i bënin flijime me dema, dhi, dele, ujq. Kulti i Apolonit u fut në Romë në vitin 430 para e.s. Ai paraqitej si një djalosh që i binte lirës. Statujat e Apolonit, të punuara nga Skopasi e Praksiteli, kanë arritur te ne në kopje.

Apoloni

Arakna (gr. merimangë), vajzë nga Lidia (Azia e Vogël) e dëgjuar për pëlhurat që endëte, e cila pati guximin ta fto-nte Atenën për të bërë garë me të në endjen e një pëlhure. Copa e endur nga Atena paraqiste perëndinë e Olimpit me një pamje dinjitoze, kurse Arakna endi një pëlhurë në të cilën paraqitej dashuria e perëndive. Atena, e zemëruar për këtë gjë si dhe ziliqare për pëlhurën shumë të bukur që kishte endur Arakna, e bëri atë copë-copë. Arakna e dëshpëruar vari veten. Perëndinë e liruan litarin dhe ajo shpëtoi, por Atena e shndërroi atë në merimangë. Miti paraqet në vetvete rivalitetin për mjeshtërinë e endjes midis Lidisë dhe gjithë Azisë së Vogël (e famshme për pëlhurat e saj) me qytetet greke.

Areioni (Arioni), kali i Herakliut dhe i Adrastit, në sajë të shpejtësisë së të cilit shpëtoi Adrasti, i vetmi nga të shtatë prijësit që luftuan kundër Tebës.

Aresi një nga perëndinë më të rëndësishme të Olimpit, i biri i Zeusit dhe i Herës, hyjni e luftës, e rrëmujës dhe e kasaphanës, që nuk ngopej me gjak dhe me vrasje dhe që nxiste pa pushim popujt të vriteshin midis tyre. Sipas Homerit, Aresi ishte personifikimi i luftës dhe i forcës brutale. Në luftën kundër gjigantëve ai tregoi trimëri të madhe, por u zu rob nga bijtë e Aloeut, të cilët e futën në fund të një biruce, ku ndenji 13 muaj. Për më shumë se një vit në tokë kishte paqë. Mbasi u çlirua nga Hermesi, ai erdhi në Olimp ku u përpoq që t'i pëlqente Afërditës. Ai e mbushte Olimpin me zhurmën e zënkave të tij. Ishte kundërshtar i Herakliut dhe i Atenës. Gjatë Luftës së Trojës, megjithëse kishte premtuar t'u ndihmonte grekërve, ndihmoi trojanët. Gjatë luftimeve Diomedi, i ndihmuar nga Atena, e plagosi perëndinë e luftës me shigjetën e tij. Aresi nxori një britmë të tmerrshme dhe të fortë, sa zëri i dhjetë mijë luftëtarëve. Greqia e epokës klasike nuk dinte shumë gjëra mbi historinë e perëndisë së luftës. Mitet mbi Aresin janë shumë të varfra, gjë që dëshmon se në Greqi kjo perëndi nuk gëzonte ndonjë nderim të madh. Qendra e kultit të tij ishte Traka e që këtej u përhap në Greqi. Në Athinë Aresit i kishin kushtuar një shkëmb në

Aresi

perëndim të Areopagut, ku ai ishte gjykuar për një vrasje. Kulti i tij ishte i përhapur më shumë te romakët, që ishin një popull luftëtar. Në Romë Aresi identifikohej me perëndinë romake Mars, i cili konsiderohej si babai i themeluesve legjendarë të Romës, Romulit dhe Remit. Për nder të Marsit, Numa Pompili krijoi kolegjiumin e priftërinjve salienë, detyra e të cilëve ishte të ruanin mburojën e Marsit (Ankilin). Kur konsujt niseshin për në luftë, ata i luteshin dhe i bënin flijime Marsit, pastaj preknin mburojën e tij, duke bërtitur: Perëndi e luftës, mbroje këtë republikë. Në Romë Marsit i qe kushtuar vendi i paradave ushtarake, fusha e Marsit. Ka mundësi që, në kohët e vjetra, Marsi të adhurohej nga fiset e Italisë, jo si perëndi e shkatërrimit, por si perëndi që mbronte bimësinë dhe siguronte lulëzimin e saj. Atij i kishin kushtuar një festë gjatë muajit kur çelin lulet e para, që mban emrin e tij. Mitografët e sotëm janë përpjekur t'i bashkojnë në mënyrë të pranueshme të dy atributet e perëndisë: luftën dhe begatinë. Ata kanë treguar se festat e Marsit zhvilloheshin në kohën kur luftëtarët mbaronin dimërimin dhe fillonin luftimet. Marsi me sa duket ishte më tepër figura simbolike e zgjimit të forcës në natyrë, se sa në zemrën e luftëtarëve. Në artin antik Aresin e paraqitnin me fytyrën e një burri të fuqishëm, me pamje të egër, shpesh me helmetë lufte. Më pas, që nga Fidia, kjo hyjni paraqitej si një djalë i bukur, gjysmë i zhveshur. Më e njohur është statuja e Lisipsit. Në artin e kohës së re Aresit i janë kushtuar shumë statuja dhe tablo.

Areteja (Arita), gruaja e mbretit të feakëve, Alkino. Homeri tregon se për mençurinë e saj ajo gëzonte një respekt të madh te feakët, të cilët shpesh i drejtoheshin asaj për të zgjidhur mosmarrëveshjet midis tyre. Ajo e priti me përzemërsi Odiseun, kur Nausika e çoi në pallatin mbretëror. Miti mbi Aretenë dëshmon për egzistencën e mbeturinave të matriarkatit tek disa fise fqinje me grekët, në periudhën homerike.

Aretuza, një nga nereidat, nimfë që bënte pjesë në kortezhin e Artemidës. Sipas legje-

Aretuza

ndës një ditë, pasi ishte kthyer nga gjuetia, Aretuza po lahej në ujërat e lumit Alfe (që përshkon Arkadinë dhe Elidën). Perëndia e lumit u dashurua pas saj dhe e ndoqi atë deri në ishullin e Ortigjisë (Sicili). Këtu Aretuza iu drejtua për ndihmë Artemidës, e cila e shndërroi në një krua, ujërat e të cilit buronin me vrull në ishullin e Ortigjisë. Lumi përpiqej gjithnjë të bashkohej përmes detit me kroin Aretuza. Ajo përfytyrohej si një grua e re, e rrethuar nga peshqit.

Argea, bija e Adrastit.

Argiopa, nimfë, nëna e këngëtarit Tamiris.

Argo, anija me të cilën lundruan Argonautët.

Argonautët, heronjtë që u nisën për në Kolkidë nën drejtimin e Jasonit, me qëllim që të sillnin që andej bashkën e artë të dashit magjik. Ngjarjet, për të cilat bëhet fjalë në mitin mbi argonautët, zhvillohen një brez para Luftës së Trojës. Në Jolk të Tesalisë sundonte Esoni, djali i Kreteut, por vëllai i tij nga e ëma, Peliu, ia rrëmbeu fronin dhe Esoni u detyrua të jetonte si qytetar i thjeshtë. Ndërkaq u rrit djali i Esonit, Jasoni, i cili vajti në Jolk dhe i kërkoi Peliut t'i kthente pushtetin dhe të gjitha pasuritë që i kishte marrë të atit. Peliu pranoi t'ia jepte, por me kusht që më përpara të sillte në Greqi nga Kolkida bashkën e artë. Jasonit i pëlqeu ky propozim dhe filloi të përgatitej për fushatën në Kolkidë. Me thirrjen e tij, pesëdhjetë prijës arritën në Jolk për të marrë pjesë në të. Midis tyre ishte Tezeu, Dioskurët me shokët e tyre, Idasi dhe Linkeu, heronjtë me fletë Kalaidi dhe Zeti (Boreadët), Meleagri, Admeti, Telamoni, Asklepi. Për heronjtë Argu ndërtoi një anije me ndihmën e hyjneshës Atena. Anija kishte pesëdhjetë rrema dhe u quajt «Argo». Legjendat thonë se ajo ishte anija e parë që lundroi në det. Nga emri i anijes «Argo», heronjtë që morën pjesë në fushatë u quajtën argonautë. «Argo» u lëshua në ujërat e detit Egje dhe lundroi në drejtim të Kolkidës. Nga Jolku anija i çoi ata në ishullin e Lemnosit, pastaj në ishullin e Samotrakës. Pasi kaluan Helespontin, argonautët zbritën në brigjet e Kizikut, vendi i delonëve, që qeverisej nga mbreti Kizik, i cili i priti shumë mirë lundërtarët. Pasi lanë Kizikun, argonautët qëndruan në brigjet e Mizisë. Aty Hilasi vajti për të kërkuar ujë, por u rrëmbye nga nimfat që u dashuruan pas tij. Për ta gjetur vajtën Herakliu dhe Polifemi, të cilët u shkëputën nga shokët dhe morën rrugën për në Bitini, te mbreti i bebrikëve, Amiku. Atje argonautët nuk u pritën ashtu si në Kizik (Shih: *Amiku).* Pasi arritën në Trakë, argonautët, me ndihmën e Boreadëve, Kalaidit dhe Zetit, mundën ta çlironin Fineun e verbër nga harpitë, që e torturonin pa pushim. Si shpërblim plaku u dha udhëtarëve këshilla si t'u shmangeshin rreziqeve që do të hasnin gjatë udhëtimit. Kështu ata mundën, pa shumë pengesa, të kalonin midis shkëmbinjve të Simplegadit, që mbylleshin e hapeshin dhe shkatërronin anijet që futeshin midis tyre. Lundërtarët lëshuan një pëllumb dhe, kur zogu, fluturoi, shkëmbinjtë u përpoqën dhe pastaj përsëri u shkëputën. Ata e shfrytëzuan këtë çast dhe e kapërcyen shpejt vendin e rrezikshëm. Pasi kaluan detin e Zi, argonautët arritën në Kolkidë, ku sundonte mbreti Ejet që zotëronte bashkën e artë. Kjo bashkë ruhej ditë e natë nga një dragua i tmerrshëm dhe nga dy dema, hundët e të cilëve villnin flakë. Jasoni vajti te pallati i Ejetit dhe i tha mbretit se heronjtë kishin ardhur vetëm për të marrë bashkën e artë. Mbreti, që kishte vendosur ta zhdukte Jasonin, u shtir sikur pranoi, por e ngarkoi më përpara të kryente këtë porosi: të lëronte arën kushtuar Aresit me parmendë hekuri, ku ishin mbrehur demat me thundra të bakërta dhe, me dhëmbët e dragoit të mbillte arën. Kur nga dhëmbët do të dilnin luftëtarë, ai duhej të luftonte me ta e t'i vriste. Me ndihmën e vajzës së Ejetit, Medesë, që u dashurua pas Jasonit, ai arriti t'ia dilte mbanë. Jasoni hodhi një gur të rëndë në turmën e luftëtarëve dhe ata u futën në luftë midis tyre, duke vrarë njëri-tjetrin. Por, edhe pas kësaj, Ejeti nuk donte t'ua jepte argonautëve bashkën e artë. Jasoni dhe Medea vranë dragoin dhe, pasi vunë në gjumë demat, u drejtuan te pema ku varej bashka e artë. Jasoni e mori bashkën dhe bashkë me Medenë u drejtua për tek anija. Të nesërmen në mëngjes Ejeti mori vesh se bashkën e artë e kishin grabitur dhe se Medea kishte ikur me argonautët. Mbreti i Kolkidës i ndoqi ata, por Medea, me qëllim që të pengonte Ejetin ta arrinte, vrau vëllanë e vet Absirtin dhe pjesët e trupit të tij i hodhi gjatë rrugës. I ati mblodhi gjymtyrët e të birit dhe i varrosi, kurse Medea në këtë mënyrë fitoi kohë të ikte. Më në fund argonautët erdhën në Greqi me bashkën e artë. Miti mbi argonautët ka frymëzuar Euripidin («Medea»). Emri argonaut ka marrë një kuptim të figurshëm, atë të lundërtarit të guximshëm.

Argu, ndërtuesi i anijes «Argo» (Shih: *Argonautët)*

Argusi 1. Mbret i Argosit, biri i Agenorit dhe Inakusit. Sipas legjendës, ai kishte njëqind sy nga të cilët pesëdhjetë i rrinin gjithnjë hapur. Hera e ngarkoi atë të ruante Iojën të shndërruar në lopë, por Hermesi me urdhërin e Zeusit e vrau. Hera i vendosi sytë e tij në bishtin e palloit, zogut të saj të preferuar. 2. Biri i Zeusit dhe i Niobës, mbreti i Argosit.

Ariana, bija e mbretit të Kretës Minos dhe e Pasifajës. Kur Tezeu erdhi në Kretë që të çlironte Athinën nga detyrimi ndaj mbretit Minos, Ariana u dashurua pas tij. Kjo i dha Tezeut një lëmsh, me ndihmën e të cilit ai mundi të dalë nga labirinti, pasi kishte vrarë Minotaurin. Por Tezeu nuk e mori Arianën me vete në Athinë. Ai e la atë në ishullin Naksos, kur ajo ishte duke fjetur. Sipas një tradite, Ariana nga dëshpërimi u hodh në det. Kurse sipas një tradite tjetër, u bë gruaja e Dionizit. Në artin antik Ariana paraqitej zakonisht duke fjetur. Në kuptimin e figurshëm, fija e Arianës përdoret për të emër-

tuar një mjet a mënyrë që na shërben si udhëheqës për të dalë nga një gjendje e vështirë.

Arimani Shih: **Ormuzdi.**

Arioni 1. Poet, muzikant i dëgjuar nga ishulli i Lesbit (Lesbos), që ka jetuar rreth vitit 625 p.e.s. në pallatin e tiranit të Korintit, Periandrit. Ai u mor shumë me ditirambin ose me himnet korale kushtuar Dionizit, që patën shumë rëndësi për zhvillimin e dramës greke. Ai krijoi korin ciklik prej 50 këngëtarësh të talentuar, që këndonin dhe vepronin, të vendosur në formën e një rrethi, në qendër të të cilit ishte altari. Sipas legjendës që na e jep Herodoti, Arioni shkoi në Sicili të merrte pjesë në një konkurs muzikor. Ai fitoi çmim dhe i ngarkuar me dhurata hipi në anije për t'u kthyer në Korint, te miku i tij, Periandri. Detarët, të cilët e lakmuan arin e tij, vendosën ta hidhnin në det. Arioni, që i kuptoi planet e tyre, iu lut detarëve që para se ta vrisnin, ta linin t'i binte edhe një herë lirës. Një turmë delfinësh, të joshur nga melodia melankolike e dhimbshme, u grumbulluan rreth anijes dhe kur Arioni, u hodh në det, pasi mbaroi këngën, njëri prej tyre e mbajti në kurriz dhe e çoi deri në kepin e Tanarit, prej nga heroi mundi të arrinte në Korint. Detarët u dënuan me urdhër të Periandrit. Kjo legjendë ka frymëzuar shumë poetë e piktorë. 2. Kalë i famshëm, i biri i Poseidonit.

Aristeu, biri i Apolonit dhe i nimfës Kirenë, që i mësoi njerëzit të rritin bletët. Legjenda tregon se ai padashur i shkaktoi vdekjen Euridikës, gruas së Orfeut. Nimfat që shoqëronin Orfeun, u hakmorën, duke shkaktuar ngordhjen e të gjitha bletëve të Aristeut. I dëshpëruar, ai shkoi te orakulli, që e këshilloi të therte katër dema dhe katër mëshqerra, për të qetësuar manët e zemëruar të Euridikës. Menjëherë nga të brendshmet e kafshëve të therura doli një tufë bletësh. Kjo legjendë është përdorur nga Virgjili si subjekt i njërit prej episodeve më të bukura të «Gjeorgjikëve» (kënga IV).

Arkadi, mbret i Arkadisë, biri i Zeusit dhe i nimfës Kalistojë. Ai u mësoi banorëve të vendit të tij artin për të tjerrë lesh dhe për të mbjellë drith. Bashkë me të ëmën ai u shndërrua nga Zeusi në arushë dhe u vendos midis yjësive (Arusha e Madhe dhe Arusha e Vogël), (Shih: *Kalistoja.)*

Armati, hyjni që adhurohej nga fiset ilire. Ishte perëndi e luftës dhe identifikohej me Marsin romak.

Arsinoi Shih: *Alkmeoni, Fegjeu*

Artemida (Artemisi), një nga hyjneshat më të rëndësishme të Olimpit, bija e Zeusit dhe e Latonës. Ajo lindi në Delos pak më përpara se vëllai i saj, Apoloni dhe e ndihmoi Latonën të lindte të vëllanë. Duke qenë dëshmitare e dhimbjeve të lindjes, Artemidës i lindi një urrejtje e madhe për martesën dhe Zeusi ia plotësoi asaj dëshirën që të mos martohej kurrë, megjithëse ajo dashuroi djaloshin e bukur Endimion. Zeusi e bëri mbretëreshë të pyjeve, e armatosi me një hark dhe me një këllëf shigjetash (atribut i Artemidës gjahtare) dhe i formoi një kortezh nimfash me të cilat ajo kishte qejf të gjuante. Artemida ishte më shumë hyjneshë e gjuetisë. Duke ruajtur dëlirësinë e saj, ajo kërkonte jo vetëm nga nimfat, por edhe nga priftëreshat e saj dëlirësinë më të madhe. Gjahtari Akteon, i cili padashur e pa kur ajo po lahej me nimfat, u shndërrua në dre dhe u shqye nga qentë e tij. Poetët e paraqitin atë si hyjneshë hakmarrëse. Kështu, ajo bashkë me Apolonin vrau me shigjeta fëmijët e Niobës, që kishte fyer Latonën. Traditat e tjera, përkundrazi, e paraqitnin si hyjneshë dashamirëse. Dora e saj nuk ishte e armatosur përherë me shigjetën fatale. Nganjëherë ajo ndjente kënaqësi kur zhdukte fatkeqësitë e njerëzve dhe tregohej e gatshme për t'iu shëruar dhimbjet. Artemida ishte hyjnesha e burimeve dhe e lumenjve, mbrojtëse e lundrimit. Për këtë dëshmon legjenda e flijimit në Aulidë. Duke qenë hyjneshë e pyjeve, ajo ishte gjithashtu mbretëresha e kafshëve të egra, të cilat i gjuante me shoqet e saj, nimfat. Po ajo edhe i mbronte kafshët. Pyjet që i ishin kushtuar asaj ishin rezervate të vërteta, ku nuk lejohej të ndiqej gjahu. Kafshët e kultit të saj ishin kryesisht dreri dhe arusha. Gjithashtu në kohët e vjetra e ka zanafillën kulti i Artemidës si hyjneshë e pemëve dhe e bimësisë. Si hyjneshë e bimësisë ajo ishte gjithashtu hyjneshë e pllenimit. Ky kult ishte i zhvilluar sidomos në Efes, ku ekzistonte faltorja e dëgjuar, që u dogj në vitin 356 para e.s. Si hyjneshë e pllenimit ajo quhej edhe mbrojtësja e nënave në kohën e lindjes së foshnjave, prandaj gratë shtatzëna i bënin dhurata. Artemidën shpesh e quanin hyjneshën e nënës dhe e identifikonin me hyjneshën Selenë. Në Romë Artemida identifikohej me Dianën. Në artin antik paraqitej si një gjahtare e re,

Artemida

veshur me tunikë të shkurtër, me një trastë mbi shpinë dhe me një dre. Si hyjneshë e hënës ajo paraqitej me një gjysmëhënë në kokë, me pishtarë në duar dhe me veshje të gjatë. Më e njohur është statuja e Artemidës në Luvër.

Arreforitë, festat e athinasve me karakter mistik, që organizoheshin për nder të Ate-

nës. Gjatë këtyre festave, të cilat kremtoheshin në qershor-korrik, shpinin në Akropol sende të shenjta e të mistershme, që ja dhuronin hyjneshës mbrojtëse të qytetit. Figurat kryesore në arreforitë ishin katër vajza nga familjet aristokrate të moshës nga 7-11 vjeç. Ato zgjidheshin nga arkondi-mbret, dy për të ndihmuar në endjen e fustanit të Atena Paladës dhe dy për të sjellë në Akropol, një natë përpara festës, enë që përmbanin sende të shenjta e të mistershme, të lidhura me kultin e hyjneshës. Riti kishte për qëllim të rriste pjellorinë e tokës dhe të siguronte begatinë e qytetit të Athinës.

Askalafi 1. Demon, biri i Akerontit. Ai i kishte treguar Hadit se vajza e Demetrës, Persefoni, kishte ngrënë shegë nga bota e nëndheshme (duke u nisur nga kjo gjë ajo duhej të qëndronte gjithmonë në Had.) (Shih: *Demetra).* E zemëruar, Demetra e shndërroi atë në kukuvajkë. 2. Hero nga Beotia, biri i Aresit dhe i Astiokës, luftoi në Trojë në krye të luftëtarve arkamenas. U vra nga Deifobi, njëri nga bijtë e mbretit Priam.

Askanji, biri i Eneut dhe i Kreusës. Pas shkatërrimit të Trojës, i ati e solli Askanjin në Itali, ku disa vjet pas vdekjes së Eneut themeloi Alba Longën. Ai konsiderohej i pari i gjinisë së Julëve.

Asklepi, hyjni e mjekimit, biri i Apolonit dhe i Koronidës. Artin për të shëruar të sëmurët ai e mësoi te centauri Kiron. Argonautët e zgjodhën atë si mjek të tyre në fushatën e Kolkidës. Asklepi nuk e kufizoi talentin e tij vetëm me shërimin e të sëmurëve, por mori përsipër të ngjallte edhe të vdekurit dhe ktheu në jetë Hipolitin, birin e Tezeut. Për këtë gjë Zeusi e vrau Asklepin, duke e goditur me rrufenë e tij. Që të hakmerrej për vdekjen e të birit, Apoloni vrau ciklopët që kishin farkëtuar rrufenë për Zeusin. Qendra e kultit të tij ishte në Epidaur. Që këtej u përhap në qytetet e tjera të Greqisë, kaloi në Azi dhe më në fund në Romë, ku nderohej me emrin Eskulap. Nganjëherë paraqitej në formën e një gjarpëri, por më shpesh e paraqitnin në trajtën e një burri të zhytur në mendime, që mbante në dorë një shkop, rreth të cilit përdridhej një gjarpër (Shih: *Eskulapi).*

Asklepi

Asopi, hyjni e një lumi me të njëjtin emër në Peloponez. Si të gjithë lumenjtë grekë, ai ishte biri i Oqeanit dhe i Tetidës. Ai kishte dy djem dhe njëzet vajza. Njërën prej tyre e rrëmbeu Zeusi i shndërruar në një shqiponjë. Sizifi, mbreti i Korintit, rendi t'i sillte lajmin perëndisë së lumit, i cili nga tërbimi i fryu ujërat dhe përmbyti të gjithë vendin. Zeusi e përplasi në Had Sizifin dhe e goditi me rrufe babanë e zemëruar, ujërat e të cilit u futën në shtratin e tyre.

Astarta, hyjneshë e pllenimit që adhurohej te të gjithë fiset semitike dhe që te babilonasit quhej Ishtar, te arabët Athtar, te fenikasit Astoret. Konsiderohej si hyjneshë që mbartte forcat e natyrës. Për nder të saj flijonin njerëz. Kulti i Astartës shoqërohej me ceremoni e veprime simbolike, që shndërroheshin në skena të shthurura, të cilat arrinin në abuzime të përgjakshme. Në kultin e kësaj hyjneshe gjejmë shumë tipare të ngjashme me ato të Afërtidës.

Asteria, bija e Ceut dhe e Febës, motra e Latonës dhe nëna e Hekatës. Atë e dashuroi Zeusi. i cili, duke mos arritur ta bënte për vete, e shndërroi në shkurtë. Asteria u hodh në det dhe u shndërrua në një ishull shkëmbor që mori emrin e Ortigjisë (greqisht ortuks, shkurtë). Më vonë, kur motra e saj Latona lindi aty Apolonin dhe Artemidën, ishulli u quajt Delos.

Asteropa, njëra nga Plejadat.

Astianaksi, biri i Hektorit dhe i Andromakës. U vra nga grekët pas rënies së Trojës. Emri i tij i vërtetë është Skamandër.

Astinoma Shih: *Kriseida.*

Astioka (Astiokea) Shih: *Askalafi.*

Astrolatria, kult fetar i ngritur mbi adhurimin e trupave qiellorë. Vëzhgimet mbi lëvizjet e yjeve u bënë të rregullta vetëm atëherë kur filloi të zhvillohej bujqësia dhe lundrimi. Prandaj kulti i astralit lindi në një shkallë relativisht të lartë të zhvillimit të përfytyrimeve fetare. Një karakter të theksuar astral kishin fetë e egjiptianëve e të babilonasve të vjetër. Festa e vjetër pagane, kur fillon të zgjatet dita, lidhej te këta popuj me kultin e diellit. Kisha e shndërroi këtë në ditëlindje të Krishtit. Karakter astral kishin edhe ritet që bëheshin në vendin tonë, nga data 22 dhjetor e deri në 6 janar. Ritet pagane shumë të lashta, me karakter astral, feja e krishtere i paraqiti më vonë si festat e saj. Kulti i astralit u shndërrua më vonë në formën e një dituri të rreme, në atë të astrologjisë, që gjoja parashikonte ngjarjet dhe fatin e njerëzve në bazë të pozicionit të trupave qiellorë.

Astrea, bija e Zeusit dhe e Temidës, hyjneshë e drejtësisë dhe e virtytit. Sipas besimit të lashtë, gjatë kohës së artë ajo jetonte në tokë, midis njerëzve, por kur filluan krimet njerëzore (Shih: **Kohët**), ajo u kthye në qiell, ku u vendos në atë pjesë të zodiakut që quhet virgjëreshë. «Koha e Astrias» në kuptimin e figurshëm do të thotë koha e lumtur.

Áta (Atea), bija e Zeusit dhe e Eridës. Ishte hyjneshë keqëdashëse, e cila sa kohë qëndroi në Olimp, përpiqej gjithnjë të shkaktonte turbullira midis perëndive. Áta e nxiti Zeusin ta detyronte Herakliun t'i shërbente Eristeut frikaman. I lodhur nga keqdashjet e saj, Zeusi e kapi Atën prej flokësh dhe e përplasi në tokë, duke e ndaluar përgjithnjë të kthehej në shoqërinë e perëndive. Sipas besimeve të lashta, që atëherë ajo nuk i linte njerëzit rehat, duke u marrë atyre arsyen dhe duke i shtyrë në gabime katastrofike.

Atalanta, bija e Jasionit, mbretit të ishullit Skiros dhe e Klimenës. Ajo ishte aq e shpejtë dhe e lehtë në të rendur, sa edhe burrat më të fuqishëm e më të shkathët nuk ia kalonin. E rritur nga një arushë, ajo u bë gjahtare e përsosur, mori pjesë në fushatën e argonautëve, në gjuetinë e Kalidonit dhe qe e para që e plagosi derrin e Kalidonit. Shumë të rinj e kërkonin Atalantën për grua, por ajo kishte deklaruar se do të martohej vetëm me atë që do të fitonte në rendje, dhe cilindo që do të humbiste garën me të do ta vriste me shigjetë. Shumë pretendues e humbën garën dhe jetën, ndërsa Melanipi, me ndihmën e Artemidës, e fitoi garën. Hyjnesha i kishte dhënë atij tri mollë të arta dhe e kishte mësuar si t'i përdorte. Gjatë rendjes ai i lëshoi në tokë mollët e arta, larg njëra nga tjetra. Atalanta u ul t'i mblidhte, por u vonua dhe e humbi garën. Kështu ajo u bë gruaja e Melanipit, me të cilin pati një djalë, Partenopeun. Më vonë Atalanta dhe Melanipi u shndërruan në luanë. Në mitin e Beotisë fituesi i garës dhe burri i Atalantës quhej Hipomen. Sipas këtij miti, Zeusi i pa Atalantën dhe Hipomenin tek putheshin në faltoren e tij, dhe kjo qe arsyeja që i shndërroi ata në luanë.

Atamanti, biri i Aeolit dhe Emaretit, mbretit legjendar të Orkomenës së Beotisë. Në fillim Hera i kishte dhënë atij për grua Nefelën, hyjneshën e reve, me të cilën pati dy fëmijë, Friksin dhe Helën. Por Atamanti e tradhtoi Nefelën dhe u martua me vajzën e Kadmit, Inon. E dëshpëruar, Nefela u ngjit në qiell dhe që andej i dërgoi vendit një thatësirë të madhe, që shkretoi arat e mbjella. Atëherë Atamanti dërgoi te orakulli i Delfit njerëz që ta pyesnin për shkaqet e kësaj fatkeqësie. Pas pak kohësh Inoja lindi dy fëmijë, Learkun dhe Melikertin dhe, meqenëse i urrente fëmijët e Nefelës, ajo vendosi t'i vriste. Duke u mbështetur tek orakulli, ajo i mbushi mendjen të shoqit që të bënte fli fëmijët e Nefelës dhe të shpëtonte vendin nga uria që e kishte pllakosur. Çdo gjë ishte gati për flijim, por Nefela, për t'i shpëtuar fëmijët e saj, dërgoi nga qielli dashin me bashkë të artë, i cili i çoi ata në det. (Shih: *Hela, Friksi*). Hera e zemëruar e çmendi Atamantin, i cili vrau djalin e tij, Learkun, që iu duk si kafshë e egër. E dëshpëruar, Inoja u hodh në det midis Megarës dhe Korintit dhe u shndërrua në hyjninë e detit. Levkote. Pas këtyre Atamanti u detyrua ta linte vendin e tij.

Atargatida (Atargatis), hyjneshë siriane që paraqitej si gjysmëgrua e gjysmëpeshk, nëna e Semiramidës. Atargatida përfaqësonte elementin femëror të përftimit dhe identifikohej me Cibelën e Frigjisë. Ajo kishte një tempull në qytetin e vjetër sirian Karkemish, ku për nder të saj bëheshin festa. Gjatë festës priftërinjtë mbanin statujën e hyjneshës në dorë dhe kalonin nëpër rrugë, duke dhënë shfaqje, nën tingujt e fyejeve, kërcenin, sakatonin veten etj. Ditët e festës ishin njëkohësisht edhe ditë panairi. Kulti i saj ishte shumë i përhapur në botën helenistike. Në Romë kulti i Atargatidës u fut në shekullin III para e.s. dhe adhurohej me emrin Dea Siria. Në fillim ajo adhurohej nga masat e shtypura. Udhëheqësi i kryengritjes së parë të skllevërve në Sicili, Euni, e quante hyjneshën si mbrojtësen e tij. Në kohën e përandorisë kulti i saj, i përhapur edhe midis klasës sunduese, adhurohej me një ekstazë fetare, gjë që dëshmon për shthurjen e shoqërisë skllavopronare.

Atena, një nga hyjneshat më të nderuara të Greqisë. Mitet mbi Atenën tregojnë se ajo lindi nga koka e Zeusit. Gruaja e parë e Zeusit, Metida, priste të lindte një djalë, i cili sipas profecisë, do të përmbyste Zeusin nga froni dhe do të merrte pushtetin. Që t'i shmangej kësaj profecie, Zeusi e gëlltiti Metidën, por foshnja nisi të zhvillohej në kokën e tij. Pas disa kohësh Zeusi filloi të ndiente dhimbje, prandaj urdhëroi Hefestin që t'ia çante kokën me sëpatë. Nga koka gjysmë e hapur e Zeusit doli Atena njëzetvjeçare e armatosur nga koka te këmbët. E pajisur me një aftësi të madhe mendore dhe me urtësinë që e kishte fituar nga e ëma, ajo u bë për perënditë një këshilltare e mirë dhe i ndihmoi ato në luftë kundër gjigantëve. Ajo vrau vetë njërin nga kundërshtarët më të fortë, gjigantin Palas edhe për këtë fitore mori emrin Atena Palada. Me lëkurën e këtij gjiganti ajo veshi mburojën e saj ose egjidën, në mes të së cilës më vonë vendosi kokën e Meduzës. Miti tregon për mosmarrëveshjen e saj me Poseidonin. Atena donte t'i jepte emrin e saj qytetit që Kekropi sapo e

Atena

kish themeluar në Atikë. Edhe Poseidoni dëshironte të njëjtën gjë. Gjyqi i perëndive vendosi që këtë nder do ta kishte ai që do t'i bënte qytetit të ri dhuratën më të mirë. Poseidoni goditi tokën me sfurkun e tij dhe nxori një kalë (emblema e luftimeve). Në një legjendë tjetër thuhet se Atena, me një të goditur të shigjetës, nxori ullirin plot me kokrra. Atëherë perënditë vendosën që qyteti të quhej Athinë. Në Luftën e Trojës Atena, e fyer se Paridi ia dha mollën e artë Afërditës, ndihmoi heronjtë e mëdhenj grekë, Odiseun dhe Akilin. Ajo shoqëroi Odiseun në të gjitha shtegtimet dhe mori formën e Mentorit për të shoqëruar Telemakun. Atena ndihmoi edhe argonautët në ndërtimin e anijes «Argo». Meduzës, që donte të hahej me të në bukuri, ajo i dha një shikim aq të frikshëm, saqë pamja e saj vriste ose nguroste cilindo që takonte. Shumë atribute të saj u zhvilluan dhe u shtuan. Ajo nuk ishte vetëm hyjnesha e dëlirë që verboi Tiresiun, kur falltari guxoi ta shihte kur lahej, ose që dëboi nga Olimpi Hefestin, sepse u përpoq ta dhunonte, por ajo u bë hyjnesha mbrojtëse e qytetit, hyjnesha që siguronte drejtësinë e ligjeve, zbatimin e drejtë të tyre si në gjyqet, ashtu edhe në mbledhjet e popullit (Atena Poliada, e qytetit). Ajo ishte në të njëjtën kohë hyjnesha që kujdesej në mënyrë të veçantë për bujqësinë. Kështu ajo shpiku plugun dhe lesën, që i lejuan tokës së Atikës të jepte një prodhim të mirë. Përveç kësaj, hyjnesha mbronte çdo familje, mbronte besnikërinë bashkëshortore, nderin e shtëpisë dhe shëndetin e njerëzve (Atena Higeida). Ajo u dhuroi njerëzve veglën për të endur dhe u quajt mbrojtësja e punës së gruas. Asnjëra nga të vdekshmet dhe hyjneshat nuk mund t'ia kalonte Atenës në artin e endjes. Arakna, që donte të matej me të në këtë art, e pësoi keq dhe u shndërrua nga hyjnesha në merimangë. Kulti i Atenës ishte i përhapur në shumë qytete të Greqisë. Tempulli i saj në Athinë ishte Partenoni, në të cilin qëndronte statuja gjigante e Atenës (vepër e Fidias). Për nder të saj organizoheshin festa që quheshin panathina. Atena paraqitej në trajtën e një çupe të vrazhdë dhe madhështore, shpesh me veshje të gjatë dhe me armatim të plotë. Te këmbët zakonisht qëndronte zogu i saj i shenjtë, bufi. Në Romë ajo identifikohej me Minervën, hyjneshën e urtësisë e të zgjuarsisë, të arteve e të muzikës. Me emrin e Minervës lidhen disa fjalë të urta e shprehje si p.sh. «Bufi i Minevrës fluturon natën», d.m.th. mendimet më të mira vijnë natën; «Minervë e dalë nga koka e Jupiterit» thuhet për diçka që shfaqet menjëherë në formë të plotë e të përkryer.

Atidi (Atis), hyjni e lashtë frigjiane e bimësisë. Kulti dhe legjenda e tij lidhen me atë të Nënës së Madhe Cibelë dhe të Adonisit. Ashtu si Adonisi, Atisi ishte një djalosh i bukur që vdiq në lulen e rinisë, ishte pranvera në shkëlqimin e saj jetëshkurtër. Por stina e bukur nuk vononte të kthehej. Atisi ngjallej. Legjendat që bëjnë fjalë për

të paraqiten në shumë variante, por ato kanë një bazë të përbashkët. Sipas legjendës së Lidisë, Atisi ishte prift i Hyjneshës së Madhe. Banorët kishin për të një adhurim të madh. Nga smira Zeusi i dërgoi Atisit një derr të egër, që e plagosi atë për vdekje. Në Pesinunt (qendra e kultit të Cibelës) tregonin një legjendë tjetër. Pas Atisit ishte dashuruar Cibela, e cila në një moment xhelozie e gjymtoi atë. Atisi vdiq. E dëshpëruar, Cibela e ngjalli përsëri në formën e një pishe. Kulti i Atisit së bashku me atë të Cibelës, nga Azia e Vogël kaloi në Romë, duke marrë formën e një drame mistike të vdekjes dhe të ngjalljes së perëndisë. Riti zhvillohej në pranverë nga 22-27 mars. Vargu i gjatë i njerëzve çonte në tempull një pishë të mbështjellë në fasha si një kufomë, pastaj pas ditës së agjerimit e të vajeve, priftërinjtë e Atisit kryenin një varg ritesh të egra, të cilat përfundonin me tryeza të shenjta, të shtruara me bukë e verë, ku kremtohej ngjallja e perëndisë. Ritet e Atisit, që janë në përputhje me legjendën, kanë shumë gjëra të ngjashme me atë të krishterimit (krahaso kungimin e mistershëm krishter me naforën). Prandaj kulti i Atisit ka ushtruar një ndikim të madh te krishterimi.

Atlanti (Atlasi), biri i Zeusit (sipas të tjerëve i Japotit) dhe i Klimenës, babai i Hiadave, të cilat nga emri i tij u quajtën Atlantida, mbret legjendar i Mauritanisë. Ai kishte një kopsht plot me mollë të arta. Sipas legjendës, për pjesëmarrjen në luftën e titanëve kundër Zeusit, ky i fundit e dënoi Atlantin që të mbante qiellin mbi shpatullat e tij. Disa legjenda të tjera tregojnë se Herakliu, kur erdhi tek Atlanti për të marrë mollët e arta nga kopshti i Hesperideve, u ngarkua të mbante qiellin, gjersa Atlanti të shkonte për të mbledhur mollët. Por, kur u kthye, Atlanti nuk donte ta merrte përsëri barrën e rëndë. Herakliu e gënjeu dhe, pasi mori mollët, iku. Sipas një miti të mëvonshëm, tek Atlanti erdhi Perseu, por Atlanti jo vetëm që nuk e mirëpriti, por edhe e fyeu. Atëherë Perseu nxori kokën e Meduzës dhe ia tregoi Atlantit, i cili menjëherë u shndërrua në malin Atlas. Vendqëndrim të Atlantit të vjetrit quanin skajin më perëndimor të tokave që njihnin. Që këtej, më vonë, lindi emri Oqeani Atlantik. Nga paraqitja e Atlantit në përmbledhjen e hartave doli edhe emërtimi atlas (gjeografik etj).

Atlantida, ishull përrallor rreth të cilit, autorë të ndryshëm të antikitetit, veçanërisht Platoni, kanë lënë tregime legjendare që kanë shërbyer si bazë për shumë hipoteza. Të vjetrit thonë se në një epokë shumë të largët grekët kanë qenë të detyruar të përballonin një sulm të tmerrshëm, drejtuar kundër tyre prej një populli që doli nga oqeani Atlantik, nga një ishull që ka qënë më i madh se Libia dhe Azia të marra së bashku, dhe që arrinte deri në shtyllat e Herakliut. Ky ishull u zhduk menjëherë nga një kataklizëm, brenda një nate e një dite. Në ditët e sotme shumë dijetarë përpiqen ta identifikojnë dhe ta lokalizojnë Atlan-

tidën, por, megjithatë, ekzistenca e këtij ishulli është një hipotezë.

Atreu, biri i Pelopit dhe i Hipodamisë, vëllai i Tiestit, babai i Agamemnonit dhe i Menelaut. Sipas legjendës, dikur karrocieri i Enomait, Mirtili, i vrarë pabesisht nga Pelopi (Shih: *Pelopi)* mallkoi të gjithë pasardhësit e këtij të fundit, që ta çonin jetën në fatkeqësi e në mjerime. Ky mallkim ra dhe mbi Atreun dhe Tiestin. Këta dy vëllezër bënë shumë krime. Ata vranë Krisipin, birin e Pelopit, që e kishte me nimfën Aksionë. Pas këtij krimi të dy vëllezërit ikën nga mbretëria e të atit dhe u vendosën në Mikenë, te mbreti Stenel. i cili ishte martuar me motrën e tyre. Kur vdiq Steneli dhe biri i tij Euristeu, Atreu u bë mbret i Mikenës. Tiesti e kishte smirë Atreun dhe vendosi t'ia merrte me çdo kusht pushtetin. Me ndihmën e gruas së Atreut, Aeropën, Tiesti i rrëmbeu të vëllait delen me lëkurë të artë, që ia kishte dhuruar Hermesi. Tiesti e vodhi delen, sepse perënditë kishin deklaruar se në Mikenë do të sundonte ai që do të zotëronte këtë dele. Pasi rrëmbeu delen e artë, Tiesti kërkoi pushtetin, por mikenasit nuk donin ta pranonin atë si mbret dhe ai, nga frika e të vëllait, u detyrua të largohej nga Mikena, duke marrë me vete edhe djalin e Atreut, Pleistenin, të cilin e bëri si birin e vet. Kur Pleisteni u rrit, Tiesti e dërgoi atë në Mikenë që të vriste Atreun, por djaloshi vetë u vra nga dora e të atit. Atreu u tmerrua kur mori vesh se djaloshi i vrarë ishte i biri dhe vendosi që të hakmerrej kundër të vëllait. Atreu u shtir sikur ishte gati të pajtohej me Tiestin dhe e thirri të vëllanë në Mikenë. Kur ky i fundit arriti, Atreu urdhëroi që të thernin dy djemtë e Tiestit, Polistenin dhe Tantalin, mishin e të cilëve ia gostiti në tryezë të vëllait. Pas ngrënies, Atreu i tregoi Tiestit kokat dhe këmbët e Polistenit dhe të Tantalit. I tmerruar, Tiesti e la tryezën dhe iku te mbreti i Epirit, Tesproti. Perënditë e dënuan këtë krim. Ata dërguan në Argolidë një zi të madhe. Orakulli paralajmëroi se mjerimi do të zhdukej kur të kthehej në Mikenë Tiesti. Atreu e kërkoi të vëllanë, por nuk e gjeti. Gjatë udhëtimit Atreu u martua me Pelopinë, pa e ditur se ajo ishte mbesa e vet. Më në fund Atreu gjeti djalin e Tiestit, Egjistin, të cilin e solli në pallat dhe e rriti si birin e vet. Kaluan shumë vjet. Bijtë e Atreut, Agamemnoni dhe Menelau gjetën rastësisht Tiestin. Ata morën ungjin e tyre dhe e sollën në Mikenë. Por Atreu nuk u pajtua me të vëllanë. Ai e mbylli atë në burg dhe urdhëroi Egjistin që të vriste Tiestin. Ky i fundit e njohu të birin dhe çdo gjë u zbulua. Egjisti vrau me shpatë Atreun. Pushtetin në Mikenë e morën Tiesti dhe i biri. Bijtë e Atreut, Agamemnoni dhe Menelau, ikën dhe u vendosën te mbreti i Spartës, Tindari (Tindareu). Atje ata u martuan me vajzat e Tindarit, Menelau me Helenën, kurse Agamemnoni me Klitemnestrën. Pas disa kohësh Agamemnoni u kthye në Mikenë, vrau Tiestin dhe filloi të qeveriste atje ku dikur kishte qeverisur i ati, kurse Menelau, pas vdekjes së Tindarit, u bë mbret i Spartës. Legjenda mbi Atreun ka shërbyer si subjekt i disa tragjedive të shkruara nga Sofokliu, Euripidi dhe Seneka. Homeri nuk rrëfen asgjë tragjike në lidhje me Atreun. Ai pohon vetëm faktin që Atreu vdiq duke ia lënë mbretërinë «shumë të pasur me bagëti» Tiestit. Të gjitha legjendat e tjera janë shtesa të epikës posthomerike, që lidhen me luftën e ashpër për pushtet.

Atributi (lat. attibutio-vesh, ngjis), simbol që shërben për të karakterizuar një figurë mitologjike. Kështu p.sh. shpata dhe peshorja ishin atribute të Drejtësisë. Në mitologji atributet ishin shenja, simbole të pandryshueshme të një hyjnie si p.sh. rrufea ishte atribut i Zeusit, sfurku me tri dhëmbë ishte atribut i Poseidonit, çomanga prej druri ishte atributi i Herakliut. Atributet ishin edhe kafshë, zogj, bimë. P.sh. atributi i Athenës ishte bufi, ndërsa mjellma i qe dhënë Ledës për të kujtuar dashurinë e saj me Zeusin. Në arkitekturë atributi tregonte shpesh llojin e një ndërtese, zhgaba tregonte një tempull të Zeusit, lira një tempull të Apolonit etj.

Atridët, fëmijët e Atreut, Agamemnoni dhe Menelau. Familja e Atridëve, midis të cilëve numërohen personazhe të dëgjuar të mitologjisë, e ka marrë emrin nga Atreu, që rridhte nga Tantali e Pelopi. Kjo familje dallohej për mizorinë e një fati, që ndiqte secilin prej anëtarëve të saj dhe që i shtynte në krime të pafalshme. Prandaj autorët e vjetër tragjikë kanë gjetur në legjendat e Atridëve subjekte të zgjedhura, për të treguar pështjellimin mizor të shpirtrave të mallkuar ose të braktisur nga shpresa. Kështu shohim Atreun dhe Tiestin, të dy vëllezërit armiq për vdekje; mbretin Agamemnon që vritet nga nipi i tij Egjisti; Orestin, birin e mbretit, vrasësin e së sëmës, Klitemnestrës, të ndjekur nga Erinitë deri në ditën kur më në fund perënditë i dhanë atij qetësi dhe zemrës së Atridëve paqe. Mitet mbi Atridët shënojnë një etapë shumë të hershme në shoqërinë antike greke.

Atropoja (Atropa, Atropos), Moira që priste me gërshërë fijen e jetës.

Auga (Avga), bija e Aleut, mbretit të Arkadisë dhe e Neerës, priftëreshë e Athenës. Pasi kishte lindur Telefin me Herakliun, ajo u martua me mbretin Teutrant.

Augurët, kolegjium i priftërinjve romakë, të cilët shtinin fall me anë të zogjve (vetë emri vjen nga fjala avis-zog). Augurët, së bashku me një zyrtar, dilnin në një vend të hapur, ndanin me mendje kupën e qiellit në katër sektorë dhe sipas sektorit ku dukeshin zogjtë, përcaktonin nëse ishin këto shënja të mira ose jo. Augurët shtinin fall edhe me qëndrimin e pulave të shënjta (p.sh. si e çukitnin ato ushqimin) dhe me dukuri të tjera si me rrufenë, gjëmimin etj. Augurët ushtronin një ndikim të madh në jetën politike, sepse interpretimet që u bënin ata falleve merreshin si bazë për të përcaktuar afatet e mbledhjeve dhe të fillimit të

luftës. Romakët e kulturuar, që në shekullin e I para e.s., talleshin me fallet e augurëve. Sipas Ciceronit, augurët, duke gënjyer besimtarët, shikonin njeri-tjetrin në sy dhe mezi përmbanin gazin, sepse vetë ata nuk u besonin falleve. Shprehja «qeshja e augurit» përdoret për gënjeshtarët e mashtruesit. Nganjëherë augur quajnë me ironi një profet, të cilit i dështojnë profecitë.

Aurora, hyjneshë romake, që personifikonte agimin, lindjen e ditës së re. Poetët e identifikuan me Eojën greke dhe i atribuan të gjitha legjendat që kishin lidhje me të. Ashtu si Eoja, Aurora konsiderohej si vajza e Hiperionit dhe motra e Heliosit, që u sillte njerëzve dritën e mëngjesit. Paraqitej zakonisht e mbuluar me rreze, hipur në një qerre që tërhiqej nga kuaj të bardhë, e cila shkonte përpara qerres së Diellit. Atë e paraqitnin edhe si një hyjneshë me fletë, mbuluar me një fustan të ndritshëm, që derdhte vesën mbi tokë, ose të mbuluar me vel, duke hapur me gishtërinjtë e saj portat e Lindjes së Diellit.

Autoliku, biri i Hermesit dhe babai i Antiklesë, gjyshi i Odiseut. Nga mitet ai njihet si një hajdut që nuk i gjendej shoku, sepse kishte aftësinë të ndryshonte pamjen e ngjyrën e kafshëve që vidhte. Hesiodi thotë se ai kishte fuqi të bënte të padukshme çdo gjë që preknin duart e tij dhe përveç kësaj, ai çdo gjë të bardhë e bënte të zezë dhe anasjelltas.

Automedoni, biri i Dioresit, karrocier dhe shoqërues i Akilit. Ky emër është bërë sinonim i një karrocieri të aftë.

Autonoja, bija e Kadmit dhe e Harmonisë, gruaja e Aristeut dhe nëna e Akteonit. Së bashku me të motrën, Agavën, ajo mori pjesë në vrasjen e Penteut. Varri i saj gjendej në Megarë.

Auzonët, popull i vjetër i Italisë nga familja indoevropiane, fiset e të cilit u futën të parët në gadishull. Në poezi emri i tyre përdoret për të treguar fiset më të vjetër të Italisë.

Auzoni, hero i auzonëve, që sipas legjendës, ishte biri i Odiseut dhe i Circes, ose i Kalipsosë. Në kohët e vjetra Italinë shpesh e quanin Auzoni.

Averni, (Averno) liqen i Italisë në krahinën e Kampanjës, që zinte kraterin e një vullkani të vjetër. Ujërat e tij ishin të zeza dhe të palëvizshme. Në kohët e vjetra, në afërsitë e tij shtriheshin këneta që lëshonin avuj të ndotur. Sipas të vjetërve, zogjtë që kalonin në këto rajone ngordhnin (që këtej edhe emri grek aornos — pa zogj). Prandaj Homeri dhe Virgjili vendosën në brigjet e tij hyrjen për në Had. Në një shkëmb pranë ishte shpella e Sibilës së Kumës. Ky liqen ka pësuar ndryshime dhe sot nuk i ngjan aspak atij që kanë përshkruar poetët e lashtësisë.

Avgjia (Ozhiasi), mbret legjendar i Elidës. Ai kishte në hauret e tij tre mijë krerë bagëti, por këto ahure nuk ishin pastruar që prej tridhjetë vjetësh. Kur Herakliu erdhi në vendin e Avgjisë, ky i fundit i kërkoi heroit që t'ia pastronte hauret, duke i premtuar një të

dhjetën e kopesë së tij. Herakliu lëshoi mes ahureve ujin e lumit Alfe. Uji i këtij lumi mori me vete të gjitha plehrat, por mbreti nuk donte t'ia jepte shpërblimin e premtuar. Atëherë Herakliu e vrau dhe plaçkiti vendin (bëma e shtatë e Herakliut). Në kuptimin e figurshëm, pastrimi i ahureve të Avgjisë do të thotë të vësh rregull aty ku ka rrëmujë të madhe, të përmirësosh me anë të masave rrënjësore e të shpejta një gjendje me të meta të shumta e të grumbulluara prej kohësh. Ja si e përdor atë V. I. Lenini: «Cilat kanë qenë shfaqjet kryesore, mbeturinat kryesore të bujkrobërisë në Rusi më 1917? Monarkia, kastet, pronësia mbi tokën dhe sistemi i shfrytëzimit të tokës, gjendja e gruas, feja, shtypja e kombësive. Merrni cilëndo nga këto «ahure të Avgjisë».... ju do të shihni se ne i kemi pastruar rrënjësisht» (V.I. Lenin, Veprat, Vëll. 33, f. 38-39.)

Po me këtë kuptim e ka përdorur këtë shprehje edhe shoku Enver Hoxha: «Në këtë çështje pasqyrohen pikëpamjet filozofike të shkollave borgjeze, simpatitë individuale të njërit ose të tjetrit, sipas prirjes dhe sipas shkollës dhe kulturës, me të cilën ai është mbrujtur dhe që nuk ka arritur dot akoma të spastrojë rrënjësisht «hauret e Avgjisë». (Enver Hoxha, Raporte e fjalime 1967-1968, f. 367).

B

Bakanaliet Shih: *Dionizi*
Bakantet Shih: *Dionizi*
Bakus Shih: *Dionizi*

Bashka e artë, lëkura e dashit të artë që Hermesi ia kishte dhuruar Nefelës, gruas së Atamantit, mbretit të Orkomenit në Beoti. Ky dash ishte i pajisur me zgjuarsi dhe me arsye, ai mund të fliste dhe kishte aftësinë të kalonte nëpër hapësirë dhe nëpër det. Biri i Nefelës, Friksi, që torturohej nga njerka e vet, Inoja, mundi të ikte me të motrën Hela, hipur mbi kurrizin e dashit dhe arriti në Kolkidë ku mbretëronte Ejeti, që i dha për grua vajzën e vet. Friksi ia bëri fli dashin Zeusit. Ky i fundit e bëri atëherë bashkën e artë të kafshës një shenjë sigurie të mirëqenies e të fuqisë. Ejeti e lidhi lëkurën e çmuar në një lis, në pyllin e Aresit. Më vonë bashka e artë u rrëmbye nga Jasoni dhe argonautët. Në kuptimin e figurshëm bashka e artë është një pasuri që të josh dhe të shtyn ta zotërosh.

Baukida Shih: *Filemoni* dhe *Baukida.*

Bebrikët Shih: *Amiku* dhe *Argonautët.*

Belerofonti, Pegasi dhe Kimera

—**Belerofonti,** hero korintas, biri i Poseidonit ose i Glaukut. mbretit të Korintit. Emrin Belerofont e mori pasi vrau padashur në gjueti të vëllanë, Belerin (më përpara quhej Hiponoi). Pas vrasjes së të vëllait, ai u detyrua të merrte rrugën e mërgimit dhe arriti në Argos te mbreti Pret.

Gruaja e këtij mbreti, Stenobea (Anteja), i shfaqi atij dashurinë dhe i tha se ishte gati të ikte me të. Belerofonti e refuzoi. Atëherë Stenobea e akuzoi tek i shoqi se ai ishte përpjekur ta përdhunonte. Duke mos dashur të shkelte zakonet e mikpritjes, Preti e dërgoi heroin te mbreti i Likisë, Jobati (babai i Stenobesë) me një letër, në të cilën e luste që ta vriste fajtorin. Jobati i bëri Belerofontit një pritje shumë të mirë. Nëntë ditët e para kaluan plot gaz e hare. Ditën e dhjetë mbreti hapi letrën që ia kishte sjellë vetë miku, por, duke mos dashur ta njolloste pallatin e vet me gjak, e urdhëroi Belerofontin që të luftonte me Kimerën, një kafshë e tmerrshme që villte flakë dhe tym. Jobati ishte i bindur se ai do të vritej në këtë luftim. I ndihmuar nga Atena, që i dërgoi kalin Pegas, Belerofonti e vrau përbindëshin, pastaj mundi luftëtarët e Likisë dhe Amazonat, kreu bëma të tilla, saqë mbreti, i habitur, i dha për grua vajzën e vet dhe e caktoi trashëgimtar të fronit. Por Belerofontit iu rrit mendja dhe donte të barazohej me perëndinë. Ai u përpoq të fluturonte me kalin e tij Pegas në Olimp. I zemëruar Zeusi e tërboi Pegasin, i cili e rrëzoi kalorësin e tij. Belerofonti ra në tokë dhe u vra. Në Korint ekzistonte kulti i Belerofontit. Mitin mbi Belerofontin e ka përdorur Sofokliu, Euripidi (ky i fundit tregon se Belerofonti u hakmorr kundër Stenobesë: ai e hipi atë në Pegas dhe pastaj e hodhi në det).

Beli, biri i Poseidonit dhe Libias ose Eurinomit, binjak me Agenorin, babai i Egjiptit dhe Danait. Hyjni kryesore asiro-babilonase që adhurohej me emrin Boal ose Bel. Legjenda tregon se Beli, pasi bëri fli veten, krijoi gjininë njerëzore. Grekët e quanin heroin paraardhës të fiseve semitike.

Belona, hyjneshë romake e luftës, motra ose gruaja e Marsit, të cilit i përgatiste qerren kur shkonte në luftë, sikurse hyjnesha greke Enio. Identifikohej me hyjneshën sabine Nerio. Poetët e paraqitnin atë në mes të betejave, të armatosur me shigjeta, mburojë, kamxhik dhe pishtar, duke u dhënë zemër luftëtarve. Priftërinjtë e saj quheshin belonarë. Në festat e hyjneshës ata kalonin rrugëve, duke mbajtur në dorë një shpatë ose një brisk me të cilin copëtonin trupin. Belona kishte një tempull në Romë, në të cilin senati priste strategët ngadhnjimtarë dhe ambasadorët e huaj, të cilët, sipas ligjit, nuk mund të futeshin në qytet. Në tempull qëndronte një shtyllë, përmes së cilës prifti i saj hidhte shigjetën si shenjë e fillimit të luftës. Në kuptimin e figurshëm «shërbimi për Belonën» do të thotë shërbimi ushtarak, kurse shprehja «fëmijët e Belonës» do të thotë luftëtarët, ushtarët.

Bendida (Bendis), hyjneshë e hënës të trakasit. Në Greqi identifikohej me Artemidën dhe Hekatën. Kulti i saj, që shoqërohej me orgji, u përhap në Azinë e Vogël dhe në fund të shekullit V para e.s. edhe në Atikë. Festat (bendidet) bëheshin pranë një tempulli me procesione që shoqëroheshin me rendje kuajsh.

Bianti, vëllai i Melampodit, mbret i Argolidës. Shih: *Melampodi* dhe *Meleu.*

—**Bindi,** perëndi ilire që adhurohej nga fisi i japodëve. Ishte perëndi që mbronte ujërat, sidomos burimet dhe, si e tillë, në mbishkrime identifikohej me hyjninë romake Neptun. Bindit i ishin kushtuar shumë altare dhe në afërsi të Bihaqit, në Bosnjë i kishin ngritur edhe një faltore.

Bitoni Shih: *Kleobis*

Blatimi, veprim që bazohej në shpërndarjen e një pijeje për nder të një perëndie ose të një heroi. Në Greqi dhe në Romën e vjetër, me sa duket, nën shembullin e Lindjes e të Egjiptit, blatimi ishte një nga ritet kryesore të flijimeve dhe përbënte nganjëherë vetë flijimin. Në kohën e drekës ose të darkës, kur së bashku me besimtarët ishin thirrur të «merrnin pjesë» perëndia ose stërgjyshërit, blatimet ishin dhurata në pije (verë ose një përzjerje me mjaltë, ujë e qumësht). Në Romë prifti pinte vetë, pastaj u jepte edhe të tjerëve të shijonin pijen, të cilën e derdhte midis brirëve të kafshës që bëhej fli. Nganjëherë pija e blatuar derdhej në tokë, ose në flakën e zjarrit të shenjtë, kur prifti shqiptonte një formulë të shkurtër për të thirrur në ndihmë perëndinë.

Bonadea (lat. hyjneshë e mirë), hyjneshë romake e pllenimit, mbrojtësja e grave. Sipas legjendës, ishte bija ose gruaja e Faunit. Në Romë ajo kishte një tempull, në Aventin. Festat për nder të saj kishin karakterin e mistereve. Në to merrnin pjesë vetëm gratë, që përgatitesh.in për festën duke mbajtur agjërim. Pastaj, nën udhëheqjen e një vestaleje, ato bënin fli një dosë dhe pula të çdo ngjyre (përveç pulave të zeza), derdhnin verë etj.

Boreadët, bijtë e Boreut, binjakët me fletë: Kalaidi dhe Zeti. Këta të fundit morën pjesë në fushatën e argonautëve, gjatë së cilës çliruan nga Harpitë Fineun e verbër, burrin e motrës së tyre, Kleopatrës. Legjenda e mëvonshme tregon se Boreadët ishin nga ata që këmbëngulën ta linin Herakliun në Mizi e të niseshin pa të. Më vonë, për t'u hakmarrë, Herakliu i vrau ata me shigjetë në ishullën Tënos.

Boreu, biri i Asterut dhe Eosit, vëllai i Esperusit, Zefirit dhe Notit, personifikimi i e-

Boreu

rës së Veriut, që frynte nga rajonet e Trakës. Poetët, që nga Homeri, e përshkruajnë me ngjyrat më të gjalla furinë që shkaktonte ai në tokë ose në det. Nga ana etimologjike emri Bore, do të thotë erë e malit. Sipas legjendës atikase, ai ishte mbreti i Trakës, që kishte rënë në dashuri me Ortinë, vajzën e mbretit të Athinës, Erakteut, të cilën ai e rrëmbeu një ditë kur ajo ishte duke mbledhur lule në afërsitë e Athinës. Nga kjo martesë lindën Boreadët (dy djem binjakë, Zeti dhe Kalaidi dhe dy vajza, Kleopatra dhe Kionea). Si burrë i mbretëreshës së Athinës, Boreu konsiderohej dhëndri i athinasve. Kur persianët sulmuan grekët, athinasit kërkuan ndihmën e dhëndrit të tyre. Boreu luajti një rol të madh në mbrojtjen e qytetit, duke e shkatërruar flotën persiane. Për nder të tij, athinasit ngritën një tempull. Boreu paraqitej në trajtën e një burri të fuqishëm, të pajisur me fletë të mëdha.

Branku, biri i Apolonit, orakull i dëgjuar në tempullin e Apolonit në Didimë. Brankidët luajtën një rol të madh në procesin e kolonizimit grek. Nga tempulli, që ishte bërë si një qendër informacioni në Azinë e Vogël, në Egjipt e në Egje, jepnin udhëzime me anë të përgjigjeve të tyre.

Briareu (gr. i fuqishëm, alarmues), gjigant i mitologjisë greke, me njëqind krahë dhe me pesëdhjetë kokë. Sipas Homerit, njerëzit e quanin atë Egjeon, kurse perënditë Briare.

Me vëllezërit e tij ai ngriti krye kundër Zeusit, i cili i mundi, i lidhi dhe i përplasi në një greminë. Më vonë Zeusi i thirri për ndihmë kundër kundërshtarëve të vet, titanëve. Kulti i Briareut ekzistonte në ishullin e Eubesë. Disa autorë e paraqitnin atë si një nga perënditë e detit, që jetonte në detin Egje.

Briri i bollëkut, burim i pashtershëm i bollëkut. Dhia që kishte ushqyer me qumështin e saj Zeusin e porsalindur, ngeci në një pemë dhe theu bririn. Zeusi ua dhuroi atë nimfave, duke u thënë se në sajë të bririt do të merrnin me bollëk çdo gjë që do të dëshironin (Shih: *Amaltea).*

— **Briseida,** bija e Briseut, mbretit të lirnesëve, në qytetin e Pedazit, që Akili e mori me sulm para rrethimit të Trojës. Ajo u bë robëreshë e preferuar e heroit. Më vonë Akili u detyrua t'ia jepte atë Agamemnonit. Ky qe shkaku i grindjes midis prijsave grekë dhe i zemërimit të Akilit, si dhe pikënisja e «Iliadës». Pas pajtimit të të dy heronjve, Akili e mori përsëri atë. Kjo legjendë është pasqyruar shpeshherë në art. Sipas legjendave të tjera, robëreshën e Akilit e quanin Hipodami.

Britomartida, (Britomartis), hyjneshë e Kretës, ndoshta me origjinë fenikase. Ishte bija e Zeusit dhe e Karmesit. E ndjekur nga mbreti i Kretës, Minosi, ajo u hodh nga shkëmbi në det, por ra në rrjetat e peshkatarëve dhe shpëtoi. Ishte hyjnesha e peshkatarëve dhe e lundrimit si dhe e frutave e dhuratave të tjera të natyrës. E nderonin veçanërisht në Kretë, por kultin e saj e gjejmë edhe në vende të tjera si në Argos.

Thonë se ajo zbuloi rrjetat, prej nga e ka prejardhjen edhe epiteti i saj Diktinë (hyjneshë e rrjetave). Më vonë atë e identifikonin me Artemidën. Britomartidën e paraqitnin (në monedhat) me një tunikë gjuetie të shkurtër, me kurorë dafine dhe me një pishtar në dorë.

Brivetmi, shtazë e përrallave popullore shqiptare që shëmbëllen me kalin, me një bri në ballë.

Bronti Shih: *Ciklopët.*

Busirisi (Busiridi), mbret i Egjiptit, biri i Poseidonit dhe i Lisianazës, një tiran i vërtetë që nisi një ekspeditë për të rrëmbyer Hesperidat, vajzat e Atlasit, të cilat ishin të dëgjuara për bukurinë e tyre. Por Herakliu i vrau të gjithë pjesëtarët e ekspeditës. Gjatë rrugës për në kopshtin e Hesperideve, Busirisi e kapi Heraklìun dhe po bëhej gati ta vriste. Por heroi i këputi zinxhirët dhe e vrau tiranin gjakatar. Miti mbi Busirisin ka qenë shumë i përhapur. Atë e ndeshim te Heredoti, Euripidi etj.

Bushtra, qenie e mitologjisë shqiptare. Paraqitej si kafshë që jetonte nëpër këneta dhe që ndillte shi duke uluritur.

Buti 1. Biri i Tebonit, njëri nga Argonautët, u josh nga këngа e sirenave dhe u hodh në det. Atë e shpëtoi Afërdita, e cila e çoi në Lilibe të Sicilisë. 2. Prift i Atenës dhe i Poseidonit. 3. Biri i Boreut, i cili themeloi një koloni në Naksos.

C

Cefali (Kefali), biri i Hermesit dhe i Hersës ose Dejonit dhe Diomedës. Jetonte në Atikë dhe kishte grua Prokridën, bijën e Erekteut, ndaj së cilës ishte shumë xheloz. Cefalin e dashuronte hyjnesha e agimit Eoja (Aurora) dhe, që të shkatërronte dashurinë e Cefalit për të shoqen, ia ndryshoi atij pamjen. Ai doli përpara Prokridës me pamjen e një tregtari të ri e të pasur dhe ajo e dashuroi atë. Kur Cefali zbuloi formën e tij të vërtetë, e turpëruar për dobësinë e saj, Prokrida iku në Kretë. Pas pak kohe të dy bashkëshortët u pajtuan, pasi Artemida i ndryshoi pamjen Prokridës dhe Cefali bëri po atë gabim që kishte bërë edhe e shoqja. Një ditë ajo i shkoi pas Cefalit në gjueti, iu paraqit atij si një grua e panjohur dhe ai u dashurua me të. Kështu, ata ia falën njëri-tjetrit pabesinë reciproke. Por Prokrida po bëhej gjithnjë xheloze për Eon dhe e përgjoi Cefalin mbrapa një gëmushe. Cefali, që kujtoi se ishte ndonjë kafshë e egër, e vrau me një të goditur të shigjetës. Për këtë vrasje atë e përzunë nga areopagu. Ai iku në Tebë, pastaj në ishullin, që nga ai, mori emrin Cefaloni. Kjo histori tregohet me hollësi nga Ovidi në «Metamorfozat» (libri VII).

Cefeu (Kefeu), babai i Andromedës dhe burri i Kasiopesë, mbret i Cefenëvë, që sipas disa burimeve, jetonin në Etiopi, kurse sipas disa të tjerave, në brigjet e Eufratit. Pas vdekjes Cefeu u shndërrua në yjësi.

Ceiksi, (Ceiku, Keiks), mbret legjendar i Tesalisë, burri i Alkionës. Kur ai po shkonte në Delf që të konsultohej me orakullin e Apollonit, u mbyt. E dëshpëruar, Alkiona rendi në breg të detit dhe, kur pa kufomën, deshi të mbytej, por perënditë, të prekura nga kjo dashuri bashkëshortore, i shndërruan të dy në bajza. Me këtë mit, që bën fjalë për shndërrimin e njerëzve të pushtuar nga hidhërimi në zogj, popujt e vjetër përpiqeshin të shpjegonin ngjashmërinë e klithmës së zogjve me britmat e përvajshme të njerëzve. Për legjendën e Ceiksit dhe të Alkionës bën fjalë Ovidi.

Cekropi (Cekropsi) Shih: *Kekropi.*

Celeu (Keleu), mbret legjendar i Eleusinit, burri i Metanirës. Shih: *Triptolemi.*

Centaurët, qenie mitike, demonë të pyjeve. Centaurët përmenden në legjendat e disa vendeve malore të Greqisë së

Centauri

Vjetër, të Arkadisë, të Elidës, të Pelionit në Tesali. Ata i paraqitnin në mënyra të ndryshme, sipas epokave. Për Homerin ata ishin popuj të egër të Tesalisë, të dëgjuar për forcën e tyre të madhe. Më vonë ata paraqiteshin si përbindësha gjysmënjerëz e gjysmëkuaj. Sipas legjendës që njihet më shumë, ata ishin bijtë e Eksionit dhe të Nefelës. Në përgjithësi i përfytyronin si qenie keqbërëse, gjithnjë në luftë kundër lapitëve, Herakliut dhe Tezeut. Tregojnë se mbreti i lapitëve, Piritoi, i ftoi Centaurët në dasmën e tij me Hipodaminë. Në mes të festës ata deshën të rrëmbenin nusen dhe të përdhunonin gratë. Por Herakliu dhe Tezeu u vërsulën dhe vranë shumë prej tyre. Për zhdukjen e Centaurve ka legjenda të ndryshme, sipas të cilave, shumica do të jenë vrarë në luftën kundër Herakliut në Arkadi dhe në Lakoni, të tjerët do të kenë ikur me anije dhe do të jenë bërë viktima të Sirenave. Shkaku i lindjes së legjendave mbi Centaurët nuk dihet saktë. Disa e lidhin atë me një fis kalorësish të ardhur nga Veriu, në një kohë kur kuajt nuk njiheshin në Greqi, ndaj ata i perceptuan kalorësin dhe kalin si një qenie të vetme. Por sido që të jetë, Centaurët si Satirët, simbolizojnë pasionet e egra të papërmbajtura. Vetëm njëri, Kironi, dallohej prej tyre pasi kishte marrë kulturë dhe arsim.

Cerberi, përbindësh i mitologjisë greke, që sipas legjendës, ishte ngarkuar të ruante Hadin. Hesiodi e quan atë birin e Tifonit dhe Ekidnës dhe e paraqet me pesëdhjetë kokë. Në përgjithësi e paraqitnin si një qen me tri kokë, me bisht dragoi dhe me një kokë gjarpëri në kurriz. Ai qëndronte pranë portës së Hadit, i gatshëm për të gllabëruar cilindo që i dilte përpara. Edhe vetë të vdekurit duhej ta qetësonin, duke i dhënë pite me mjaltë që ua kishin vënë në varret e tyre (së bashku me monedhën për Karontin). Por Cerberi ishte i tmerrshëm, sidomos për të gjallët që përpiqeshin të hapnin me forcë portën e Hadit. Ai u tregua i egër me Tezeun, që u përpoq të rrëmbente Persefonin, por i butë me Orfeun dhe Eneun, sepse i pari e qetësoi me tingujt e lirës së tij, kurse i dyti i hodhi një pite të ëmbël, përgatitur nga Sibila. Vetëm Herakliu mundi ta lidhte dhe ta sillte në Trezenë, nga ku e dërgoi përsëri në Had. Në kuptimin e figurshëm fjala cerber do të thotë roje e egër, e tërbuar.

Cerberi

Ceres (Cerera), hyjneshë romake që identifikohej me hyjneshën greke Demetra.

Cerkioni (Kerkioni), hajdut i rretheve të Eleusinit, biri i Poseidonit. Ai vriste udhëtarët, duke i lidhur në degët e përkulura të dy pishave, të cilat kur drejtoheshin i copëtonin ata. U vra nga Tezeu po në këtë mënyrë.

Cetoja (Ketoja), bija e Pontit dhe e Gjeas, që me të vëllanë Forkiun, lindi Gorgonat.

Ceu (Koiu), një nga Titanët, babai i Latonës.

Cibela (Kibela), një nga emrat e hyjneshës së Madhe të Frigjisë, që ndryshe quhej edhe «Nëna e Madhe», ose «Nëna e perëndive», Agdistisë dhe Dindimenës. Ajo kishte shumë epitete: hyjnesha ose nëna e Pesionontit, e Idas etj. Shumë herët ajo qe identifikuar nga grekët me Rean dhe paraqitej si bija e Qiellit dhe e Tokës, gruaja e Kronosit, nëna e Herës, Hesties, Poseidonit, Demetrës, Hadesit dhe Zeusit. Cibela ishte një personifikim i natyrës që vdes e ngjallet, hyjneshë e tokës, e bujqësisë, e pyjeve. Mendonin se ajo jetonte në fund të pyllit, mbi malet, e shoqëruar nga koribantët, luanët dhe nga kafshët e tjera. Miti tregon se Cibela dashuroi Atisin. Kur ky i fundit nuk e donte më dhe kërkonte të martohej me një të vdekshme, hyjnesha vajti në dasmë dhe i marrosi të gjithë ata që ndodheshin aty. I kapur nga tërbimi, Atisi iku në mal ku edhe vdiq. (Shih: *Atis*). Në të gjithë pjesën perëndimore të Azisë së Vogël kishte shumë tempuj: në Frigji, ku ishte qendra e kultit të saj, në shumë vende të Lidisë,

në malin Idea, në Pesionont, ku kishte një orakull të dëgjuar etj. Që nga shekulli i V para e.s., kulti i Cibelës u përhap në shumë vende të Greqisë. Për nder të saj u formuan shoqata fetare dhe çdo vit festa kremtohej më 22-27 mars. Ajo shoqërohej me ceremoni simbolike, ku paraqitej e gjithë historia e dashurisë së hyjneshës me Atisin. Dhimbja, gjymtimi, vdekja dhe ngjallja e Atisit shoqërohej me vrapime orgjike dhe valle të dalldisura. Përveç ceremonive popullore, organizoheshin mistere të veçanta në shoqatat frigjiane dhe greke. Në Romë kulti i Cibelës u përhap në shekullin III para e.s.

Ciklopët, viganë mitologjikë. Tek autorët e vjetër gjejmë legjenda të ndryshme mbi Ciklopët. Sipas Homerit, ata ishin viganë nga Sicilia, që kishin një sy në mes të ballit, viganë farkëtues ose barinj, por edhe njerëzngrënës. I tillë ishte Polifemi me të cilin u takua Odiseu. Krejt ndryshe është përshkrimi i Hesiodit. Sipas tij, Ciklopët ishin tre: Argu, Bronti dhe Steropi. Ashtu si titanët, ata ishin bijtë e Uranit dhe të Gjeas. Urani i mbylli Ciklopët brenda në tokë, por ata i çliroi Zeusi, i cili i përdori për të fabrikuar rrufenë e tij. U vranë nga Apoloni, i cili mori hakun e të birit Asklep, që u godit nga rrufeja e Zeusit. Më në fund Ciklopët i konsideronin gjithashtu si ndërtues mbinjerëzorë: atyre u vishnin ndërtimin e mureve të vjetra, të ashtuquajtura «mure ciklopike», veçanërisht të fortifikatave të Mikenës dhe të Tirintit. Grekët mendonin se të gjitha vendet ku kishte ndërtesa «ciklopike» (në Argolidë, Arkadi, Epir, Lacium) kishin qenë banuar nga Ciklopët. Të gremisur në brendësinë e tokës, ata përfaqësonin vullkanet dhe ai sy i vetëm që i karakterizonte, ishte pikërisht krateri. Në kuptimin e figurshëm, fjala Ciklop do të thotë farkëtar.

Ciniri Shih: *Kiniri*

Circea (Circea), magjistare që banonte në ishullin e Eas, bija e Heliosit dhe e oqeanidës Persë. Jetonte në një pallat luksoz, ku këndonte, duke endur stofra të bukura. E pajisur me forcë magjike, me ndihmën e ilaçeve e të yshtjeve, ajo i shndërronte njerëzit në kafshë dhe i mbante të mbyllur në grazhdin e saj. Kur erdhi Odiseu në ishullin Ea, shumë shokë të tij magjistarja i shndërroi në derra. Megjithatë, njeri nga ata shpëtoi dhe lajmëroi Odiseun për çka ndodhi. Hermesi i dha atij një bimë që do ta mbronte kundër magjive dhe i tregoi rrugën që duhet të ndiqte. Odiseu ia prishi të gjitha magjitë Circes dhe arriti që shokët e tij të merrnin formën e tyre të parë. Odiseu qëndroi në ishull një vit dhe pati me Circen një djalë, Telegonin. Ajo përmendet edhe në legjendën e argonatëve si motra e Eetit, mbretit të Kolkidës. Në kuptimin e figurshëm, Circe (Circe) do të thotë bukuroshe që të magjeps.

Citerea (Kiterea), një nga epitetet e Afërditës, i krijuar nga emri i ishullit Citerea, ku ishte një nga qendrat e kultit të hyjneshës së lindur nga shkuma e valëve.

Citeroni (Kiteroni), mbret legjendar i Platesë që i dha emrin e tij malit Citeron.

D

Dafna (Dafnea), nimfë që personifikonte dafinën. Ishte bija e perëndisë së lumit Pene (në Tesali). Apoloni e dashuronte atë, por Dafna, për të shpëtuar nga ndjekjet e tij, kërkoi ndihmën e të atit. Ky i fundit e shndërroi vajzën në dafinë (në gjuhën greke dafna do të thotë dafinë), që u bë druri i shenjtë i Apolonit.

Dafnisi, hero i barinjve të Sicilisë. Legjenda për të është e lidhur ngushtë me origjinën dhe zhvillimin e poezisë bukolike. Ishte biri i Hefestit dhe i një nimfe të Sicilisë, i rritur nga nimfat. Ai kishte shumë buaj, të cilët i kulloste në fushat e Sicilisë. Në kohën e lirë kënaqej duke i rënë fyellit dhe kështu krijoi këngët bukolike. Sipas legjendës, Dafnisi ishte aq i bukur, sa pas tij u dashurua një nimfë, së cilës i kishte premtuar se do t'i qëndronte besnik përjetë. Njëherë, në dehje e sipër, ai nuk e mbajti betimin, atëherë e dashura e tij nga inati e verboi. Ai endej nëpër fusha, duke i rënë fyellit dhe duke kënduar këngë melankolike dhe, më vonë u hodh nga shkëmbi. Hermesi e shndërroi në shkëmb ose, sipas një tradite të vjetër, e mori në qiell. Miti mbi Dafnisin u përdor në letërsinë antike nga Virgjili dhe Longu. Në kuptimin e figurshëm, Dafnis do të thotë djalosh i bukur.

Daktilët, banorë të malit Ida në Frigji dhe të malit Ida në Kretë. Në Frigji i përfytyronin si viganë që punonin metalet me urdhër të Rea Cibelës. Daktilët e Kretës përmenden në legjendën e Zeusit me koribantët dhe kuretët. Ata luajtën rol të madh për zhvillimin e qytetërimit primitiv, sepse zbuluan hekurin dhe ishin të parët që e punuan këtë metal, shpikën lirën, muzikën etj.

Damasti, emri i një hajduti të mbiquajtur Prokrust (ose Polipemon) (Shih: *Prokrust*).

Danaidat, bijat e Danaiut.

Danaiu (Danaos), biri i Belit. Në fillim mbretëroi në Egjipt me vëllanë e tij Egjiptin, por midis tyre plasi një sherr i madh dhe Danaiu me 50 vajzat e tij shkoi në Argolidë. Mbreti i këtij vendi e priti mirë Danaiun, por më vonë miku e përmbysi mbretin nga froni dhe mori pushtetin në Argolidë. Ai sundoi atje 50 vjet, prandaj dhe banorët e Peloponezit u quajtën danaj. Sipas legjendës, ai u shtir sikur donte të pajtohej me Egjiptin, i cili erdhi në Argolidë, me 50 djemtë e tij, të cilët u martuan me 50 vajzat e Danaiut (Danaidat). Natën e martesës vajzat e Danaiut, me porosinë e babait të tyre, i therën bashkëshortët. Vetëm Hipermnestra e shpëtoi burrin e saj, Linkeun.

Danaidat

Pas disa kohësh Danaidat u martuan me djemtë argjitë, por lumturia e tyre nuk zgjati shumë. Linkeu i vrau të gjithë. Për krimin e tyre Danaidat, pas vdekjes, qenë dënuar të qëndronin rreth një fuçie pa fund, në të cilën ato derdhnin pa pushim ujë. Që këtej doli shprehja «të mbushësh fuçinë e Danaidave», që do të thotë të bësh një punë të kotë e pa fund. Ka mundësi që në këtë mit të jetë pasqyruar ndikimi i kulturës egjiptiane mbi atë greke.

Danaja, bija e mbretit të Argosit, Akris. Orakulli kishte paralajmëruar se Danaja do të lindte një djalë që do të vriste gjyshin e vet. Për t'iu shmangur kësaj profecie, Akrisi e mbylli të bijën në një kullë të bakërt, por Zeusi, që ishte dashuruar pas saj, duke u shndërruar në shi të artë u fut në birucë. Nga bashkimi i tyre lindi Perseu (Shih: *Perseu).* Shprehja «Shiu i artë» ka kuptimin e një pasurimi të papritur si p.sh. «Shiu i artë» derdhet drejt në xhepat e politikanëve borgjezë, të cilët përbëjnë një bandë ndërkombëtare të lidhur ngushtë, e cila nxit popujt për garë në çështjen e armatimeve. . .» (V.I. Lenin, Veprat, vëll. 19. f. 99). Miti mbi Danajën është trajtuar nga shumë piktorë të mëdhenj si Ticiani, Rembrandi etj.

Dardani, biri i Zeusit dhe i Elektrës. I detyruar ta linte vendlindjen e tij, Arkadinë, ai shkoi në Frigji, ku u vendos dhe themeloi qytetin e Trojës në brigjet e Skamandrës. Ai konsiderohet si stërgjyshi i fiseve dardane, që jetonin në faqen e malit Ida.

Dauni, mbret legjendar i Apulias (në Italinë Jugore). Sipas traditës, ai priti Diomedin pas kthimit nga Troja dhe i dha për grua vajzën e vet.

Dedali, hero mitologjik, me emrin e të cilit shkrimtarët grekë, personifikonin zhvillimin e artit të arkitekturës dhe skulpturës në dru. Ai konsiderohet si arkitekti më i vjetër i Greqisë, si dhe shpikës i sharrës, i sëpatës dhe i shumë instrumenteve të tjera. Kur jetonte në Athinë, ai vrau nga smira nipin e vet, Perdikun (sipas një varianti tjetër Talin), që filloi t'ia kalonte në artin e tij. Pas kësaj ai shkoi në Kretë te mbreti Minos, ku ndërtoi labirintin për përbindëshin Minotaur. Por shpejt ai e zemëroi mbretin, sepse bëri për gruan e tij, Pasifajën, një dem prej druri. Prandaj Minosi e mbylli Dedalin dhe djalin e tij, Ikarin, në labirint. Dedali bëri atje fletë prej puplash të ngjitura me dyllë dhe fluturoi së bashku me djalin e tij. Rrugës Ikari u ngrit shumë lart dhe, ngaqë dielli i shkriu fletët e tij prej dylli, ai ra në det. Për Dedalin disa burime thonë se shkoi në Atikë, të tjera thonë se shkoi në Egjipt ose në Sicili, ose në Itali ku ai la gjurma të aftësisë së tij teknike. Miti mbi Dedalin edhe Ikarin tregon se që në kohë shumë të lashta njerëzit filluan të mendonin si të përvetësonin mënyrën për të ecur jo vetëm në tokë, por për të fluturuar edhe në ajër. Është karakteristike se arritje të mëdha të mjeshtrit Dedal konsideroheshin jo statujat dhe ndërtesat e ngritura nga ai, por pikërisht fletët e bëra prej tij. Miti mbi Dedalin u krijua në Athinë, që ishte qendër e rëndësishme e tregtisë, e industrisë, e artit dhe e shkencës së Greqisë së Vjetër.

Dedali dhe Ikari

Deidamia, bija e mbretit të ishullit Skiros, Likomed. Kur Akili, i veshur si grua, erdhi në pallatin e babait të saj për të mos marrë pjesë në Luftën e Trojës, ai u lidh me Deidaminë që, sipas legjendave, u bë nëna e Pirros, i njohur në Luftën e Trojës më shumë me emrin Neoptolem.

Deifila, bija e Adrastit. (Shih: *Tideu).*

Deifobi, biri i Priamit dhe i Hekubës. Ai tregoi një trimëri të madhe gjatë rrethimit të Trojës dhe ndihmoi Paridin të vriste Akilin. Pas vdekjes së Paridit, Deifobi u martua me Helenën, por ajo e tradhtoi atë natën që Troja u shkatërrua, duke ia dorëzuar Deifobin Menelaut dhe Odiseut, të cilët e vranë.

Dejanira, bija e mbretit të Kalidonit, Ojne. Herakliu e dashuroi atë, por Dejanira ishte e fejuar me Akeloun. Herakliu hyri në luftë me Akeloun për Dejanirën, e mundi atë dhe u martua me të.

Dejmi (Dejmos), demon i tmerrit. biri i Aresit.

Delfi, qytet i Greqisë së Vjetër, në Fokidë, në rrëzë të malit Parnas. Në kohën homerike (shekulli XI para e.s.) quhej Pito dhe konsiderohej si qendra e globit tokësor, si kërthiza e botës. Ai ishte qendër fetare, i përmendur për orakullin e tij dhe faltoren e Apolonit. Sipas legjendës, Apoloni, pasi lindi në Delos erdhi në Delf, vrau gjarpërin Piton që ruante orakullin e vjetër të Pitosë dhe vendosi orakullin e vet. Qyteti mori një rëndësi të madhe në shekujt VI-V para e.s., kur në vend të tempullit të vjetër që u dogj, u ndërtua një tempull i ri edhe më madhështor. Në këtë kohë u bënë edhe pjësa më e madhe e ndërtimeve. Rruga që të çonte në tempull ishte rrethuar me ndërtesa dhe grupe skulpturore. Prapa tempullit ndodhej leska (klubi), zbukuruar me statujat e Polignotit. Në ballë të tempullit qëndronte statuja e Apolonit. Sheshi i shenjtë ishte rrethuar me mure, rrëzë të cilave ndodheshin burimet e shenjta të Kastalisë dhe të Kasiotidës. Në këto burime merrnin abdes pelegrinët. I shenjtë quhej edhe omfali, një gur në formë gjysmërrethi, që mbahej si qendra e botës. Si rezultat i dhuratave që bënin mbretërit dhe qytetarët e pasur, në Delf u grumbulluan shumë thesare dhe vepra arti. Krezi,

mbreti i Lidisë (Azi e Vogël), i dhuroi tempullit të Apolonit një numër të madh objektesh të çmueshme. Delfi ishte i dëgjuar për orakullin e tij. Nga të gjitha vendet e botës vinin për t'u konsultuar me orakullin e Apolonit, origjina e të cilit, sipas një legjende, ishte kjo: disa dhi që kullotnin në malin e Parnasit, hynë në një shpellë të thellë. Kur thithën avullin që dilte nga kjo shpellë, ato filluan të hidheshin dhe të nxirrnin blegërima të çuditshme. Edhe bariu që iu afrua shpellës u trallis dhe filloi të fliste marrëzira, që u morën për profeci. Kur u përhap lajmi, gjithkush donte ta provonte këtë trallisje. Në këtë vend, të cicilin më vonë e shenjtëruan, ndërtuan një qytet dhe ngritën një tempull për nder të Apolonit. Në fillim orakulli fliste në vargje, por disa udhëtarë nuk i pëlqyen vargjet. Që atëhere priftëresha profetizonte në prozë. Priftëresha quhej Pitia. Ajo profetizonte vetëm një herë në vit, në fillim të pranverës. Pyetjet ia jepnin me shkrim. Para se t'i përgjigjej turmës që donte të konsultohej, ajo agjëronte tri ditë, lahej në ujërat frymëzuese të Kastalisë dhe përtypte gjethe bari. Pastaj ulej mbi një perusti të shenjtë, të vendosur mbi një të çarë, prej nga dilte një erë e rëndë dhe një avull dehës. Ajo binte në gjendje ekzstaze, flokët i ngriheshin përpjetë, pamja i egërsohej, goja i shkumëzonte dhe një dridhje e fortë i kapte të gjithë trupin. Në këtë gjendje krize dhe vuajtjeje ajo përplasej te priftërinjtë, të cilët e mbanin me forcë mbi perusti. Ajo nxirrte ulërima dhe përhapte frikë te të gjithë njerëzit që gjendeshin aty. Në këtë gjendje të rëndë, ajo nxirrte fjalë të shqiptuara keq, që priftërinjtë i mblidhnin me kujdes, i rregullonin sipas qejfit, u jepnin një kuptim që nuk e kishin kur dilnin nga goja e priftëreshës. Përgjigjja e priftërinjve jepej në një formë të paqartë ose me dy kuptime, në mënyrë që ajo të mund të interpretohej ndryshe. Kështu, kur mbreti i Lidisë, Krezi (viti 546 para e.s.) iu drejtua Delfit me pyetjen, se a mund të fitonte luftën me persianët, orakulli iu përgjigj: «Krezi, pasi të kalojë lumin Halis, do të shkatërrojë një mbretëri të madhe». Krezi pësoi disfatë dhe mbretëria e tij u pushtua nga persianët. Priftërinjtë deklaruan se profecia u përmbush, sepse orakulli nuk tha se cila mbretëri do të shkatërrohej. Pasi shqiptonte profecinë, Pitinë e zbritnin nga perustia për ta çuar në banesën e saj, ku ajo kalonte disa ditë sa të merrte veten nga lodhja. Shpesh ndodhte që pas orakullit ajo vdiste. Në fillim ishte një Piti, më vonë, kur numri i atyre që donin të konsultoheshin me orakullin u rrit, zgjodhën një të dytë për të hipur mbi perustinë, mbasi kishte mbaruar tjetra dhe një të tretë për t'i zëvendësuar në rast vdekjeje ose sëmundjeje. Në Delf zhvilloheshin lojërat pitike, garat e këngëtarëve, të muzikantëve, të atletëve, rendjet me kuaj. Këto lojëra, që zhvilloheshin për të përkujtuar fitoren e Apolonit mbi Pitonin si edhe punët e tempullit, ishin nën drejtimin e këshillit të Amfiktinisë, që përbëhej nga përfaqësuesit e një vargu komunash greke. Tempulli i Delfit u mbyll nga perandori Teodos (rreth vitit 390 të e.s.).

Demat e Heliosit Shih: *Heliosi.*

Demetra, një nga hyjneshat më të nderuara të Greqisë, bija e Kronit dhe e Reas, motra e Zeusit, nëna e Persefonit. Demetra ishte hyjnesha e pllenimit dhe e bujqësisë, të cilën e nderonin veçanërisht fshatarët. Në poemat e Homerit hyjnesha Demetra është lënë në plan të dytë. Kjo tregon se grekët filluan ta nderonin atë si hyjneshë të madhe, atëherë kur bujqësia u bë dega kryesore e ekonomisë, ndërsa blegtoria e humbi rëndësinë e saj. Në shekujt VI-IV para e.s. Demetra zinte një vend të rëndësishëm në panteonin olimpik. Si mbrojtëse të bujqësisë (bujqësia ishte baza e vendbanimit të qëndrueshëm dhe e mirëqenies), Demetrën filluan ta nderojnë si hyjneshë tesmofore (që vendos zakonet dhe rregullat e sjelljes dhe të qëndrimit të njerëzve në shoqëri). Demetra u bë gjithashtu hyjneshë e mbrojtjes së martesës e familjes. Miti kryesor mbi Demetrën, hyjneshën e pllenimit, është i lidhur me legjendën mbi rrëmbimin e vajzës së saj, Persefonit, nga perëndia e botës së nëndheshme Had. E dëshpëruar, Demetra nëntë ditë e kërkonte më kot vajzën, ditën e dhjetë mësoi nga Heliosi se Persefonin e kishte rrëmbyer Hadi. Demetra e la Olimpin dhe në formën e një plake filloi të udhëtonte nëpër botë. Ndërkaq toka pushoi së dhëni drithë dhe pllakosi një uri e madhe. Atëherë Zeusi vendosi që Persefoni të shkonte tek e ëma, por me kusht që një pjesë të vitit ta kalonte në tokë me Demetrën, kohën tjetër që mbetej me Hadin. Atëherë Demetra u kthye përsëri në Olimp dhe toka filloi të jepte përsëri drithë. (Shih: *Persefoni*). Sipas një miti tjetër, që pasqyron funksionet e Demetrës si mbrojtëse të bujqësisë, hyjnesha, pasi iku nga Olimpi, erdhi në Eleusin (qytet i Atikës) te mbreti Cele, gruaja e të cilit Metanira, e priti mirë pa e ditur se kush ishte. Këtu Demetra mori përsipër të rriste djalin e Metanirës, Triptolemin, dhe ta bënte atë të pavdekshëm. Për këtë qëllim ajo ditën e ushqente me qumështin hyjnor të gjirit të saj dhe e lyente me am-

Demetra

broz, kurse natën e vinte mbi zjar për ta zhveshur nga çdo gjë tokësore. Fëmija rritej e shëndetshme dhe aq shpejt, sa ngjalli kërshërinë e nënës. Kjo e fundit donte të dinte se çfarë ndodhte gjatë natës dhe çfarë magjie përdorte Demetra. Ajo u fsheh në një qoshe të dhomës e, kur pa se hyjnesha ishte gati ta vinte djalin mbi zjarr, bërtiti kaq shumë, sa magjia u prish. Atëherë Demetra i tregoi se kush ishte. Para se të largohej nga Eleusini, ajo i mësoi Triptolemit artin për të punuar tokën dhe e porositi që t'u mësonte njerëzve bujqësinë. Kulti i Demetrës është i lidhur me kultin e Persefonit. Qendra e kultit të Demetrës ishte Eleusini. Për Demetrën dhe Persefonin bënin shumë festa në vende të ndryshme të Greqisë: tesmoforitë (në Atikë) dhe antesteritë (në ishullin e Sicilisë). Demetrës i bënin fli dema, lopë, fruta. Në Romë kulti i Demetrës shkrihej me kultin e hyjneshës romake Cerera. Ashtu si në Greqi, kulti i Cererës mori një përhapje të madhe midis fshatarëve romakë. Festat për nder të Cererës, cerealitë, bëheshin në Romë në muajin prill. Hyjnesha paraqitej me kurorë kalliri, me pishtar dhe kaçile me fruta; të shpeshta janë paraqitjet e Demetrës sëbashku me Persefonin (të dy hyjneshat janë pothuajse të pandara). Në kuptimin e figurshëm shprehja «dhurata e Demetrës (Cererës)» do të thotë fruti i tokës.

Demi i Kretës, dem që, sipas legjendës, kishte dalë nga deti. Poseidoni ia kishte dërguar Minosit, mbretit të Kretës, për t'ia bërë fli. Por Minosi, të cilit i vinte keq të bënte fli një dem aq të bukur, e mbajti atë në kopenë e vet, kurse Poseidonit i flijoi një dem tjetër. Hyjnia u zemërua ndaj Minosit dhe e tërboi demin e dalë nga deti, i cili filloi të shkretojë çdo gjë që i dilte përpara. Heroi i madh Herakliu e zuri demin, i hipi në shpinë, kaloi nëpër det nga Kreta në Peloponez dhe e çoi demin në Mikenë, por Euristeu kishte frikë ta mbante demin e Poseidonit në kopenë e vet dhe e la të lirë. Duke e ndjerë përsëri veten të lirë, demi i tërbuar kaloi nëpër të gjithë Peloponezin dhe më në fund arriti në Atikë, në fushën e Maratonës. Atje atë e vrau heroi i madh i Athinës, Tezeu.

Demodoku, këngëtar i verbër që jetonte në pallatin e mbretit të feakëve, Alkinoit. Në një drekë shtruar nga mbreti, Odiseu dëgjoi nga ai këngën që bënte fjalë për dashurinë e Aresit me Afërditën si dhe historinë e kalit të Trojës.

Demofonti 1. Mbret legjendar i Athinës, biri i Tezeut dhe i Fedrës. Ai mori pjesë në Luftën e Trojës dhe liroi gjyshen e vet Etrën, që ishte bërë skllavja e Helenës. Një nga legjendat bën fjalë për dashurinë e tij me vajzën e mbretit të Trakës, Filidën. (Shih: *Filida*). 2. Biri i Celeut, vëllai i Triptolemit.

Demonët, në disa mite janë hyjni të mistershëm e të fuqishëm të botës së përtejme, veprimi i të cilëve mund të jetë fatlum ose i kobshëm në sjelljen e njerëzve. Sipas Hesiodit, demonët janë qenie ndërmjetëse midis njeriut dhe hyjnisë. Më vonë filluan të mendonin se

shpirtrat e hyjnizuar të të vdekurve bëheshin demonë, që ktheheshin nganjëherë në tokë për të torturuar kriminelët. Mendohej gjithashtu se demonët pushtonin jo vetëm njerëzit, por edhe dukuritë e natyrës, duke shkaktuar zënien e hënës dhe fatkeqësitë atmosferike. Filozofët dhe poetët e shndërruan konceptin demon. Kështu sipas Pindarit, te çdo njeri ka një demon të së mirës dhe një të së keqes, i cili simbolizon fatin e paracaktuar të çdo jete. Në Romë demonët identifikoheshin me gjenitë. Besimi te demonët u ruajt për një kohë të gjatë (xhindët, nuset e ujërave etj). Krishterimi të gjitha hyjnitë demone pagane i shpalli djaj.

Dendritida (Dendritis), epitet që i shtohet nganjëherë Helenës.

Derri i Erimantit, derr i egër që jetonte në malin Erimant të Arkadisë dhe që shkretonte vendin. Herakliu e ndoqi kafshën për shumë muaj, derisa i gjeti gjurmët e derrit, të cilin e zuri me rrjetë. Eristeu u tmerrua aq shumë kur e pa, saqë u fsheh në një fuçi (bëma e tretë e heroit).

Derri i Kalidonit Shih: *Gjuetia e Kalidonit*

Deukalioni, mbret i Tesalisë, biri i Prometeut dhe i Klimenës, burri i Pirras, paraardhësi mitik i racës helene. Sipas legjendës, gjatë kohës që Zeusi jetonte midis njerëzve kishte parë kudo korruptim dhe hajdutëri, prandaj vendosi të zhdukte njerëzit nga faqja e dheut. Sipas legjendës ai dërgoi përmbytjen e përgjithshme dhe e shndërroi tokën në një det të madh. Malet më të larta u zhdukën, vetëm njeri ngrihej sipër valëve: ishte mali i Parnasit në Fokidë. Me porosinë e Prometeut, Deukalioni ndërtoi një barkë, me të cilën shpëtuan nga vdekja ai dhe gruaja e tij Pirra. Në ditën e nëntë barka qëndroi në malin e Parnasit. Nga të gjitha anët ata nuk shihnin veçse ujë. Njerëzit ishin mbytur. Të dy, burrë e grua, zbritën nga Parnasi dhe shkuan tek orakulli i Delfit, Temida, për të mësuar në se ai mund ta mbushte përsëri vendin me njerëz. «Dilni nga tempulli, u tha Temida, mbuloni me një pëlhurë fytyrën tuaj dhe hidhni prapa krahëve kockat e nënës tuaj të madhe». Deukalioni e kuptoi që gurët i shin kockat që mbulonin tokën-nënë. Ai mblodhi disa gurë dhe i hodhi prapa krahëve. Këta gurë u bënë njerëz. (Gurët që hidhte Deukalioni u shndërruan në burra, ata që hidhte Pirra u bënë gra). Kështu toka u mbush përsëri me njerëz. Miti mbi kataklizmin (përmbytjen e madhe) ka ekzistuar te të gjithë popujt e Lindjes e të Perëndimit, por atë e gjejmë në fillim në Babiloninë e Vjetër (miti mbi Gilgameshin). Nga babilonasit e huajtën hebrenjtë e vjetër (miti mbi përmbytjen e botës dhe mbi Noen). Ka shumë mundësi që miti mbi përmbytjen e tokës të ketë lindur nga një vërshim katastrofik i lumenjve Tigër e Eufrat.

Dia, hyjneshë romake e tokës.

Diana, hyjneshë romake që identifikohej me Artemidën greke. (Shih: *Artemida*).

Didima, qytet i vjetër në

Azinë e Vogël, pranë Miletit. Aty ndodhej tempulli i Apolonit, ku vinin nga të gjitha anët për t'u këshilluar me orakullin. Kulti i perëndisë Apolon drejtohej nga familja priftërore e brankidëve. Në kohën e luftërave greko-persiane tempullin e Didimës e dogjën persianët. Në shekullin IV para e.s. tempulli u rindërtua.

Didona, bija e mbretit tirian Muto (Beli ose Agenori) (në Feniki) dhe motra e Pigmalionit, i cili e vrau burrin e Didonës që t'i merrte pasuritë. Por Didona arriti të ikte me disa tirianë, duke marrë me vete edhe thesaret. Ajo arriti në Qipro, pastaj në Afrikën Veriore. Mbreti i fiseve berbere, Jaraba, në fillim nuk i pranoi që të vendoseshin të ikurit në vendin fqinjë me të. Megjithatë, ai pranoi t'u jepte atyre aq tokë, sa mund të zinte lëkura e një kau. Didona e preu këtë lëkurë në rripa shumë të hollë dhe e mori atë tokë, në të cilën themeloi Kartagjenën. Jaraba u dashurua pas princeshës dhe e kërcënoi se po të refuzonte, do ta sulmonte e do t'i vriste tirianët. Por Didona, që ishte betuar t'i qëndronte besnike kujtimit të burrit të saj të parë, preferoi më mirë të vriste veten, sesa të shkelte betimin e saj. Nga ky veprim i guximshëm, populli e nderoi Didonën si hyjneshë. Kjo është legjenda në formën e parë që njihej nga grekët. Virgjili, megjithëse që nga rënia e Trojës deri në themelimin e Kartagjenës kaluan rreth 300 vjet, ka krijuar një version tjetër sipas të cilit Didona u dashurua pas Eneut, kur ai arriti në Afrikë. Meqë pas disa kohësh Eneu u nis për në Itali, Didona e dëshpëruar vrau veten.

Dikea (Dika), hyjneshë alegorike e së vërtetës, personifikim i drejtësisë, bija e Zeusit dhe e Temidës, motra e Eunomisë dhe e Irenës. Në njërën dorë ajo mbante një shpatë, në tjetrën një peshore. Nganjëherë ajo paraqitej me një jetullë mbi sy, për të treguar se ajo nuk duhej të shihte as pozitën, as titullin e njerëzve që kërkonin gjykimin e saj. Ajo mbështetej mbi një luan për të treguar se drejtësia duhej ndihmuar nga forca.

Diktina Shih: *Britomartida.*

Diktiu (Diktis), peshkatar i ishullit Serif, që shpëtoi Danajën dhe Perseun.

Diomedi 1. Një nga heronjtë kryesorë të «Iliadës», biri i Tideut, nipi i Adrastit. Ai qe mbret i Argosit. Ishte një nga pretenduesit për t'u martuar me Helenën, mori pjesë në Luftën e Trojës, ku kreu bëma të mëdha. Me Odiseun ai shkoi të kërkonte Akilin në Skiros. Po me Odiseun ai u fut në Trojë dhe rrëmbeu Paladiumin. Ai luftoi me Hektorin dhe Eneun, plagosi Afërditën dhe Aresin, rrëmbeu kuajt e Rezit dhe mbrojti trupin e Akilit. Ishte një nga heronjtë grekë që u fut në kalin e Trojës. Pas fitores së grekëve Diomedi u kthye në Argos. Këtu mbaron legjenda homerike. Sipas gojëdhënave të mëvonshme, ai shkoi në Libi, Iberi e më në fund u vendos në Italinë Jugore, ku u martua me vajzën e mbretit të Apulias, Daunit. Sipas një tradite ai u vra nga Dauni. Njihet si themelues i

shumë qyteteve greke të Italisë. Kur vdiq, shokët e tij e qanë aq shumë, saqë perënditë e prekura nga dhimbja, i shndërruan ata në mjellma. Me këtë formë të re ata fluturuan pas anijeve greke. 2. Mbret i fiseve bristone në Trakë, biri i Aresit. Ai kishte kuaj të egër që nxirrnin zjarr nga goja dhe që i ushqente me mishin e udhëtarëve të pafajshëm që kalonin në vendin e tij. Herakliu e vrau Diomedin dhe ua hodhi kuajve të tij ta hanin.

Diona, një nga hyjneshat shumë të hershme. Ishte vajza e Oqeanit dhe e Tetidës, ose e Uranit dhe e Gjeas. Në Dodonë konsiderohej si gruaja e Zeusit dhe nëna e Afërditës.

Dionizi, perëndi e bimësisë dhe e verës, mbrojtësi i vitikulturës, një nga perënditë më të rëndësishme të Greqisë së Vjetër, biri i Zeusit dhe i Semelës. Zeusi i doli përpara Semelës me rrufetë e vetëtimat, të cilat e bënë atë shkrumb e hi. Foshnjën Zeusi e nxori nga barku i nënës dhe e mbylli në kofshën e tij. Kur u mbushën nëntë muaj, doli nga kofsha Dionizi. Sipas një versioni më të përhapur të mitit, Zeusi ia besoi foshnjën Hermesit që ta çonte në malin Nisa, ku nimfat u ngarkuan ta rritnin, kurse sipas një varianti tjetër, Dionizi u rrit nga motra e Semelës, Inoja. Nga duart e nimfave ai kaloi në ato të muzave dhe të Silenit që i mësoi kulturën e rrushit dhe artin për të bërë një pije dehëse nga lëngu i rrushit. Në luftën e gjigantëve kundër perëndive ai tregoi një trimëri të madhe. Pas kësaj, Dionizi ndërmori ekspeditën e tij të madhe për në Lindje dhe Indi. Në këtë ekspeditë ai ecte në krye të një trupe burrash dhe grash, që mbanin tirse, cimbale dhe daulle. Bashkudhëtarët e Dionizit ishin bakantet, menadat ose basaridat (një nga epitetet e Dionizit — basareu). Pas i shkonin edhe Pani, Silani e satirët. Ai kaloi Greqinë, Egjiptin, Sirinë, Arabinë, Mesopotaminë e Indinë. Kudo pritej si një perëndi dashamirëse, sepse Dionizi u mësonte popujve kulturën e rrushit dhe artin për të punuar tokën. Por ai qe i detyruar të luftonte kundër princave, që e kundërshtonin futjen e kultit të tij të ri, dmth. futjen e kulturës së rrushit në vendet e tyre. Për këtë flasin mitet për Likurgun,

Dionizi dhe Ampeli

Agavën, Penteun etj. Gjatë kthimit për në Greqi ai gjeti, në Naksos, në gjumë Ariadnën e bukur, që Tezeu sapo e kishte braktisur. I prekur nga lotët e saj dhe i joshur nga bukuria e vajzës, ai e mori për grua dhe pati me të shumë fëmijë. Dijetarët janë të mendimit se kulti i Dionizit ka origjinë lindore. Për këtë dëshmon emri i malit Nisa, ku ai u rrit. Nga Azia e Vogël kulti u përhap në Trakë dhe nga Traka në Greqi. Që këtej ai u fut në Romë. Teba (në Beoti) u bë një nga qendrat e mëdha të këtij kulti. Në këtë qytet perëndia kishte një tempull. Dionizin e identifikonin me perëndinë frigjiane Sabac, dhe me Osirisin e Egjiptit. Si perëndi e bimësisë Dionizi quhej edhe perëndi e natyrës që vdes dhe ngjallet. Tek orfikët Dionizi quhej me emrin Zagre. Orfikët thoshin se Dionizi në fillim lindi nga Persefoni me emrin Zagre. Atë e copëtuan titanët dhe përsëri lindi nga Semela. Për nder të Dionizit organizoheshin festa në pranverë e në vjeshtë. Burrat dhe gratë lyheshin me llum dhe të veshur me lëkura kafshësh, rendnin nëpër fusha, duke i fyer dhe duke i trajtuar keq ata që nuk merrnin pjesë në ekstazën e tyre. Shpesh këto festa merrnin karakterin e mistereve, kalonin në orgji. Nga festat për nder të Dionizit e kanë origjinën teatri, tragjedia dhe komedia greke. Në Romë Dionizin e adhuronin me emrin Bakus dhe festat për nder të tij quheshin bakanale. Në fillim Dionizin e paraqitnin me pamjen e një burri të fuqishëm me mjekër dhe me veshje të gjatë. Në periudhën klasike Dionizi paraqitej zakonisht si një djalosh i bukur e delikat dhe nganjëherë paraqitej si foshnjë në duart e Hermesit (statuja e Praksitelit). Në kohën e re tema e Dionizit dhe e festave të tij janë trajtuar nga shumë piktorë e kompozitorë të shquar.

Dionizi si hyjni përmendet pak në tregimet homerike. Me sa duket ai nuk njihej nga Homeri si perëndi e verës. Autori më i hershëm që e përmend atë si hyjni të vitikulturës është Hesiodi. Tregimet e ndryshme për Dionizin gjenden përgjithësisht në letërsinë dhe artin posthomerik.

Dioskurët, dy heronj binjakë grekë, Poluksi (Polideuku)

Dioskurët

dhe Kastori, bijtë e Tindarit e të Ledës. U mbiquajtën Dioskurë, sepse konsideroheshin bij të Zeusit (dios-kuros që do të thotë bijtë e hyjnisë). Në poemat homerike Kastori dhe Poluksi janë thjesht bij të Tindarit, mbretit të Spartës dhe të Ledës, vëllezërit e Helenës dhe të Klitemnestrës. Legjenda u krijua në shekujt e mëvonshëm: Zeusi, që kishte rënë në dashuri me Ledën, u shndërrua në një mjellmë dhe iu afrua mbretëreshës, e cila përftoi me të dy

vezë: nga njera vezë dolën Poluksi dhe Helena, nga tjetra dolën Kastori dhe Klitemnestra. Kur u rritën, ata morën pjesë në fushatën e argonautëve. Gjatë udhëtimit anija «Argo» u godit nga një stuhi. Orfeu iu lut perëndive që t'i shpëtonte. Kur stuhia u qetësua, argonautët panë në kokat e dy vëllezërve një flakë që e morën si shenjë të mbrojtjes së perëndive (emrin Kastor e Poluks ua kanë dhënë disa zjarreve, që duken në majën e direkut të anijes gjatë stuhisë). Të dy binjakët luftuan kundër piratëve të Arkipelagut dhe shkuan në Atikë që të merrnin motrën e tyre, Helenën, që e kishte rrëmbyer Tezeu. Ekspedita e tyre e fundit qe ajo që ata ndërmorën në Arkadi me Idin dhe Linkeun. Ata u zunë me ta sepse Dioskurët u rrëmbyen atyre të fejuarat, Febën dhe Hilairën. Në luftim Kastori u vra nga Linkeu, të cilin e vrau Poluksi. Ky i fundit, që kishte siguruar nga Zeusi pavdekshmërinë, iu lut perëndisë që ta sillte përsëri në jetë të vëllanë, ose ndryshe t'ia hiqte edhe atij pavdekshmërinë. Zeusi pranoi që të dy vëllezërit të kalonin me radhë gjashtë muaj në tokë e gjashtë muaj në Had. Më vonë Zeusi, i prekur nga dashuria e tyre, i vendosi midis yjeve, ku me emrin Binjakët formojnë dy yjësi, nga të cilat njëra fshihet në çastin kur duket tjetra, kështu ato nuk duken kurrë bashkë në horizont. Kulti i Dioskurëve ishte i përhapur në krahina të ndryshme të Greqisë. Dioskurët i nderonin si mbrojtës të lundërtarëve. Në art Dioskurët paraqiteshin si djelmosha të bukur, me shapka ovale (që mbanin detarët grekë) shpesh mbi kuaj. Emrat Dioskurë u bënë sinonim të miqësisë së pandarë vëllazërore.

Dirka, gruaja e Likut, mbretit të Tebës. (Shih: *Antiopa Amfioni, Zeti).*

Disi (Diti), hyjneshë romake e grindjes, bashkudhëtarja e hyjneshës së luftës Belonë. (Shih: *Erida.)*

Diskordia Shih: *Erida*

Ditirambi, këngë për nder të Dionizit në Greqinë e Vjetër. Në fillim ditirambi ishte një himn për nder të Dionizit, që këndohej nga pasuesit e tij, të veshura me lëkura dhije, të cilat kërcenin rreth altarit nën drejtimin e një korifeu, me një ritëm herë të ngadaltë, herë të gjallë, sipas natyrës së legjendës së perëndisë. Deri në shekullin VII para e.s., ditirambi ishte i lidhur me kultin e Dionizit. Më vonë u bë shkëputja dhe ditirambet filluan të këndohen edhe për heronjtë. Në gjuhën e sotme ditirambi është një lëvdatë e tepruar, që i bëhet dikujt a diçkaje.

Divi, qenie e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej si një përbindësh me trup shumë të madh e me fuqi mbinjerëzore. Ushqehej me mish njeriu. Ai rrëmbente vajza dhe i çonte nën dhe ku kishte banesën e tij. Në kuptimin e figurshëm, div do të thotë njeri me trup të madh e të fuqishëm.

Dodona, orakulli më i vjetër, që sipas historianëve të vjetër, ndodhej në vendin e molosëve (fis ilir i Shqipërisë së Jugut), 20 km në veri të Janinës. Dëshmitë letrare e paraqitin Do-

donën si një qendër fetare shumë të vjetër të pellazgëve. Aktiviteti i saj ka qenë shumë i madh. Herodoti thotë se e gjithë teologjia pellazge rrjedh nga Dodona. Ajo përmendet në «Iliadën» e Homerit, ku thuhet se Odiseu iu drejtua Dodonës për të mësuar si mund të kthehej në Itakë. Atë pyeti edhe Eneu. Dodona ishte një qendër politike, jo më pak se fetare e me shumë rëndësi në gjithë Gadishullin Ballkanik dhe nderohej si Delfi. Hesiodi flet për të me admirim të madh. Me këtë orakull u konsultua Krezi (mbreti i Lidisë, ndoshta dhe Temistokliu). Sipas legjendës, gruaja e Zeusit ishte Diona dhe jo Hera. Orakujt e faltores së Dodonës profetizonin duke shtënë fall me fluturimin e pëllumbave, me zare, me tingullin që dalte nga një legen bronzi, por dëshirën e perëndive e «zbulonin» sidomos me fëshfërimin e një dushku shekullor. Shërbesa fetare ishte në duart e një familjeje priftërinjsh që quheshin Tomuroi. Gërmimet që u bënë në vitin 1876 në një kodër në veri të Janinës, treguan se faltorja e Dodonës kishte akropolin, tempullin dhe teatrin. Në të tatëpjetat e akropolit ishte pishina me statujën prej bronzi. Statuja paraqiste një djalë që mbante në duar një purtekë të përkulshme. Nga forca e erës purteka godiste enët prej bronzi, priftërinjtë i interpretonin si përgjigje të perëndive për pyetjet e besimtarëve. U gjetën gjithashtu sende dhuruar faltores së Dodonës si enë, statuje etj. Orakulli e ruajti popullaritetin e tij deri në epokën maqedonase. Tempulli u shkatërrua gjatë luftës së dorëve dhe akaiasit (viti 220 para e.s.). Ai u gjallërua përsëri, por në përgjithësi pati një ndikim më të madh në jetën shoqërore, në epokën heroike se sa në epokën historike. Në Dodonë organizoheshin lojëra për nder të Zeusit që quheshin Naios (me rendje qerresh). Orakulli e humbi rëndësinë e tij me vendosjen e krishtërimit.

Doloni, luftëtar trojan, që me lejen e Hektorit u fut natën në kampin e grekëve për të zbuluar qëllimet e tyre, por u kap nga Odiseu dhe Diomedi dhe u vra.

Dorida, vajza e Oqeanit dhe e Tetidës. Ajo u martua me të vëllanë, Nereun, me të cilin pati 50 vajza të quajtura nereida.

Dragoi, figurë e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej si një qenie shumë e fuqishme me fletë të padukshme nën sqetull. Sipas legjendës, kur kuçedra donte të dëmtonte njerëz dhe vende, Dragoi fluturonte me të shpejtë kundër kuçedrës dhe e vriste me armët e tij, që ishin topuzi, heshta dhe gurët. Në kuptimin e figurshëm, fjala dragua do të thotë trim i madh që nuk e ka shokun.

Dreri i Cerineut (Kerineut), kafshë përrallore me thundra dhe me brirë prej bakri (me një shpejtësi të çuditshme), që jetonte në malin e Cerineut.

Driadat, nimfa që mbronin pyjet dhe pemët. Grekët besonin se Driadat jetonin dhe vdisnin sëbashku me pemën. Driadat mund të endeshin në liri të plotë, të vallëzonin rreth lisave dhe të martoheshin me të vdekshmit. Ato kishin mbi kokë një kurorë

me gjethe lisi dhe një sëpatë për të goditur ata që do të cënonin pemën që u qe besuar të mbronin. Nganjëherë driadat quhen hamadriada (gr. të bashkuara me pemën). E njohur ndër driadat është Euridika, gruaja e Orfeut. Figura e driadave ndeshet në artin dhe në poezinë e epokave të ndryshme.

Driopa, vajza e mbretit Driop, e dashura e Apolonit, nëna e Amfisit.

Driopi, biri i perëndisë së lumit Sperk dhe i Polidorit. Ishte eponim i fisit paragrek (pellazgjik) të driopëve. Bijtë e tij, të përzënë nga dorët prej rajonit të Parnasit, u vendosën në Eube e në Tesali.

Dyrrakium (Dyrrakios), biri i Poseidonit dhe i Melisës. Ai shkoi në qytetin Epidamn në Iliri dhe i dha atij emrin Dyrrakion ose Dyrrakium.

DH

Dhevështruesi, qenie e besimeve popullore shqiptare, që paraqitej në trajtë njeriu. Sipas legjendes, në netë pranvere Dhevështruesi vë veshin në tokë për të përgjuar a vjen njeri nga larg dhe a gjëmon ujët e nëndheshëm. Ai gjithmonë shkon kaluar në vithet e Dhamsutës, pelës së pagojë që kalon nëpër male e dete dhe shpie larg atë që do të shpëtojë nëpërmjet saj. Ata i ndjek mëzi i saj, i cili me hingëllimat e tij lajmëron dragonjtë për kalimin e pelës.

Dhëmbët e dragoit, heroi legjendar teban, Kadmi, vrau dragoin që kishte gëlltitur shokët e tij. Me porosi të Atenës ai mbolli dhëmbët e dragoit dhe nga toka lindën njerëz të armatosur që u vranë në luftë midis tyre, por shpëtuan pesë, të cilët e ndihmuan Kadmin të ndërtonte Tebën. Në kuptimin e figurshëm, «të mbjellësh dhëmbët e dragoit» do të thotë të rritësh luftëtarë kreshnikë.

Dhurata e Danajve, shprehje që doli nga legjenda e kalit të Trojës. Kur trojanët donin të futnin në muret e tyre kalin e famshëm prej druri, të cilin grekët (danajtë) e kishin lënë me pabesi në bregdet, prifti Laokoont thërriti «Kam frikë nga danajtë edhe kur sjellin dhurata». Fjalët proverbiale shprehin të vërtetën se nuk duhet t'i besohet një armiku, sado bujar që të paraqitet ai. Këtë shprehje e ka përdorur edhe Lenini: «O kam frikë nga danajtë dhe ju këshilloj edhe ju të keni frikë». (V. I. Lenin, Veprat, vëll. 34, f. 319).

E

Ea (Eja), mbretëri mitologjike e Eetit, e cila më vonë u identifikua me Kolkidën.

Eaku, një nga të tri gjykatësit e Hadit, biri i Zeusit dhe i Egjinës, mbretëroi në ishullin e Eniopisë, që për nder të nënës së tij e quajti Egjinë. Kur ishte gjallë, ai qe nderuar nga perënditë për drejtësinë e tij, madje ai qe caktuar për të zgjidhur mosmarrëveshjet që kishin lindur midis tyre. Me flijimin që i

bëri Zeusit, ai zhduku thatësirën e madhe që kishte shfarosur Greqinë. Më vonë kur uria dhe murtaja kishin shkretuar vendin e tij, ai siguroi ndihmën e Zeusit, i cili i shndërroi në gra të gjitha milingonat e lisit të shenjtë. Më në fund ai ndihmoi Poseidonin dhe Apolonin të ndërtonin muret e Trojës. Pas vdekjes, ai, sëbashku me Radamantin dhe Minosin u ngarkua të gjykonte të vdekurit. Në kuptimin e figurshëm, Eak do të thotë njeri, gjykatës i drejtë.

Eantët, Shih: *Ajaksët*

E Bukura e Dheut, figurë e tregimeve popullore shqiptare, që përfytyrohej si një vajzë shumë e bukur. Ajo na paraqitet me disa tipare që na kujtojnë magjistricën Circe. Të dyja figurat kanë lidhje me mbretërinë e nëntokës dhe ashtu si Circia, edhe E Bukura e Dheut banonte në një pallat që e ruante kuçedra ose një qen me tri kokë, i llojit të Cerberit. Dhe, sikundër Circa i shndërronte njerëzit në derra, edhe e Bukura e Dheut, me ndihmën e një shtrige i nguroste shpesh trimat.

Edipi, hero teban, biri i Laiut, mbretit të Tebës, dhe i Jokastës. Meqenëse një orakull kishte paralajmëruar se Laiu do të vritej nga i biri, i cili do të martohej me t'ëmën, sapo lindi djali vendosën që ai të vritej. Skllavi që u ngarkua për të zbatuar vendimin, e vari nga këmbët në degët e një peme në malin Citeron. Ai do të vdiste, në qoftë se nuk do ta zgjidhte një bari që kalonte andej. Nga enjtja e këmbëve atë e quajtën Edip. Foshnjën e çuan te Polibi, mbret i Korintit, i cili e adoptoi dhe e rriti si birin e vet. Njëherë një korintian u tall me të, duke i thënë se nuk ishte i biri i mbretit. Ai nuk mundi ta duronte këtë fyerje, prandaj shkoi të konsultohej me orakullin e Delfit, i cili e këshilloi të mos kthehej në vendin e vet, sepse atje do të vriste të atin dhe do të martohej me t'ëmën. Për t'iu shmangur kësaj fatkeqësie dhe duke kujtuar se i ati i tij ishte Polibi, Edipi vendosi të mos kthehej më në Korint dhe mori rrugën për në Beoti (krahinë e Greqisë së Mesme me qendër Tebën). Rrugës ai takoi një plak dhe, pasi u zu me të, e vrau. Ky plak ishte Laiu. Kështu u përmbush pjesa e parë e profecisë: Edipi vrau t'atin. Më në fund ai arriti në Tebë dhe ndaloi përpara Sfinksit, një përbindësh me tri forma: të shqiponjës, të gruas dhe të luanit, i cili u priste rrugën udhëtarëve dhe u jepte një gjë e gjëzë: «Kush është ai që në mëngjes ecën me katër këmbë, ditën me dy këmbë dhe në mbrëmje me tri këmbë». Sfinksi gëlltiste të gjithë ata udhëtarë, që nuk arrinin ta zgjidhnin gjë e gjëzën. Edipi e zgjidhi gjë e gjëzën. Nga inati Sfinksi u hodh nga një shkëmb i lartë. Qyteti shpëtoi nga kërditë e tij. Për mirënjohje tebanët e zgjodhën shpëtimtarin e tyre mbret dhe i dhanë për grua të venë e mbretit Lai, Jokastën. Nga kjo martesë lindën Eteokli, Poliniku dhe dy vajza: Antigoni dhe Ismena, të cilët të gjithë patën një fat tragjik. Pas disa vitesh një murtajë e madhe shkretoi Tebën. Orakulli urdhëroi që të dëbohej vrasësi i Laiut. Më në

fund Edipi e mësoi sekretin e lindjes së tij. Nga dëshpërimi Jokasta vari veten, kurse Edipi nxori sytë dhe mbeti i verbër. Ditët e fundit të jetës së tij Edipi i kaloi në një lagje të Athinës, në Kolonë, ku edhe vdiq. Në mitin mbi Edipin është pasqyruar një kohë jo shumë e vjetër, kur ndaloheshin martesat midis prindërve dhe fëmijëve. Miti mbi Edipin është trajtuar në tragjedinë e Sofokliut («Edipi mbret», «Edipi në Kolonë») dhe të Senekës. Edhe në letërsinë e kohës së re figura e Edipit ka frymëzuar shumë autorë si Kornejin, Volterin etj.

Eeti Shih: *Argonautët*

Efialti Shih: *Aloidët*

Efrosina, njëra nga *Tri Hiret.*

Egeoni Shih: *Brirareu*

Egeria, nimfë latine e fyellit, gruaja e mbretit Numa Pompili, të cilin ajo e ftonte në takime sekrete në një shpellë pranë një burimi. Sipas këshillave të Egerisë, Numa Pompili vendosi në Romë institucionet fetare. Kur vdiq Numa, Egeria derdhi aq shumë lot, saqë u shndërrua në burim. Në kuptimin e figurshëm, Egeri do të thotë këshilltare, udhëheqëse.

Egestate (Egestis), hyjneshë alegorike romake, që Virgjili e ka vendosur në hyrjen e mbretërisë së nëntokës, për të personifikuar varfërinë. Te grekët njihej me emrin Penia.

Egiali, biri i Adrastit, mbretit të Argosit, një nga epigonët.

Egida (gr. egis-lëkurë dhie), një lloj mburoje që, sipas legjendës, u shpik për herë të parë nga **Zeusi. Në** të vërtetë **perëndia, në çastin** kur duhej të luftonte me titanët, rropi dhinë Amalte, mëndeshën e vet, për t'u mbrojtur nga goditjet. Një kohë të gjatë lëkura e dhisë ishte emblemë e Zeusit dhe e Atenës. Por egida e Atenës ishte një armë jo vetëm mbrojtëse, por edhe sulmuese, në qendër të së cilës ishte vendosur koka e Gorgonës, që ngurtësonte të gjithë ata që e shikonin. Duke qenë atribut i dy perëndive më të mëdha të Greqisë, egida u bë më vonë, në epokën historike, stema e fuqisë hyjnore, me të cilën ishin veshur mbretërit e perandorët, veçanërisht në Romë.

Në kuptimin e figurshëm egidë do të thotë mbrojtje. «Të ndodhesh nën egidën e...» do të thotë të jesh nën mbrojtjen e ndonjerit a të diçkaje.

Egina, nimfë, bija e perëndisë së lumit Asop. Atë e dashuroi Zeusi, i cili, që t'i afrohej, u mbulua me flakë. Me të ajo pati dy djem: Eakun dhe Radamantin. Më vonë ajo u martua me Aktorin dhe u bë nëna e Menetit, babai i Patroklit. Disa vite më vonë, Eaku erdhi në vendin e lindjes së tij, me një koloni pellazgësh dhe i dha ishullit emrin e nënës së vet, Eginë.

Egisti, një nga anëtarët e familjes së Pelopidëve. Sipas legjendave antike, ai kishte lindur nga një gjaktrazim, megjithëse padashur, i Tiestit me vajzën e tij Pelopinë. I ati e hodhi foshnjën e lindur, por atë e gjetën barinjtë, të cilët e rritën. Më vonë Egistin e adoptoi i ungji, Atreu, që e rriti si birin e vet. Një ditë Atreu e ngarkoi Egistin të vriste Tiestin, por Egisti e kuptoi që ishte i afërt

me të dhe vrau Atreun. Që atëherë ai mbretëroi me Tiestin në Mikenë, deri në çastin kur e përzuri Agamemnoni. (Shih: **Agamemnoni).** Gjatë mungesës së Agamemnonit, që kishte shkuar të luftonte në Trojë, Egisti arriti të shtinte në dorë Klitemnestrën dhe, kur mbreti u kthye, ai e vrau gjatë gostisë, ose sipas një versioni tjetër, kur Agamemnoni po bënte banjë. Egisti u vra nga Oresti, që mori hakun e t'et.

Egjeu, mbret legjendar i Athinës, biri i Pandionit dhe babai i Tezeut. Ai qe i detyruar të luftonte kundër nipërve të tij, bijve të Palantit, të cilët kërkonin t'i merrnin fronin; luftoi me kretasit, por këta e mundën dhe e detyruan të paguante një haraç: çdo vit Egjeu duhej t'i dërgonte mbretit të Kretës, Minosit, shtatë djem e shtatë vajza, të cilët ishin caktuar t'i hante Minotauri. Tezeu kërkoi vetë të shkonte në Kretë, të luftonte me Minotaurin dhe ta çlironte vendin e tij nga ky haraç i tmerrshëm. Ai u nis me një anije me vela të zeza. I ati e kishte porositur të ngrinte një pëlhurë të bardhë, në qoftë se do të dilte fitues nga kjo ekspeditë. Por, gjatë kthimit, Tezeu, nga gëzimi se kishte vrarë përbindëshin, e harroi porosinë e të atit. Kur Egjeu pa velat e zeza, mendoi se i biri ishte vrarë dhe nga dëshpërimi u hodh në det, i cili që atëhere mban emrin e tij, deti Egje.

Egjipti, biri i Belit dhe vëllai i Danaiut. Ai zotëroi vendin, të cilit i vuri emrin Egjipt. I përkrahur nga 50 djemtë, Egjipti e mundoi shumë të vëllanë që u detyrua të ikte me 50 vajzat e tij e të strehohej në Argos. Në rrethana tragjike, bijat e Danaiut vranë djemtë e Egjiptit, me përjashtim të Linkeut, të cilin Hipermnestra s'pranoi ta vriste. Pa ndihmë dhe përkrahje, Egjipti vdiq nga hidhërimi. Në «Odisenë» e Homerit përmendet si emri më i vjetër i Nilit. (Shih: **Danaiu).**

Eilitia Shih: *Ilitia*

Eirena Shih: *Irena*

Ejdotea Shih: *Idoteja*

Ejeti Shih: *Argonautët*

Ekidna, demone e përbindshme, gjysmëgrua, gjysmëgjarpër, bija e Krisaorit dhe e Kaliroit ose e Gjeas, degdisur nga perënditë në thellësitë e tokës. Ekidna u martua me Tifonin dhe qe nëna e Cerberit, Himerës, Hidrës së Lernit dhe e qenit Ortri. Më vonë ajo u bashkua dhe me Ortrin dhe nga ky bashkim lindi Sfinksi dhe Luani i Nemeut. U vra nga Argusi me njëqind sy, që e kapi kur ishte duke fjetur. Në kuptimin e figurshëm fjala ekidnë, do të thotë qenie e keqe.

Ekioni 1. Një nga të pestë fëmijët që lindën nga dhëmbët e dragoit, të mbjellë prej Kadmit, mbretit të Tebës. Ekioni u martua me bijën e Kadmit, Agavën dhe qe babai i Panteut. 2. Njëri nga argonautët, biri i Hermesit. Ai mori pjesë në gjuetinë e Kalidonit.

Ekoja, nimfë e pyjeve, personifikim i oshëtimës. Për atë tregojnë shumë legjenda kontradiktore. E rritur nga nimfat dhe e edukuar nga muzat, ajo kërkonte vetminë, u shmangej perëndive dhe njerëzve. Por Pani nxiti kundër saj barinjtë e vendit, të cilët e bënë copë-copë dhe gjymtyrët e saj i shpërndanë nëpër të gjitha pjesët e tokës, prandaj kudo e dëgjonin të rënkonte. Sipas një legjende tjetër, Ekoja dashuroi Narcisin e bukur dhe nga vuajtjet e kësaj dashurie të parealizuar u tha aq shumë, sa mbeti vetëm zëri i saj. (Shih: *Narcisi*). Sipas një gojëdhëne tjetër që na e jep Ovidi, Ekoja e zbaviste Herën me dërdëllisjet e saj, gjatë kohës që mbreti i perëndive u vinte rrotull nimfave. Por Hera e kuptoi dhe e shndërroi vashën në oshëtimë që të mos mundte më të përsëriste veçse rrokjen e fundit të fjalëve të saj. Këto legjenda grekët i krijuan për të shpjeguar dukurinë e oshëtimës, që e kishin vënë re në male.

Elektra 1. Bija e Agamemnonit dhe e Klitemnestrës, motra e Orestit dhe e Ifigjenisë. Ajo nuk përmendet në tregimet homerike dhe identifikohet me Laodikën e Homerit. Pas vrasjes së Agamemnonit, Elektra shpëtoi Orestin, ende të vogël, dhe e dërgoi në Fokidë, kurse ajo vetë qëndroi në pallat. Kur u kthye Oresti. Elektra e ndihmoi atë që të hakmerrej kundër Egjistit dhe Klitemnestrës, që kishin vrarë Agamemnonin. Elektra qe dënuar me vdekje, por sikundër edhe vëllai i saj shpëtoi me ndërhyrjen e Apolonit. Më vonë ajo u martua me mikun e Orestit, Piladin, djalin e mbretit të Fokidës. Legjenda e Elektrës dhe e hakmarrjes së saj ka frymëzuar poetët tragjikë të Greqisë, Eskilin, Euripidin etj. 2. Bija e Oqeanit dhe e Tetisë. Ajo u bashkua me Taumantin dhe lindi Iridin e dy harpitë. 3. Plejadë që me Zeusin lindi Jasionin dhe Dardanin. Me anë të saj Paladiumi, që mbahej si statuja mbrojtëse e qytetit të Trojës, iu dhurua këtij qyteti. Elektra dhe gjashtë motrat e saj u vendosën midis yjeve, si shtatë Plejadat, që e humbën ndriçimin, kur panë shkatërrimin e qytetit të tyre, Trojës.

Elektrioni, mbret legjendar i Mikenës, biri i Perseut dhe i Andromedës, babai i Alkmenës. U vra nga burri i Alkmenës, Amfitrioni.

Eleu, mbret legjendar i Elidës, hero i elidasve.

Eleuzinet (misteret eleuzine), festa fetare në Greqinë e Vjetër për nder të hyjneshës Demetër dhe të vajzës së saj Persefonit. Kulti i këtyre dy hyjneshave bënte pjesë në kultet më të vjetra, që pasqyronin vdekjen e natyrës në vjeshtë e dimër, dhe ngjalljen e saj në pranverë, të cilat e kanë zanafillën në periudhën mikene (mijëvjeçari II para e.s.) Sipas traditës, eleusinet ishin themeluar nga Demetra që kërkonte Persefonin, të fshehur nga Hadi në mbretërinë e nëntokës. Baza e eleusineve ishin ritet magjike që kryheshin për nder të Demetrës në qytetin e vogël të Eleusinit, 20 km nga Athina. Pas bashkimit të Eleusinit me Atikën, kulti i Demetrës dhe i Persefonit mori edhe disa elemente të kultit të Dionizit dhe u bë festa zyrtare e Athinës. Në këtë kult theksohej se Demetra u kishte lënë porosi athinasve që të përhapnin bujqësinë midis njerëzve. Ekzistonin eleusinet e mëdha dhe eleusinet e vogla. Eleusinet e mëdha bëheshin në

vjeshtë (rrëmbimi i Persefonit dhe martesa e saj me Hadin – simbol i vjeljes së rrushit dhe të lashtave). Eleusinet e vogla organizoheshin në pranverë (kthimi i Persefonit dhe martesa e saj me Dionizin – simbol i zgjimit të natyrës). Në misteret eleusine lejoheshin të merrnin pjesë vetëm të shuguruarit, pasi kishin kaluar një sërë provash. Të drejtën për t'u shuguruar e kishin vetëm grekët. Ai që donte të shugurohej në misteret eleusine duhej t'i nënshtrohej një rishtarie që zgjaste të paktën një vit. Rishtarët pranoheshin në eleusinet e vogla (shkurt-mars). Ceremonia e pranimit të tyre bëhej natën, pasi ata pastroheshin më përpara me ujë. Rishtarët mblidheshin pranë tempullit, mbuloheshin me mërsinë, lanin duart, dëgjonin leximinë e ligjeve të Demetrës, hanin dhe pastaj hynin në faltore, ku mbretëronte një errësirë e madhe. Kjo errësirë zhdukej menjëherë. Një dritë e fortë ndriçonte statujën e stolisur të Demetrës, por kur turma fillonte të admironte statujën, drita zhdukej. Kubetë e tempullit ishin të përshkuara prej vetëtimave që linin të dukeshin atykëtu fantazma të frikshme dhe figura të përbindshme. Zhurma e bubullimës e shtonte edhe më shumë frikën në shpirtin e rishtarit. Më në fund, mbas një çasti të qetë hapeshin portat dhe, përmes dritës së qindra pishtarëve, dukej një kopësht i bukur, i caktuar për vallëzim, festa dhe qejfe. Në këtë kopësht hierofanti (prifti) u zbulonte rishtarëve gjërat e shenjta dhe sekretin e mistereve. Rishtarët ishin të detyruar të mbanin në sekretin më të madh çdo gjë që ndodhte gjatë mistereve. Pas një viti rishtari lejohej në eleuzinet e mëdha, që bëheshin në vjeshtë (shtator-tetor). Ato vazhdonin nëntë ditë. Në ritualin e eleuzineve të mëdha hynin procesioni solemn, nëpër rrugën e shenjtë nga Athina në Eleusin, dhe misteret (shfaqja që paraqiste brengosjen e Demetrës që kishte humbur vajzën e vet dhe gëzimin për kthimin e saj). Meskuptimi i shkaqeve të vërteta të zgjimit të natyrës në pranverë, shkaktonte daljen te grekët e vjetër të riteve mistike.

Eleusini, hero grek, mbret i qytetit Eleusin. Sipas legjendës, ai ishte babai i Triptolemit.

Elini (Heleni), biri i Deukalionit dhe i Pirros. Ishte mbret i Ftijes. Grekët e quanin baba të tyre. Sipas legjendës, ai kishte tre djem: Dorin, Eolin dhe Ksutin. Nga Dori dhe Eoli dolën dorët dhe eolët. Kurse nga djemtë e Ksutit, Akeu dhe Joni dolën akejtë dhe jonët.

Elpenori, një nga shokët e Odiseut. Ai qe shndërruar në derr nga Circia, por mundi të marrë formën e parë. I dehur ai fjeti në çatinë e shtëpisë së Circes. Në gjumë e sipër ra nga çatia dhe vdiq.

Ematoni, hero i Ematisë (krahinë e Maqedonisë), biri i Titonit dhe Aurorës. Ai merrej me hajdutëri të çdo lloji dhe u vra nga Herakliu në kohën kur heroi shkoi të merrte mollët e arta të Hesperidëve.

E Mira, në mitologjinë shqiptare quhej kështu secila nga të tri gratë që caktonin fatin e foshnjës pranë djepit të

saj, natën e tretë pas lindjes. Mendonin gjithashtu se ato u vinin në ndihmë njerëzve që kanë nevojë. Prandaj, sipas besimeve të kota, njerëzit që ndodheshin ngushtë thërrisnin të Mirat për ndihmë. Të Mirat u përgjigjen Parkeve romake ose Moirave greke.

Empuza, fantazmë nate me pamje gruaje; atë e dërgonte Hekata për të trembur veçanërisht fëmijët dhe kalimtarët. Përfytyrohej gjithashtu si një lugat që, duke marrë formën e një gruaje, thithte gjakun e cilitdo që dashurohej pas saj.

Enareta, gruaja e mbretit Eol, nëna e Atamantit, e Sizifit dhe e Salomonës.

Endeida, bija e centaurit Kiron, nëna e Peleut dhe gjyshja e Akilit.

Endimioni, mbreti i Etolëve, biri i Zeusit. Ai u bë dashnori i Selenës, me të cilën pati 50 vajza (simbol i 50 javëve të vitit grek). Me kërkesën e saj Zeusi e zhyti Endimionin në një gjumë të thellë që ai të qëndronte gjithnjë i ri dhe bari i bukur, siç ishte. E dashuruar pas tij, Selena – hënë shkonte çdo natë për ta takuar atë në një shpellë ku ai çlodhej përgjithmonë.

Eneu, heroi kryesor i «Eneidës» së Virgjilit, biri i Ankizit dhe i Afërditës. Nga i ati ai bënte pjesë në familjen mbretërore të Trojës. Sipas Homerit, ai në fillim nuk mori pjesë në Luftën e Trojës, por me urdhër të Apolonit u bë më vonë një nga prijësit kryesorë. Homeri nuk bën aluzion për udhëtimin në Perëndim të Eneut, por në «Iliadë» tregohet për një profeci, sipas së cilës Eneu do të mbretëronte mbi trojanët, pas rënies së Trojës në duart e grekëve. Tek «Odiseja» nuk thuhet asgjë për Eneun. Legjendat, nga të cilat është frymëzuar Virgjili, janë të ndryshme. Afërdita iu shfaq të birit gjatë plaçkitjes së qytetit dhe e këshilloi që të shpëtonte nga rreziku. Atëherë Eneu mori mbi shpatulla të atin plak, mori për dore dhe të birin, Julin (Askanjin). Atë e ndoqi e shoqja Kreusa, e cila humbi në errësirë. Pasi mblodhi rreth vetes disa luftëtarë në malin e Idës dhe pasi u përpoq më kot t'u kundërshtonte ende grekëve, Eneu hipi në anije dhe u drejtua për në Trakë e pastaj kaloi në Delos. Nga Delosi arriti në Epir dhe më në fund në Sicili. Aty Ankizi vdiq dhe u varros, kurse Eneu lundroi drejt Laciumit, por shtrëngata e hodhi atë në brigjet e Kartagjenës. Aty heroi u dashurua me mbretëreshën Didonë. Zeusi e porositi Eneun ta linte Kartagjenën. Heroi u drejtua përsëri për në Sicili, ku organizoi lojëra të përmortshme mbi varrin e të atit. Më në fund arriti në Lacium të Italisë. Mbreti i Laciumit, Latini, i dha Eneut tokë dhe i premtoi t'i jepte për grua vajzën e tij, Lavinën. Por Lavina i qe premtuar më përpara mbretit të rutulëve, Turnit. Në dyluftim Turni u vra nga Eneu, i cili u martua me Lavinën. Eneida mbyllet me vdekjen e Turnit, i cili e la Eneun të mbretërojë mbi vendasit e Laciumit dhe trojanët, të bashkuar në një popull. Eneu sipas legjendës, vdiq katër vjet më vonë se Turni. Sipas legjendës romake, stërnipërit e Eneut themeluan Ro-

mën. Gjinia romake e Julëve dhe dinastia e perandorëve që qe themeluar nga Jul Qezari e kishin zanafillën e tyre te djali i Eneut, Juli (Askanji). Në artin romak Eneu shpesh paraqitej duke mbajtur mbi shpatulla të atin plak.

Enioja, hyjneshë greke e luftës, lajmëtarja e Aresit. Romakët e kanë identifikuar me Belonën. Ajo donte gjakderdhjen dhe kënaqej kur dëgjonte në mes të fushës së betejës grahmën e atyre që vdisnin.

Enipeu, lumë i Tesalisë, banesa e një perëndie, trajtën e së cilës e mori Poseidoni për t'u bashkuar me Tirojën, që e bëri nënë të Peliut dhe të Neleut.

Enomai, mbret legjendar i Elidës, biri i Aresit, babai i Hipodamisë, vajzë me një bukuri të madhe. Orakulli e kishte paralajmëruar se ai do të vdiste kur e bija do të martohej. Për t'i larguar pretenduesit, ai deklaroi se Hipodaminë do t'ia jepte për grua atij që do t'ia kalonte në vrapimin me qerre, dhe se do të vriste cilindo që do të humbiste garën me të. Enomai triumfonte mbi cilindo pretendues që paraqitej në vrapim dhe e ndiqte guximtarin me shpatë në dorë, e arrinte dhe e vriste. Trembëdhjetë pretendues kishin vdekur. I katërmbëdhjeti qe Pelopi. Ky i fundit e fitoi garën pasi mori kuajt nga Poseidoni dhe pasi kishte korruptuar karrocierin e Enomait, Mirtilin, i cili e dëmtoi qerren e të zotit. Gjatë garës mbreti ra nga qerrja e prishur dhe vdiq. Pelopi u martua me Hipodaminë dhe trashëgoi fronin. Subjekti i mitit është përdorur nga Sofokliu dhe Euripidi në tragjeditë «Enomai». Miti është pasqyruar dhe në veprat e artit.

Enona, nimfë e malit Ida në Frigji. Pas sa[illegible] u dashurua Paridi, i cili e braktisi më pas për të marrë Helenën. Kur Paridi u plagos nga Filoktet gjatë rrethimit të Trojës, ai erdhi përsëri tek Enona, e cila në fillim nuk deshi ta shëronte. Më pas vrapoi ta gjente, por ai kishte vdekur dhe ajo nga dëshpërimi vrau veten pranë kufomës së tij.

Enopioni, mbret i Kiosit (ishull në Egje), biri i Dionizit (ose i Tezeut) dhe i Ariadnës. Futi në ishull verën e kuqe dhe kultivimin e hardhisë.

Eoja (Eos), hyjneshë e agimit, bijë e titanit Hiperion dhe e titanidës Teia, motra e Heliosit dhe e Selenës. Çdo ditë ajo dilte nga oqeani, ku banonte me burrin e saj, Titonin dhe ngrihej në qiell në një qerre me shkëlqim, që e tërhiqnin dy ose katër kuaj me fletë. Nganjëherë e përfytyronin me fletë, duke u ngjitur në qiell dhe duke shpërndarë në tokë dritë. Me ndihmën e Zeusit ajo kishte siguruar për Titonin pavdekshmërinë, por harroi të kërkonte për të njëkohësisht edhe rininë e përjetshme. Titoni u bë një plak i dobët, por i pavdekshëm. Eoja pati shumë djem me të, nga të cilët më i njohuri ishte Memnoni, mbreti i etiopëve. Te romakët Eoja quhej Aurorë. Piktorët e antikitetit e paraqitnin Eojën të hipur në qerre ose në kalë, shpesh me një pishtar në dorë.

Eoli 1. Perëndi e erërave, biri i Zeusit, jetonte në ishujt vullkanikë, që nga emri i tij u

quajtën Eoline, (sot ishujt e Liparit në verilindje të Sicilisë). Këtu Eoli jetonte me të shoqen, Aretë, dhe me dymbëdhjetë fëmijët e tij, gjashtë djem e gjashtë vajza, që personifikonin erërat kryesore. Djemtë e tij u martuan me motrat e tyre. Ai sipas qejfit i frenonte erërat ose i lejonte që të shpërthenin. Ai priti Odiseun, që një shtrëngatë e kishte përplasur në breg, e mbajti një muaj në pallatin e tij dhe kur mbreti i Itakës u largua, Eoli i dhuroi atij një kacek të mrekullueshëm, në të cilin ishin mbyllur të gjitha erërat që pengonin lundrimin, por gjatë kohës që Odiseu flinte, shokët e tij e hapën kacekun dhe menjëherë erërat, pasi dolën nga burgu i tyre me uturima të tmerrshme, e ndezën përsëri shtrëngatën. 2. Biri i Elinit (Helenit), nipi i Deukalionit, stërgjyshi mitik i eolëve, që përbëjnë një degë të fisit grek. Ai kishte shtatë djem, ndër të cilët Sizifin dhe shtatë vajza, gjë që dëshmon për shpërndarjen e eolëve ose të paktën për themelimin e disa kolonive greke.

Epafi, biri i Zeusit dhe i Iojës, që e lindi atë në Egjipt. Ai qe mbret i parë i Egjiptit dhe stërgjyshi i gjeneratës së madhe të heronjve, së cilës i përket edhe heroi më i madh i Greqisë, Herakliu.

Epeu (Epeios), stërgjysh mitik i epeonëve të Elidës, biri i Endimionit. Ky i fundit, duke mos ditur se cilin nga të tre bijtë e tij të zgjidhte për trashëgimtar, vendosi që mbretëria do t'i përkiste atij që do të fitonte mbi dy të tjerët në garë. Epeu fitoi garën dhe mbretëroi në Elidë pas të atit. 2. Një nga luftëtarët grekë në Trojë që ndërtoi Kalin e Trojës, me ndihmën e të cilit grekët pushtuan qytetin.

Epigonët (pasardhës), emër me të cilin u quajtën bijtë e të shtatë prijësve që kishin rrethuar Tebën, për t'u hakmarrë kundër Eteoklit dhe që u vranë të gjithë, përveç Adrastit, mbretit të Argosit. Dhjetë vjet më vonë epigonët bënë në luftë tjetër kundër tebanëve, për të marrë hakun e etërve të tyre. Midis tyre ishin: Egjialeu, biri i Adrastit; Tersandri, biri i Polinikut; Promaku, biri i Partopeut; Steneloi, biri i Kapaneut; Diomedi, biri i Tideut; Euriali, biri i Mekisteut. Orakulli i Delfit kishte paralajmëruar fitoren, në qoftë se do të zgjidhnin për komandant Alkmeonin. Ky i fundit, i nxitur nga e ëma, Erifili, u detyrua ta pranonte. Epigonët marshuan drejt Tebës dhe e pushtuan qytetin. Në luftë u vra djali i Eteoklit që, ashtu si dikur babai i vet, drejtonte ushtrinë tebane. Epigonët vunë në fron Tersandrin. Kështu i biri mori hakun e të et (Polinikut). Epigonë quanin edhe shokët e luftës dhe pasardhësit e Aleksandër Maqedonasit. Në gjuhën e sotme epigonë quhen pasuesit e vonuar të ndonjë rryme në politikë, shkencë, art etj, të zhveshur nga origjinaliteti krijues i pararendësve të tyre, që përsërisin në mënyrë mekanike idetë ose metodat e tyre në kushte historike të ndryshme.

Epimenidi, prift, profet dhe poet nga Kreta, që ka jetuar në kohën e Solonit. Kur ishte shumë i ri, humbi rrugën me ko-

penë e tij në afërsitë e fshatit. Kthimi natën e detyroi atë të hynte në një shpellë, në të cilën ai fjeti 57 vjet. Mbasi u zgjua, kërkoi kopenë dhe kur nuk e pa, u kthye vetë në fshatin e tij: këtu asnjeri nuk e njohu me përjashtim të të vëllait, që ishte tashmë plak. Sipas legjendave, ai jetoi nga 150 deri në 200 vjet. Figurën e Epimenidit në gjumë e ka përdorur mjaft bukur K. Marksi: «Siç duket, gazeta «Times» ashtu si Epimenidi, ka fjetur gjithë gjysmën e parë të shekullit» (K. Marks, e F. Engels, Veprat, botim rus, vëll. 9, f. 165)

Epimeteu, vëllai i Prometeut, që ndryshe nga ky i fundit, ishte i pakujdesshëm. Sipas Hesiodit, Prometeu, pasi rrëmbeu zjarrin nga qielli, e lajmëroi Epimeteun që të mos i besonte dhe të mos pranonte asnjë dhuratë nga perënditë, të cilët nuk do të rrinin pa u hakmarrë. Ai u martua me Pandorën, që ia dërgoi Zeusi me kutinë fatale, nga e cila kuti u shpërndanë nëpër botë të gjitha të këqijat. Me Pandorën ai pati një vajzë, Pirran, që u martua me Deukalionin.

Epiteti (emër i ngjitur), në periudhën e hershme të historisë së Greqisë, çdo komunë greke që bënte një jetë më vete dhe kishte kultin e hyjneshës së vet, që personifikonte një dukuri të caktuar të natyrës ose të jetës shoqërore. Me bashkimin e komunave filloi të shfaqej edhe tendenca për bashkimin e kulteve. Por ky proces bëhej mengadalë. Në fillim mbetën disa hyjni që personifikonin të njëjtën dukuri të natyrës ose të jetës shoqërore dhe që kishin funksione analoge (Heliosi dhe Apoloni, Selena dhe Artemida). Por qëllonte që procesi i shkrirjes nuk ndalej dhe të dy hyjnitë paraqiteshin në një perëndi. Njëra hyjni (zakonisht ajo e komunës së mundur) e humbiste rëndësinë e vet si hyjni e pavarur, emri i saj dalëngadalë harrohej dhe bëhej epitet i komunës që kish fituar. Kështu, në Atikë miti ruajti kujtimin mbi luftën që bëri hyjnesha Atenë me gjigantin Palant, (Palas). Pas fitores së hyjneshës, emri i ndryshuar i Palantit, iu ngjit emrit të Atenës dhe u bë epitet i saj: Atena Palada. Kulti i Palantit u shkri me atë të Atenës.

Eponimi (nga greq. ep-mbi dhe dhe onoma-emër, që i jep emrin diçkaje). Ka eponim që i jep emrin kohës (në Athinë arkondi eponim ishte arkondi i parë i qytetit, ai që i jepte emrin vitit). Në qytetet greke titullin eponim e mbante një magjistrat (nëpunës i lartë) që i jepte emrin e tij vitit. Eponimë mund të jenë heronjtë. Në Athinë Klisteni u dha emrin e heronjve dhjetë fiseve, në të cilat ndahej Atika nga pikëpamja territoriale (Erekteu, Kekropi, Egjeu, Akamanti, Pandioni etj). Eponime mund të jenë perënditë (eponim i Athinës është hyjnesha Atenë).

Epopeu, mbret legjendar i Sikionit, biri i Poseidonit. Ai rrëmbeu Antiopën, vajzën e mbretit të Tebës, Nikteut. Nga kjo gjë shpërtheu një luftë, në të cilën të dy mbretërit u vranë.

Eratoja (nga eros-dashuri), një nga të nëntë muzat, bija e Zeusit dhe e Mnemozinës. Ishte muza e poezisë lirike, veçanërisht e poezisë erotike dhe anakreontike. Përfytyrohej si një grua e re, me një lirë në dorë. Njihet dhe si nëna e këngëtarit Tamiris.

Erebi (gr. errësirë), personifikim i errësirës së përjetshme, biri i Kaosit dhe vëllai i Natës. Ai ndihmoi titanët në luftë kundër perëndive të Olimpit. Zeusi e dënoi atë, duke e degdisur në Had.

Erekteu, nipi i Eriktoniut, biri i Pandionit, pas vdekjes së të cilit ai trashëgoi fronin mbretëror në Athinë. Mbi Erekteun ekziston një legjendë që u shkëput më vonë nga e gjyshit të vet. Ai pati shumë fëmijë, midis të cilëve shtatë vajza që duheshin aq shumë, saqë u betuan se në qoftë se njëra do të vdiste, të gjitha të tjerat do të vrisnin veten. Miti tregon se Erekteu qe i detyruar të bënte një luftë të vështirë kundër qytetit të Eleusinit (në Atikë) në ndihmë të të cilit erdhën trakasit, të kryesuar nga Eumolpi. Orakulli i Delfit kërkoi nga Erekteu si çmim për fitoren e tij flijimin e njërës prej vajzave të tij. Të gjitha motrat, besnike të betimit të tyre vranë veten. Erekteu, që doli fitues mbi Eumolpin, birin e Poseidonit, u godit nga Zeusi me rrufe sipas kërkesës së perëndisë së detit (Poseidonit) që ishte zemëruar.

Ergini, mbret legjendar i Orkomenit në (Beoti). Ai ishte biri i Klimenit që qe vrarë nga një teban. Për të shpaguar vdekjen e të atit, ai u shpalli luftë tebanëve, i mundi dhe i detyroi t'i jepnin gjatë 20 vjetëve një haraç të përvitshëm prej 100 dimash. Ata që ishin ngarkuar të mblidhnin këtë haraç takuan Herakliun që u preu hundët, veshët, duke i çliruar kështu tebanët nga haraçi i rëndë. Ergini ishte babai i Agamedit dhe Trifonit.

Erida (Eris) (gr. grindje), hyjneshë e grindjes, që identifikohej me Diskordian romake. Ishte bija e Natës, nëna e Dhimbjeve, e Urisë dhe e mjerimeve të tjera. Ajo shoqëronte në luftime vëllanë e saj, Aresin. Zeusi e kishte përzënë nga Olimpi, sepse shkaktonte zënka midis perëndive. Sipas një tradite të dëgjuar, atë kishin harruar ta ftonin në martesën e Tetidës dhe të Peleut. Ajo u hakmorr, duke hedhur midis të ftuarve një mollë të artë me mbishkrimin: «më të bukurës». Nisi një sherr midis tri hyjneshave: Afërditës, Herës dhe Atenës, sepse që të tria ishin të denja për ta marrë mollën. Për të zgjidhur konfliktin, hyjneshat iu drejtuan princit të Trojës, Paridit. I gënjyer nga Afërdita, që i premtoi se do t'i jepte atij gruan më të bukur, Paridi ia dha mollën hyjneshës së dashurisë. Afërdita e ndihmoi Paridin të rrëmbente Helenën e bukur, gruan e mbretit spartan, Menelau. Ky episod shkaktoi fushatën e mbretërve grekë kundër Trojës. (Shih: *Paridi, Afërdita.*)

Eridani (Iridani), lumë përrallor në vendin e hiperboreanëve, në veri ose në perëndim të Evropës. Shih **Fetoni.**

Erifili, motra e Adrastit, gruaja e Amfiaraut. Ky i fundit që e dinte se do të vdiste në fushatën e të shtatëve kundër Tebës, u fsheh në çastin e nisjes së

prijësve, por Poliniku i dhuroi gjerdanin e artë Erifilit, e cila i tregoi vendin ku ishte fshehur i shoqi. I detyruar të nisej, Amfirau porositi të birin Alkmeonin, që ta vriste Erifilin, sapo të merrte lajmin e vdekjes së të atit. Kur erdhi çasti, Alkmeoni e mbajti premtimin.

Eriksi, heroi eponim i malit Eriks dhe të një qyteti të Sicilisë me të njëjtin emër (sot San Xhuliano). Ishte biri i Afërditës dhe i But -argonautit. I pajisur me një forcë të habitshme ai guxoi të sfidonte Herakliun duke luftuar me të, por u mund nga heroi dhe u varros në malin Eriks.

Eriktoni 1. Hero athinas, bir i Gjeas (Tokës) dhe i Hefestit, edukuar nga Atena. Kjo e fundit, për ta bërë të pavdekshëm, e mbylli së bashku me disa gjarpërinj në një arkë, të cilën ua besoi vajzave të Kekropit: Hersës, Aglaurës dhe Pandrosës, duke i porositur ato që të mos shikonin se ç'kishte ajo brenda. Por vajzat nuk e mbajtën fjalën dhe e hapën arkën. Ato u tmerruan kur panë djalin të rrethuar nga gjarpërinjtë. Nga tronditja ato u çmendën dhe u hodhën nga Akropoli. Më vonë Eriktoni mori pushtetin mbretëror nga Kekropi. Sipas legjendës Eriktoni themeloi festat e panathinasë. 2. Mbret i Trojës, biri i Dardanit, babai i Trodit.

Erinitë. (Eumenidet), hyjnesha të hakmarrjes, që më vonë u identifikuan me Furitë romake. Erinitë ishin hyjnesha të mbretërisë së nëntokës. Sipas legjendës, ato ishin bijat e Natës e të Kronit. Banonin në Ereb dhe që këtej suleshin në tokë për të dënuar fajtorët dhe hidhnin mallkimet. Poetët flasin herë për një Erini, herë për tri Erini që quheshin Alekto, Megera dhe Tisifona. I paraqitnin si përbindësha me vështrim kërcënues, me fletë të mëdha të hapura, me këmbë bronzi, me gjarpërinj të mbledhur rreth flokëve e me pishtarë, duke ndjekur fajtorin. Oresti, vrasës i nënës së vet, ishte tipi i heroit që ndiqej këmba-këmbës nga Erinitë. Siç duket, Erinitë i quanin si shpirtra të kushërinjve të vrarë, që luteshin për hakmarrje dhe që ndiqnin të gjithë ata që nuk merrnin hak. Me forcimin e shtetit, institucioni i hakmarrjes filloi ta humbasë rëndësinë e tij, pasi dënimin e fajtorëve e mori përsipër shteti. Me këtë lidhet edhe ndryshimi i përfytyrimeve mbi Erinitë. Që nga shekulli V para e.s. poetët i paraqisnin Erinitë jo si hyjnesha të tmerrshme të hakmarrjes, por si ruajtëse të ligjit moral. I tillë ishte sidomos karakteri i tyre në Atikë, ku i adhuronin me emrin Eumenide (hyjnesha mirëbërëse). Figurat e Erinive i ndeshim në tragjeditë e Eskilit («Eumenidet»), të Sofokliut («Edipi në Kolonë») dhe të Euripidit («Oresti»). Në tragjedinë e Eskilit është pasqyruar shndërrimi i përfytyrimeve mbi Erinitë në Eumenide. Në kuptimin e figurshëm, fjala Erini do të thotë hakmarrëse.

Erisiktoni, hero i Tesalisë. Sipas legjendës, ai bëri një sakrilegj, sepse preu dru në pyllin e shenjtë të Demetrës. Hyjnesha e dënoi me uri të përjetshme. Prindërit e tij, që nuk arrinin ta ngopnin me bukë, e përzunë dhe ai vdiq duke ngrënë gjymtyrët e tij. Ky mit ka një domethënie të thellë, i cili do të thotë se shkatërrimi i pyjeve sjell pas një shkatërrim e mjerim të madh. Legjenda ndoshta lidhet me adhurimin e kultit të drurit, para se të krijohej përfytyrimi për Demetrën.

Eropa, bija e mbretit të Mikenës Katre dhe mbesa e Minosit. Sipas legjendës, orakulli e e kishte paralajmëruar Katreun se do të vritej nga njëri prej fëmijëve të vet. Për të shpëtuar nga kjo e keqe, Katreu ia dha Eropën detarit që ta mbyste ose ta shiste si skllave në Argos. Aty Eropën e bleu Pleisteni, i cili u martua me të dhe, sipas traditës, lindi Agamemnoni dhe Menelau.

Erosi, perëndi e dashurisë. Në «Teogoninë» e Hesiodit paraqitet si një perëndi krijuese dhe një nga elementët fillestarë të botës. Sipas kultit të lashtë, ai ishte personifikimi i vetisë tërheqëse, që i nxiste sendet të bashkoheshin. Që nga shekulli VI para e.s. ai ishte, para së gjithash, perëndia e dashurisë, biri i Hermesit dhe i Afërditës. Atë e paraqitnin si një djalosh të gëzueshëm, çamarok, të djallëzuar, por nganjëherë dhe si mizor. Erosi fluturonte me fletët e tij të arta mbi tokë dhe mbi detra, i lehtë dhe i shpejtë si flladi. Në duar ai mbante një hark të artë, ndërsa mbi kurriz një këllëf me shigjeta. Erosi godiste gjithnjë në shenjë. Si shigjetar ai nuk mbetej pas Apolonit. Kur Erosi godiste në shenjë, sytë e tij ndritnin nga gëzimi. Shigjetat e tij ngjallnin gëzim dhe lumturi, por shpesh ngjallnin edhe vuajtje e tortura dashurie. Vetë Apolonit dhe Zeusit u kanë shkaktuar vuajtje këto shigjeta. Zeusi e dinte se sa hidhërime dhe të këqija do të shkaktonte në botë biri i Afërditës. Ai donte ta vriste që kurse lindi, por e ëma e fshehu atë në një pyll të errët ku e ushqyen kafshët e egra me qumështin e tyre. Te romakët ai identifikohej me Amurin ose me Kupidonin (lat. kupido-dashuri e zjarrtë).

Erosi

Nga disa studiues të antikitetit Erosi quhet si perëndia më e re, kurse Hesiodi e quan atë si hyjninë më të vjetër, që vendosi rregullin dhe harmoninë e krijimit në kaosin që ekzistonte.

Nga Erosi e kanë origjinën fjalët erotizëm, erotika, poezia erotike (e dashurisë) etj.

Eskulapi, perëndi romake e mjekimit të të sëmurëve. Eskulapi adhurohej te grekët me emrin Asklep.

Esoni (Ezoni), sundimtar i Jolkut, biri i Kreteut. Shih **Jasoni.**

Etemea, nimfë, gruaja e mbretit Merop. Mbasi u martua, Etemea nuk i shërbeu më Artemidës, prandaj hyjnesha e zemëruar donte ta mbyste atë. Persefoni e shpëtoi duke e çuar të gjallë në Had. Pikëllimi i Meropit qe aq i madh, saqë Herës i erdhi shumë keq. Ajo e shndërroi Etemean në skifter dhe e vendosi midis pyjeve (yjësia e Skifterit).

Eteokli 1. Biri i Ëdipit dhe i Jokastës, vëllai i Polinikut (Shih: *Edipi, të Shtatët kundër Tebës*). 2. Edhe një tjetër Eteokël mori pjesë në fushatën e të Shtatëve kundër Tebës.

Eteri, hyjni alegorike që personifikonte pjesën më të lartë të qiellit, ku drita ishte më e qartë. Sipas Hesiodit, Eteri ishte biri i Erebit dhe i Natës. E martuar me motrën Dita, Eteri lindi një numër të caktuar elementësh thelbësorë të gjithësisë si Tokën, Qiellin, Detin e Oqeanët. Në kuptimin e figurshëm eter-ajër shumë i pastër.

Etiopët, sipas legjendës greke, popull mitik, vendi i të cilëve nuk kishte kufij të përcaktuar. Thuhej se ata jetonin në rajonet plot diell të gjithësisë, atje ku Heliosi perëndon dhe lind njëkohësisht, duke djegur lëkurën e tyre dhe duke u dhënë një çehre të zeshkët. Ata bënin një jetë të lumtur që ia kushtonin krejt lavdisë së Apolonit, perëndisë së kësaj drite, që ua bënte arat pjellore dhe u siguronte mirëqenien. «Iliada» i thur lavdi njërit prej mbretërve të tyre, Memnosit. Ai ishte biri i Eojës, të cilën ata e sodisnin çdo mëngjes, kur ajo dukej e shkëlqyeshme dhe e tejpashme. Ai shkoi, bashkë me një kontigjent etiopësh, për të luftuar në ndihmë të trojanëve, por u vra nga Akili.

Etna, vullkan që mban emrin e një nimfe, bijës së Uranit e të Gjeas, që zgjidhi grindjen midis Demetrës dhe Hefestit për zotërimin e Sicilisë. Etna shërbeu si burg për përbindëshin Tifon, pasi u mund nga perënditë e Olimpit. Avulli dhe zjarri që dilnin nga krateri i këtij vullkani vinin, sipas përfytyrimeve të vjetra, nga frymëmarrja e ndezur e gjigantëve. Një version latin i legjendës thotë se në Etna ndodhej punishtja e Hefestit dhe e ndihmësve të tij; ku ata farkëtonin armët e perëndive e të heronjve.

Etra 1. Bija e Piteut. Pas saj u dashurua mbreti i Athinës, Egjeu, me të cilin pati një djalë, Tezeun. Më vonë, kur Tezeu rrëmbeu Helenën ende fëmijë, ai ia besoi Etrës, nënës së vet, që ta ruante. Kastori dhe Poluksi e çliruan motrën e tyre, por rrëmbyen edhe Etrën, e cila u bë skllavja e Helenës. Me këtë të fundit Etra shkoi edhe në Trojë, ku e shpëtuan nipërit e saj. 2. Oqeanidë, gruaja e Atlantit dhe nëna e Hiasit.

Eufemi, biri i Poseidonit, mori pjesë në ekspeditën e argonautëve, të cilëve u bëri shumë shërbime me profecitë e tij. Kur anija «Argo» arriti përpara shkëmbinjve të Simplegadit, Eufemi lëshoi një pëllumb. Të dy shkëmbinjtë u orvatën të mbylleshin dhe të shtypnin zogun, por nuk shkulën veçse puplat e bishtit të tij.

Euforbi, hero trojan, biri i Pantout, i dëgjuar për forcën e tij. Ai e plagosi Patroklin, por u vra nga Menelau, i cili më vonë e vari mburojën e tij në tempullin e Herës, pranë Mikenës.

Euforioni, djalosh me fletë, që e lindën Helena dhe Akili, të cilët u martuan pas vdekjes në Ishujt e lumtur. Për të shpëtuar nga ndjekjet e Zeusit, Euforioni iku dhe për këtë u godit nga rrufeja. Nimfat e varrosën Euforionin, por Zeusi, i zemëruar e shndërroi atë në bretkosë.

Euhemerizmi, doktrinë filozofike që u përhap në periudhën helenistike; themelues i saj ka qenë shkrimtari dhe filozofi i Greqisë së Vjetër, Euhemeri (fundi i shekullit IV fillimi i shekullit III para e.s.) me origjinë nga qyteti i Mesinës në Sicili. Ai është autor i romanit filozofik «Historia e shenjtë», që njihet nga tregimi i shkurtër i Diodor Sicilianit. Pikëpamjet historiko-fetare të Euhemerit janë një zhvillim i pikëpamjeve materialiste të disa historianëve dhe filozofëve të Greqisë klasike. Euhemeri përpiqej të shpjegonte në mënyrë racionaliste origjinën e perëndive të fesë greke. Ai tregon se gjatë qëndrimit të tij në ishullin e largët jugor Panke, gjeti një mbishkrim, në të cilin ishte shkruar e gjithë historia e njerëzimit dhe ishin numëruar bëmat e prëndive Kronos dhe Zeus. Që këtej ai bënte konkluzionin se perënditë dhe heronjtë nuk janë gjë tjetër, veçse njerëz të mëdhenj të së kaluarës, të hyjnizuar nga stërnipërit, ashtu si hyjnizoheshin mbretërit helenistikë në kohën e vet Euhemerit. Mitologjia, sipas Euhemerit, është një histori e veshur me çudira. Zëvendësimi i pushtetit të Uranit nga ai i Kronit dhe më vonë nga Zeusi, zëvendësim që është paraqitur në mitet greke, është një pasqyrim fantastik i kujtimit të popullit mbi zëvendësimin e mbretërve të vjetër tokësorë. Megjithëse një interpretim i tillë naiv, racionalist nuk mund të shpjegonte shumicën e miteve dhe nuk e shpjegonte aspak karakterin e riteve fetare, prapësepranë Euhemerizmi pati shumë partizanë në Greqinë antike dhe në Romë. Poeti romak, Eni, e përktheu «Historinë e shenjtë» në gjuhën latine. Bazat e Euremerizmit janë paraqitur gjithashtu në «Bibliotekën historike» të Diodor Sicilianit.

Eumenidet Shih: *Erinitë*

Eumeu, shërbëtor besnik dhe derrar i Odiseut, një nga personazhet më interesante të «Odisesë», megjithëse ka patur një rol të dorës së dytë. Odiseu, kur erdhi në Itakë, i veshur si lypës, hyri në vathën që drejtonte Eumeu. Ky i fundit i bëri heroit një pritje shumë të mirë dhe aty për aty i poqi dy derra. Ndërsa Odiseu hante, derrari i mirë i tregonte zullumet e mëtuesve të Penelopës dhe i vinte keq për vdekjen e Odiseut, mbretit të vërtetë të Itakës. Pa iu zbuluar ende, Odiseu i tha se i zoti s'kish vdekur dhe se do të kthehej. Eumeu e çoi atë në pallat dhe rrugës e mbrojti nga fyerjet. Më në fund Odiseu u zbulua dhe Eumeu e ndihmon që të hakmerrej kundër dhëndërushëve.

Eumolpi, personazh legjendar, njëkohësisht poet, luftëtar, profet, prift dhe ligjvënës. Ishte biri i Poseidonit dhe i Kionës.

Sipas traditës, ai themeloi misteret eleusine dhe ka qenë stërgjysh i familjes së madhe të priftërinjve të Eumolpidëve.

Euneu, Biri i Jasonit dhe i Hipsipilës, mbretëreshës së Lemnosit. Ai mbretëroi në ishullin e Lemnosit, pas Toantit — gjyshit të tij. Gjatë rrethimit të Trojës, ai dërgoi në kampin grek dy anije të ngarkuara me verë dhe liroi me pagesë Likaonin, të cilin Patrokli e kishte bërë rob.

Eunomia, një nga Orët që mbronte ligjet dhe rregullin.

Euri, emër, të cilin të vjetrit ia jepnin njërës prej katër erërave, që i përgjigjet erës që fryn nga jugperëndimi dhe që te romakët identifikohej me Volturnën.

Euriala 1. Njëra nga Gorgonat. 2. Nëna e Orionit.

Euriali Shih: *Evipa.*

Euribati 1. Një nga Argonautët, i zoti në artin e mjekimit; ai shëroi Ojleun nga një plagë që ia kishte shkaktuar njëri nga zogjtë e liqenit të Stimfalit. 2. Kasnec i grekëve në luftën e Trojës. Ai ishte i shëmtuar, kurrizdalë, por kishte mendje të mprehtë. Odiseu kishte respekt të madh për të dhe e donte shumë.

Euribia, titanidë, bija e Pontit dhe e Gjeas, gruaja e Kriut.

Euridika, gruaja e Orfeut. Shih: **Orfeu.**

Euriklea, mëndesha besnike e Odiseut. Ajo e para e njohu heroin kur erdhi në Itakë i veshur si lypës. Është e dëgjuar skena e larjes së këmbëve në të cilën ajo njohu Odiseun. Sipas zakonit, Penelopa thirri Euriklenë dhe e urdhëroi që t'i lante këmbët mysafirit, dërguar nga Zeusi. Duke u marrë me atë punë, mëndesha bërtiti menjëherë nga gëzimi. Ajo e njohu nga shenjat e plagës që i kishte shkaktuar Odiseut dikur një derr.

Euriloku, një nga shokët më besnikë të Odiseut. Ai e shoqëroi Odiseun në rrethimin e Trojës dhe me të arriti pastaj në ishullin e Circes. Euriloku qe i vetmi që refuzoi pijen e Circes dhe nuk qe shndërruar nga ajo në derr. Më vonë në Sicili ai rrëmbeu dhe mbyti demat e Heliosit. I zemëruar, Zeusi e përmbysi anijen e Odiseut dhe Euriloku u mbyt.

Eurimedoni (Eurimedonti) 1. Mbret i gjigantëve, me të cilin u dashurua Hera, para se të martohej me Zeusin. I mundur në luftën kundër perëndive, ai u degdis në mbretërinë e nëntokës. 2. Karrocieri i Agamemnonit. U vra nga Egjisti.

Euripili 1. Mbret legjendar i Tesalisë, njëri nga pretenduesit për t'u martuar me Helenën. Ai dërgoi dyzet anije në Luftën e Trojës, në të cilën e plagosi Paridi dhe e shëroi Patrokli. 2. Mbret legjendar i Mizisë, biri i Telefit dhe i Astiokës dhe nipi i Priamit. Ai arriti në Trojë në vitin e dhjetë të luftës, vrau shumë heronj grekë, midis tyre, Makaonin, birin e Asklepit, dhe u vra nga biri i Akilit, Neoptolemi. 3. Mbreti i ishullit Kos, biri i Poseidonit, u vra nga Herakliu.

Euristeu, Biri i Stenelit, mbretit të Argosit e të Nikipës, bijës së Pelopit. Njëkohësisht ishte edhe stërnip i Perseut. Kur Zeusi kishte thënë se i pari nip i Perseut që do të lindte do të kishte një fat mbretëror, Hera xheloze e rregulloi punën në një mënyrë që të lindte i pari Euristeu, para se të lindte djali i Alkmenës, Herakliu, të cilin ajo e dinte që e ëma e kishte me Zeusin. Pra, Euristeu u bë mbret i Tirintit e i Mikenës. Por ai kishte frikë nga Herakliu, të cilit ia dinte origjinën hyjnore. Ai përpiqej ta poshtëronte atë dhe e detyroi të përmbushte bëmat e tij të famshme. Pas vdekjes së Herakliut, Euristeu ndoqi pasardhësit e tij (heraklidët) dhe i detyroi ta linin Mikenën. Pastaj disa kohë më vonë, ai sulmoi Athinën dhe u vra gjatë betejës. Kokën e prerë të mbretit ia, sollën Alkmenës. Ajo i nxori sytë.

Euriti 1. Mbret i qytetit Ekali në Tesali ose në Eube. Ishte i dëgjuar si harkëtar i zoti. Ai kishte katër djem, midis të cilëve Ifitin dhe një vajzë, Jolën. Ai kishte deklaruar se vajzën do t'ia jepte për grua atij që do të fitonte garën në qitje me hark. Herakliu u mat me të dhe doli fitues. Euriti refuzoi t'ia jepte Jolën, madje e akuzoi heroin se i kishte vjedhur kopenë e bagëtive. Vetëm Ifiti e mbrojti Herakliun, por ai u vra nga heroi, i kapur nga një krizë mendore ose, se nuk donte ta ndante plaçkën me të. Për këtë vrasje Herakliu u dënua, duke u shitur si skllav tek Omfala. Sapo u lirua, ai erdhi në pallatin e Euritit, e vrau atë, masakroi dhe bijtë e tij dhe arriti më në fund të merrte Jolën. 2. Centaur që u bë shkaktari i luftës midis centaurëve dhe lapitëve (u vra nga Tezeu).

Euritioni 1. Centaur; në dasmën e Piritoit me Hipodaminë ai, i dehur, u përpoq të rrëmbente Hipodaminë, gjë që shërbeu si shkak për betejën e lapitëve me centaurët. 2. Bari që ruante kopenë e Orionit. U vra nga Herakliu.

Evadna, gruaja e Kadmit, të cilin ajo e donte marrëzisht. Kur Zeusi e goditi me rrufe burrin e saj, ajo nuk donte të jetonte më pas vdekjes së tij dhe u dogj në zjarr.

Evandri, personazh legjendar që konsiderohej si përhapës i qytetërimit në Lacium. Ishte me origjinë nga Arkadia, biri i Hermesit dhe i nimfës arkadase Nikostrate, që latinët e thirrën Karmentë. Si rezultat i një kryengritjeje, ai vrau të atin dhe u vendos në Lacium, ku në kodrën Palatin (në Romë) themeloi kolonin e Palanteut, futi në qytet kultet të reja, alfabetin, bujqësinë etj, dhe themeloi festat luperkale. Në «Eneidën» tregohet se Evandri i bëri një pritje të mirë heroit trojan, Eneut, dhe bëri aleancën me të kundër fiseve rutulë. Pas vdekjes ai zuri vend në radhën e perëndive.

Evipa, bija e mbretit të Epirit, Tiriman, e cila pati me të një djalë, të quajtur Eurial. Më vonë ajo e dërgoi Eurialin në Itakë, por Penelopa nxiti kundër tij Odiseun, i cili e vrau.

Evrinomi, bija e Oqeanit dhe e Tetidës. Ajo qe dashuruar nga Zeusi dhe lindi me të Fatitë (Të Mirat).

Evropa, bija e Feniksit ose e mbretit fenikas Agenor dhe motra e Kadmit. Një ditë, kur ajo shëtiste në breg të detit me shoqet e saj, i erdhi Zeusi i shndërruar në dem me brirë të artë. Evropa e pa, e admiroi, e përkëdheli, madje guxoi të hip-

te mbi shpinën e tij. Atëherë kafsha u hodh në valët e detit, që e çuan në bregun e Kretës, pranë Gortinit, ku dolën rrape gjithmonë të gjelbra, **për të përjetësuar bashkimin** e dy të dashurve. Evropa lindi tre fëmijë Minosin, Radamantin dhe Sarpedonin. Për ta përjetësuar atë vajzë, që shkoi nga Fenikia e saj e largët, për t'u afruar me

Evropa

guxim me një botë të panjohur, të vjetrit i dhanë emrin e saj njerës nga të të katër pjesët e botës. Vëllezërit e saj, që ishin nisur për ta kërkuar atë, themelonin koloni.

Evterpi, muza e poezisë dhe e muzikës. Paraqitej si një grua e re me një fyell dhe e rrethuar me instrumente të muzikës. Merrte pjesë në kortezhin e Dionizit.

F

Faltorja Shih: **Tempulli.**

Fama, te poetët e botës klasike është personifikim i thashethemeve. Ovidi dhe Virgjili e paraqitin si një përbindësh, që, pa u lodhur, përhapte nëpër qytete e fshatra lajme të rreme dhe kënaqej kur njerëzit tmerroheshin.

Fames, hyjneshë që personifikonte urinë. Virgjili e vendoste në portat e ferrit; ajo përhapte në arat shterpësinë. Ovidi e paraqit në trajtën e një gruaje, ndënjur galiç në një arë shterpë, ku ajo shkul disa bimë të thata. Te grekët identifikohej me hyjneshën Limos (Lima), vajzën e Eridës.

Fatitë, tri vashat e fatit që endnin pëlhurën e jetës. Sipas tregimeve popullore shqiptare, ato vinin te djepi i foshnjës natën e tretë pas lindjes dhe përcaktonin fatin e të ardhmen e tij. Njëra nga ato mbante furkun, tjetra dridhte boshtin dhe e treta priste fijen me gërshërë. Kjo e fundit ishte e rreptë dhe e paepur; ajo nuk kursente as të riun, as plakun, as të pasurin, as të varfërin, as bariun, as mbretin. Ato krahasohen me tri Moirat (Parkat) e mitologjisë greke.

Fatuma, hyjneshë që personifikonte fatin. Fatuma identifikohej me Moirat (Parkat) greke.

Fauna, gruaja e Faunit, hyjnesha që mbronte gratë nga shterpësia.

Fauni 1. Një nga hyjnitë më të vjetra të fesë romake. Ishte biri i Pikut dhe nipi i Saturnit. Ai ishte i pajisur me një atribut të dyfishtë. Nga njëra anë, duke qenë i afërt me pyjet, fushat e mbjella dhe me ujërat e freskëta, ai mbronte bimët dhe kujdesej për kopetë e bagëtive; nga ana tjetër, ashtu si Zeusi e Dodona, ai ishte një orakull që profetizonte duke shtënë fall me fështërimën e pemëve. Këto funksione fshatarake i shtynin artistët romakë që ta paraqitnin si një perëndi me mjekër, veshur me një lëkurë dhie, duke mbajtur qoftë shkopin e barive, qoftë bririn e bollëkut, sepse ai ndihmonte pjellorinë e tokës, prandaj e kanë identifikuar me Panin. 2. Mbret barbar që vrau Herkulin.

Fauni

Faustuli, bari i Numitorit, burri i Aka Larencies. Sipas legjendës, ai gjeti Romulin dhe Remin që i kishin hedhur në brigjet e lumit Tiber dhe ia dha së shoqes që t'i ushqente dhe t'i rriste.

Feakët, popull që, sipas legjendës, ishte i preferuar nga perënditë dhe i pajisur me të gjitha të mirat. Banonte në ishullin e Skerisë të cilin e kanë e identifikuan me Korkirën (Korfuzin). Sipas legjendës, në ishullin e feakëve vajti Odiseu. Sapo zbarkoi në tokën e tyre, heroi u prit nga Nausika, e cila e çoi në pallatin madhështor të babait të saj, Alkino, ku u prit me nderime të mëdha. Në një gosti Odiseu i tregoi të zotit të shtëpisë të gjitha aventurat e tij. Mbreti i feakëve i dha heroit edhe një anije për të arritur në Itakë. Kjo mikpritje që feakët i bënë Odiseut, ngjalli zemërimin e Poseidonit, i cili e ndiqte heroin prej shumë kohësh.

Feba (Foiba) 1. Bija e Uranit dhe e Gjeas. Ajo u martua me Ceun dhe qe nëna e Latonës dhe e Asterisë. 2. Bija e Leukipit mbretit të Mesinës. U rrëmbye nga Dioskurët me të motrën, Hilaria, kur ishte duke u martuar me Idin.

Febi (gr. i shkëlqyeshëm) Shih: *Apoloni*

Fecialet, kolegjium priftërinjsh në Romë, që luante një rol të madh në marrëdhëniet me vendet e tjera. Kolegjiumi u themelua në epokën mbretërore dhe detyra kryesore e tij ishte të shenjtëronte me rite fetare shpalljen e luftës dhe përfundimin e paqes. Facialet zgjidheshin nga familjet më aristokratike dhe ishin të trashëgueshme.

Fedra, bija e mbretit të Kretës Minos dhe e Pasifajës, motra e Ariadnës dhe gruaja e Tezeut. Ajo u dashurua marrëzisht pas thjeshtrit të saj, Hipolitit, i cili e refuzoi dashurinë e saj. Për t'u hakmarrë, ajo e akuzoi Hipolitin tek i shoqi se gjoja ishte përpjekur ta përdhunonte. Tezeu lëshoi kundër tij mallkime të tmerrshme. Një përbindësh, i dërguar nga Poseidoni

me porosi të Tezeut, trembi kuajt e Hipolitit, i cili ra nga qerrja dhe vdiq. Nga brejtja e ndërgjegjes Fedra vrau veten. Dramaturgë të antikitetit dhe të mëvonshëm e kanë vënë në skenë këtë legjendë tragjike.

Fegjeu, mbret i një qyteti në Arkadi. Ai spastroi Alkmeonin nga mëkati i vrasjes së tij dhe i dha për grua vajzën e vet, Arsinoin. (Shih: *Alkmeoni)*

Feniksi 1. Zog përrallor që banonte në shkretëtirën e Arabisë. Ishte i madh sa një shqiponjë, me pupla të shkëlqyeshme dhe me fluturim të ngadaltë e plotë madhështi. Sipas legjendës, ai jetonte shumë shekuj. Duke mos qenë në gjendje të përjetësonte gjininë e vet, sepse nuk kishte femër të llojit të tij, ai ndërtoi një çerdhe me bimë aromatike dhe me barëra magjike, e vendosi përballë diellit dhe aty nisi të venitej. Një krimb, ose sipas të tjerëve, një vezë nisi të krijohej nga kocka dhe nga palca e tij. Prej saj doli një feniks i ri, i cili e çoi lëkurën e babait të vet të vdekur në altarin e Diellit, në Heliopolis të Egjiptit. Në gjuhën e sotme emri i Feniksit është bërë simbol i përjetësisë dhe i rilindjes. 2. Babai ose vëllai i Evropës, eponim i fenikasve. 3. Plak nga Tesalia, i cili i mësoi Akilit artin e luftimit. Në luftën e Trojës atë e dërguan te Akili, që t'i mbushte mendjen heroit të pajtohej me Agamemnonin e të merrte pjesë në luftë.

Fetishizmi (portug. feitiço – hajmali, magji), nderim, adhurim i sendeve jofrymorë. Fetishizmi është i lidhur me besimet fetare, me përuljen para fetishëve (dru i shenjtë, gur, kafshë, kocka kafshësh etj). Fetishizmi ka qenë i përhapur te shumë popuj, të cilët meqe nuk i njihnin sendet, i vishnin ato me fuqi magjike e të mbinatyrshme dhe i adhuronin si diçka të shenjtë. Në Lindjen e Afërt adhurimi i Cibelës lidhej me adhurimin e gurëve. Në Greqi e në Romë objekte adhurimi (fetishe) ishin armë, gurë, hajmali të ndryshme etj. Mbeturinat e fetishizmit i gjejmë edhe në të ashtuquajturën fe moderne. Adhurimi i ikonave i kryqeve dhe i të ashtuquajturave «vende të shenjta» etj, s'janë gjë tjetër, veçse forma e fetishizmit. K. Marksi ka shkruar: «Fantazia krijon te fetishisti iluzionin sikur «një send pa jetë» mund t'i ndryshojë vetitë e veta natyrore vetëm e vetëm që të kënaqë tekat e tij». (K. Marks dhe F. Engels. Mbi fenë f. 22).

Fetoni (gr. ai që djeg), bir i Heliosit dhe i oqeanidës Klimenë, që u mburrej vazhdimisht shokëve të tij për origjinën e tij hyjnore. Çdo ditë ai u tregonte atyre me krenari rendjen e qerres së t'atit në qiell. Njëri nga shokët i kërkoi që të jepte prova se ishte me origjinë diellore. I prekur në sedër, Fetoni shkoi te i ati për t'i kërkuar një shenjë të lindjes së tij, dhe iu lut ta linte të ngiste për një ditë qerren diellore. Heliosi u tmerrua nga kjo kërkesë e të birit, sepse asnjë i vdekshëm nuk ishte aq i fuqishëm sa të shtronte kuajt që tërhiqnin qerren. Ai u përpoq që t'i kthente mendjen të birit, por më kot. Fetoni u nis, por nuk dinte t'i drejtonte kuajt hyjnorë, të cilët u larguan

nga rruga e zakonshme. Ata herë ngriheshin lart në qiell dhe rrezikonin të digjnin qiellin; herë zbrisnin shumë poshtë dhe digjnin tokën. Gojëdhëna thotë se pikërisht atëhere etiopianët morën ngjyrën e zezë, që kanë sot dhe Afrika humbi bimësinë. Për të ndaluar shkatërrimin e gjithësisë, Zeusi e goditi Fetonin me rrufenë e vet dhe e bëri qerren copë-copë, kurse djalin e Heliosit e degdisi në lumin Eridan. Motrat e Fetonit, heliadat, nuk mundën të duronin dëshpërimin e madh dhe perënditë i shndërruan ato në plepa, kurse lotët e tyre në qelibarë. Sipas Hesiodit, Fetoni ishte epitet i Heliosit.

Fetuza, njëra nga heliadat, bija e Heliosit (Shih: Lampecia).

Filemoni dhe **Baukida,** emrat e dy bashkëshortëve pleq nga Frigjia. Sipas legjendës, Zeusi dhe Hermesi udhëtonin në Frigji në trajtë njerëzore, por kudo ata qenë poshtëruar dhe dëbuar prej banorëve të kësaj krahine. Vetëm Filemoni dhe Baukida u bënë mysafirëve të huaj një pritje shumë të përzemërt në kasollen e tyre të varfër. Zeusi dhe Hermesi vendosën që ta dënonin këtë vend jomikpritës. Ata e morën me vete Filemonin dhe Baukidën dhe kur arritën në një kodër, një shtrëngatë e fortë, e dërguar nga mbreti i perëndive, e fundosi vendin dhe mbyti të gjithë banorët. Në mes të kësaj mynxyre, qëndronte kasollja e dy pleqve, e cila u shndërrua në një tempull madhështor. Pasi u treguan se kush ishin, Zeusi dhe Hermesi i premtuan çiftit të respektueshëm se do t'i jepnin çfarë të dëshironte. Të dy bashkëshortët kërkuan që të bëheshin priftërinj të këtij tempulli dhe të mos vdiste njëri para tjetrit. Kur erdhi koha për të vdekur, Filemoni u bë lis, kurse Baukida u bë bli. Filemonit dhe Bakuidës këtyre dy bashkëshortëve të pandarë, iu ka kënduar Ovidi dhe poetë të tjerë të mëvonshëm.

Filida, bija e mbretit të Trakës. Sipas legjendës, një ditë, në mbretërinë e të atit, zbarkoi Demofonti, që kthehej nga ekspedita kundër trojanëve. Ai u bë i dashuri i saj. Por shpejt ai e braktisi atë që të kthehej në atdheun e vet. Atëherë gruaja e re i dha atij një kuti, në të cilën gjoja ishin mbyllur dhuratë të çmuara për kultin e Reas. Ajo e porositi që të mos e hapte kutinë, gjersa nuk do ta humbiste shpresën për të parë të dashurën e tij, qoftë edhe për një çast. Demofonti u vendos në Qipro dhe e harroi Filidën. Në datën që ai kishte caktuar për t'u kthyer në Trakë, Filida nëntë herë me radhë doli në breg-det për të vëzhguar horizontin. Asnjë vel nuk dukej. Nga hidhërimi ajo vrau veten. Po atë ditë Demofonti e hapi kutinë. Një fantazmë doli që andej. I trembur, djaloshi rrëshqiti nga kali dhe ra mbi shpatën e tij që e shpoi. Sipas një versioni tjetër të po kësaj legjende, Filida, pas vdekjes u shndërrua në një dru bajameje, lulet e së cilës nuk lidhnin pemë.

Filira, bija e Oqeanit dhe e Tetidës. Me Kronin ajo lindi centaurin Kiron, të cilin ajo e rriti në një shpellë të malit Pelion. Më në fund Zeusi e shndërroi atë në bli (gr. filirë).

Filokteti, biri i Poseidonit dhe mbret legjendar i melibejve (në Tesali). Herakliu, para se të vdiste, i fali atij harkun dhe shigjetat e helmatisura, që shkaktonin plagë të pashërueshme. Si të gjithë pretenduesit, për t'u martuar me Helenën, ai u nis në luftën kundër Trojës i pajisur me shigjetat e çmueshme. Kur grekët qëndruan në ishullin e Lemnosit, atë e kafshoi një gjarpër dhe plaga nuk iu shërua. Ajo lëshonte një erë të keqe, saqë grekët të bezdisur, u detyruan ta linin Filoktetin në Lemnos. Atje ai qëndroi dhjetë vjet, duke vuajtur pa pushim nga plaga dhe nga vetmia. Në vitin e dhjetë të Luftës së Trojës grekët u paralajmëruan nga orakulli se nuk do ta pushtonin Trojën gjersa të merrnin armët e Filoktetit. Atëhere te Filokteti erdhën Odiseu dhe Diomedi. Filoktetin e sollën në Trojë dhe për të u kujdesën Podaliu dhe Makaoni, bijtë e Asklepit. Plaga e tij u mbyll. Ai mori pjesë në shumë luftime dhe vrau heroin më të dëgjuar të trojanëve, Paridin. Pas kthimit nga Troja, Filokteti, u vendos në jug të Italisë, ku themeloi disa qytete.

Filomela (Shih: *Prokna.)* Në kuptimin e figurshëm Filomela do të thotë bilbil.

Fineu, biri i i Agenorit dhe mbret i Salmodesit në Trakë. Sipas legjendës atë e kishte verbuar Zeusi për shumë arsye. Ai keqpërdorte artin që ia kishte dhuruar Apoloni dhe u tregonte njerëzve sekretet e perëndive. Një version tjetër thotë se atë e verboi Zeusi, ngaqë trajtonte keq bijtë e tij, Pleksipin dhe Pandionin, që i kishte me gruan e parë,Kleopatrën Boreade (vajza e Boreut) dhe, që njerka e tyre, Ida, i akuzonte ata në mënyrë të gënjeshtërt se kishin dashur ta përdhunonin. Thuhej gjithashtu se Zeusi e verboi, ngaqë kishte preferuar verbërinë në vend të vdekjes. Heliosi, i zemëruar që një i vdekshëm pranonte të mos e shihte kurrë diellin, dërgoi te Fineu Harpitë, gjysmëvajza-gjysmëzogj, të cilat i rrëmbenin ushqimin ose i ndotnin pjatat. Gjatë ekspeditës së Argonautëve, Boreadët, Zeti dhe Kalaidi (vëllezërit e Kleopatrës, gruas së parë të Fineut), e çliruan atë prej këtyre përbindshave. Si shpërblim Fineu u tregoi atyre rrugën që duhej të ndiqnin për në Kolkidë, përmes Bosforit, dhe rreziqet që duhej të largonin. Miti bën fjalë për ndjekjen nga Fineu të fëmijëve të tij me gruan e parë dhe për ndërhyrjen e Boreadëve. Ky motiv është përdorur nga F. Engelsi si shembull i mbeturinës së matriarkatit («. . .Argonautët . . .zbresin në Trakë dhe gjejnë atje se Fineu, i shtyrë nga gruaja e vet e dytë, mundon dy bijtë e vet, që i kanë lindur nga gruaja e parë, Kleopatra Boreade, të cilën e kishte dëbuar. Por midis argonautëve kishte dhe vëllezër të Kleopatrës, d.m.th. vëllezërit e nënës së atyre që mundoheshin. Ata menjëherë marrin anën e nipërve të vet, i lirojnë dhe vrasin rojen.» (K. Marks dhe F. Engels vepra të zgjedhura, vëll. II, f. 306, viti 1975).

Flama, figurë e mitologjisë shqiptare, demon keqbërës që përfytyrohej si shpirti i të vdekurit që nuk gjente qetësi në varr. Flama vinte në tokë dhe u shkaktonte njerëzve nevrasteninë, madje dhe epilepsinë. Si figurë mitologjike ajo ka tipare të ngjashme me lemurët romakë.

Flaminët, kolegjium priftërinjsh në Romë, detyra kryesore e të cilëve ishte t'u bënin fli perëndive. Vendin e parë midis flaminëve e zinte prifti i Jupiterit.

Flegetoni, një nga lumenjtë e skëterrës, që derdhet në Akeron dhe që lëshonte flakë në vend të ujit, prandaj e quajnë nganjëherë Piriflegeton, që do të thotë Flegetoni i zjarrtë.

Flegjiu, (Flegjiasi), mbret legjendar i flegjianëve (në Beoti) dhe njëri nga mbretërit e Orkomenit. Biri i tij, Iksioni, qe mbret i lapitëve. Vajza e Flegjiut, Koronida lindi me Apolonin, një djalë Asklepin. I zemëruar, Flegjiu i vuri zjarrin tempullit të Apolonit në Delf. Për këtë sakrilegj të rëndë (sipas Virgjilit) ai u dënua rëndë në Had.

Flijimi, dhuratë që u bëhej perëndive për të siguruar ndihmën dhe përkrahjen e tyre. Zakonisht flijoheshin kafshë, por në ratet kur ndodhnin fatkeqësi të mëdha, flijonin edhe njerëz. (Shih: *Altari, Lutja.)*

Floçka, nimfë e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej si një vajzë e bukur me flokë të gjatë. Ajo rrinte në liqene dhe në lumenj dhe dilte jashtë ujit në breg për t'u krehur e për të rregulluar flokët. Në mitologjinë tonë përmendet vetëm një floçkë -nimfë.

Flora, hyjneshë romake e luleve dhe e pranverës. Ovidi e lidh Florën me një mit grek dhe e identifikon atë me nimfën Kloridë, që Zefiri e mori për grua, duke i dhënë pushtet mbi lulëzimin pranveror. Gjithmonë sipas Ovidit, ajo i dhuroi Junonës një lule, e cila kishte fuqi ta mbarste gruan që e prekte. Kështu Junona, pa ndihmën e Jupiterit, u bë nëna e Marsit. Pikërisht, për kujtim të kësaj lindjeje, në të cilën Flora kishte marrë pjesë në mënyrë të tërthortë romakët i dhanë emrin «mars» muajit të parë të pranverës. Për nder të Florës, nga 28 prilli deri në 3 maj organizoheshin festa (floralitë). Festat kishin karakter bujqësor. Hyjnesha paraqitej në formën e një gruaje të re, me lule në duar. Kjo hyjneshë është bërë shpesh subjekt i artit të kohës së re. Fjala Florë përdoret sot për të emëruar gjithë botën bimore.

Fobi (Fobos), hyjni alegorike e frikës.

Foli, centaur, biri i Silenit. Një ditë gjatë rrugës për në Epir, Herakliu erdhi te Foli, i cili i bëri heroit një pritje shumë të mirë dhe i shtroi një drekë me gjellë të shijshme. Por Herakliu i tha Folit që të hapte një shakull me verë, që ruhej për centaurët. Këta të fundit, kur thithën erën dehëse që ishte shpërndarë në fushë, u tmeruan, rrethuan shpellën e Folit dhe sulmuan Herakliun. Shumë prej tyre u vranë, kurse të tjerët u detyruan të iknin. Foli nuk mori pjesë në luftim, por, duke varrosur shokët e vet, ai u plagos për vdekje me njërën prej shigjetave të helmatisura të Herakliut. Heroi e varrosi Folin me nderim në një mal që mori emrin Foloeu. Lufta e Herakliut

me centaurët shpesh ka qenë motiv i veprave të artit.

Fonsi (Fonti), biri i Janusit. Adhurohej në përgjithësi si perëndi e burimeve dhe e ujërave të rrjedhshëm.

Forbanti (Forbas), hero i Tesalisë, biri i Lapitit. Sipas legjendës që është më e përhapur, Forbanti, mbas shumë shtegtimesh, arriti në ishullin e Rodit, banorët e të cilit në këtë kohë ishin shumë të shqetësuar nga fshikullimat e gjarpërinjve. Forbanti e shpëtoi ishullin nga gjarpërinjtë dhe pastaj u vendos për të banuar në Rod. 2. Mbret i Fokidës, i cili u vra nga Apoloni, i shndërruar në një djalosh.

Forkiu (Forkin), hyjni e detit, biri i Poseidonit dhe i Gjeas. U martua me motrën e vet, Cetojën, me të cilin lindi Graiet dhe sipas një tradite, edhe Gorgonat. Nga martesa e Forkiut me Hekatën lindi Skilla.

Friksi, duke u përpjekur të shpëtojë Helën

Fornaka (lat. furrë), hyjneshë që kujdesej për pjekjen e bukës. Ajo adhurohej veçanërisht në festat e fornakalive, gjatë së cilës piqnin pite në furrë.

Foroneu, biri i perëndisë së lumit Inak dhe i nimfës Melia. Ishte mbreti i parë i Argosit dhe qe i pari që u mësoi banorëve të vendit përdorimin e zjarrit. Ai e zgjeroi mbretërinë e tij dhe pushtoi Peloponezin. Pas vdekjes së tij, bijtë, Pellazgu dhe Agenori e ndanë Peloponezin.

Fortuna, hyjneshë romake e fatit dhe e rastësisë, bija e Jupiterit; ishte shpërndarësja e të mirave dhe e të këqijave, e kënaqësive dhe e mundimeve, e pasurisë dhe e varfërisë, e lumturisë dhe e fatkeqësisë. Atë e adhuronin në shumë qytete të Greqisë dhe në Itali. Kishte shumë tempuj, nga të cilat, më i dëgjuari, ishte ai i Antiumit. Tempulli i Antiumit ishte pasuruar me blatime e dhurata të mëdha. Statuja e hyjneshës mbahej nga orakujt; ajo u përgjigjej pyetjeve të lutësve me një lëvizje të kokës. Fortunën e paraqitnin si një grua me jetull në sytë dhe me bririn e bollëkut në dorë, nganjëherë mbi një glob ose mbi një rrotë (simbol i paqëndrueshmërisë së fatit). Ajo identifikohej me Tikën (Tikenë) greke. Fytyra e Fortunës vihej në monedhat, në vulat, në hajmalitë dhe në monumentet e shumta të artit.

Fosfori, (gr. dritëshpërndarës). Shih *Hespari, Lucifari.*

Friksi, hero beotian, biri i

mbretit të Tebës, Atamantit, dhe i Nefelës. Për të shpëtuar nga ndjekjet e njerkës së tyre, Ino, Friksi dhe motra e tij Hela ikën, hipur në një dash me bashkë të artë, të cilin ia kishte dërguar nëna e tyre Nefela. Duke kaluar nga Evropa në Azi, Hela ra në det që u quajt me emrin e saj Helespont (deti i Helës, Dardanelet e sotme). Friksi arriti në Kolkidë, ku i bëri fli Aresit dashin e tij magjik, kurse bashkën e artë e vari në një korije të shenjtë nën mbrojtjen e dragoit.

Furitë, demonë romakë të mbretërisë së nëntokës, që personifikonin brejtjen e ndërgjegjes dhe hakmarrjen. Ato nuk janë tjetër veçse Erinitë greke me një emër latin. Më vonë u dalluan tri Furi: Alektoja, Megera dhe Tisifona, ashtu si poetët helenistikë kishin dalluar tri Erini. Dhe ata u veshën atyre të njëjtin rol dhe të njëjtat atribute. Për këtë dëshmojnë përshkrimet e Virgjilit e të Ovidit dhe monumentet e shumta që paraqitnin këto hyjni. Në kuptimin e figurshëm furia — grua e tërbuar, grua e keqe.

Fushat e Elizeut, pjesë e botës së përtejvarrit, ku, sipas besimit të lashtë, shkonin shpirtrat e njerëzve të drejtë. Homeri në «Odise» i vendos Fushat e Elizeut në kufirin perëndimor të tokës. Atje klima është gjithmonë e butë, pa shi, pa borë e shtrëngata. Sipas përfytyrimeve të grekëve të vjetër, në Fushat e Elizeut banojnë heronjtë dhe njerëzit e virtytshëm pas vdekjes, si p.sh. Menelau. Aty ata kalojnë jetën në lumturi të plotë, në harmoni e në paqe, në mes të festave, të valleve dhe të peisazheve të mahnitshme. Hesiodi flet për Ishujt e lumtur, ku banojnë heronjtë e preferuar të Zeusit, midis tyre Akili. Në ta fushat janë plot me lule, toka pjellore jep tre prodhime në vit, s'ka sëmundje, s'ka pleqëri. Virgjili i vendos Fushat e Elizeut në qendër të botës nëntokësore. Fushat e Elizeut disa i vendosnin në fund të botës, në fillim në jugperëndim të Spanjës, pastaj në ishujt Kanarinë. Në poezi Fushat e Elizeut është sinonim i lumturisë.

G

Galancia (Galantida), shërbyesja e Alkmenës, që ia prishi planet dhe magjitë Herës dashakeqe, në çastin kur zonja e vet, Alkmena, do të lindte Herakliun. Për t'u hakmarrë kundër Galancies hyjnesha e shndërroi atë në nuselalë.

Galatea 1. Nimfë që personifikonte detin e qetë dhe të shkëlqyeshëm, bija e Nereut dhe e Doridës. Me të u dashurua Polifemi, por ajo donte bariun Akid. Një ditë Polifemi i gjeti ata në një shpellë të Sicilisë, anës detit dhe, nga xhelozia, e vrau rivalin e tij, duke e përplasur në një shkëmb. Gjaku i Akidit u shndërrua në një lumë që derdhej në det. Kështu Galatea bashkohej me të dashurin e saj.

Sipas një versioni tjetër të legjendës, përbuzja e Galatesë u

shndërrua në një dashamirësi, kur mori vesh se Polifemi ishte biri i Poseidonit. Disa legjenda thonë se Galatea iu dorëzua Polifemit dhe me këtë të fundit lindi Galin, Keltin dhe Ilirin. 2. E dashura e Pigmalionit.

Ganimedi, princ trojan me një bukuri të rrallë, biri i Troit dhe i nimfës Kaliro. Një ditë, kur ai ishte duke kullotur dhentë në malin Ida, Zeusi, i shndërruar në skifter, e rrëmbeu dhe e çoi në Olimp. Aty ai u caktua si shërbyes për të mbushur me verë gotat e perëndive. Rrëmbimi i Ganimedit shpesh është përdorur si subjekt për shumë vepra arti.

Gerioni, vigan i përbindshëm me tri kokë dhe me tre trupa. Jetonte në ishullin e Eritisë pranë Gjibraltarit, ku zotëronte një kope buajsh, që ruhej nga qeni Ortri. U vra së bashku me qenin nga Herakliu, i cili, pasi i mori buajt, i çoi në Tirint (bëma e dhjetë e heroit).

Gërshetëza, nimfë e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej si një vajzë e bukur e me flokë të gjata, që gjendej në ujërat e liqeneve e të lumenjve. Identifikohej me floçkën.

Gigu, bari nga Lidia. Legjenda klasike tregon se ai zotëronte një unazë magjike me ndihmën e së cilës mund të bëhej i padukshëm. Ambicioz, ai e futi në gishtin e tij dhe shkoi te pallati i mbretit të Lidisë, Kandauli. Ky i fundit i tregoi mikut të vet gruan mbretëreshë të zhveshur. E fyer, gruaja i propozoi Gigut të zgjidhte: ose të vritej për këtë paturpësi ose të vriste Kandaulin dhe të martohej me të. Gigu zgjodhi propozimin e fundit dhe u bë mbret Me emrin Gig quhet gjithashtu njëri nga Hekatonkirët.

Glauka, mbretëreshë e Korintit, gruaja e dytë e Jasonit. Shih. **Medea.**

Glauku, perëndi e detit, biri i Poseidonit. Sipas legjendës ai ishte një peshkatar i qytetit *Antedon* në Beoti. Një ditë ai hodhi në breg peshqit që sapo i kishte zënë, por vuri re se ata filluan të lëviznin dhe pastaj u futën në det. Duke ia veshur këtë fenomen një vetie të barit, mbi të cilin i kishte vendosur, ai hëngri nga ky bar dhe menjëherë ndjeu të lindte tek ai dëshira për të jetuar në det. Glauku nuk mundi ta mposhtëte këtë dëshirë dhe u hodh në det. Oqeani e Tetida e pranuan në numrin e perëndive të detit. 2. Mbret korintas, biri i Sifizit dhe i Meropit, dhe babai i Belerofontit. 3. Nipi i Belerofontit dhe aleat i trojanëve.

Gordiu. Mbret legjendar i Frigjisë. Një orakull u kishte parathënë frigjianëve të lodhur nga luftërat e brendshme dhe nga mungesa e pushtetit mbretëror se ata do të shpallnin mbret atë që do të takonin të parin të hipur në një qerre. Ky njeri qe Gordiu. Frigjianët e shpallën atë mbret. Mbreti Gordiu ndërtoi qytetin që mori emrin e tij, kurse qerren ia kushtoi Zeusit. Zgjedha e kësaj qerreje ishte lidhur në timon me një nyje lëkure, e gërshetuar në një mënyrë të tillë që ishte e pamundur të zgjidhej. Orakujt ia premtuan perandorinë e Azisë së Vogël atij që do të zgjidhte nyjën. Legjenda tregon se Aleksandri i Maqedonisë,

duke kaluar në këtë vend, vajti në tempull që ta zgjidhte, por pas shumë përpjekjesh të kota, ai e preu nyjen me shpatën e vet, duke iu shmangur, ose edhe duke e përmbushur profecinë e orakullit. Shprehja «të presësh nyjen e Gordiut» do të thotë të zgjidhësh një çështje të ngatërruar me anë të forcës, pa e vrarë mendjen. «. . .Gjithë këtë lëmsh marrëdhëniesh shoqërore. Struve e pret si një nyje gordiane». (V.I. Lenin, Veprat, vëll. I, f. 538.

«Një frymë praktike e tillë fillimisht u zhvillua dhe u lejua, por jo nga ne. Sigurisht, kjo frymë pati ngritjen dhe zbritjen e saj, pati frenime dhe kërcënime dhëmbësh, derisa u këput me shpatë nyja gordiane». (Enver Hoxha; Titistët, f. 360).

«Le të marrin shembull nga Qemal Ataturku, që preu me shpatë «nyjen gordiane» të Perandorisë Osmane, të gjithë ata pseudodemokratë dhe pseudosocialistë që shtypin popujt, që marrin nëpër këmbë të drejtat e tyre dhe që mbajnë gjallë kolonializmin të sheqerosur me fjalë pompoze». (Enver Hoxha, Fjala e mbajtur në 10 nëntor 1982).

Gorgofona Shih: *Perseu.*

Gorgonat (gr. të frikshme), përbindsha femërorë. Ato ishin tri motra: Stenoja, Euriala dhe Meduza. Ishin vajzat e Forkiut dhe motrat e Graieve. Banonin në kufijtë e botës perëndimore, në vende të panjohura. Ato kishin një pamje të lemerishme: një kokë shumë të madhe me flokë gjarpri, dhëmbë aq të gjatë sa feçka e derrit, fletë të arta që u lejonin të fshikullonin përmes hapësirës. Sytë e tyre të mëdhenj ngurosnin çdo njeri që drejtonte vështrimin në to. Nga të tri motrat Gorgona, vetëm Meduza ishte e vdekshme.

Grabofçi, qenie e mitologjisë shqiptare. Përfytyrohej si një gjarpër i madh e i trashë me dy kokë. Ai sipas legjendës zbulonte vetëm njërën kokë dhe e paraqiste fytyrën sikur gjoja vuante dhe ishte i dëshpëruar. Këtë e bënte me qëllim që t'i afroheshin njerëzit dhe t'i hante. Në kuptimin e figurshëm shprehja qan me lot grabofçi do të thotë — qan me lot krokodili.

Graciet Shih: *Hiret.*

Graiet (Plakat), hyjnesha që personifikonin pleqërinë, motrat e Gorgonave. Ato ishin të bukura, por me flokë të thinjura që në lindje. Legjenda flet për tri Graie dhe të trija kishin një sy dhe një dhëmb. Ato e përdornin me radhë këtë sy e këtë dhëmb. Kur syrin e kishte njëra nga Graiet, dy të tjerat ishin qorre dhe Graieja me sy drejtonte të tjerat. Kur Graieja nxirrte syrin për t'ia dhënë asaj që kishte rradhën, të trija motrat

Gorgona Meduzë

ishin qorre. Ato ishin ngarkuar të ruanin rrugën që çonte në banesën e Gorgonave. Graiet përmenden në legjendën e Perseut dhe të Meduzës. Heroi u rrëmbeu atyre syrin dhe dhëmbin e tyre dhe, duke përfituar nga gjumi që bënin, ai kaloi pa rrezik. Sipas një versioni tjetër, Perseu u dha atyre të parët vetëm atëhere kur ato i treguan vendin ku nimfat fshihnin sandalet me fletë dhe kaskën e Hadit që i bënte të padukshme. Sipas një versioni tjetër, kaskën ia dha heroit Hadi. I pajisur me këto sende, Perseu mundi t'i priste kokën Meduzës.

GJ

Gjea (gr. toka), sipas kosmogonisë së Hesiodit, është personifikim i tokës në formim e sipër. Menjëherë pas Kaosit ajo doli një ditë nga asgjësia dhe lindi një djalë, Uranin. Me të ajo formoi çiftin e parë hyjnor, duke i dhënë botës një numër perëndish e përbindëshish, titanët (ajo mori emrin Titia) titanidat (motrat e titanëve), ciklopët, hekatonkirët dhe hyjnitë e detit. Ajo ndihmoi Kronin të sakatonte t'atin, duke i dhënë një drapër. Me Gjean u bashkuan çift e çift hyjni të tjera. Midis këtyre hyjnive ishte Tartari, me të cilin ajo lindi Tifonin e tmerrshëm. Ajo është gjithashtu nëna e Harpive, e Pitonit, e Karibdës. Gjea-Tokë, si nëna e përbashkët e të gjitha qenieve të gjalla, mori një rëndësi të madhe në kultet greke e romake. Atë e adhuronin si hyjneshën e pjellorisë së tokës, për shkak të numrit të madh të fëmijëve të saj. Demetra, hyjnesha e korrjes, shkrihej shpesh me të.

Gjeniu, forca shpirtërore dhe e gjallë e njerëzve dhe e perëndive. Romakët e vjetër mendonin se çdo qenie e gjallë shoqërohej nga gjeniu i tij, hyjnia individuale që i shkonte pas që nga lindja deri në fund të jetës së tij dhe që e mbronte me të gjitha veprimet e tij. Gjeniu ishte mbrojtësi i burrave, gratë kishin gjeniun e tyre — Junonat. Përveç njerëzve, gjeni-mbrojtës të tyre kishin edhe qytetet e lagjet. Në art gjeniu paraqitej zakonisht si një qenie me fletë. Në gjuhën e sotme gjeni quhet një njeri që ka mprehtësi të jashtëzakonshme mendore, që ka aftësi krijuese dhe talent shumë të madh.

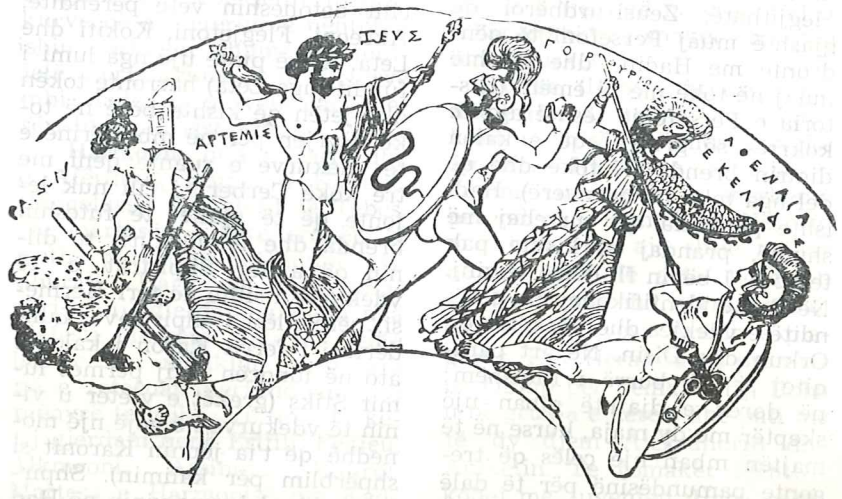
Gjigantët, qenie legjendare me një shtat prej përbindëshi. Forca e tyre ishte në përshtatje me shtatin dhe trupi u mbaronte me një bisht gjarpëri, i mbuluar me leskra të papërshkueshme. Sipas Hesiodit, gjigantët lindën prej gjakut që doli nga plaga e Uranit. Ata nuk ishin të pavdekshëm, por ishin të prekshëm vetëm nga goditjet e një perëndie të shoqëruar me një të vdekshëm. Ata morën përsipër të rrethonin Zeusin deri në qiell. Për të arritur deri atje, vendosën malin Osa mbi malin Pelion dhe malin Olimp mbi malin Osa. I frikësuar, Zeusi thirri për ndihmë të gjithë perëndinë, ciklopët dhe hekatonkirët (viganë me njëqind duar).

Gjigantët nuk kishin frikë nga perënditë e Olimpit. Nëna e gjigantëve, Gjea, u kishte dhënë atyre një ilaç shërues, që i bënte ata të paprekshëm. Vetëm një i vdekshëm mund t'i vriste gjigantët, sepse nga arma e të vdekshmëve nuk arriti t'i mbronte Gjea. Duke mos pasur frikë vdekjeje nga dora e perëndive, gjigantët u hodhën në sulm. Lufta qe e ashpër dhe e gjatë. Gjigantët u hidhnin perëndive shkëmbinj të mëdhenj dhe trungje të djegura të pemëve shekullore. Në këtë gjendje të vështirë perënditë thirrën për ndihmë një të vdekshëm — Herakliun. Herakliu vrau gjigantin Perforion, pas tij u vranë edhe Argjiu, Alkineu etj. Ata u varrosën në malin Etna. Të vjetrit mendonin se tërmetet dhe shpërthimet vullkanike shkaktoheshin nga lëvizjet dhe nga zemërimi i gjigantëve të varrosur në malin e Etnës. Në periudhën helenistike miti mbi gjigantët filloi të kuptohet si fitorja e forcave të dritës dhe të së mirës mbi errësirën dhe barbarizmin.

Miti mbi luftën e perëndive me gjigantët (gjigantomakia) ka qenë mjaft i përhapur në Greqinë e Vjetër dhe është paraqitur në shumë vepra të skulpturës së antikitetit. Në fund të shekullit XIX, në vendin e Pergamit (qytet në Azinë e Vogël) u nxuarr nga toka një altar i madh prej mermeri (altari i Zeusit), i mbuluar gjatë 20 m, me relieve që paraqitnin gjigantomakinë. Ky altar i Pergamit është një nga monumentet e pakta të ruajtura të artit grek.

Gjigantomakia Shih: *Gjigantët*

Gjuetia e Kalidonit Shih: *Meleagri*

Beteja e gjigantëve me perënditë

Hadi (Hades, ose Pluton) 1. Biri i Kronit dhe i Reas, vëllai i Zeusit dhe i Poseidonit. Pas ndarjes së botës midis tre vëllezërve, Hadi mori mbretërinë e nëntokës dhe u bë sundimtar i saj. Hadi qëndroi një kohë të gjatë vetëm në mbretërinë e tij të tmerrshme, sepse asnjë hyjneshë nuk pranonte të martohej me të. Më në fund ai rrëmbeu vajzën e Demetrës, Persefonin e bukur, e cila u bë gruaja e tij. E dëshpëruar, Demetra shkoi të kërkonte ndihmë te Zeusi. Ky i fundit vendosi që Persefoni të kthehej përsëri tek e ëma, në qoftë se ajo nuk kishte ngrënë asgjë gjatë kohës që kishte hyrë në mbretërinë e Hadit. Për fat të keq, ajo kishte ngrënë disa kokrra shegë. Pra, ajo nuk mund ta linte mbretërinë e nëntokës. Megjithatë, Zeusi urdhëroi që gjashtë muaj Persefoni të qëndronte me Hadin dhe gjashtë muaj në tokë me të ëmën. (Historia e Persefonit është ajo e kokrrës së grurit që e kalon dimrin brenda në tokë dhe që del nga toka në pranverë). Hadi ishte perëndia që urrehej më shumë, prandaj ai kishte pak tempuj. I bënin fli dema të zinj. Në Romë identifikohej me perënditë e vdekjes dhe të skëterrës, Orkun dhe Disin. Në art paraqitej si një burrë i fuqishëm; në dorën e djathtë mban një skeptër me dy maja, kurse në të majtën mban një çelës që tregonte pamundësinë për të dalë nga mbretëria e tij e nëntokës. Nganjëherë ai e mbulonte kokën me një kaskë që e bënte të padukshëm. Te këmbët e tij qëndronte Cerberi. 2. Hadi, ferri, skëterra, mbretëria e të vdekurve. Nganjëherë te grekët quhet Tartar. Sipas përfytyrimeve të të vjetërve, Hadi ndodhej në nëntokë, ose në një ishull matanë Oqeanit, në perëndim, në një rajon që nuk ndriçohej nga rrezet e diellit. Ky ishte vendi ku shkonin dhe qëndronin shpirtrat pas vdekjes. Megjithatë, gjatë shekujve përfytyrimet mbi Hadin ndryshonin. Me lindjen e shoqërisë me klasa lindi idea mbi shpërblimin dhe ndëshkimin e shpirtrave për të mirat dhe të këqijat që kanë bërë në tokë. Dhe Hadi filloi të përfytyrohej si vendqëndrimi i të vdekurve që në tokë kishin bërë krime (**shpirtrat e njerëzve** të mirë ve**ndoseshin në Fush**at e Elizeut). Pesë lumenj të mallkuar dhe helmues rrethonin Hadin; lumi i shenjtë Stiksi, për ujërat e të cilit betoheshin vetë perënditë, Akreoni, Flegjetoni, Kokiti dhe Leta. Ai që pinte ujë nga lumi i fundit (nga Leta) harronte tokën dhe jetën që kishte bërë në tokë. Hyrjen për në mbretërinë e të vdekurve e ruante qeni me tre kokë Cerberi, i cili nuk lejonte që të gjallët të futeshin brenda dhe të vdekurit të dilnin që andej. Shpirtrat e të vdekurve i sillte në ferr Hermesi, përcjellësi i shpirtrave. Lundërtari i ferrit Karon i kalonte ato në lundrën e tij përmes lumit Stiks (grekët e vjetër u vinin të vdekurve në gojë një monedhë që t'ia jepnin Karonit si shpërblim për kalimin). Shpirtrat e të vdekurve vinin në Had që të vuanin për krimet që kishin bërë në tokë. Midis atyre që torturoheshin ishin Tantali, Sizifi, Danaidat dhe të gjithë armiqtë e perëndive. Mbretëria e nëntokës qeverisej nga vëllai i Zeusit, Hadi (Plutoni te latinët). Ai rrinte në një fron të artë me gruan e tij Persefonin. Këta dy hyjni ishin të rrethuar me një numër shërbyesish, midis të cilëve duhet të përmendim Erinitë, Gorgonat, Harpitë, Tanatosin (vdekja) dhe tre gjykatësit e papërkulur, Minosi, Eaku dhe Radamanti që gjykonin të vdekurit dhe jepnin vendime të prera. Grekët e vjetër e përfytyronin mbretërinë e Hadit, mbretërinë e shpirtrave të të vdekurve, të errët dhe të tmerrshme, kurse «jetën e përtej varrit» një fatkeqësi. Jo më kot hija e Akilit, të cilën e thirri Odiseu nga mbretëria e nëntokës, thotë se më mirë të jesh argati i fundit në tokë, sesa mbret në mbretërinë e Hadit. Tregimet mbi zbritjen e të vdekurve në mbretërinë e nëntokës ishin përhapur shumë në mesjetë. Përfytyrimet e të vjetërve mbi Hadin u përvetësuan pjesërisht nga krishterimi.

Harmonia, bija e Aresit dhe e Afërditës, gruaja e Kadmit, themeluesit të qytetit të Tebës. Në martesën e tyre erdhën të gjitha perënditë e Olimpit. Si dhuratë Harmonia mori posaçërisht një gjerdan, punuar nga Hefesti. Me këtë dhuratë ishte lidhur një mallkim, sepse ata që e zotëruan përfunduan në mënyrë tragjike. Viktima të këtij gjerdani qenë Erifili, Fegjeu, Alkmeoni, Arsinoja, Kaliroi. Martesa e Harmonisë me Kadmin, e cila filloi me gëzim, dhe të përfundonte me fatkeqësi. Fëmijët e tyre Semela, Inoja, Agava, Leukoteja, Antoneja dhe fëmijët e tyre patën fatkeqësi të ndryshme. Megjithatë, kur ata vdiqën, Harmonia dhe burri i saj u shndërruan në gjarpërinj dhe kaluan në Fushat e Elizeut.

Harpitë, përbindësha me fletë; ato kishin fytyrën e një gruaje dhe trupin e një zhgabe; thonjtë i kishin si kanxhë dhe personifikonin shtrëngatën dhe vdekjen. Ato përhapnin rreth vetes një erë të qelbur dhe prishnin të gjitha ushqimet që preknin. Harpitë torturuan me uri Fineun që shpëtoi vetëm nga Boreadët. Në kuptimin e figurshëm emri harpi do të thotë grua e keqe.

Haruspikët, priftërinj — fallxhorë në Romën e vjetër. Haruspikët shtinin falle me të brendshmet e kafshëve të flijuara (sidomos me mëlçinë), me goditjen e rrufesë dhe me fenomenet e tjera të natyrës. Fallet e haruspikëve romakët i huajtën nga etruskët.

Heba, (Hebea), bija e Zeusit dhe e Herës, ajo ishte personifikimi i rinisë, sidomos i rinisë femërore. Në Olimp ajo së bashku me Ganimedin u shërbente perëndive si kamariere. Në poemat homerike ajo shtie nektar në një gotë të artë, ndihmon Herën të mbrehë qerren e saj, pastron dhe vesh Aresin e plagosur. Kur Herakliu qe pranuar në Olimp për bëmat e tij, Heba u bë gruaja e heroit dhe pati me të dy djem Aleksandrin dhe Aniketin. Te romakët identifikohej me Juventën. Heba paraqitej në trajtën e një vashe të

re me kurorë lulesh dhe me një gotë të artë në dorë.

— **Hefesti,** një nga perënditë e fesë greke. Në fillim Hefesti ishte perëndi e zjarrit, por me zhvillimin e zejtarisë dhe veçanërisht të zejtarisë së farkëtimit të metaleve u bë perëndi — — mbrojtës i farkëtarëve. Ishte biri i Zeusit dhe i Herës. Ai lindi aq i shëmtuar, saqë e ëma, e frikësuar nga shëmtimi i tij, e hodhi nga Olimpi. Ai ra në ishullin e Lemnosit, vrau këmbën dhe mbeti i çalë. Si perëndi e farkëtimit të metaleve ai nderohej më shumë në Athinë, ku zejtaria arriti zhvillimin më të madh në Greqi. Në Athinë kulti i Hefestit ishte aq shumë i lidhur me kultin e Atenës, sa të dy perënditë kishin tempuj dhe festa të përbashkëta. Për kultin e Hefestit ishte karakteristike rendja me stafetë. Djelmoshat i transmetonin njëri tjetrit pishtarë të ndezur. Në Lemnos ai konsiderohej si perëndi që jepte shëndet. Ata që i drejtoheshin perëndisë me lutje besonin se ai i ruante nga çmenduria dhe nga kafshimi i gjarpërinjve. Për t'u hakmarrë kundër s'ëmës që e kishte hedhur nga Olimpi, Hefesti bëri një kolltuk të artë dhe ia dërgoi asaj si dhuratë në Olimp. Por kur Hera u ul në kolltuk, ajo u lidh nga zinxhirë të pathyeshëm dhe u mbërthye pas kolltukut. Asnjë nga perënditë nuk ishte në gjendje ta çlironte atë dhe vetëm atëhere kur Hera premtoi se do ta pranonte në Olimp, Hefesti e çliroi. Sipas Homerit, gruaja e Hefestit ka qenë njëra nga Hiret, Aglaja, kurse sipas Hesiodit ka qenë Afërdita. Legjenda tregon se Hefesti e zuri Afërditën dhe Aresin në një rrjetë, punuar nga ai me mjeshtëri të madhe. Punishtja e tij ndodhej në Olimp. Më vonë tregonin se ajo ndodhej në Lemnos, ose në Etna. Në këtë punishte ai punonte vetëm ose me shokët e tij, ciklopët. Nga kjo punishte gjithmonë dilte një kryevepër. Me kërkesën e Tetidës ai fabrikoi për Akilin një helmetë, një parzmore dhe një mburojë, që ngjallën admirimin dhe frikën e luftëtarëve trojanë; me kërkesën e Afërditës ai farkëtoi armë për Eneun; me urdhër të Zeusit ai bëri rrufenë dhe mburojën e mrekullueshme të Herakliut, që asnjë forcë njerëzore nuk mund ta thyente. Në Romë Hefesti identifikohej me Vullkanin. Hefesti paraqitej si një farkëtar i fuqishëm, me çekiç ose me dara në dorë, me një kësulë konike, i veshur me tunikë zejtari (dorën e djathtë dhe një sup i kishte të zbuluar). Figura e Hefestit si farkëtar i Lemnosit ndeshet mjaft në letërsi.

Hefesti

Hekata, bija e Perseut dhe e Asterisë. Ajo bënte pjesë në gjeneratën e parë të perëndive. Kur fëmijët e Kronit mbretëruan nën pushtetin suprem të Zeusit, Hekata ruajti privilegjet që kishte pasur. Në kohët e para ajo quhej hyjneshë mirëbërëse; ishte mbrojtësja e detarëve, e udhëtarëve, e gjuetarëve, e grave shtatzëna dhe e kopeve. I tillë ishte roli i saj në Delos, Athinë e në disa vende të tjera të Greqisë, ku e identifikonin me Artemidën. Pak nga pak Hekata mori një karakter të dyshimtë dhe të keq. Ajo u bë hyjneshë që sundonte mbi hijet, shpirtrat dhe mbi demonët e këqinj. Me shpirtrat e të vdekurve ajo shkonte në kryqëzimin e rrugëve dhe pranë varreve. Në kryqëzimin e rrugëve vinin figurën e Hekatës me tre trupa e tri kokë (ajo identifikohej me Semelën, Artemidën dhe Persefonin). Në Athinë për nder të Hekatës çdo muaj organizoheshin festa që quheshin hekatezi. Në këto festa njerëzit e pasur shtronin në kryqëzimin e rrugëve një drekë publike, që quhej dreka e Hekatës, e caktuar për të varfërit. Në mesjetë dhe në kohën e re Hekata quhej si mbrojtësja e shejtanëve. Sot Hekata ka shpesh edhe kuptimin poetik të Hënës.

Hekata

Hekatomba, flijim që bëhej në kohën e lashtë, duke therur njëqind dema a kafshë të tjera. Në kuptimin e figurshëm do të thotë fli a therori e madhe, gjakderdhje e madhe, kërdi.

Hekatonkirët, gjigantë me njëqind krahë dhe me pesëdhjetë kokë. Hekatonkirët Koti, Gresi (ose Gigu) dhe Briareu morën anën e Zeusit në luftën që perëndia bëri me titanët. Të mundur, këta të fundit u degdisën në Had dhe këtu ruheshin nga të tre gjigantët. Hekatonkirët ishin bijtë e Uranit dhe të Gjeas dhe personifikonin forcat e nëntokës.

Hektori, hero trojan, biri i Priamit dhe Hekubës, burri i Andromakës dhe babai i Astianaksit. Orakulli kishte parathënë se për sa kohë që ai do të jetonte, mbretëria e Priamit do t'u qëndronte goditjeve të grekëve, prandaj Hektorin e kishin zgjedhur prijës të ushtrisë trojane. Në luftë Hektori tregoi trimëri të madhe. Ai për dhjetë vjet e vonoi shkatërrimin e Trojës, mundi dhe vrau Protesilaun, luftoi me Ajaksin dhe Diomedin, dogji flotën greke dhe më në fund vrau Patroklin. U vra nga Akili. Në lashtësi Hektori ka qenë një model i dhemb-

shurisë bijore dhe bashkëshortore, një shembull i bujarisë dhe i guximit dhe si i tillë ka frymëzuar shumë mjeshtër të artit.

Hekuba, bija e një mbreti të Frigjisë, gruaja e Priamit me të cilin pati shumë fëmijë: Hektorin, Paridin, Poliksenën, Kasandrën, Kreusën etj. Kur ishte shtatzënë për të lindur Paridin, pa një ëndërr të tmerrshme. Asaj iu duk se një flakë rrezikonte ta shkatërronte gjithë Trojën. Ëndrrën e saj Hekuba ia tregoi të shoqit. Ky i fundit shkoi tek orakulli, i cili i tha se Hekuba do të lindte një djalë që do të ishte shkaktari i rrënimit të Trojës. Gjatë luftës së Trojës ajo humbi të gjithë bijtë e saj dhe me sytë e vet pa të vritet Priami plak. Pas rënies së qytetit, Hekuba u bë skllavja e Odiseut. Gjatë udhëtimit për në Greqi ajo qëndroi në Trakë, te mbreti Polimnestër, të cilit ajo që përpara i kishte besuar të birin, Polidorin dhe pasuri të mëdha. Këtu kjo nënë e pafat mori vesh se mbreti i Trakës e kishte mbytur djalin dhe kishte marrë thesarët. E tronditur ajo u fut në pallat, u vërsul kundër vrasësit të pabesë dhe i nxori sytë. Ajo donte ta vriste, por e penguan shërbëtorët e mbretit, të cilët e dëbuan nga pallati dhe e ndoqën në rrugë, duke e gjuajtur me gurë. E xhindosur, Hekuba rendte pas gurëve, i kafshonte dhe u shndërrua në buçe. Ajo kërkonte të hapte gojën për t'u ankuar, por britmat e saj nuk ishin veçse lehje. Pikëllimi i Hekubës që humbi në luftën e përgjakshme pothuajse të gjithë fëmijët dhe burrin e saj i ka tërhequr shumë poetët si Euripidin, Danten etj.

Hela, bija e mbretit të Orkomenit, Atamant. E torturuar nga njerka e saj, ajo së bashku me të vëllanë Friksin, shpëtoi duke fluturuar mbi dashin magjik. Por rrugës ajo ra në ujërat e ngushticës, që mori emrin e saj (në antikitet quhej Helespont, Dardanelet e sotme). Vëllai i saj arriti në Kolkidë pa pësuar ndonjë të keqe.

Helena, gruaja e Menelaut, një nga heroinat më kryesore të «Iliadës» dhe të ciklit trojan. Ashtu si Klitemnestra, Kastori dhe Poluksi, ajo kishte lindur nga një vezë që kishte përftuar Leda, gruaja e Tindarit. Që e vogël Helena ishte e dëgjuar për bukurinë e saj. Një ditë, kur po kërcente në tempullin e Artemidës, atë e rrëmbeu Teseu që e çoi në Atikë. Helena u çlirua nga vëllezërit e saj, Kastori dhe Poluksi, të cilët e sollën në Spartë. Atë e kërkuan për grua shumë heronj grekë si Odiseu, Menelau, Ajaksi, Diomedi etj, por Tindari nuk vendoste kujt t'ia jepte. Ai kishte frikë se heronjtë e tjerë, nga smira, do të fillonin luftën kundër dhëndrit të lumtur. Më në fund Odiseu dinak e këshilloi Tindarin që Helena ta zgjidhte vetë burrin e saj, kurse të gjithë pretenduesit e tjerë të jepnin betimin se nuk do të mbanin mëri kundër burrit të saj dhe se do ta ndihmonin atë për çdo gjë. Kur Paridi e rrëmbeu Helenën dhe e çoi në Trojë, Menelau thirri në ndihmë të gjithë heronjtë grekë dhe ata organizuan fushatën kundër Trojës (Lufta e Trojës). Pas vdekjes së Paridit Helena u martua

me vëllanë e tij Deifobin, por shpejt e tradhtoi atë dhe gjatë plaçkitjes së qytetit ajo atë ia dorëzoi Menelaut, i cili e vrau. Në inat e sipër Menelau donte të vriste edhe Helenën, por e ndali Agamemnoni, kurse hyjnesha Afërditë zgjoi përsëri në zemrën e Menelaut dashurinë për Helenën. Më në fund burrë e grua u pajtuan dhe që të dy u kthyen në Spartë. Pas vdekjes së Menelaut, Helena e dëbuar nga Sparta, vajti në Rod, ku e vranë. Një legjendë tjetër thotë se Tetida e ngjalli Helenën përkohësisht dhe ajo u vendos në ishullin e Leukës, këtu ajo u martua me Akilin, i cili edhe ky u ngjall përkohësisht nga Tetida. Me Akilin ajo lindi një djalë, Euforionin. Miti mbi Helenën ka frymëzuar shumë shkrimtarë të vjetër dhe të rinj (tragjedia e Sofokliut dhe e Euripidit «Helena»; Gëtja në pjesën e dytë të «Faustit» e bën Helenën grua të Faustit etj). Ky mit është pasqyruar edhe në krijimtarinë e piktorëve e të kompozitorëve të ndryshëm.

Heleni, (Eleni), biri i Priamit dhe i Hekubës, vëlla binjak i Kasandrës, nga e cila mësoi artin e profecisë. Heleni luftoi krah për krah me të vëllanë Hektorin kundër grekëve; po kur Priami ia pati refuzuar Helenën, ai iku dhe u vendos në malin Ida, ku ra rob në duart e Odiseut. Ai e tradhtoi vendin e tij dhe u zbuloi grekëve shumë sekrete të domosdoshme për fitoren e tyre (ai i paralajmëroi grekët se Troja do të pushtohej vetëm me ndihmën e Filoktetit dhe të Neoptolemit). Pas rënies së Trojës, ai u bë këshilltari dhe profeti i Neoptolemit, i cili, duke vdekur i vrarë nga Oresti, i la mbretërinë e Epirit dhe Andromakën.

Heliadat, bijat e Heliosit dhe të nimfës Klimenë, motrat e Fetonit. Zakonisht ato janë tri: Fetuza, Lampecia dhe Feba. Kur Fetoni u vra nga Zeusi, ato qanë mbi trupin e tij gjatë katër muajve, në buzë të lumit Eridan. Nga dhembshuria, perënditë i shndërruan ato në plepa, gjethet e të cilëve gjithnjë bëjnë zhurmë. Nga lotët e tyre që binin në ujin e ftohtë të Eridanit u krijuan inxhitë dhe qelibari. Lotët e tyre u bënë proverbialë për të treguar thesarë të çmueshëm.

Helika 1. Bija e Likaonit. Atë e dashuronte Zeusi dhe Hera nga xhelozia e shndërroi në ari. Zeusi e çoi Helikën në qiell dhe së bashku me Kalistojën ajo formoi yjësinë e Arushës së Madhe. 2. Nimfë që kishte për burrë Enopionin.

Helikoni, vargmal i dëgjuar në Beoti, jo larg gjirit të Korintit. Sipas përfytyrimeve të grekëve, ishte banesa e privilegjuar e Apolonit dhe e shoqëruesve të tij — muzave, prandaj ato quhen nganjëherë sundimtare të Helikonit. Në kuptimin e figurshëm Helikon do të thotë vendi i frymëzimit poetik.

Heliosi, biri i Hiperionit dhe i Teisë, vëllai i Eojës dhe i Selenës, është personifikimi hyjnor i Diellit, i nxehtësisë dhe i dritës diellore. Identifikohet shpesh me Apolonin, megjithatë ai nuk futej në numrin e perëndive të mëdha grekë. Heliosi është shërbëtori i Zeusit dhe bën çdo ditë, i hipur në një qerre të artë, një udhëtim përmes qiejve. Në mbrëmje ai çlodhej

në perëndim. Ka një bukuri plot shkëlqim, në ballë mban një kurorë me rreze të arta. Heliosi ishte e vetmja perëndi që me një vështrim të vetëm zotëronte të gjithë sipërfaqen e tokës dhe njoftonte Olimpin për çdo gjë që ndodhte. Kështu, sipas legjendës, ai lajmëroi Hefestin se Afërdita takohej me Aresin, i tregoi Demetrës se Persefonin e kishte rrëmbyer Hadi. Ai na del gjithashtu edhe në legjendën e Odiseut. Kur shokët e heroit vajtën në ishullin e Tenakrisë (Sicili) dhe të uritur therën disa dema nga kopeja e Heliosit, ai lajmëroi Zeusin, i cili i goditi ata me rrufenë e tij. Në art Heliosi paraqitej hipur në qerre, me rrezen ose me diskun e diellit në kokë.

Heliosi

Hemera, bija e Natës dhe e Erebit, personifikim i ditës. Konsiderohej si bashkudhëtarja e Heliosit. Te romakët quhej Dies.

—**Hera,** bija e Kronit dhe e Reas. U rrit nga Oqeani dhe Tetida dhe u martua me Zeusin, të cilin e kishte edhe vëlla. Ajo është hyjnesha e martesës së ligjshme, e dashurisë bashkëshortore dhe mbrojtësja e nënave shtatzëna. Për nder të saj çdo vit organizoheshin festa, në të cilat rikujtohej martesa e saj hyjnore. Statujën e saj, të zbukuruar me një veshje, e mbanin të fejuarit e rinj, të cilët e vendosnin në një qerre që tërhiqej nga qetë dhe e çonin në tempull ku ishte përgatitur shtrati i saj martesor. Riti, që

përsëriste si në një mister bashkimin e saj mistik me Zeusin, kishte për qëllim të gjallëronte forcën mbarëse të çiftit hyjnor dhe, përmes kësaj, atë të natyrës (në bashkimin e Zeusit me Herën personifikohej bashkimi i diellit me shiun që mbarste tokën). Ajo ishte gruaja që nuk kishte njohur veçse dashurinë e ligjshme dhe këtë ajo ua kërkonte edhe atyre që ishin nën mbrojtjen e saj. Shkaku kryesor i grindjeve të saj me të shoqin ishte pabesia e tij. Kështu, për t'u hakmarrë, ajo ndoqi pa pushim fëmijët që Zeusi i pati më të vdekshmet: Evropën, Iojën, Dionisin, Herakliun, pa përmendur edhe të tjerët që qenë viktima të xhelozisë dhe të zemërimit të saj. Njëherë Hera, në marrëveshje me Atenën dhe Poseidonin, mendoi ta lidhte të shoqin prej flokësh në një unazë të ngulur në re. Megjithatë, bashkëshortët idhnakë shpesh pajtoheshin për një farë kohe.

Hera

Zeusi mundi kështu të bëhej babai i katër fëmijëve të ligjshëm: Aresit, Hebës, Hefestit dhe Ilitisë. Hera ndërhynte edhe në punët e të vdekshmëve. Kështu në luftën e Trojës ajo përkrahte grekët, që të hakmerrej kundër Paridit që e kishte ofenduar se kishte pëlqyer më shumë Afërditën. Në mitet mbi Herën dhe grindjet e saj me Zeusin është pasqyruar edhe gjendja e gruas në Greqi. Ashtu si gruaja greke që ndodhej nën sundimin e burrit, ashtu edhe Hera i nënshtrohej burrit të saj, Zeusit. Asaj i kishin kushtuar shegën, qyqen, palloin, sorrën. Ajo kishte tempuj në shumë qytete të Greqisë. Në Romë gruaja e Jupiter-Zeusit quhej Junonë. Kjo e fundit nuk duhet ngatërruar me Junonat, shpirtrat e mirë. Në art Hera paraqitej si një grua e gjatë dhe e bukur, me pamje madhështore, me kurorë ose diademë.

Heraklidët, stërnipërit e shumtë të Herakliut nga fisi i dorëve, të cilët para dhe pas Luftës së Trojës u dyndën në Peloponez ku pushtuan Argosin, Meseninë dhe Lakoninë, si trashëgimi të stërgjyshit të tyre të parë, Herakliut.

—**Herakliu** (lat. Herkules), një nga heronjtë më të dëgjuar të mitologjisë greke. Ishte biri i Zeusit dhe i Alkmenës. Perëndia supreme e krijoi atë në mungesë të Amfitrionit, burrit të ligjshëm të Alkmenës. Në krye të nëntë muajve Hera xheloze e nxiti Zeusin të deklaronte se cilido stërnip i Perseut, që do të lindte i pari, do të kishte një pushtet të madh mbi njerëzit. Pastaj hyjnesha shkoi në Mike-

në dhe i lejoi Nikipës, gruas së Stenelit, edhe ky stërnip i Perseut, të lindte një djalë, Euristeun, para se Alkmena të lindte Herakliun. Kështu Herakliu i humbi të drejtat e tij dhe Hera vazhdoi veprën e saj të hakmarrjes. Ajo dërgoi në djepin e Herakliut të porsalindur dy gjarpërinj, por ndërsa Ifikli, vëllai i Herakliut dhe biri i Amfitrionit, iku i frikësuar, heroi i ardhshëm arriti t'i mbyste ata me duart e veta. Herakliu pati shumë edukatorë të zotë. Ai mësoi nga Amfitrioni artin për të ngarë qerren, nga Euriti mësoi qitjen me hark, Lini i mësoi muzikën dhe t'i binte lirës, centauri Kiron i mësoi shkencën. Por muzikën ai nuk e kishte me qejf. Njëherë, në kohën e mësimit, Lini donte të dënonte Herakliun për përtaci, por heroi e theu lirën, duke e përplasur mbi kokën e mësuesit, i cili vdiq në vend. Duke patur frikë nga forca e madhe e djaloshit, Amfitrioni e dërgoi të ruante kopetë në Citeron dhe aty ai filloi vargun e bëmave të tij, duke vrarë luanin e Citeronit, që shkretonte mbretërinë e t'atit. Në Tebë ai vrau mbretin e Orkomenit, Eriginin, që i kishte ngarkuar tebanët me një haraç të madh. Për këtë bëmë mbreti i Tebës, Kreonti, i dha për grua vajzën e vet, Megarën. Por Hera, që e urrente birin e Zeusit, e çmendi Herakliun, i cili në krizë e sipër vrau fëmijët e tij dhe dy fëmijët e Ifiklit. Kur erdhi në vete, ai sipas porosisë së orakullit të Delfit, e la Tebën dhe shkoi në Tirint, te mbreti Euriste, me urdhër të të cilit ai kreu dymbëdhjetë bëma heroizmi. 1. Mbyti me duart e veta luanin e Nemeut dhe i mori atij lëkurën. Këtë lëkurë, që asnjë shtizë nuk e shponte, ai e veshi duke e lëshuar si mantel mbi shpatullat e tij të fuqishme. 2. Vrau hidrën e Lernit, një përbindësh që shkretonte vendin e Lernit në Argos. 3. Kapi të gjallë derrin e Erimantit, duke e futur në një rrjetë. 4. Zuri drerin e Cireneut dhe ia solli të gjallë Euristeut. 5. Shfarosi zogjtë e përbindshëm të Stimfalit me thonj, sqepa dhe pendë bakri, të cilët përhapnin frikën në liqenin e Stimfalit në Argolidë. 6. Pastroi hauret e Avgjisë. 7. Zuri demin e Kretës që villte flakë dhe shkatërronte të mbjellat e ishullit. 8. Mori kuajt e Diomedit në Trakë. 9. Mori brezin magjik të mbretëreshës së amazonave Hipolitë. 10 Rrëmben lopët e gjigantit Gerion. 11. Mori mollët e arta nga Hesperidet. 12. Zbriti në Had, ku mundi Cerberin, dhe të lidhur ia solli Euristeut. Ky i fundit u frikësua aq shumë, saqë e detyroi Herakliun ta çonte përsëri në Had. Vitet e fundit të jetës së tij nuk qenë

Herakliu dhe luani i Nemeut

aq të lavdishme. Herakliu u dashurua pas Dejanirës, që duhej të martohej me Akeloun. Pasi e mundi këtë kundërshtar, ai e mori Dejanirën për grua dhe të dy së bashku u nisën për në Tirint. Rrugës iu doli një lumë me shumë ujë. Aty ndodhej centauri Nesi, i cili mori përsipër ta çonte Dejanirën në bregun tjetër të lumit. Por Nesi i pabesë u përpoq ta rrëmbente vajzën. I zemëruar nga kjo pabesi, Herakliu lëshoi një shigjetë që e plagosi për vdekje centaurin, i cili, para se të vdiste, i dha Dejanirës tunikën e vet të lyer me gjak, si një hajmali që ishte e aftë të përtërinte dashurinë e Herakliut. Disa vjet më vonë Dejanira e përdori këtë dhuratë, sepse Herakliu u dashurua pas Jolës, vajzës së Euritit, që e kishte mësuar heroin të përdorte harkun. Euriti ia kishte premtuar vajzën atij që do të fitonte në dyluftim me të. Kur u mund nga Herakliu, mbreti nuk donte ta mbante premtimin. Atëhere heroi e vrau djalin e Eurit, Ifilin. Për të larë këtë vrasje, ai shërbeu tre vjet si skllav te mbretëresha e Lidisë, Omfala, e cila e detyroi Herakliun të përmbushte të gjitha tekat e saj. Pasi u çlirua nga ky skllavërim Herakliu u kthye përsëri te Jola. Për t'i kujtuar dashurinë e parë, Dejanira i dërgoi atëhere atij tunikën e Nesit të lyer me gjak, që e helmatisi Herakliun, duke i shkaktuar tortura të pabesueshme dhe heroi u hodh në zjarr. Zeusi e bëri atë të pavdekshëm dhe e mori në Olimp, ku ai u martua me Hebën. Në figurën e Herakliut të tërheqin, guximi dhe lufta e tij kundër perëndive. Heroi u fut në dyluftim me Hadin, Anteun, luftoi me forcat e tmerrshme të natyrës, me armiqtë e njerëzimit, me përbindëshat që shkatërronin frytet e punës paqësore dhe shfarosnin popullsinë, luftoi me banditët e djallëzuar dhe me viganët e këqinj. Por Herakliu nuk ndeshet vetëm te grekët. Heronj të tillë ne njohim shumë. Midis tyre duhet të përmendim sidomos Gilgameshin e Babilonisë dhe Melkartin e Fenikisë, mitet e të cilëve ushtruan një ndikim në mitet mbi Herakliun. Edhe këta heronj udhëtonin nëpër botë, kryenin bëma të mëdha dhe vuanin ashtu si Herakliu. Në art Herakliu është paraqitur si një fëmijë, duke mbytur gjarpërinjtë; por më shpesh paraqitet si një burrë i pjekur me muskulaturë të fuqishme, i cili çlodhet pas një heroizmi. Mitet mbi Herakliun janë përdorur nga Sofokliu («Filokteti») dhe nga Euripidi («Herakliu i tërbuar» dhe «Heraklidët»).

Hermafroditi. Siç e tregon emri i tij, Hermafroditi ishte bir i Hermesit dhe i Afërditës, me një bukuri të rrallë. Një ditë, kur ishte duke u larë në Halikarnas (Azi e Vogël) në burimin e Salmakidës, ngjalli dashurinë e zjarrtë të nimfës me të njëjtin emër, e cila duke mos mundur ta përqafonte, u kërkoi perëndive që të bashkonin trupat e tyre në një të vetëm.

Herme, statuja të perëndisë Hermes, buste të Hermesit që vieshin në rrugët e mëdha dhe që shërbenin për të caktuar kufirin e arave, ose për të orientuar udhëtarët që kishin humbur

rrugën. Këto statuje, të quajtura herme, vendoseshin gjithashtu në mes të kryqëzimit të rrugëve dhe kishin aq fytyra sa kishte edhe rrugë që takoheshin në atë vend.

Hermesi, një nga perënditë më të vjetra të Greqisë, biri i Zeusit dhe i Plejadës. Në fillim ishte perëndi — mbrojtës i natyrës, më vonë u bë perëndi e kopeve, mbrojtës i barinjve. Nganjëherë atë e paraqitnin me një dash në dorë. Në epokën homerike Hermesi ishte para së gjithash lajmëtari i perëndive, që përmbushte porositë e ndryshme të Zeusit, ishte gjithashtu përcjellësi i shpirtrave të të vdekurve në mbretërinë e nëntokës. Hermesi quhej si mbrojtësi i udhëtarëve. Me zhvillimin e tregtisë ai u bë perëndi — — mbrojtëse e tregtisë dhe, për pasojë, e njerëzve të shkathët, të gënjeshtarëve, madje dhe të vjedhësve. Përveç kësaj, Hermesi

Hermesi

ishte perëndi e djalërisë, e atletëve dhe e garave gjimnastikore; statujat e tij viheshin në palestrat dhe në gjimnazet, institucione, në të cilat mësonin luftimin, mundjen me grusht, hedhjen e diskut, vrapimin, kërcimin etj. Me zhvillimin e jetës së polisit, Hermesi u bë perëndia e oratorëve. Pas pushtimit të shtetit persian nga Aleksandri i Maqedonisë (fundi i shekullit IV, fillimi i shek. III para e.s.), kur në Azi dhe Egjipt lindën shtete greke, Hermesi identifikohet me perëndinë egjiptiane të shkencës e të magjisë, Totin, dhe u bë gjithashtu perëndi e magjisë dhe e astrologjisë (dmth. i fallit me yje). Nga emri Hermes (mbrojtës i magjisë) rrjedh fjala e sotme hermetike. Romakët huajtën kultin e Hermesit dhe e adhuronin me emrin Mërkur. Me zgjerimin e tregtisë në Romë, Mërkuri mori një rëndësi të madhe.

Të gjitha rrugët tregtare të Romës kishin statujat e Mërkurit. Me anë të riteve, ata besonin të siguronin përkrahjen e hyjnisë, që ishte aq e nevojshme për mbarëvajtjen e tregtisë së tyre. Hermesin e paraqitnin si një djalosh të shpejtë me fletë, sepse ai ishte lajmëtari i perëndive. Në dorën e djathtë ai mbante kaducenë, emblemën e një ambasadori të plotfuqishëm dhe të një këshilltari, në dorën e majtë mbante një qese, simbol i perëndisë që mbronte tregtarët dhe vjedhësit. Si përcjellës i shpirtrave, ai paraqitej shpesh dhe në varre. Veprat antike të artit me paraqitje të Hermesit janë të dëgjuara. Paraqitjes së Hermesit në kohën e re iu

shtuan emblemat e bankave, të firmave tregtare e të shërbimit lundrues. Në poezinë e sotme fjala Hermes (Mërkur) shpesh shërben si sinonim i fjalës lajmëtar, kasnec.

Hermiona, bija e Menelaut dhe Helenës. Në «Odise» është gruaja e Neoptolemit. Sipas poetëve tragjikë, ajo, para Luftës së Trojës, ishte e fejuara e Orestit, por pastaj Menelau e martoi me Neoptolemin, si shpërblim për ndihmën që dha në pushtimin e qytetit. E mbetur pa fëmijë dhe xheloze për Andromakën, që kishte marrëdhënie me burrin e saj, Hermiona në fillim u përpoq të çlirohej nga ai, pastaj i kërkoi ndihmë Orestit, i cili vrau Neoptolemin dhe u martua me të. Është personazh i rëndësishëm në tragjedinë «Andromaka» të Euripidit dhe të Rasinit.

Heroi, në mitologji quhej çdo njeri i shquar, që kishte ushtruar mbi njerëzit dhe mbi ngjarjet një ndikim të madh, duke merituar prej tyre një adhurim dhe një kult të veçantë. Poezia epike «Iliada» qe e para që krijoi idenë e heroit. Këta heronj ndryshojnë mjaft nga njerëzit edhe nga origjina e tyre. Të shumtën e herëve ata kanë lindur nga bashkimi i perëndive me të vdekshmit, dhe ndihmoheshin nga ato gjatë jetës së tyre. Te Hesiodi heroi është qenie mitike e mirëbërëse, që jetonte në ishujt e lumtur, nën drejtimin e Kronit. Me kalimin e kohës titullin e heroit ua jepnin gjithashtu njerëzve të dëgjuar, që ngriheshin në rradhët e perëndive, qoftë nga traditat poetike, qoftë edhe nëpërmjet një dekreti formal, si Miltiadit, Leonidës, Brasidës, legjendarëve si Likurgu, filozofëve si Anaksagora etj. Heronjve u ngrinin një kult të vërtetë, sepse sipas besimeve të grekëve, heronjtë, të bashkuar pas vdekjes në Ishujt e Lumtur ose në Fushat e Elizeut, vazhdonin të interesoheshin për fatin e njerëzve e të qyteteve. Heronjtë i quanin ndërmjetës midis perëndive e njerëzve dhe si mbrojtës të tyre, u bënin flijime dhe për ta organizonin festa. Disa heronj, si p.sh. Akili, ishin objekt kulti në shumë vende të Greqisë. Çdo qytet i bënte një kult publik heroit të tij eponim. Disa familje fisnike pretendonin se e kishin origjinën e tyre nga heronjtë legjendarë. P.sh. Cezari quante stërgjysh të tij Eneun dhe për pasojë edhe Afërditën, Mark Antoni-Herakliun etj. Heronjtë paraqiten në një numër shumë të madh vazosh.

Heroja, priftëreshë e Afërditës në Sest (Shih: *Leandri*).

Hersa Shih: *Kekropi.*

Hesiona, vajza e Laomedontit, mbretit të Trojës. Sipas legjendës, Herakliu, kur erdhi në Trojë, pa në bregdet një vajzë të bukur, lidhur në një shkëmb. Ajo ishte Hesiona. I ati e kishte lidhur që ta hante një përbindësh deti. Këtë përbindësh e kishin dërguar Poseidoni dhe Apoloni për të dënuar mbretin që nuk kishte pranuar t'u jepte atyre hakun për ndërtimin e mureve, madje mbreti i kishte kërcënuar se do t'u priste veshin, në qoftë se ata do të kërkonin pagën. Përbindëshi shkretonte të gjitha rrethinat e Trojës. Sipas orakullit, vetëm duke

flijuar të bijën mund ta shpëtonte Laomedonti vendin. Kundër dëshirës, ai u detyrua ta lidhte vajzën e re në shkëmb. Herakliu e vrau përbindëshin dhe shpëtoi vajzën. Laomedonti i kishte premtuar heroit si shpërblim kuajt e tij dhe vajzën, por ai nuk donte ta mbante fjalën. Atëhere Herakliu plaçkiti vendin, vrau Laomedontin, rrëmbeu Hesionën dhe ia dha për grua Telamonit. Për ta kërkuar Priami dërgoi djalin e vet, Paridin, i cili, për hakmarrje, rrëmbeu Helenën. Kështu Hesiona qe sipas legjendës, në mënyrë të tërthortë, shkaku i Luftës së Trojës.

Hesperi, (Vesper te romakët), sundimtar mitik i tokave të skajit perëndimor, të cilin banorët e donin për dashamirësinë dhe drejtësinë e tij. Ishte babai (ose vëllai) i Atlasit. Njëherë, kur kishte hipur mbi shpatullat e Atlasit për të parë nga afër yjet, u godit nga një stuhi dhe u zhduk pa lënë gjurmë në pjesët e trupit të vetë Atlasit. Në kujtim të tij i qe dhënë emri yllit të mbrëmjes, që u lajmëronte njerëzve kohën e prehjes (planeti i Venerës). Si yll që zhduket i fundit në mëngjes, u quajt nga dijetarët e Aleksandrisë Fosfor (te romakët Lucifer prurësi i dritës). Të vjetrit për një kohë të gjatë nuk dinin që ylli i mëngjesit dhe ylli i mbrëmjes në të vërtetë ishin i njëjti trup, planeti i Venerës. Figura e Hesperit takohet shpesh në poezi.

Hesperida, nimfë; nëna e Hesperidave.

Hesperidat, bijat e Hesperit (sipas një varianti tjetër, të Atlasit dhe të nimfës Hesperidë). Ato jetonin në skajin perëndimor të tokës, në një kopësht të bukur plot me mollë të arta. Ky kopësht ruhej nga dragoi me shtatë kokë, Ladoni. Sipas traditës që ishte më e përhapur, Herakliu arriti ta vrasë dragoin, mori mollët e mrekullueshme dhe ia çoi Euristeut (bëma e njëmbëdhjetë e heroit). Sipas versioneve të tjera, ai i mori mollët nga duart e Atlasit, që kishte shkuar të mblidhte pemët e arta gjatë kohës që Herakliu mbante botën mbi shpatullat e veta.

Këto skena të ndryshme kanë frymëzuar shpesh piktorët e vjetër. Tregojnë gjithashtu se pas Hesperidave u dashurua mbreti i Egjiptit, Busiridi, i cili dërgoi piratët që t'i rrëmbenin, por këta të fundit u kapën dhe u vranë nga Herakliu. Legjendat tregojnë se Hera i bëri dhuratë Zeusit ditën e martesës mollët e Hesperidave; me këto mollë hyjnesha e grindjes, Erida, shkaktoi zënkën midis Herës, Afërditës dhe Atenës, kurse Melanipi me këto mollë mundi Atalantën.

Hestia, hyjnesha e vatrës, bija e Kronit dhe e Reas. Atë e kërkoi për grua Poseidoni, pastaj Apoloni, por ajo mbeti virgjëreshë. Ajo ishte personifikim i vatrës shtëpiake dhe i flakës së shenjtë, që rri ndezur pa pushim në banesat dhe në tempujt. Hestia adhurohej si mbrojtësja e familjeve, e qyteteve dhe e kolonive. Grekët, kur donin të themelonin një koloni, merrnin nga metropoli zjarrin e Hestias për të ndezur vatrën e atdheut të ri. Simboli i saj ishte flaka.

Më vonë atë e paraqitnin në këmbë, me një pozë madhështore, me një pishtar dhe me një skeptër në dorë dhe me një vel mbi supet. Në Romë ajo identifikohej me hyjneshën e vatrës së shtëpisë, Vestën.

Hiadat (gr. që sjellin shi), nimfa, motrat e Plejadave dhe vajzat e Atlasit dhe të Plejonës. Tradita më e përhapur bën fjalë për shtatë Hiada. Ato kishin ushqyer dhe mbrojtur Dionisin. Për këtë Zeusi i shpërbleu duke i vendosur midis yjësive të qiellit. Sipas një tradite të vjetër, Hiadat u dëshpëruan aq shumë për vdekjen e vëllait të tyre Hias, i vrarë në Libi nga një kafshë e egër, saqë e mallëngjyen Zeusin me qarjet e tyre. Për t'i ngushëlluar dhe për të pushuar lotët e tyre, perëndia i shndërroi në yje. Por ato nuk pushuan së derdhuri lot dhe që këtej doli edhe emri i tyre Hiada (që sjellin shi). Shfaqja e tyre kur lind ose perëndon dielli lajmëron shiun.

Hiasi (Hiadi), vëllai i Hiadave. Sipas mitit, ai u vra në gjueti nga një luan, ose nga një drer, ose nga kafshimi i një gjarpri.

Hiasinti, biri i Amiklit, miku i Apolonit, i cili e vrau padashje me një të goditur të diskut. Nga gjaku i Hiasintit doli një lule, zymbyli.

Hidra e Lernit, gjarpër me shumë kokë. Hidra e Lernit kishte trupin e një qeni dhe nëntë kokë gjarpëri. Vetëm njëra nga kokët e saj ishte e pavdekshme. Herakliu, që u dërgua nga Euristeu për të vrarë hidrën, kreu atëherë bëmën e tij të dytë. Heroi preu në fillim një kokë, po menjëherë dy të tjera dolën në vend të saj. Herakliu dogji kokët e hidrës, preu atë që ishte e pavdekshme dhe e vuri përposhtë një shkëmbi të rëndë, pastaj ngjeu shigjetat e tij në gjakun e përbindëshit, me qëllim që ta bënte plagën e tyre të vdekshme.

Hierodulët (nga greq. hieros- i shenjtë dhe dulos - skllav), skllevër që shërbenin në tempuj, veçanërisht në tempullin e Afërditës. Burrat kujdeseshin për flijimet dhe blatimet, kurse gratë kujdeseshin për zbukurimin e faltores, për vallëzimet dhe nganjëherë merreshin me prostitucion, kurse të ardhurat kalonin në favor të faltores.

Hija, në mitologjinë popullore shqiptare është qenie fantastike e përfytyruar si një fantazmë e ëndrrave të frikshme. Nganjëherë ajo ishte një zanë me skufje të artë, zbukuruar me gurë të çmuar. Sipas besimit të lashtë, në qoftë se ndonjeri mund të prekte skufjen e saj, atëherë ai bëhej burri më i pasur dhe më i fortë. Por më shpesh ajo ishte hija e ligë. Gjon Buzuku e përmend Hijen si frymën e shpirtrave të të vdekurve.

Hilaira, bija e Leukipit, e fejuara e Linkeut. Shih: *Dioskurët.*

Hili (Hiliasi), hero që në legjendat përmendet si shok i pandarë i Herakliut. Ky i fundit e mori atë me vete në fushatën e Argonautëve. Kur anija «Argo» arriti në Mizi (Azi e Vogël) luftëtarët u shtruan të hanë drekë. Hili u ngarkua të shkonte për të kërkuar ujë në një burim, por nuk u duk më. Nimfat e burimit, të dashuruara pas djaloshit të bukur, e kishin rrë-

mbyer dhe e kishin futur në fund të burimit. Herakliu nuk la vend pa kërkuar, por më kot. Gjatë shekujve banorët e vendit vazhdonin ta thërrisnin Hilin, sidomos në përvjetorin e zhdukjes së tij. Miti është kënduar nga poetët e antikitetit (Virgjili, Ovidi) dhe të kohës së re.

Hili, biri i Herakliut, qe martuar me Jolën.

Himeneu, perëndi e martesës te grekët, biri i Apolonit. Ai ishte personifikim i këngëve martesore, ose i këngës së Himeneut. Për këtë personazh tregojnë shumë legjenda. Thoshin se ishte një poet i kohëve heroike: tregojnë se pas vdekjes ai u ngjall nga Asklepi. Sipas legjendës së Atikës, Himeneu kishte qenë një djalosh me një bukuri të hollë. I dashuruar pas një vajze të bukur, ai ishte shndërruar në një grua dhe e kishte ndjekur atë në Eleusin (lagje e Athinës) në kohën e festës së Demetrës.

Pelegrinët u sulmuan nga hajdutët. Himeneu i mbrojti me trimëri shokët e vet, vrau shumë agresorë dhe i çoi vajzat në Athinë, ku ai u martua me atë që dashuronte. E paraqisnin si një djalosh me një pishtar martesor, me fyell dhe me kurorë trëndafilash. Kori i vajzave e thërriste Himeneun gjatë dasmës, duke e lutur që të bekonte martesën e të rinjve e t'u dërgonte gëzim në jetën e tyre.

Himera, përbindësh përrallor, që lindi nga bashkimi i Ekidnës me Tifonin. Ajo kishte kokën e një luani ose atë të një dhie dhe bishtin e një dragoi. E rritur nga mbreti i Karisë (Azi e Vogël), Amisadori, ajo u kallte lemerinë banorëve të vendeve përreth, duke vjellur flakë e duke shqyer cilindo që kishte fatkeqësinë të dukej në rrugën e saj. I frikësuar se përbindëshi mund të sulmonte edhe detarët e tij, mbreti i Likisë iu lut Belerofontit që ta çlironte nga një fatkeqësi e tillë. Ky i fundit, hipur në kalin Pegas, e shpoi Himerën me shigjeta dhe e vrau përbindëshin në malin Krag. Ndoshta Himera ishte personifikim i malit që nxjerr zjarr (Krag — vullkan i shuar). Në kuptimin e figurshëm Himera do të thotë fantazi boshe, ëndërr e parealizueshme.

Hiperboreanët, popull përrallor, që, sipas Homerit, banonte në skajin verior, matanë anës së ftohtë të Veriut. Sipas Hesiodit, ishin popull i parapëlqyer i Apolonit, i cili i vizitonte ata shpesh, sepse kishte banuar aty një kohë të gjatë, fill pas lindjes së tij në Delos dhe para se të kalonte në Delf. Me forcimin e luftës klasore dhe me rritjen e pabarazisë në shoqërinë antike, miti mbi Hiperboreanët mori tipare të reja: skaji i Hiperboreanëve konsiderohej «vendi i të lumturve».

Hiperioni, titan, biri i Uranit dhe i Gjeas; u bashkua me të motrën, me të cilin lindi Heliosin, Selenën dhe Eojën.

Hipermnestra 1. Njëra nga të pesëdhjetë Danaidat, e vetmja që nuk e vrau burrin e vet, Linkeun. 2. Nëna e Amfiaraut.

Hipnosi, perëndia e gjumit, biri i Natës, vëlla binjak i Tanatosit (i vdekjes). Ai qetë-qetë fluturonte me fletët e tij nëpër tokë e nëpër det, me koka lulëkuqe në duar dhe derdhte nga briri një pije që të vinte në gjumë. Ai prekte me skeptrin e tij të çuditshëm sytë e njerëzve dhe i zhyste ata në një gjumë të ëmbël, duke u dërguar ëndrra të bukura. Hipnosi ishte aq i fuqishëm, saqë atë nuk mund ta kundërshtonin as të vdekshmit, as edhe perënditë. Atë e paraqitnin si një djalosh me fletë (e paraqitnin gjithashtu në trajtën e një djali që është duke fjetur, krahun mbështetur në një llambë të përmbysur). Atributi i tij ishte koka e lulëkuqes dhe një bri i vogël. Nga emri Hipnos rrjedh fjala hipnozë.

Hipodamia 1. Bija e mbretit të Elidës, Enomait, të cilin orakulli e kishte paralajmëruar se ai do të vdiste, në qoftë se do ta martonte Hipodaminë. I frikësuar, mbreti shpalli se vajzën do ta merrte ai që do ia kalonte atij në garën e vrapimit me qerre; ai që e humbiste garën e paguante me jetën e vet. Trembëdhjetë konkurrentë qenë mundur dhe masakruar nga Enomai. Por i katërmbëdhjeti Pelopi, e fitoi garën, sepse ky i fundit e bleu karrocierin e Enomait, Mirtilin, i cili prishi rrotën e qerres së zotnisë së vet. Pelopi u martua me Hipodaminë me të cilën lindi fëmijë të shumtë e të dëgjuar, të tillë si Atreu, Piteu, Alkatoi, Plisteni, Tiesti. 2. Vajzë, në dasmën e së cilës filloi beteja e lapitëve me centaurët.

Hipokampi, kalë deti.

Hipokrena (gr. burimi i kalit), burim që sipas traditës doli në majën e malit Helikon (Beoti) nga goditja e thundrës së kalit Pegaz. Ishte shumë i dashur për muzat, të cilat dëfrenin duke vallëzuar rreth tij. Për grekët dhe romakët u bë simbol i frymëzimit poetik.

Hipolita, mbretëreshë e amazonave, bija e Aresit. Ajo kishte marrë nga i ati si shenjë të pushtetit të saj mbretëror një brez të mrekullueshëm, i cili ngjalli lakminë e Admetës, bijës së Euristeut. Ky i fundit urdhëroi Herakliun që ta merrte dhe t'ia sillte asaj. Heroi e vrau Hipolitën dhe ia rrëmbeu brezin. Sipas një legjende tjetër, Hipolita lindi Hipolitin, pas të cilit u dashurua Fedra.

Hipoliti, biri i Tezeut dhe i mbretëreshës së amazonave, Antiopës (sipas një varianti i Hipolitës). Sapo lindi, gjyshja e tij Etra e çoi në Trezenë, kurse i ati u martua pas ca kohe me Fedrën. Më vonë, kjo e fundit ndjeu për thjeshtrin e saj një dashuri të zjarrtë. Hipoliti e refuzoi këtë dashuri. Fedra, nga frika se mos ai i tregonte Tezeut për ndjenjat e saj, e akuzoi djaloshin tek i ati se gjoja kishte synuar ta përdhunonte. Tezeu e përzuri Hipolitin nga Athina dhe e urdhëroi që të mos kthehej kurrë. Pastaj mbreti iu lut Poseidonit që t'i jepte të birit një dënim shembullor. I hipur në qerren e tij, Hipoliti kalonte gjatë bregut të detit, kur menjëherë pa të dilte nga shkuma e bardhë e valëve një përbindësh. Kuajt e frikësuar e hodhën Hipolitin në det. Sipas Ovidit dhe Virgjilit, Artemida iu lut Asklepit që ta ngjallte Hipolitin dhe, që atëherë, ai jetoi në Itali. Sipas një legjende tjetër, Hipoliti u shndërrua në yjësi të karrocierit. Mitin mbi Hipolitin e kanë përdo-

rur si subjekt të veprave të tyre Euripidi, Seneka, dhe në kohën e re Rasini etj.

Hipomedonti Shih: *Të shtatët kundër Tebës.*

Hipomeni, i fejuari i Atalantës. Shih: *Atalanta.*

Hipsipila, bija e mbretit të Lemnosit, Toantit. Gratë e atij ishulli i kishin vrarë të gjithë burrat për tradhti. Vetëm mbreti Toant, babai i Hipsipilës, kishte shpëtuar nga vdekja. Atë e shpëtoi e bija, e cila e ndihmoi të ikte. Pas vrasjes së burrave, Hipsipila u bë mbretëreshë e Lemnosit. Kur argonautët zbritën në ishull, gratë i lejuan ata të hynin në qytet. Hipsipila që e priti Jasonin me nderime të mëdha në pallatin e saj, u dashurua pas tij, dhe lindi me të dy djem, Eneun dhe Toantin, që mori emrin e gjyshit. Argonautët qëndruan dy vjet në Lemnos. Heronjtë u dhanë pas qejfit dhe u harruan në ishull. Më në fund, me ndërhyrjen e Herakliut, ata u detyruan ta linin qytetin, megjithëse gratë iu lutën që të mos largoheshin e të qëndronin me to. Pas largimit të argonautëve, gratë e Lemnosit morën vesh se Hipsipila e kishte shpëtuar të atin dhe vendosën ta vrisnin. Pasi i kuptoi qëllimet e tyre, Hipsipila iku nga ishulli, por rrugës ra në duart e piratëve, të cilët e shitën si skllave te mbreti i Nemeut, Likurgu, i cili e mbajti atë si mëndeshë të djalit të tij, Ofeletit. Të shtatë prijësit që shkonin për të rrethuar Tebën takuan në pyllin e Nemeut Hipsipilën dhe e lutën që t'u tregonte një burim. Ajo i çoi në një krua pranë, por, gjatë mungesës së saj, një gjarpër kafshoi fëmijën që i qe besuar. I zemëruar, Likurgu u përgatit ta vriste Hipsipilën, por atë e mbrojti njëri nga të shtatë prijësit, Tideu. Heronjtë e varrosën Ofeletin dhe organizuan për nder të tij lojëra ushtarake, që shënuan fillimin e lojërave të Nemeut. Hipsipila u kthye në Lemnos.

Hiret, hyjnesha që personifikonin njëkohësisht bukurinë dhe gëzimin. Sipas Hesiodit, ato ishin tri: Aglaja (Shkëlqimja), Efrosina (Gëzimja) dhe Talia (Lulëzimja); ishin vajzat e Zeusit e të Evrinomit, më të bukurat e Oqeanidave. Ato përqendronin në tokë rrezet e diellit, ngrohnin zemrën e njerëzve, zbukuronin jetën e tyre me gëzime e kënaqësi të shumta, kujdeseshin për argëtimet e bisedat dhe në përgjithësi për marrëdhëniet shoqërore. Hiret e kishin shumë qejf poezinë. Për këto arsye ato jetonin në malin e Olimpit dhe lidhën me muzat një miqësi të madhe. Ato i paraqitnin si vajza të bukura e të zhveshura; njëra shikonte në drejtim të kundërt me atë vend ku dy të tjerat hidhnin vështrimin e tyre. Në Romë Hiret morën emrin Graciat. Në kuptimin e figurshëm, emri Hire (Gracia) do të thotë bukuroshe e përsosur.

Hirieu, mbret legjendar i Beotisë, i përmendur për thesaret e tij.

Hyjnesha e Pafosit Shih: *Afërdita.*

I

Iasioni Shih: *Jasioni*

Idët, dita e pesëmbëdhjetë e muajit të marsit, të majit, të korrikut e të tetorit dhe dita e trembëdhjetë e muajve të tjerë të vitit, sipas kalendarit romak. Ishin ditët kur romakët i bënin Jupiterit fli dele.

Idi (idas), biri i Afareut, vëllai i Linkeut, burri i Marpesës.

Idmoni, biri i Apolonit dhe i Asterisë. Ishte profet dhe qe i ngarkuar si këshilltar i argonautëve në ekspeditën e tyre. Ai e dinte që më përpara se do të vdiste në atë ekspeditë, megjithatë u nis. Kur arriti në Bitini, u vra nga një derr.

Idomeneu, mbret legjendar i Kretës, biri i Deukalionit dhe nipi i Minosit dhe i Pasifajës. Bënte pjesë në grupin e atyre që kërkonin të martoheshin me Helenën. Mori pjesë në Luftën e Trojës dhe qe një nga heronjtë që u mbyllën në kalin prej druri. Sipas «Odisesë», kthimi i tij qe i lumtur, por sipas traditave të tjera pas Homerit, flota e tij u godit nga një shtrëngatë. Idomeneu i premtoi Apolonit që, në qoftë se do ta shpëtonte, t'i bënte fli njeriun që do të takonte në bregun e Kretës. Dhimbja e tij qe shumë e madhe kur, pasi hodhi spirancën, pa në breg djalin e vet që kishte dalë për ta pritur. Ai e mbajti fjalën dhe e flijoi të birin, por ky flijim nuk u pëlqeu perëndive, të cilat e dënuan Kretën, duke i dërguar një sëmundje të keqe. Kretasit e përzunë Idomeneun për të qetësuar perënditë. Ai iku në Kalabri ku themeloi Salenton dhe pastaj në Kolofon, ku vdiq.

Idoteja (Ejdoteja), nimfë deti, bija e Proteut. Ajo pati mëshirë për Menelaun, të cilin pas Luftës së Trojës, shtrëngata e kishte përplasur në një ishull të shkretë, pranë brigjeve të Egjiptit. Idoteja e mësoi Menelaun si ta kapte në befasi Proteun dhe ta detyronte atë që t'i tregonte mënyrën për t'u kthyer në atdhe.

Idhulli (gr. figurë), figurë a statujë që simbolizonte një fuqi të mbinatyrshme, e cila ishte objekt i kultit dhe adhurohej si hyjni. Adhurimi i idhullit ishte karakteristikë për fetë pagane, por mbeturinat e tij i gjejmë dhe në të ashtuquajturat fe moderne. Në fenë e krishtere idhuj u bënë ikonat e shenjtorëve dhe kryqi.

Ifianaza Shih: *Ifigjenia.*

Ifida (Ifis), vajzë nga Kreta. Sipas legjendës, e ëma, Teletuza, donte ta braktiste, sepse babai i saj, Ligdi, nuk donte vajzë. Sipas këshillave të Iridës, ajo u vesh dhe u rrit si djalë, aq sa Jantea, një vajzë e re e vendit të saj, u gënjye dhe e dashuroi. Teletuza u përpoq që ta shtynte martesën me sot e me nesër, duke mos dashur të zbulonte të vërtetën. Më në fund Irida pati mëshirë për nënën fatkeqe dhe e shndërroi Ifidën në djalosh, duke lejuar kështu martesën me Jantenë.

Ifigjenia, bija e Agamemnonit dhe e Klitemnestrës. Poemat homerike flasin vetëm për një vajzë të Agamemnonit, të quajtur Ifianazë. Që nga shekulli V para e.s. Ifianaza nga legjenda

u zëvendësua me Ifigjeninë. Kur grekët, të nisur për në Trojë, arritën në Aulidë, u ndalën nga erërat e kundërta, të cilat i kishte dërguar Artemida. Hyjnesha ishte zemëruar, sepse Agamemnoni kishte vrarë drerin e shenjtë. Profeti Kalkant deklaroi se për të qetësuar hyjneshën, Agamemnoni duhej t'i bënte asaj fli vajzën e vet Ifigjeninë. Ifigjenia nuk ishte në Aulidë. Ajo kishte mbetur me të ëmën në Mikenë. Odiseu shkoi dhe e mori vajzën, me pretekstin se Agamemnoni do ta martonte me Akilin. Në çastin e flijimit Artemida nga mëshira e zëvëndësoi viktimën me një drenushë (krahaso mitin biblik mbi flijimin e Abraamit, ku perëndia e zëvëndësoi djalin Isak me një qengj). Ifigjenia u dërgua në Tauridë (Krime), ku u bë priftëreshë e Artemidës dhe kishte si detyrë t'i therte hyjneshës të gjithë të huajt që kapeshin në këtë vend. Midis këtyre të huajve ajo njohu një ditë të vëllanë, Orestin, me të cilin ajo iku në Athinë. Aty ajo mbeti priftëreshë e Artemidës, derisa vdiq. Miti mbi Ifigjeninë ka frymëzuar disa poetë të antikitetit («Ifigjenia në Aulidë» e Euripidit etj).

Ifikli 1. Biri i Amfitrionit dhe i Alkmenës. Ai shoqëroi vëllanë e vet, Herakliun, në gjuetinë e Kalidonit, ku edhe vdiq. 2. Mbreti i Tesalisë, babai i Protesilaut. Mori pjesë në fushatën e argonautëve. Ai kishte një kope që ruhej nga një qen i egër, të cilën ai ia dhuroi Melampodit.

Ifiti, biri i mbretit të Ekalisë, Euritit. Mori pjesë në fushatën e argonautëve. I goditur nga një krizë mendore, Herakliu e hodhi Ifitin nga muret e Tirintit.

Ifiu (Ifia) 1. Djalosh nga ishulli i Qipros, i dashuri i Anaksartës. I dëshpëruar nga përbuzja që kishte vajza e re për të, Ifiu vrau veten. Për këtë egërsi Afërdita e dënoi Anaksartën, duke e shndërruar në gur. 2. Mbret i Argosit (në Peloponez), babai i Evadnës dhe i Eteoklit.

Ika, në besimin e ilirëve ishte nimfë që mbronte burimet dhe ujërat. Emri i kësaj nimfe përmendet në një altar, gjetur në afërsi të Fianones, afër burimit që mban emrin Ika në Istrë, në territorin e Liburnëve.

Ikari Shih: *Dedali.*

Ikariu 1. Mbret legjendar i Athinës, babai i Erigonës. Ai priti në shtëpinë e vet Dionizin, të cilit i dha vajzën. Si shpërblim perëndia i mësoi atij artin për të nxjerrë verë nga rrushi. Ikariu u dha verë barinjve të Atikës, të cilët u dehën dhe, duke kujtuar se ishin helmatisur nga kjo pije e re e jashtëzakonshme, e vranë. Kur e mori vesh Erigona, nga dëshpërimi vrau veten. I zemëruar Dionizi u hakmor, duke i çmendur vajzat e reja të Athinës. 2. Prijës spartan dhe, sipas një legjende, babai i Penelopës.

Iksioni, mbret i lapitëve, burri i vajzës së Dioneut, Dia. Iksioni i kishte premtuar Dioneut dhurata të shumta e të bukura, në qoftë se do t'i jepte për grua Dian. Por pas celebrimit të martesës ai nuk e mbajti premtimin dhe me pabesi e vrau vjehrrin e vet, duke e futur në një grope, mbushur me thëngjinj të ndezur. I urryer dhe i braktisur nga

të gjithë, Iksioni nuk gjente strehë në asnjë vend. Asnjë prift i Tesalisë nuk donte ta pastronte nga krimi i tij. Nga mëshira e ndihmoi Zeusi, i cili e çoi në Olimp dhe e pranoi në sofrën e perëndive. Por Iksioni mosmirënjohës guxoi t'i shfaqte dashurinë Herës. Kjo e fundit iu ankua Zeusit. Iksionin e lidhën me gjarpërinj në një rrotë, që do të vërtitej pa pushim në Tartar.

Ili (Ilos) 1. Mbret i Dardanëve, biri i Troit dhe i nimfës Kaliro, babai i Laomedontit dhe gjyshi i Priamit. Në Frigji (Azi e Vogël) ai themeloi qytetin e Atena Paladës, që, për nder të tij, u quajt Ilion (më vonë u quajt Trojë). Zeusi, që e pranoi këtë vend, lëshoi nga qielli statujën e Atena Paladës, Paladiumin, i cili ra në çadrën e Ilit. Ky i fundit ndërtoi një tempull për ta mbyllur brenda këtë statujë, që do të mbronte qytetin e ri. Tempulli mori zjarr. Ili përmes flakëve arriti të shpëtojë Paladiumin, por mbeti i verbër. Atena ia dha përsëri të parët. 2. Biri i sundimtarit të Epirit, Mermerit, nipi i Jasonit dhe Medesë. Ili dinte të përgatiste helme vdekjeprurëse, por nuk pranoi t'i jepte Odiseut, që donte të lyente shigjetat e tij.

Ilioni Shih: *Troja.*

Ilitia (Eilitia), hyjneshë e lindjes së fëmijës, motra e Aresit, e Hebës dhe e Hefestit. Ilitinë e dërgonte e ëma, Hera, për të ndihmuar gratë që lindnin. Në «Iliadë» janë shumë Iliti që personifikojnë fazat e ndryshme të dhimbjeve të lindjes. Paraqitej si një vajzë e re, që njërën dorë e mban lart dhe në tjetrën mban një pishtar të ndezur, simbol i jetës së re, i fëmijës së porsalindur.

Inaku, perëndi e lumit në Argolidë, biri i Oqeanit dhe i Tetisë, babai i nimfës Iojë. Një ditë u zgjodh nga Hera e Poseidoni si arbitër. Ata ziheshin për të zotëruar vendin që ujiste ai. Inaku e zgjidhi zënkën në favor të Herës. I zemëruar, Poseidoni e shteroi atë. Vetëm shirat i siguronin Inakut një rrjedhje normale. Me këtë grekët shpjegonin klimën e thatë të Argolidës.

Inkubacioni, te grekët e romakët ishte rit magjik që praktikohej, duke fjetur natën brenda ose pranë tempullit të një perëndie të shërimit, si Asklepi, për të marrë vesh nga perëndia, përmes ëndrrave, të ardhmen ose më saktë shërimin e një sëmundjeje.

Inoja, bija e Kadmit dhe e Harmonisë, motra e Semelës, nëna e Dionizit. Sipas legjendës, mbreti i Tebës, Atamanti e kishte përzënë Nefelën, me të cilën kishte dy fëmijë, Friksin dhe Helën, dhe u martua me Inojën. Me këtë të fundit Atamanti pati dy djem, Learkun dhe Melikertin. Ajo i urrente fëmijët e Nefelës dhe bënte plane t'i vriste. Një ditë ajo poqi disa kokrra gruri dhe me këtë bëri që Tebën ta pllakoste uria. Pastaj, pasi e korruptoi orakullin, ajo njoftoi në të gjithë qytetin se perënditë kërkonin flijimin e Friksit. Fëmijët arritën të iknin, por mallkimi ra mbi bashkëshortët, për shkak se kishin rritur djalin kopil të Zeusit, Dionizin. Hera i dënoi ata duke i çmendur që të dy. Në krizë e sipër Atamanti vrau të birin, Learkun, që e mori për një kafshë të egër, kurse

Inoja e hodhi Melikertin në një kazan me ujë të valuar dhe u hodh në det me kufomën e fëmijës së vet. Atëherë zemërimi i perëndive u qetësua. Inoja u bë një hyjneshë deti me emrin Lefkote, kurse Atamanti u bë hyjni deti me emrin Palemon.

Ioja, bija e Inakut dhe priftëreshë e Herës në Argos. Bukuria e saj joshi zemrën e zjarrtë të Zeusit, i cili e shndërroi në mëshqerrë, që e shoqja të mos dyshonte për pabesinë e tij. Hera, që e kuptoi këtë shndërrim, i kërkoi atëherë Zeusit që t'ia kushtonte asaj këtë kafshë. Perëndia u bind. Iojën ia besuan Argusit me njëqind sy, që nuk flinte veçse me pesëdhjetë sy. Zeusi i kërkoi Hermesit që t'ia rrëmbente rojtarit Iojën, por ajo nuk e gëzoi për një kohë të gjatë lirinë e saj. Hera i vuri në krahët e saj një zekth, i cili e pikonte vazhdimisht dhe nuk e linte të qetë. Mëshqerra e rreme u end për muaj të tërë përmes gjithë Greqisë, pa u ndalur kurrë, kaloi Bosforin dhe takoi Prometeun e lidhur në malin e Kaukazit. Sipas Eskilit, Prometeu i paratha asaj një fat të mirë. Që këtej ajo arriti në Egjipt, ku mori trajtën e parë dhe lindi Epafin. Atëherë atë e identifikuan me hyjneshën Isida dhe, pas vdekjes, me hyjneshën Hënë, që përfytyrohej si një grua me brirë të artë.

Irena (Eirena), hyjneshë që përsonifikonte paqen. Ishte bija e Zeusit dhe e Temidës dhe, sipas Hesiodit, motra e Dikës (Dikesë) dhe e Eunomisë. Del si protagoniste në komedinë «Paqja» të Aristofanit. Në Romë adhurohej me emrin Paks (lat. paqe). Paraqitej në trajtën e një gruaje me fizionomi të ëmbël, që mbante bririn e bollëkut në njërën dorë dhe një degë ulliri në tjetrën.

Iri (Iros), lypsar i Itakës me një trup dhe grykësi të jashtëzakonshme. Mtonjësit e Penelopës e përdornin atë si kasnec. Kur Odiseu u kthye në Itakë, i veshur si lypës, Iri e provokoi atë në portën e pallatit, por heroi me një grusht ia theu nofullën. Në kuptimin e figurshëm Ir do të thotë i varfër.

Iria, hyjneshë ilire që identifikohej me Venerën romake.

Irida (Iris), bija e Taumantit dhe e Oqeanidës Elektër. Ishte lajmëtarja, shërbyesja dhe e besuara e Herës dhe pranonte të gjitha dëshirat e zonjës së saj. Ajo simbolizonte ylberin që qubej si urë midis qiellit e tokës, midis perëndive dhe njerëzve. Në poemat e mëvonshme ajo paraqitej si gruaja e Zefirit dhe nëna e Erosit.

Iridani Shih: *Eridani.*

Isida (Izida), një nga hyjneshat më të rëndësishme të egjiptianëve të vjetër. Në fillim ka qenë hyjneshë e popullsisë që banonte pjesën moçalike të Deltës. Qendra dhe origjina e kultit të saj ishte Buti. Tradita popullore thotë se ajo në kohët më të hershme ishte martuar me perëndinë Osiris dhe ishte e lidhur shumë pas burrit të saj. Kur Osirisi ishte mbret i Egjiptit, ajo ndihmoi shumë për të përhapur qytetërimin: u mësoi njerëzve artin për të shëruar plagët, i bashkoi burrat me gratë me lidhje të ligjshme dhe u tregoi njerëzve mënyrën për të

bluajtur grurin midis dy gurëve të rrafshët. Kur Osirisi u nis që të përhapte në vendet e tjera bujqësinë, Isida sundoi në Egjipt. Legjenda tregon se Osirisi u vra nga vëllai i tij i keq, Seti. E pikëlluar, Isida preu flokët, grisi rrobat dhe u nis të kërkonte kufomën e burrit të saj. Kur e gjeti, arriti të lindë me të një djalë, Horin. Isida e ngjalli Osirisin, i cili u bë mbret në botën e të vdekurve. Kur u rrit, Hori vrau Setin dhe shkoi të bashkohej me Osirisin në botën e përtejme. (Miti mbi vdekjen dhe ngjalljen e Osirisit personifikon bimësinë që vdes dhe ngjallet). Isida adhurohej në Egjipt që në kohën e mbretërisë së Mesme (mijëvjeçari i IV para e.s.) si hyjneshë e pllenimit, e jetës dhe e shëndetit. Në periudhën helenistike kulti i Isidës u përhap në Lindjen e Afërt, ku shkrihej me hyjneshat lokale të Fenikisë, Sirisë e të Palestinës. Nga Azia kulti i Isidës u përhap në Greqi e në Romë (në kohën e perandorisë), duke arritur deri në brigjet e Danubit. Në botën greko-romake ajo u bë mbrojtësja e detarëve dhe hyjnesha e mbretërisë së nëntokës. Vuajtjet e Isidës, që kërkonte burrin e saj, lufta e saj me Setin e keq, e bënë shumë popullore hyjneshën, mbrojtëse të të shtypurve dhe të grave. Për nder të Isidës organizoheshin festa që kishin karakterin e mistereve. Në këto mistere mund të merrnin pjesë vetëm ata që kishin bërë një rishtari të gjatë. Riti ishte në përputhje të plotë me mitin. Pjesëmarrësit e mistereve tregonin vdekjen e Osirisit, kërkimin nga Isida dhe ngjalljen e tij. Mistereret ishin të ngjashme me ato të Demetrës. Ajo paraqitej në figurën e një lope, simbol i bujqësisë, por në artin greko-romak ajo paraqitej e ngjashme me Herën.

Ismena, bija e Edipit dhe e Jokastës, motra e Eteoklit, e Polinikut dhe e Antigonës. Kur Edipi, pas krimeve të tij, u përzu nga Teba, Ismena mbeti në qytet dhe nuk e shoqëroi Antigonën dhe t'atin nëpër rrugët e Greqisë. Por ajo shkoi pranë Edipit kur ky i fundit po vdiste në Kolonë dhe u kthye në Tebë me të motrën. Kur Antigona e varrosi Polinikun dhe për këtë u dënua me vdekje (Shih: *Antigona*), Ismena donte të ndante me të motrën fatin e zi, duke e akuzuar edhe ajo veten si fajtore. Antigona e shtyri atë me kujdes dhe u nis vetë drejt vdekjes. Që atëherë Ismena u zhduk nga legjendat. Fundi i saj nuk dihet.

Itaka, një nga ishujt e Cefalonisë në detin Jon. Sipas poemave homerike, në kohën e Luftës së Trojës në Itakë sundonte Odiseu. Kur Odiseu donte të kthehej në vendin e tij, Poseidoni, i zemëruar me këtë hero, e detyroi që të endej nëpër det gjatë dhjetë vjetëve. Sikundër që fjala «Odise» u bë sinonim i një udhëtimi të gjatë e plot aventura, ashtu edhe shprehja «kthimi në Itakë» në gjuhën e sotme do të thotë të arrish në vendin tënd të dashur pas shumë fatkeqësish dhe vuajtjesh.

Itili, biri i Aedonës. U vra nga e ëma.

Itisi Shih: *Prokna.*

Janusi, një nga perënditë më të lashta latine. Tradita romake e lidh atë me origjinën e Romës dhe e paraqet si mbret të Laciumit primitiv, ku ai priti Kronin, të cilin i biri, Zeusi, e kishte dëbuar nga Greqia. Gjatë mbretërimit të tij, që përkon me kohën e artë, ai futi praktikën e lundrimit dhe përdorimin e monedhës (aset e vjetra romake mbajnë figurat e tij dhe të anijes). Ai u mësoi banorëve të vendit bujqësinë. Pas vdekjes ai u bë objekt i një kulti të përhapur dhe popullor. Në lidhje me emrin e tij Janua (portë) e Janus (udhë e mbuluar) ai adhurohej, para së gjithash, si perëndi e hyrjeve dhe e daljeve, si mbrojtës i portave të shtëpisë e të qytetit, i rrugëve dhe i udhëtarëve dhe, si i tillë, paraqitej me pamje të dyfishtë, njëra shikonte nga brenda, tjetra nga jashtë. Janusin e konsideronin krijuesin e gjithçkaje. Ai krijoi njeriun dhe konsiderohej si babai i perëndive edhe perëndia e kohës. Dita e parë e muajit dhe muaji i parë i vitit (januar) i ishin kushtuar atij. Festa e Vitit të Ri që nga shekulli i I para e.s. shkrihej me festën për nder të Janusit. Në këtë ditë ndaloheshin britmat e forta dhe grindjet për të mos trishtuar Janusin, i cili po të zemërohej mund t'u dërgonte njerëzve një vit të keq. Në Romë kishte disa tempuj të Janusit. Tempulli më i njohur ishte ai i Forumit, i themeluar nga Numa Pompili. Portat e këtij tempulli mbylleshin vetëm në kohë paqeje; kur kishte luftë ato hapeshin. Gjatë shtatë shekujve ato qenë mbyllur tri herë: herën e parë nën sundimin e Numës, herën e dytë pas Luftës së Dytë Punike dhe herën e tretë gjatë sundimit të Augustit. Janusi paraqitej në monedha me dy fytyra: njëra e drejtuar nga e kaluara e tjetra nga e ardhmja. Në gishtërinjtë e dorës së djathtë të Janusit paraqitej shifra 300 (CCC), në gishtërinjtë e dorës së majtë shifra 65 (LXV) dmth, numri i ditëve të vitit. Shprehja «Janusi me dy faqe» ka marrë kuptimin e hipokritit, njeriut me dy faqe».

Janusi

V.I. Lenini, kur flet për politikën me dy faqe të kadetëve thotë: «Janusi me dy faqe i kthen «faqet» e tia nga fryn era, herë në një drejtim, herë në një drejtim tjetër». (Vepra, vëll. 15, f. 347).

Japeti, një nga titanët, biri i Uranit dhe i Gjeas, burri i Klimenës, me të cilën pati katër djem: Prometeun, Atlantin, Epimeteun dhe Manetiun. Për pjesëmarrjen në luftën kundër Zeusit atë, së bashku me Kronin e titanët e tjerë, e përplasën në Tartar. Konsiderohet si stërgjyshi i gjinisë greke dhe gjithashtu i të gjithë njerëzve.

Jarba, mbret legjendar i fiseve berbere (në Afrikën Veriore).

Jasioni (Jazioni, Iazioni), biri i Zeusit dhe i plejadës Elektra. Ky titan, vëllai i Dardanit, u dashurua nga Demetra dhe u bashkua me të në një arë të lëruar tri herë. Zeusi i zbuloi dashnorët dhe, i zemëruar për këtë guxim kaq të madh, e goditi Jasionin me rrufenë e vet. Disa muaj më vonë, hyjnesha lindi në Kretë një djalë. Shih: *Pluti.*

Jasoni, biri i Ezonit, mbretit të Jolkut (në Tesali). Ai ishte ende i vogël kur xhaxhai i vet, Peliu, e shfronësoi babanë e tij. Megjithatë, Jasoni mundi të shpëtojë dhe u rrit nga centauri Kiron, i cili i mësoi djalit artin për të shëruar plagët. Kur u bë 20 vjeç, ai u nis për në Jolk me shpresë që të hakmerrej kundër Peliut dhe të vendoste Ezonin në fron. Rrugës, në breg të një lumi, ai takoi Herën, që kishte marrë pamjen e një gruaje plakë, së cilës iu lut ta kalonte në anën tjetër të bregut. Pas këtij shërbimi ai vuri re se kishte humbur njërën nga sandalet e tij. Ndërkaq një orakull e kishte paralajmëruar Peliun se nuk duhej t'i besonte njeriut që do t'i paraqitej atij zbathur. Kur Jasoni arriti në pallat, mbreti u tmerrua, pasi ai ishte me një sandale dhe që ta hiqte qafe e ngarkoi t'i sillte bashkën e artë të dashit magjik, e cila ndodhej në mbretërinë e Eetit (në Kolkidë). Peliu u shtir sikur do t'ia jepte pushtetin Jasonit, në qoftë se do të sillte bashkën e artë. Jasoni e pranoi propozimin dhe organizoi fushatën e argonautëve. Pas shumë shtegtimesh plot me rreziqe, argonautët që lundronin me anijen «Argo», arritën te mbreti Eet. Ky i fundit pranoi t'u jepte atyre bashkën e artë, por me kusht që të vinin nën zgjedhë demat me thundra bakri dhe, në tokën e lëruar nga ata, të mbillnin dhëmbët e dragoit. Me ndihmën e vajzës së mbretit, Medea, që u dashurua marrëzisht pas Jasonit, ky i fundit arriti t'i plotësonte kushtet që u kishte vënë mbreti. Ai rrëmbeu bashkën e artë dhe së bashku me Medenë dhe me shokët e tij, u nis për në Greqi. Për të penguar ndjekjet e të atit, Medea vrau rrugës vëllanë e saj Absirtin dhe pjesët e trupit të tij i hodhi në det. I dëshpëruar Eeti mblodhi copat e trupit të të birit, kurse Medea fitoi kohë që të ikte. Më në fund arritën në Jolk, por shpejt u dëbuan nga banorët e vendit për faj të Medesë, sepse ajo, që ishte e dëgjuar si magjistare, i mashtroi vajzat e Peliut, duke i shtyrë ato të therrnin babanë e tyre dhe ta futnin në një kazan me ujë të valuar (Medea u kishte premtuar atyre se mbreti do të lindte i ri dhe i fuqishëm. (Shih: *Peliu, Medea*). Nga Jolku ata u drejtuan për në Korint, te mbreti Kreont. Këtu, pas një farë kohe, Jasoni u martua me vajzën e mbretit, Kreusën (ose sipas një varianti tjetër me Glaukën). Për t'u hakmarrë, Medea vrau rivalen e saj dhe fëmijët e vet, që i kishte me Jasonin, pastaj iku në Atikë. Mbasi u end nga një qytet në një tjetër, Jasoni më në fund u kthye në Korint. Për

vdekjen e Jasonit jepen variante të ndryshme. Njeri nga ato thotë se ai vdiq i vetmuar. (Jasoni po flinte në hijen e anijes së vjetëruar «Argo». Ajo u shemb dhe copat e saj e vranë).

Jashtësmet, nimfa të mitologjisë shqiptare, të ngjashme me driadat greke, që ashtu si ato, mbronin pyjet e malet. Ato bënin një jetë të gëzueshme, këndonin dhe kërcenin. Shpeshherë rrëmbenin djem e vajza, i shpinin në mal dhe atje hiqnin valle së bashku me ta pa pushim, derisa të rinjtë të treteshin e të vdisnin. Por Jashtësmet i mbronin ata njerëz që kujdeseshin për drurët e pyjeve.

Jobati Shih: *Belerofonti.*

Jokasta, nëna dhe gruaja e Edipit (Shih: *Edipi)*

Jola, bija e mbretit të Ekalisë, Eurit. Ky i fundit ia premtoi të bijën Herakliut, në qoftë se heroi do të arrinte t'ia kalonte në qitjen me hark. Meqenëse mbreti nuk e mbajti fjalën, Herakliu vrau Euritin dhe bijtë e tij. Përpara kësaj masakre të njerëzve të saj, Jola deshi të vriste veten, duke u hedhur nga një mur i lartë, por era i fryu petkat e saj dhe ajo ra në tokë pa pësuar asnjë gjë të keqe. Herakliu ia dërgoi atë gruas së tij, Dejanirës. Kjo e fundit, duke dyshuar se mos i shoqi do të preferonte vajzën e re dhe do ta përzinte atë, i dha atij tunikën e lyer me gjakun e centaurit Nesi, që shkaktoi vdekjen e Herakliut. (Shih: *Herakliu*). Jola u bë tërthorazi shkaku i fundit tragjik të heroit më të madh të lashtësisë.

Jolau, biri i Ifiklit dhe i Meduzës, nipi i Herakliut dhe një nga shokët më besnikë të tij. Ai e ndihmoi heroin të vriste hidrën e Lernit dhe të kapte demat e Gerionit. Mori pjesë në fushatën e argonautëve, në gjuetinë e Kalidonit dhe fitoi garën në vrapimin me qerre në lojërat e para olimpike, që ishin themeluar nga Herakliu. Sipas legjendës, ai vdiq në Sardenjë. Më vonë, hyjnitë e lejuan atë të ikte nga Hadi dhe të kthehej në tokë për të ndihmuar djemtë e Herakliut, që ishin në rrezik. Atëhere ai vrau Eristeun.

Jonidat, emri i katër nimfave, bijave të Jonit.

Joni, stërgjyshi legjendar i jonëve, nipi i Elinit. Ishte biri i Ksutit. Në fillim Joni jetoi në Atikë, pastaj u vendos në veri të Peloponezit (në Akal). Më vonë ai u kthye në Atikë dhe u bë mbret i Athinës. Këto legjenda simbolizojnë emigrimin e fisit të jonëve.

Judi, figurë e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej si një kafshë, që kishte aftësi të bëhej si buall, gomar, patë etj. Sipas legjendës ai u shfaqej natën njerëzve e sidomos pijanecëve, luftonte me ta, i shkelmonte e nganjëherë dhe i mbytte.

Juli, biri i Eneut, që zakonisht identifikohej me Askanjin. Ishte themeluesi legjendar i gjinisë së Julëve, në të cilën bënte pjesë Jul Qezari.

Junona Shih: *Hera.*

Jupiteri, perëndia kryesore e romakëve, sundimtar i qiellit dhe i botës, biri i Saturnit dhe i Reas. Identifikohej me Zeusin e grekëve dhe kishte të gjitha atributet, legjendat dhe funksionet e tij. Edhe paraqitjet e Jupiterit nuk dallonin nga

ato të Zeusit. Që nga kohët më të lashta, Jupiteri ishte objekt kulti i të gjithë fisit italik. Ai personifikonte fenomenet qiellore. Jupiteri kishte tempuj në shumë qytete të Laciumit. Para themelimit të Romës ai adhurohej në një nga të shtatë kodrat e qytetit. Më vonë kjo perëndi paraqitej nga romakët me pamje dhe me emra të ndryshme: Jupiter Fulgur (Jupiteri i rrufesë), Jupiter Elicius (perëndia e shiut), Jupiter Viktor (perëndia fitimtar, që siguronte fitoren), Jupiter Stator, (mbrojtës, që mbronte ushtrinë romake dhe ruante radhët e saj). Jupiteri ishte padroni i Romës. Shteti romak që kishte arritur një centralizim të madh, kishte nevojë për një perëndi që të siguronte e të forconte unitetin e tij në planin fetar. Jupiteri u bë, si të thuash, një perëndi politike që garantonte ligjet, marrëveshjet, betimet dhe që ndihmonte Romën në luftërat e saj.

Tempulli kryesor i Jupiterit në Romë ishte tempulli i Kapitolit. Kulti i Jupiterit drejtohej nga priftërinjtë flaminë. Në kuptimin e figurshëm, fjala Jupiter do të thotë njeri fodull, mendjemadh, kapadai, (Shih: *Zeusi*).

Juventa, hyjneshë romake e rinisë, që më vonë u identifikua me Hebën greke.

K

Kabirët, hyjni të lashta që adhuroheshin në Egjipt, Feniki dhe në Azinë e Vogël. Që këtej kulti i tyre kaloi në Greqi. Nuk dihet mirë origjina dhe numri i tyre. Ka mundësi që me këtë emër të jenë quajtur kabirët grekë, perënditë e zjarrit, emri i të cilëve vjen nga kaibir (djeg) dhe kabirët fenikas, perëndi të fuqishme (kabir në gjuhën fenikase do të thotë i madh, i fuqishëm). Herodoti thotë se kabirët kishin një tempull në Memfis të Egjiptit dhe konsideroheshin si bijtë e Hefestit. Fenikasit adhuronin tetë kabirë si mbrojtës të lundrimit. Në kohën pellazgjike (dmth paragreke) ata adhuroheshin në Lemnos, Imbros dhe në Samotrakë. Në Samotrakë ata u shndërruan në perëndi, farkëtarë ndihmës të Hefestit. Kulti i kabirëve u mor nga grekët, pas dyndjes së tyre në Gadishullin e Ballkanit Në disa legjenda ata personifikojnë forcat e natyrës, në gjirin e së cilës ata kishin gjetur hekurin dhe metalet dhe kishin shpikur artin e punimit të tyre. Në Samotrakë kulti i tyre ishte shumë i përhapur dhe me kohë mori formën e mistereve.

Kadmi, themelues legjendar i Tebës në Beoti. Disa studiues e kanë quajtur atë si hyjni pellazgjike. Ishte biri i mbretit të Fenikisë. Agenorit, dhe vëllai i Friksit dhe i Evropës. Kur Evropa u rrëmbye nga Zeusi, Agenori urdhëroi Kadmin të shkonte për të kërkuar të motrën dhe e ndaloi të kthehej pa të. Gjatë udhëtimit ai vizitoi Rodin, Trakën, Fokidën, por nuk mësoi asgjë për fatin e motrës. Duke mos guxuar të kthehej në vendin e vet, ai u vendos në Trakë. Kur shkoi të konsultohej me orakullin e Delfit, ai mori ur-

dhër nga ai që të ikte pas një lope që do të mbante në brinjët e saj një disk të ngjashëm me hënën dhe të themelonte një qytet në vendin ku kjo lopë do të ndalonte. Kadmi e gjeti kafshën në Fokidë dhe e ndoqi atë deri në Beoti. E lodhur, ajo u shtri më në fund në atë vend ku u ndërtua më pas qyteti i Tebës. Në shenjë falenderimi Kadmi donte ta flijonte lopën, por ai vuri re se kroi, ku ai shkoi për të marrë ujë, ruhej nga një dragua. Ai e vrau dragoin dhe mbolli dhëmbët e përbindëshit në tokë. Nga këto dhëmbë dolën disa luftëtarë gjigantë, të cilët u vranë midis tyre. Shpëtuan vetëm pesë, të cilët e ndihmuan heroin të ndërtonte qytetin. Ai mori nga Zeusi sundimin mbi tebanët dhe u martua me Harmoninë, bijën e Aresit dhe të Afërditës. Me rastin e martesës Kadmi mori nga perënditë shumë dhurata të çmueshme, midis të cilave edhe një gjerdan që u bë burim mjerimesh për ata që e zotëronin. Nga martesa e Kadmit me Harmoninë lindën Polidori, Antonoja, Inoja, Semela, Agava. Më vonë ai e la Beotinë dhe, pasi e pushtoi Ilirinë, u vendos së bashku me të shoqen aty. Djalit që lindi në këtë kohë ai ia vuri emrin Ilir. Të dy bashkëshortët pas vdekjes u shndërruan në gjarpërinj dhe u pranuan pranë perëndive në Fushat e Elizeut. Miti mbi Kadmin e lidh themelimin e Tebës me kulturën fenikase, sepse, sipas legjendës, Kadmi kishte sjellë në Greqi prej andej një alfabet me 16 gërma, përvojën e nxjerrjes së mineraleve, etj.

Kaduceu, thupra e kasnecit, atributi kryesor i Hermesit, (Mërkurit). Ishte formuar nga një thupër dafine ose ulliri, rreth së cilës gërshetoheshin dy gjarpërinj dhe sipër nganjëherë gjendeshin dy krahë të vegjël të shpalosura. Miti tregon se një ditë Hermesi e përdori thuprën për të ndarë dy gjarpërinj që ziheshin dhe, që atëherë asaj iu përdrodhën të dy gjarpërinjtë, duke u bërë kështu emblema e lajmëtarëve, e kasnecëve etj., e duke siguruar njëkohësisht paprekshmërinë e tyre. Në kohën e re kaducea u bë emblema e tregtisë.

Kakusi, biri i Vullkanit, përbindësh me tri kokë që nxirrte flakë. Jetonte në një shpellë të kodrës së Aventinit dhe plaçkiste afërsitë. Kur Heraklïu erdhi nga Spanja në Itali së bashku me lopët që ia kishte rrëmbyer Gerionit, ai qëndroi në breg të Tiberit dhe e zuri gjumi. Kakusi i vodhi Herakliut katër lopë dhe katër mëshqerra nga kopeja që ia kishte rrëmbyer Gerionit në Spanjë, prandaj ky e vrau përbindëshin. Emri i Kakusit është bërë simbol i njeriut që gllabëron e grabit gjithçka. Kjo figurë është përdorur edhe nga K. Marksi në veprën «Kapitali» (vëll. 1, 3, f. 46).

Kalaidi (Kalais), një nga boreadët, vëllai i Zetit. Shih: *Boreadët.*

Kali i Trojës Shih: *Troja.*

Kaliopi (gr. që ka zë të bukur), e para nga të nëntë muzat, që frymëzonte poezinë epike. Pamja e saj madhështore, balli i saj i rrethuar me një kurorë ari, tregon, sipas Hesiodit, epërsinë mbi muzat e tjera. Në artet figurative paraqitet si një grua e

re që mban në njërën dorë penën dhe në tjetrën librin.

Kalipsoja, bijë e Oqeanit dhe e Tetidës, nimfë dhe mbretëreshë e ishullit të Ogigisë, ku arriti Odiseu pasi iu shkatërruan anijet. Kalipsoja e dashuroi atë dhe i premtoi pavdekësinë, në qoftë se do të qëndronte me të. Odiseu refuzoi dhe pasi ajo e mbajti shtatë vjet në ishull, me ndërhyrjen e Zeusit e lejoi atë të vazhdonte udhëtimin.

Kaliroi 1. Bija e Oqeanit, gruaja e Krisaorit me të cilin lindi Ekidnën dhe Gerionin. 2. Bija e perëndisë lumë Akelou, gruaja e Alkmeonit, të cilit i kërkoi me këmbëngulje t'i sillte gjerdanin dhe mantelin e Harmonisë. (Shih: *Alkmeon.)* 3. Bija e Skamandrit, gruaja e Trojit dhe nëna e Ilit dhe Ganimedit.

Kalistoja (Kalista), nimfë e Arkadisë, bija e Likonit dhe shoqëruesja e Artemidës, e quajtur edhe virgjëresha e Nonaksit, nga mali me të njëjtin emër, që ndodhet në Arkadi; pas saj u dashurua Zeusi, me të cilin ajo lindi Arkadin. Për të shpëtuar nga ndjekjet e Herës xheloze, Zeusi e shndërroi atë në një arushë. Por Hera e mori vesh dhe e urdhëroi Artemidën ta vriste atë. Zeusi e vuri Kalistonë ndërmjet yjeve, ku së bashku me të birin formuan yjësitë e Arushës së Madhe dhe të Arushës së Vogël. Kalistoja me sa duket ishte hyjnesha ari në kultet shumë të lashta të Arkadisë.

Kalkanti (Kalkas), biri i Testorit nga Mikena, një nga fallxhorët më të dëgjuar të grekëve në Trojë, që sipas miteve, ishte i zoti të përcaktonte të ardhmen me anë të fluturimit të zogjve. Ai p.sh., i paralajmëroi grekët se lufta do të vazhdonte dhjetë vjet, këshilloi Agamemnonin të flijonte të bijën për të zbutur zemërimin e Artemidës, paralajmëroi se Troja nuk do të merrej pa ndihmën e Akilit e të Filoktetit që zotëronte harkun e Herakliut. Ai gjithashtu, gjeti se, shkaku i sëmundjes që u përhap në kampin grek gjatë rrethimit të Trojës, ishte zemërimi i Apolonit, të cilit akejtë i kishin fyer priftin e tij, Krisin, dhe e këshilloi Agamemnonin që t'ia kthente Kriseidën të atit. Ai më në fund i këshilloi grekët që të ndërtonin kalin e famshëm prej druri. Kur u kthye në Greqi, Kalkanti takoi një fallxhor tjetër, Mopsin, që ishte më i zoti se ai dhe, ashtu siç i kishte thënë një orakull, vdiq nga hidhërimi. Kalkanti luan një rol të rëndësishëm në poemat homerike dhe në tragjeditë e ciklit të Trojës. Ai ishte objekt kulti në shumë vende, sidomos në Apulia. Miti mbi Kalkantin është trajtuar edhe në letërsinë e kohës së re.

Kamenat (quhen gjithashtu Karmena ose Kasmena), nimfat e burimeve dhe të pyjeve në besimin e vjetër romak, që zotëronin artin e profecisë. Kamenat u identifikuan më vonë me muzat greke. Më të njohurat prej tyre ishin Egeria dhe Karmenta.

Kamila, mbretëreshë legjendare e fiseve volsë të Italisë së Mesme, bija e Metabit, e dëgjuar si vrapuese e shkëlqyer në shërbim të Dianës. Është një nga heroinat e «Eneidës» (Kënga XI), ku Virgjili shkruan se ajo mund t'i kalonte me shpejtësi kallëzat, pa i thyer kërcejtë. Me

të atin jetoi në pyje dhe u bë një gjahtare dhe luftëtare e mirë. U vra në luftim nga shoku i Eneut, Arunti.

Kandauli (i quajtur edhe Mirsil), mbret i Lidisë, i fundit i dinastisë së Heraklidëve. Sipas Herodotit, mburrej me bukurinë e gruas së tij dhe e lejoi mikun e vet, Gigun, ta shihte atë të zhveshur. E zemëruar, mbretëresha e nxiti Gigun që ta vriste burrin e saj (Shih: *Gigu*).

Kaosi (gr. humnerë), personifikim i hapësirës së zbrazët që, sipas mitologjisë, ekzistonte para krijimit të botës dhe që përmbante në vetvete burimin e jetës. Çdo gjë lindi nga Kaosi i përjetshëm, i pakufishëm dhe i errët. Nga Kaosi doli Gjea (Toka) dhe Erosi, që gjalloroi çdo gjë. Kaosi lindi Erebën (errësirën) dhe Natën. Pastaj nga masa e saj e pështjelluar dolën Dita dhe Eteri. Pas lindjes së botës, Kaosi jetoi në tokë, por më vonë atë e degdisën në Tartar.

Kapaneu, biri i Hiponoit dhe një nga shtatë heronjtë që morën pjesë në luftën kundër Tebës. Ai me mburrjet e tij e kishte fyer Zeusin, prandaj kur ai po ngjitej në muret e Tebës, perëndia e goditi me rrufe. Gjatë varrimit gruaja e tij, Evadna, u hodh në zjarrin e përmortshëm. Kapaneu la një djalë, Stenelin, i cili, dhjetë vjet pas vdekjes së të atit, mori pjesë në ekspeditën e dytë kundër Tebës, në atë të epigonëve. Në mitet greke ai paraqitet si njeri i fuqishëm që ngrihet kundër perëndive.

Karibda Shih: *Skilla*

Karikloja 1. Nëna e Tiresiut. 2. Gruaja e centaurit Kiron, me të cilin ajo pati shumë fëmijë.

Karkanxholli, figurë e besimeve popullore shqiptare. Përfytyrohej si njeri i vogël që mbante një këmishë prej hekuri, me ndihmën e së cilës bënte çudira, Prej këtej edhe këmisha e hekurt e luftëtarit quhet këmishë karkanxholli.

Karmenta, nimfë e vjetër e burimeve, që adhurohej në kodrën e Palatinit, e cila zotëronte artin e profecisë. Asaj i kishin kushtuar një tempull në rrëzë të Kapitolit dhe me emrin e saj u quajt një nga portat e qytetit (Karmental). Mendohet se është një hyjni e lashtë romake e lumenjve, e parashikimit dhe e ndihmës gjatë lindjes së fëmijëve, të cilën legjendat e lidhnin me Evandrin.

Karoni, lundërtari legjendar i mbretërisë së nëntokës në mitologjinë e grekëve, të etruskëve e të romakëve. Ishte biri i Erebit dhe i Natës. Ai kishte për detyrë të kalonte shpirtrat e të vdekurve përmes lumenjve të mbretërisë së nëntokës dhe t'i çonte ato në Had. I ashpër dhe i paepur, lundërtari i skëterrës nuk lejonte asnjë të gjallë të hipte në lundrën e tij dhe të kalonte matanë lumenjve. Ai ishte shumë koprac dhe kërkonte nga udhëtarët e tij ta paguanin, prandaj të vdekurve u vinin në gojë një monedhë. Për të vdekurit që nuk kishin varr në tokë, ai tregohej i pamëshirshëm. Shpirtrat e tyre Karoni i përpësonte dhe ata ishin të detyruar të endeshin njëqind vjet, derisa të vendosej fati i tyre. Virgjili e paraqet atë si një plak të thinjur, me sy të skuqur.

— **Kasandra,** bija e Priamit dhe e Hekubës, motër binjake me Helenën, e përmendur për bukurinë e saj. Pas saj u dashurua Apoloni, prej të cilit ajo fitoi aftësinë për të parashikuar të ardhmen. Por, meqë ajo nuk e mbajti premtimin, Apoloni i fyer, u hakmor, duke bërë që askush të mos u besonte profecive të saj. Që kur erdhi Helena në Trojë dhe gjatë gjithë kohës së rrethimit të Trojës, ajo vazhdimisht paralajmëronte shkatërrimin e qytetit, por asnjë nuk e besonte atë. Pas rënies së Trojës ajo u fsheh në altarin e Atenës, por këtu e gjeti Ajaksi, biri i Olieut, i cili e përdhunoi. Kur u bë ndarja e plaçkës së luftës, Kasandra i ra në pjesë Agamemnonit, i cili e dashuroi dhe pati me të dy fëmijë. Ajo iu lut Agamemnonit që të mos ktheheshin në Greqi, por ai nuk e dëgjoi. Si ai, ashtu edhe Kasandra me fëmijët u vranë në Mikenë nga Klitemnestra, gruaja e Agamemnonit. Miti mbi Kasandrën është përpunuar në trilogjinë e Eskilit «Orestia».

Kasandra dhe Apoloni

Emri i Kasandrës sot simbolizon një njeri, i cili, duke parashikuar fatkeqësitë e ardhshme, vetë nuk është në gjendje të veprojë dhe nuk mund t'i bindë as të tjerët të marrin masa për t'i ndaluar ato. Kështu p.sh. Lenini thotë: «Neve nuk do të na pëlqente të merrnim përsipër rolin e Kasandrës» (V.I. Lenin, Veprat, vëll. 8, f. 614).

Kasiopea (Kasiopa), gruaja e Cefeut, mbretit të Etiopisë, dhe nëna e Andromedës, bukurinë e së cilës ajo e vlerësonte më shumë se atë të nereidave. (Shih: *Andromeda*)

Kasotida, burim i shenjtë pranë tempullit të Apolonit në Delf.

Kastalia, burim i shenjtë në rrëzë të malit Parnas, kushtuar Apolonit dhe muzave, të cilat prej këtej quhen shpesh edhe «Kastalida». Sipas legjendës ky burim u quajt kështu për hir të Kastalisë, bijës së Akelout, e cila u hodh në këtë burim për të shpëtuar nga Apoloni, që po e ndiqte.

Kastori, vëllai i Poluksit. Shih: *Dioskurët.*

Katallani, div, vigan me një sy në ballë që del shpesh në përrallat popullore të shqiptarëve e të popujve të Ballkanit. Është figurë e ngjashme me atë të ciklopit Polifem në «Odisenë» e Homerit. Ky gjigant në Shqipëri përfytyrohej si një farkëtar div, me një sy në ballë, pa gjunjë e me këmbët të gjata si direk. Në Labëri kjo figurë mban emrin Siqenhënjëri (syqen që ha njerëz).

Katreu, biri i Minosit dhe i Pasifajës, babai i Altemenit, mbret i Kretës. U vra nga i biri.

Kebreni, perëndi e lumit, babai i Enonës, gruas së parë të Paridit.

Kefali Shih: *Cefali*

Kefeu Shih: *Cefeu*

Keiksi Shih: *Ceiksi.*

Kekropi (Kekropsi, Cekropsi), hero pellazgjik që mendohet të ketë qenë mbreti i parë i Atikës. Sipas legjendës, ai themeloi Athinën mbi kështjellën e Akropolit, që quhej edhe Kekropi. Në kohën e qeverisjes së tij ndodhi grindja midis Atenës dhe Poseidonit, për të zotëruar në atë vend. Kekropsi, i zgjedhur si arbitër për urtësinë e tij, e zgjidhi zënkën në favor të Atenës, kur kjo e fundit nxori nga toka një pemë ulliri. Për nder të saj qyteti u quajt Athinë. Kekropi solli në Atikë elementët e parë të qytetërimit. Ai u mësoi banorëve të qytetit shkrimin, hoqi flijimet në njerëz etj. Në periudhën e zhvillimit të shtetit skllavopronar të Athinës, nën sundimin e strategut athinas, Perikliut, dolën mitet që bënin fjalë për qëndrimin e Kekropit në disa qytete të Greqisë, bile edhe në Egjipt. Me këto legjenda skllavopronarët e Athinës përpiqeshin të argumentonin pretendimet e tyre ekspansioniste për ato vende, ku mbreti i tyre i parë gjoja kishte themeluar qytetet.

Kelenoja, njëra nga plejadat, bija e Atlasit dhe e Plejonës, e dashuruar nga Poseidoni.

Keleu Shih: *Celeu.*

Keneu (Kaineus), vigan lapit që vdiq në luftën kundër centaurëve dhe pastaj u shndërrua në zog.

Kerët, hyjni të vdekjes, bij të Natës. Paraqiteshin me krahë të zinj dhe trupin të mbuluar me një mantel të njomur me gjak. Ata shkonin në fushat e betejës për të thithur gjakun e të vdekurve dhe ngulnin kthetrat e tyre në trupin e të vdekurve. Më vonë kerët përfytyroheshin si gjeni të këqinj, që u këshillonin njerëzve veprime të kobshme.

Kerkioni Shih: *Cercioni*

Ketoja Shih: *Cetoja*

Kibela Shih: *Cibela*

Kidipa Shih: *Akonti*

Kimera Shih: *Himera*

Kiniri (Ciniri, Kiniras), bir i Apolonit, mbret legjendar i Qipros dhe prift i tempullit të Afërditës në ishullin e Pafosit. Ai themeloi tempujt e Afërditës në Pafos dhe në Bibël të Sirisë. Në Qipro ai quhej shpikësi i arteve të dobishme (të nxjerrjes së mineraleve, të bërjes së tullave dhe punimit të hekurit.) Ishte martuar me Metamën, bijën e mbretit të Qipros, Pigmalion. Me të pati disa fëmijë, midis të cilëve Adonisin. Sipas një legjende, që e gjejmë edhe tek Ovidi, Adonisi lindi nga bashkimi padashur i Kinirit me të bijën, Mirrën, dhe ai vrau veten kur mori vesh të vërtetën. Sipas disa legjendave të tjera ai vdiq i mallkuar nga Agamemnoni, pasi s'arriti ta mbante premtimin për t'i dhënë atij një numur të caktuar anijesh.

Kinti, mal në ishullin e Delosit, ku sipas gojëdhënës, Latona lindi Apolonin dhe Artemidën. Emri Kintia u bë epitet i hyjneshës Artemidë.

Kiona (Kionea), bija e Boreut dhe e Oreitisë. Ajo pati me Poseidonin një djalë. Për të mbuluar gabimin e saj, ajo e hodhi foshnjën në det, por fëmijën e shpëtoi Poseidoni. Kiona ishte personifikim i dëborës.

Kirena Shih: *Aristeu* dhe *Idmoni.*

Kironi, centaur, biri i Kronit dhe i Filirës, burri i Kariklosë, që ndryshe nga centaurët e tjerë, dallohej për dashamirësinë dhe drejtësinë e tij. Kironi mësoi nga Apoloni e Artemida artin e mjekësisë, të gjuetisë, të profecisë, të mimikës, të gjimnastikës etj. Kironi i priste mirë të sëmurët që vinin në shpellën e tij, në rrëzë të malit Pelion (Tesali). Të shumtë janë heronjtë që ishin nxënësit e tij: Kastori e Poluksi, Amfiarau, Peleu, Akili, Nestori, Odiseu, Diomedi, Jasoni etj. Herakliu qe miku i Kironit, por njëherë kur po përleshej me centaurët, padashur plagosi rëndë Kironin me shigjetat e veta të helmatisura. Plaga i shkaktoi Kironit dhimbje aq të mëdha, saqë centauri preferoi të vdiste dhe të hiqte dorë nga pavdekshmëria në favor të Prometeut. Sipas një versioni tjetër, që na e jep Ovidi, Kironi padashje plagosi veten me shigjetën e Herakliut. Pas vdekjes hyjnitë e vendosën Kironin në qiell, midis yjeve (Yjësia e Shigjetarit).

Kiteroni Shih: *Citeroni*

Kleobisi dhe **Bitoni,** bijtë e Kidipës, priftëreshës së Herës. Ata u bënë të përmendur për dashurinë e madhe që kishin për të ëmën. Një ditë feste nëna e tyre priste dy qetë e bardhë për qerren që do ta çonte në tempull për t'u falur. Por, kur u sqarua që qetë nuk do të vinin, ata u mbrehën në qerre dhe e tërhoqën deri në pragun e ndërtesës së shenjtë. E mallëngjyer nga dashuria e të bijve, e ëma iu lut Herës që t'u bënte bijve të saj dhuratën më të bukur që mund t'u bëhej të vdekshmëve. Hera i vuri të dy djemtë në një gjumë të thellë, nga i cili ata nuk u zgjuan më.

Kleopatra 1. Shih: *Meleagri.* 2. Shih: *Fineu.*

Klimena, oqeanidë, gruaja e Japetit, nëna e Atlantit dhe e Prometeut.

Klioja (festoj, kremtoj), muzë që frymëzonte këngën për lavdinë e luftëtarëve dhe për famën e një populli, ndaj asaj i vishnin rolin e mbrojtëses së historisë. Klioja mbante në dorën e djathtë ose një trumbetë për të shpallur trimëritë, ose një kitarë për të kënduar bëmat e heronjve, ose edhe një sahat ujë që është emblema e renditjes kronologjike të ngjarjeve.

Klitemnestra, bija e Tindarit, mbretit të Spartës, motra e Helenës, e Kastorit dhe e Poluksit. Klitemnestra u martua me Agamemnonin, me të cilin pati shumë fëmijë: Orestin, Elektrën, Ifigjeninë, Krisotemidën. Ajo nuk ia fali Agamemnonit flijimin e Ifigjenisë. Gjatë Luftës së Trojës Klitemnestra shkeli kurorën dhe u lidh me kushëririn e saj, Egjistin. Kur Agamemnoni së bashku me Kasandrën u kthye nga Troja, Klitemnestra dhe Egjisti e mbytën atë. Më vonë ata u vranë nga Oresti.

Klitia, nimfë, e bija e Oqeanit, e dashura e Apolonit. Kur ai e braktisi, ajo u dëshpë-

rua aq shumë, saqë e la vetën të vdesë nga uria. Perëndia e shndërroi atë në heliotrop (Ovidi).

Kliti, një nga gjigantët.

Klorida 1. Bija e Amfionit dhe e Bionës, gruaja e Neleut, mbretit të Pilosit dhe nëna e Nestorit. 2. (te grekët) Gruaja e Zefirit dhe hyjnesha e luleve, që identifikohej me hyjneshën romake Flora.

Klotoja, njëra nga tri Moirat, që mbante boshtin dhe tirrte fatin e njerëzve.

Kodri, mbreti i fundit i Atikës, biri i Melantit. Ai u bë mbret pas fitores mbi Ksantin, mbretin e Beotisë. Nën mbretërimin e tij dorët, duke ndjekur popujt që i kishin përzënë nga Peloponezi, u futën në Atikë. Një orakull u kishte paralajmëruar fitoren, me kusht që të mos e vritnin mbretin e Athinës. Kodri u vesh si fshatar dhe provokoi me fjalë një ushtar dor, i cili e vrau. Dorët, të dëshpëruar nga disfata e ekspeditës, shpejtuan të ktheheshin në Peloponez. Athinasit e ruajtën kujtimin për mbretin që ishte sakrifikuar për të shpëtuar Atikën dhe morën vendim që pas vdekjes së Kodrit asnjeri të mos quhej mbret. Siç shihet, kjo është një gojëdhënë që pasqyron në një formë naive zëvendësimin e qeverisjes së Atikës së Vjetër nga mbreti, me zyrtarë të lartë të zgjedhshëm (arkondë), si pasojë e një lufte të ashpër klasore.

Kohët, poeti grek Hesiodi, në veprën e tij «Punët dhe ditët», tregon se si e kuptonin grekët e kohës së tij origjinën e njeriut dhe ndërrimin e epokave. Sipas Hesiodit, perënditë e pavdekshme që jetonin në Olimp, gjininë e parë njerëzore e krijuan të lumtur. Kjo ishte koha e artë. Asokohe sundonte në qiell perëndia Kron. Të lumtur si perënditë jetonin në ato kohë edhe njerëzit, duke mos i njohur as telashet, as vështirësitë, as brengat dhe pleqërinë. Vdekja që vinte pas jetës së tyre të gjatë, ishte për ta një gjumë i qetë dhe i ëmbël. Vetë perënditë vinin tek ata për t'u këshilluar. Kur mbaroi koha e artë në tokë, nuk mbeti asnjë nga njerëzit e asaj gjenerate. Sipas legjendës, ata u shndërruan në shpirtra mbrojtës të njerëzve të gjeneratave të reja. Gjinia e dytë njerëzore dhe koha e dytë nuk ishin aq të lumtura. Kjo ishte koha e argjendtë. Njerëzit e kohës së argjendtë nuk krahasohen me njerëzit e kohës së artë, as nga forca, as nga arsyeja. Foshnjëria e këtyre njerëzve zgjaste njëqind vjet, kurse mosha e pjekurisë ishte e shkurtër dhe, meqenëse ishin të paarsyeshëm, ata patën shumë fatkeqësi dhe hidhërime. Njerëzit e kohës së argjendtë ishin të pabindur. Ata nuk u nënshtroheshin perëndive dhe nuk donin t'u bënin atyre flijime. Biri i Kronit, Zeusi, e zhduku gjininë e tyre në tokë, dhe i vendosi ata në mbretërinë e errët të nëntokës. Ai krijoi gjininë e tretë në kohën e bakërt. Kjo kohë nuk i ngjan asaj të argjendtës. Njerëzit e kohës së bakërt ishin të tmerrshëm dhe të fuqishëm, ishin krenarë dhe luftëtarë të shquar, nuk e njihnin bujqësinë, kishin shtat të madh

e të fuqishëm. Armët, shtëpitë dhe veglat e tyre ishin prej bakri. Njerëzit e kohës së bakërt vranë njëri-tjetrin dhe perëndia i çoi ata në mbretërinë e errët të Hadit. Pas vdekjes së tyre Zeusi krijoi në tokë kohën e katërt dhe gjininë e katërt njerëzore, gjininë e heronjve gjysmëperëndi, më fisnikë, më të drejtë dhe të barabartë me perënditë. Ata të gjithë u vranë në luftërat e këqija dhe në betejat e tmerrshme gjakderdhëse. Disa u vranë në Tebë, duke luftuar për trashëgiminë e Edipit, ndërsa të tjerë ranë në Trojë. Kur të gjithë vdiqën, Zeusi i vendosi në fund të tokës, larg nga njerëzit e gjallë. Heronjtë gjysmëperëndi jetonin në «ishujt e lumtur». Këtu ata bënin jetë pa brenga dhe korrnin tre prodhime në vit. Gjinia e fundit njerëzore dhe koha e fundit është ajo e hekurit. Ditë e natë e pa pushim, njerëzit i shkatërronte puna e lodhshme. Perënditë u krijonin njerëzve telashe. Fëmijët nuk respektonin prindërit, miku nuk kishte besim te miku, mysafiri nuk pritej mirë. Nuk kishte dashuri midis njerëzve. Njerëzit nuk e mbanin betimin e dhënë, nuk e çmonin të mirën dhe drejtësinë. Njerëzit shkatërronin qytetet e njëri-tjetrit. Kudo sundonte dhuna. Çmohesh in vetëm krenaria dhe forca. Në këtë epokë hyjneshat e ndërgjegjes dhe të drejtësisë ikën në Olimp, duke i braktisur njerëzit, të cilëve u mbetën vetëm mjerimet. Miti mbi kohën e artë ishte i njohur edhe për romakët, të cilët e lidhnin këtë kohë me sundimin e Saturnit në Itali. Përfytyrimi i një kohe të lumtur nga grekët e vjetër u krijua në periudhën e formimit të shoqërisë me klasa. Me dekompozimin e rendit të komunës primitive gjendja e anëtarëve të komunës u keqësua shumë dhe në kujtimin e popullit epoka e mëparshme dukej si koha e lumturisë. Përfytyrimet mbi kohën e artë, të trashëguara nga antikiteti, kanë ndikuar te shumë sociologë të kohës së re, që shihnin në këtë mit një pasqyrim të realitetit historik. Një kritikë të fortë këtyre përfytyrimeve u ka bërë V.I. Lenini, i cili thotë se nuk ka patur asnjë kohë të artë, dhe se njeriu primitiv ka qenë krejt i shtypur nga vështirësitë e ekzistencës, nga vështirësitë e luftës kundër natyrës (V.I. Lenin, Veprat, vëll. 5, f. 118).

Kokiti, lumë në mbretërinë e nëntokës, degë e Stiksit. Sipas legjendës, ujërat e tij shtoheshin nga lotët e keqbërësve. Mbi brigjet e Kokitit endeshin shpirtrat e të vdekurve që s'kishin varr në tokë dhe që prisnin nga gjykatësit vendimin, që kishte të bënte me fatin që do t'u caktohej.

Koresi Shih: *Kaliroi.*

Kori Shih: *Persefoni.*

Koronida, bija e Flegjasit, mbretit të lapitëve. Ajo u dashurua nga Apoloni kur lahej në ujërat e një liqeni të Tesalisë. Por ndodhi që, në mungesë të perëndisë, gruaja e re dashuroi djalin e mbretit të Arkadisë dhe u martua me të. Që të hakmerrej për këtë pabesi ndaj të vëllait, Artemida e goditi me shigjetë Koronidën. I dëshpëruar, Apoloni i bëri nderime të mëdha të vdekurës dhe nxori të

gjallë nga trupi i saj një foshnjë, Asklepin.

Kotito, (Kotis), hyjneshë trakase e bimësisë dhe e pllenimit, e identifikuar me Artemidën. Si e tillë ishte mbrojtësja e kafshëve dhe e gjuetisë. Kulti i saj me orgji u fut në Athinë në shekullin V para e.s. nga skllevërit që punonin në minierat e Laurionit. Festat me orgji për nder të hyjneshës quhen kotite.

Kreonti 1. Vëllai i Jokastës. (Shih: *Antigona).* 2. Mbret i Tebës, babai i Meleagrit. 3. Mbret i Korintit. Shih: *Medea.*

Kreteu, themelues legjendar i Jolkut në Tesali. Ai u martua me të mbesën, Tirojën, dhe pati me të tre djem: Esonin, babanë e Jasonit, Ferin dhe Amitaonin.

Kreusa 1. Bija e Erekteut dhe Praksitesë, gruaja e Ksutit, nëna e Akeut dhe Jonit. 2. Bija e Priamit dhe e Hekubës, gruaja e Eneut, me të cilin lindi Askanjin. Në rrëmujën dhe panikun e krijuar natën e rënies së Trojës ajo u shkëput nga i shoqi dhe u zhduk.

Krisaori. 1. Përbindësh i lindur nga gjaku i Meduzës. Ai u martua me oqeanidën Kaliro dhe u bë babai i Gerionit dhe i Ekidnës. 2. Epitet i shumë perëndive: i Zeusit, Apolonit, Artemidës dhe Demetrës.

Kriseida, bija e Krisit (emri i vërtetë i saj është Astionomë). Kur Troja u pushtua nga grekët, Kriseida u bë robëreshë e Agamemnonit. I dashuruar pas kësaj skllaveje të bukur, mbreti nuk donte t'ia kthente babait të saj, Krisit, as kundrejt një shpërblimi të madh. Apoloni, i zemëruar nga kjo fyerje që iu bë njërit prej shërbyesve të tij, dërgoi në ushtrinë greke një murtajë të tmerrshme. Për të qetësuar perëndinë, Agamemnoni u detyrua t'ia jepte Kriseidën të atit, por në vend të saj mori Briseidën, robëreshën e Akilit. Nga kjo lindi grindja midis dy heronjve grekë.

Krisi. 1. Prift i Apolonit në qytetin Kris, pranë Trojës. Përmendet në «Iliadë» si babai i robëreshës së Agamemnonit, Kriseidës (Astionomës). 2. Biri i Kriseidës (Astionomës), të cilin ajo e lindi me Agamemnonin.

Krisipi, biri i Pelopit dhe i nimfës Aksiokë. Sipas legjendës, Krisipi, një djalosh shumë i bukur, u vra nga Atreu e Tiesti, të nxitur nga nëna e tyre Hipodamia, e cila i shihte me smirë favoret që gëzonte thjeshtri i saj, Krisipi, në pallat.

Krisotemida, bija e Agamemnonit dhe e Klitemnestrës, motra e Ifigjenisë dhe e Laodikës (Elektrës).

Kroni, titan, i biri i Uranit dhe i Gjeas. Ai qeveriste Gjithësinë përpara se të mbretëronte Zeusi. Që të merrte pushtetin, ai vrau të atin, pastaj u martua me motrën Rea. Kroni ishte i bindur se pushteti nuk do të mbetej përgjithmonë në duart e tij. Ai kishte frikë se mos kundër tij do të ngriheshin bijtë e vet dhe ai do të pësonte po atë fat që kishte pësuar i ati, Urani. Prandaj urdhëroi të shoqen, Rean, që foshnjat e porsalindura t'ia sillte aty dhe ai pa mëshirë i gëlltiste. Por Rea, kur lindi Zeusi, në vend të foshnjës i dha Kronit të gëlltiste një gur të mbështjellë në shpërgenj. Kroni nuk dyshonte që gruaja e

kishte gënjyer. Kur u rrit, Zeusi u ngrit kundër babait të vet dhe e detyroi atë të nxirrte përsëri në dritë fëmijët që kishte gëlltitur. Njeri pas tjetrit Kroni nxori nga goja pesë fëmijët – perëndi të tij: Hestian, Demetrën, Herën, Hadin dhe Persefonin. Zeusi filloi luftën me Kronin dhe titanët për pushtetin në botë. Të mundur titanët u degdisën në Tartar. Kulti i Kronit ishte i përhapur sidomos në Olimp dhe në Athinë, ku për nder të tij bëheshin festa gazmore, kronitë. Në këto festa kujtonin kohën e artë, që kishte ekzistuar në periudhën kur Kroni qeveriste gjithësinë. Kroni quhej perëndi e kohës (kronos - kohë). Më vonë romakët e identifikuan atë me Saturnin, dhe legjenda u shndërrua në një mënyrë të tillë, që titani i pamëshirshëm u bë mbret i drejtë dhe i mirë i kohës së artë, kur ai qeveriste botën në paqe. Kroni paraqitej si një plak, i ngjashëm me Zeusin, me një drapër në dorë.

Kronosi, personifikim i kohës te grekët. Nganjëherë kjo hyjni identifikohej gabimisht me perëndinë Kron, babain e Zeusit ngaqë Kroni quhej si perëndi e kohës. Në art ai paraqitej si një plak që mbante në duar një kosë.

Ksanti 1. Një nga kuajt flokëndritur të Akilit. Pas vdekjes së Patroklit, Akili e qortoi atë, pse e kishte lënë heroin në fushën e betejës. Menjëherë kali, të cilin Hera e kishte pajisur me zë njeriu, iu kthye të zotit, e lajmëroi që fundi i tij ishte i afërt dhe se ai nuk do të mundte t'i ngarkonte më me faj kuajt e tij për plogështi. Ksanti nuk mundi të thoshte më shumë, sepse Erinitë e ndërprenë. 2. Njeri nga kuajt e Hektorit. 3. Me emrin Ksant (flokëndritur) quhen disa heronj të miteve greke.

Ksuti (Ksutos), hero grek, biri i Elinit (Helenit), babai i Jonit dhe Akeut; ai ishte kështu stërgjysh i përbashkët i jonëve dhe i akejve.

Kteati Shih: *Molionidët.*

Ktonia 1. Bija e Erekteut dhe e Praksitesë. 2. Vajza e Foroneut. Me të motrën, Klimenën, ajo ndërtoi një tempull për nder të Demetrës. 3. Epiteti i shumë hyjneshave të botës së nëndheshme (të Gjeas, Demetrës, Persefonit, Hekatës e Erinive).

Ktoniu dhe **Ktonia,** epitete të perëndive dhe perëndeshave të botës së nëndheshme, për t'u dalluar nga hyjnitë qiellore. Këto epitete u viheshin emrave të Demetrës, Persefonit, Plutit, Hermesit, Dioniz Zagreut dhe Erinive.

Kuçedra, në mitologjinë shqiptare është një qenie me pamje rrëqethëse e të neveritshme. Fytyra dhe i gjithë trupi i saj janë të mbushura me qime të gjata. Ajo përfytyrohej si një grua e thinjur, trupmadhe, me gjoks të varur, ose si një gjarpër shumë i madh me 7-12 kokë, që nxjerr flakë nga goja. Besonin se kur afrohej kuçedra, koha prishej dhe shtrëngatat e mëdha shoqëronin daljen e saj. Shtrëngatat e vogla shkaktoheshin nga fëmijët e kuçedrës. Para vitit të 12-të të jetës së saj, kuçedra ishte një bollë. Ajo rritej në shpellat e maleve në një

gjatësi të tillë, që mund të lëvizte e të rrotullohej me mundim. Kur donte të dilte nga strofka e saj, ajo priste lëkurën dhe humbiste kështu shumë gjak. Shpesh kuçedrat ua shteronin ujin njerëzve dhe kjo mungesë e ujit nuk merrte fund, derisa asaj t'i bënin fli njerëz, të cilët ajo i gëlltitte të gjallë. Kuçedrat mund të mateshin vetëm me dragonjtë. Besimin mbi kuçedrat e gjejmë edhe tek arbëreshët e Sicilisë (Piana degli Albanesi). Në kuptimin e figurshëm, kuçedër do të thotë grua zemërligë, që zihet me të gjithë e fut në sherr edhe të tjerët.

Kuirinalitë, festë romake për nder të perëndisë Kuirin. Kuirinalitë festoheshin në muajin shkurt. Riti kryesor ishte flijimi për Kuirinin. Sipas gojëdhënës, kuirinalitë u themeluan në kohën e qeverisjes së mbretërve legjendarë romakë.

Kuirini, hyjni e lashtë latine e luftës, që shpesh identifikohej me Marsin ose me Romulin, birin e Marsit dhe themeluesin e Romës. Megjithatë, disa shkrimtarë latinë thonë se Kuirini ishte një «Mars i qetë». S'ka dyshim se në kohë shumë të vjetra Kuirini ishte një hyjni paqësore që mbronte kuiritë, emër që ishte shumë i përhapur në antikitet dhe që përdorej për të treguar një qytetar romak me të drejta të plota.

Kukudhi, figurë e mitologjisë shqiptare. Sipas besimeve popullore, kukudhi ishte shpirti i të vdekurit që nuk gjente qetësi në varr, prandaj dilte natën në trajtën e një burri të trashë, me këmbë të shkurtëra dhe me një bisht dhije e shëtitte gjithandej, duke sjellë fatkeqësi. Kukudhi përfytyrohej edhe si demon - grua që sillte murtajën në tokë. Në përfytyrimin e kukudhit ruhen mbeturinat e përfytyrimeve animistike. Kukudhët identifikohen me larvët e besimeve romake. Në kuptimin e figurshëm, kukudh do të thotë njeri i keq.

Kulti (lat. cultus – adhurim), tërësia e riteve (e lutjeve, e namatisjeve, e flijimeve, e shërbimeve fetare dhe e ceremonive të tjera), të cilave u veshin veti magjike dhe aftësi për të ndikuar te një hyjni. Kulti lindi së bashku me përfytyrimet fetare primitive, si pasojë e pafuqisë së njerëzve primitivë në luftën e tyre me natyrën; ai është i lidhur me besimin në frymat dhe shpirtrat (me animizmin). Në fillim kulti shprehej më tepër në formën e veprimeve magjike, të cilat gjoja kishin aftësinë të ndryshonin drejtimin e duhur, rrjedhën e ngjarjeve, t'i ndalonin fenomenet e padëshirueshme, ose të shkaktonin fenomene të dëshirueshme (p.sh. shiun, mbarësinë në gjueti, prodhime të shumta, vrasjen e armikut etj). Adhurimi i forcave të hyjnizuara të natyrës (diellit, hënës, zjarrit, detit, erës etj.), adhurimi i sendeve të fetishizuara, i bimëve dhe kafshëve, kurse më vonë, me zhvillimin e rendit gjinor, adhurimi i shpirtrave të stërgjyshërve, janë format e kultit që u formuan në shoqërinë primitive dhe që ruhen edhe sot në shumë fise të prapambetura. Mbeturina të shumta të kultit primitiv janë ruajtur në të ashtuquajturat «fe historike», e krishterimi, islamizmi, budizmi etj. Me lindjen e shoqërisë me klasa dhe të shtetit lindi kulti i pushtetit mbretëror, që vendosej në interes të klasës shfrytëzuese. Kështu lindi adhurimi i faraonit, hyjnizimi i perandorëve në Romën e vjetër e në Bizant. Në kuptimin e figurshëm, kult quhet nderimi i tepruar, hyjnizimi i një sendi ose i një njeriu.

Kulti i Perëndive të Olimpit, besim karakteristik në qytet – shtete greke, që u formua me tiparet e saj kryesore në shekujt VI-V, para e.s., në kohën e zhvillimit më të madh të Greqisë. Në përfytyrimin e grekëve perënditë kryesore banonin në majën më të lartë të malit Olimp, mbuluar me borëra të përjetshme. Atje, përtej kufirit të akujve të padukshëm për syrin e të vdekshmëve, jetonin të patrazuara perënditë e Olimpit, të organizuara si në një familje. Ato jetonin në pallatet e tyre të bakërta, të ndërtuara nga Hefesti, ku bënin vazhdimisht gosti. Heba dhe Ganimedi u shërbenin atyre, u jepnin ambroz dhe u mbushnin gotat me nektar. Kryetari i familjes së perëndive ishte Zeusi. Pasi morën pushtetin mbi botën, perënditë e Olimpit e ndanë gjithësinë midis tyre në këtë mënyrë: më i fuqishmi prej tyre, Zeusi, mori qiellin, vëllai i Zeusit, Poseidoni, mori detin, kurse vëllai tjetër, Hadi u bë sundimtar në mbretërinë e nëntokës. Zeusi, sipas këtij besimi pagan, ishte i rrethuar nga një turmë perëndish. Atje gjendeshin gruaja e tij Hera, Apoloni dhe Artemida, Atena, Afërdita, Demetra, Hestia, Hermesi dhe Aresi. Zeusi i thërriste këto perëndi në mbledhje dhe për çdo punë konsultohej me to, megjithëse ai mund të vendoste edhe vetë për çdo gjë. Familja e perëndive të Olimpit, e kryesuar nga babai i perëndive dhe i njerëzve, Zeusi, është një dukuri e ngjashme me familjen patriarkale të kohëve të shthurjes së rendit të bashkësisë primitive. Të gjitha perënditë e Olimpit, që i nënshtrohen Zeusit, janë të lidhura me të me nyje gjaku dhe farefisnie. Perënditë e Olimpit personifikonin në fillim forcat e fenomeneve të natyrës, kishin karakter kozmik. Zeusi në fillim ishte perëndi e rrufesë dhe e shtrëngatës. Poseidoni ishte perëndi e detrave dhe Hadi perëndi e nëntokës. Po këtë karakter kozmik kishin në përgjithësi edhe fëmijët e Zeusit që jetonin me të në Olimp: Afërdita ishte në fillim vetëm hyjnesha e pjellorisë, Artemida ishte hyjnesha e kafshëve të egra dhe e gjuetisë, Atena personifikonte shkrepëtimën. Por, me ndarjen e punës dhe, si pasojë e kësaj, me lindjen e klasave e të shtetit, perënditë greke morën atribute shoqërore. Kështu, p.sh. Zeusi, duke mbetur perëndi e rrufesë dhe e qiellit, u bë kryetari i botës dhe mbrojtësi i shtetit; Atena bëhet mbrojtësja e zejtarisë; Afërdita u bë hyjnesha e dashurisë dhe e bukurisë, kurse Hermesi, me lindjen dhe zhvillimin e tregtisë u bë perëndia e tregtisë dhe mbrojtësi i matrapazëve dhe i hajdutëve. Në këtë mënyrë, organizimi i

familjes së perëndive në Olimp është një model i rregullit shtetëror të poliseve greke i mbartur në qiell. K. Marksi thotë se për grekët kulti i perëndive të olimpit është «kulti i«kombësisë» së tyre, i shtetit të tyre». (*K. Marks* e *F. Engels*, Mbi fenë fq. 22). Besimi te perënditë e Olimpit ishte feja e skllavopronarëve, që pasqyronte dhe shenjtëronte marrëdhëniet skllavopronare. Pakënaqësia që kishte lindur nga rendi klasor merrte gjithashtu shpeshherë formë fetare. Kjo pakënaqësi shprehej p.sh. në përhapjen e gjerë të kultit të Dionizit, perëndisë mbrojtëse të bujqësisë, në festat popullore për nder të tij, në ceremonitë fetare për nder të hyjneshës së tokës dhe të pjellorisë, Demetra, e cila ngushëllonte njerëzit për brengat e tyre. Kulti i perëndive të Olimpit ka ushtruar një ndikim të madh në letërsinë antike.

Kupidoni Shih: *Erosi.*

Kuretët, priftërinj të Zeusit

Kuretët dhe Zeusi foshnjë (poshtë)

e të Reas. Sipas traditës, ata kanë ekzekutuar përpara djepit të Zeusit-foshnjë valle zhurmuese me armë, me qëllim që Kroni të mos dëgjonte britmat e foshnjës e të mos e gëlltiste atë.

L

Labdaku, mbret legjendar i Tebës, biri i Polidorit, nipi i Kadmit dhe i Harmonisë, babai i Laiut dhe gjyshi i Edipit. Ai ishte stërgjyshi i heronjve dhe i heroinave tebane: i Edipit, Polinikut, Eteoklit, Antigonës etj.

Labirinti, ndërtesë (në antikitet) me plan shumë të ndërlikuar, që kishte një numër të madh hyrjesh e korridoresh të ngatërruara në një mënyrë që ai që hynte ta kishte të vështirë të dilte. Autorët e vjetër flasin për katër labirinte: labirinti i Egjiptit, i Kretës, i Samosit, i ndërtuar me urdhër të Polikratit dhe ai i Italisë, që siç duket, do të ketë qenë varri i mbretit Etrusk, Porsena. Labirinti i Egjiptit ka qenë përshkruar nga Herodoti (II, 178) që e vizitoi në mesin e shekullit V para e.s. Ishte një ndërtesë e ngritur krejtësisht me gurë gëlqerorë, kishte 12 salla të mëdha, të vendosura paralelisht njëra me tjetrën. Përveç këtyre sallave, kishte një numër të madh dhomash, tre mijë sipas Herodotit, nga të cilat 1500 ishin brenda në tokë dhe shërbenin si varre të mbretërve e të krokodilëve të

shenjtë. Labirinti që ndërtuar nga faraoni Amenemheti III (shekulli XIX para e.s.), pranë Fajumit. Fjalën labirint, e cila u bë e përgjithshme, Herodoti e përdori pikërisht për këtë ndërtesë të madhe. Supozohet se fjala greke labirint e ka prejardhjen nga greqishtja labris, që do të thotë sëpatë me dy anë të mprehta, që, siç duket, ka qenë simboli i pushtetit mbretëror në Kretë. Por nga të gjitha labirintet, më i dëgjuari ka qenë ai që ndërtoi Dedali me urdhër të Minosit, pranë Knosit në Kretë. Ky labirint shërbente si strofkë për Minotaurin. Tezeu, i ndihmuar nga fija e Arianës, arriti deri te Minotauri dhe e vrau atë. Miti mbi labirintin e Kretës pasqyron edhe lulëzimin e shtetit të Kretës, në mijëvjeçarin II para e.s. Në gjuhën e sotme fjala labirint do të thotë jo vetëm një ndërtesë me hyrje e dalje të ngatërruara, por ka edhe kuptimin e diçkaje të ndërlikuar, së cilës mezi i gjendet filli.

Ladoni, dragua me njëqind kokë, i cili ishte caktuar nga Hera të ruante mollët e arta të kopshteve të Hesperideve. Ai u vra nga Herakliu dhe Zeusi e vendosi në yjësinë e Dafnës (Dafinës).

Laerti, babai i Odiseut.

Laiu, mbret legjendar i Tebës, biri i Labdakut, mbretit të Tebës, burri i Jokastës dhe babai i Edipit. Pas vdekjes së të atit Amfiona dhe Zeti e dëbuan nga Teba dhe ai shkoi në Peloponez, ku u prit mirë nga mbreti Pelop. Këtu ai rrëmbeu djalin e mbretit, Krisipin dhe djaloshi nga turpi vrau veten. Për këtë krim, Hera, mbrojtësja e pastërtisë morale, i dërgoi Laiut për dënim sfinksin dhe vendosi që Laiu të vritej nga i biri. Prandaj, sipas legjendës, kur Laiu mori pushtetin në Tebë dhe u martua me Jokastën, ai u vra nga Edipi (i biri).

Lakesis, moira që vërtiste boshtin dhe përcaktonte fatin e njerëzve.

Lamia (në gojëdhënat greke e romake), përbindësh që gëlltiste të gjithë fëmijët që i dilnin përpara. E përfytyronin me trup gruaje dhe me bisht gjarpëri, ose me këmbë gomari dhe me sy të tmerrshëm. Sipas mitologjisë greke, Lamia kishte qenë mbretëreshë e Frigjisë (Azi e Vogël) dhe dallohej për një bukuri të madhe. Atë e dashuroi Zeusi, por Hera, nga smira, i vrau të gjithë fëmijët e saj. Për t'u hakmarrë Lamia u shndërrua në një përbindësh që filloi të gllabërontë të gjithë fëmijët e vegjël. Shpesh atë e identifikonin me Empuzën. Lamia ka tipare të ngjashme me Llamjen e mitologjisë shqiptare.

Lampetia (Lampecia), bija e Heliosit. Me motrën e saj Fetuza, ajo ruante kopenë e shenjtë të të atit në Trinakri të Sicilisë. Kur shokët e Odiseut therën dhe hëngrën disa kokë bagëti, të dy motrat lajmëruan Heliosin për sakrilegjin. I zemëruar, perëndia u shkatërroi anijet dhe të gjithë ata, përveç Odiseut, u mbytën në det.

Laodamia, bija e Akastit, gruaja e Protesilaut. Kur ai u vra në luftën e Trojës, ajo vdiq.

Laodika 1. Bija e Priamit dhe e Hekubës, gruaja e Heli-

kaonit. 2. Bija e Agamemnonit dhe e Klitemnestrës, njihet nga poetët tragjikë grekë me emrin Elektra. 3. Nimfë, gruaja e Foroneut.

Laokoonti, hero trojan, biri i Priamit dhe i Hekubës, prift i Apolonit ose i Poseidonit. Ai i këshilloi trojanët që të mos ta futnin në qytet kalin e famshëm prej druri, që grekët e kishin lënë në breg, por ata nuk ia dëgjuan fjalën. Përnditë që mbronin grekët dhe që e kishin paracaktuar shkatërrimin e Trojës, e dënuan Laokoontin për këtë ndërhyrje. Një ditë, kur ai dhe fëmijët e tij ishin duke i bërë fli Poseidonit, u mbytën nga dy gjarpërinj të mëdhenj, të dërguar nga Atena. Vdekja e Laokoontit ka qenë temë e preferuar e skulptorëve antikë. Tre skulptorë të Rodit: Agesandri,

Laokoonti

Atenodori dhe Polidori gdhendën statujën «Laokoonti dhe bijtë e tij», që paraqet përleshjen vdekjeprurëse të njerëzve me gjarpërinjtë.

Laomedonti (Laomedoni) 1. Mbret legjendar i Trojës, bir i Ilit dhe i Euridiçes, babai i Priamit, Hesionës etj. Me ndihmën e Apolonit e të Poseidonit ai rrethoi qytetin me një mur të madh. Kur perënditë kryen me zell detyrën e tyre, Laomedonti refuzoi t'u bënte flijimin e premtuar. Për t'u hakmarrë, të dyja perënditë e dënuan Laomedontin, duke shkretuar qytetin, njëra me një murtajë, tjetra me një përbindësh deti. Orakulli paralajmëroi se vendi do të shpëtonte nga e keqja, në qoftë se do t'i hidhnin përbindëshit të detit vajzën e Laomedontit, Hesionën. Mbreti u detyrua ta lidhte vajzën në një shkëmb. buzë detit. Por në këtë kohë Herakliu, i shoqëruar nga Telamoni, u kthye në Trojë nga ekspedita kundër amazonave. Heroi mori përsipër ta vriste përbindëshin, kurse mbreti i premtoi për këtë shërbim të dy kuajt e bardhë të pavdekshëm dhe të shpejtë si era, që ia kishte dhuruar Zeusi si çmim për rrëmbimin e Ganimedit. Por edhe këtë herë Laomedonti e shkeli premtimin. I vendosur që të hakmerrej, Herakliu e la qytetin e Trojës, mblodhi një ushtri, erdhi përsëri përpara qytetit dhe urdhëroi një sulm të menjëhershëm. Ai rrëzoi muret, vrau Laomedontin dhe të gjithë fëmijët, me përjashtim të Priamit dhe të Hesionës, të cilën ai ia

dha shokut të vet besnik, Telamonit.

Laonoma, motra e Herakliut, gruaja e lapitit Polifem.

Lapitët, popull legjendar i Tesalisë, të dëgjuar për luftimet e tyre kundër centaurëve që bananin në malet fqinj. Episodi i fundit i kësaj lufte të gjatë është përleshja që ndodhi në martesën e mbretit të Lapitëve, Piritoit, me Hipodaminë. Në këtë martesë ishin ftuar edhe centaurët. Por Aresi i zemëruar, sepse nuk i kishin bërë asnjë flijim, ua turbulloi mendjen centaurëve, të cilët fyen gratë dhe donin të rrëmbenin edhe Hipodaminë. Këto sjellje brutale shërbyen si sinjal për përleshjen e tmerrshme. Në këtë luftim centaurët pësuan disfatë. Një ndihmë të madhe për shkatërrimin e tyre dhanë Herakliu dhe Tezeu. Kjo është ndoshta një legjendë mbi luftimet e lapitëve me fiset e egra malësore, që paraqiten si centaurë.

Lara, hyjneshë romake e heshtjes, e mbiquajtur nganjëherë Muta ose Tacita. Sipas legjendës, që e gjejmë tek Ovidi, Lara ishte nimfë e Almonit. Ajo i tregoi Junonës për dashurinë e Jupiterit ndaj Juturnës. I zemëruar perëndia ia preu gjuhën dhe urdhëroi Mërkurin që ta përcillte atë në Had. Gjatë rrugës ai u dashurua pas saj dhe ajo lindi dy larët. Lara konsiderohej nga romakët, njëkohësisht si hyjneshë e gojëkëqijve dhe si një nga hyjneshat e heshtjes së përjetshme (të vdekjes).

Larët, hyjni romake me origjinë etruske, bijtë e Mërkurit dhe të Larës. Ata konsiderohesnin si shpirtra të mirë, si gjeni, që mbronin çdo shtëpi romake, të trashëguar brez pas brezi. Romakët besonin se larët mbronin zotërinjtë e shtëpisë jo vetëm në shtëpi, por edhe në udhëtim, në punët bujqësore e në luftë. Figurat e larëve shtëpiakë vendoseshin në një sënduk të veçantë, pranë vatrës së shtëpisë. Kur uleshin për të ngrënë, vinin para larëve, në pjata të vogla, pjesën e tyre të ushqimit. Larëve shtëpiakë u shtohen larët e shumtë publikë, që garantonin sigurimin e rrugëve, të arave, të kryqëzimit të rrugëve dhe larët e qytetit, që zgjidheshin midis perëndive romake, të tillë si Janusi, Diana, Mërkuri. Larët në fillim i paraqitnin në trajtën e një statuje të vogël me tiparet e një djaloshi. Më vonë ata i përfytyronin në formën e një gjeniu pa fletë, që duket sikur kërcen i veshur me një tunikë, shtrënguar pas belit, me çizme të lehta. Shpesh ata shoqërohen nga një qen, emblemë e besnikërisë. Më vonë fjala larë u bë sinonim i shtëpisë, i vatrës shtëpiake.

Lari (laur, dafinë), dru i shenjtë i Apolonit, perëndisë mbrojtëse të arteve. Grekët dhe romakët e vjetër u vinin kurorë me gjethe lari (dafine) poetëve. atletëve fitues të një gare. artistëve, etj. Zakoni për të zbukuruar me kurorë lari fituesit ruhet edhe sot e kësaj dite. Që këtej e ka origjinën fjala laureat.

Larvët, gjeni dhe demonë keqbërës që shpesh identifikoheshin me lemurët. Ata përfaqësonin gjithashtu shpirtin e të

vdekurve, që nuk kishin varr ose që kishin bërë gjatë jetës krime të pafalshme. Larvët, sipas besimit të lashtë, vinin në tokë për të munduar të gjallët dhe u shfaqeshin në trajtën e hijeve ose të skeletëve, duke sjellë me to tmerret, nevrastheninë, madje dhe epilepsinë. Besimi në larët e ka zanafillën te përfytyrimet primitive animiste.

Latini, mbret legjendar që u dha emrin latinëve. Ishte biri i Odiseut dhe i Circes, ose, sipas traditës romake, i Faunit. Me gruan e tij, Amata, ai pati një vajzë, Lavinën, që e martoi me Eneun. Pas vdekjes Latini u hyjnizua me emrin Jupiter Latiaris.

Latona (Letoja), bija e Ceut (titan) dhe e Febës, nëna e Apolonit dhe e Artemidës. Pas saj u dashurua Zeusi. Hera xheloze iu lut perëndisë së Tokës që të mos i jepte Latonës shtatzënë asnjë vend për të lindur. Por Poseidoni, me sfurkun e tij, nxori nga fundi i detit ishullin e Delosit, deri atëherë i fshehur. Në këtë ishull u vendos Latona për të lindur Apolonin dhe Artemidën. Me Latonën kanë lidhje edhe dy episode përrallore: vdekja e gjigantit Titiu, që u vra nga Apoloni dhe Artemida, sepse donte të përdhunonte nënën e tyre, dhe ajo e Niobës, e cila iu mburr Latonës se kishte lindur më shumë fëmijë (shtatë djem e shtatë vajza). Për këtë Apoloni dhe Artemida i vranë fëmijët e saj me shigjeta.

Laura, figurë e mitologjisë popullore shqiptare, që përfytyrohej si një grua e keqe, e cila jetonte në lumenj e pellgje. Ajo zotëronte aftësinë për t'u shndërruar në një kafshë të shëmtuar. Si e tillë ajo dilte natën në breg të lumit, ose pranë një pellgu, duke bërtitur me zë të çjerrë dhe futej në ujë. Nganjëherë Laura dilte edhe në rrugë, duke bërtitur, ndërsa qentë e ndiqnin pas.

Lavinia, bija e vetme e Latinit dhe e Amatës. Ishte fejuar me një prijës vendas, Turnin, por gjyshi i saj, Fauni, i paralajmëruar nga orakulli, e kundërshtoi martesën dhe kërkoi që të pritnin ardhjen e një të huaji, që do të krijonte një fis të madh. Pas ca kohe në Itali zbarkoi Eneu, i cili gjeti strehim te Latini. Ky i fundit, i bindur se profecia po përmbushej, i dha vajzën për grua. Por Hera (Junona), që mundonte çdo qenie të fisit trojan, nxiti xhelozinë e tërbuar të Turnit dhe shkaktoi një luftim të ashpër. Eneu doli fitues dhe u martua me Lavinian. E mbetur vejushë, kjo e fundit lindi një djalë, Silviun, të cilit Askanji, i vëllai i tij prej babai, u detyrua t'i jepte qytetin e Lavinit, duke e caktuar më vonë edhe si trashëgimtar të tij në fron.

Leandri, djalosh i bukur nga Abidosi (në bregun e Helespontit). Kur ai vajti në Sestë për të marrë pjesë në një festë, pa Herojën, priftëreshën e bukur të Artemidës, dhe u dashurua pas saj. Çdo natë Leandri kalonte ngushticën me not që të takohej me të. Heroja, nga ana e saj, për ta ndihmuar të dashurin guximtar, ndizte një fener në majën e kullës ku jetonte. Ata nuk ndaheshin veçse në mëngjes, kur

zbardhte agimi. Por një natë teneri u snua nga era. Leandri humbi në errësirën e valëve dhe u mbyt. Deti e nxori trupin e tij në breg, ku Heroja e kishte pritur me orë të tëra. Kur e pa, ajo nga dëshpërimi u hodh në det dhe u takua përsëri në gjirin e vdekjes me të dashurin e saj fatkeq.

Learku Shih: *Inoja*

Leda, gruaja e mbretit të Spartës Tindar. Atë e dashuroi Zeusi, i cili iu afrua në formën e një mjellme kur ajo ishte duke u larë në lumin e Eurotës (në Spartë). Nga ky bashkim Leda përftoi dy vezë, nga të cilat dolën dy çifte binjakësh: Kastori me Poluksin dhe Helena me Klitemnestrën. (Shih: *Dioskurët, Helena*).

Lemurët, hije keqbërëse të të vdekurve (në përfytyrimet e romakëve të vjetër), që vijnë për t'u kallur lemerinë të gjallëve. Që t'i qetësonin ose t'i largonin, romakët bënin festën e quajtur «lemuria»: u hidhnin lemurëve bathë të zeza dhe i shtypnin gjatë gjithë natës në enë bakri për t'i trembur. Gjatë kësaj feste të gjithë tempujt mbylleshin dhe martesat ndaloheshin.

Lestrigonët, popull legjendar njerëzngrënës që banonte në Sicili, ose sipas të tjerëve, në veri të Italisë. Sipas Homerit, Odiseu, kur arriti tek ata, humbi një pjesë të madhe të shokëve të tij dhe të gjitha anijet (me përjashtim të anijes, në të cilën ndodhej vetë).

Leta, një nga lumenjtë e Skëterrës. E quanin lumi i harresës, sepse, sipas legjendës, hijet që pinin ujë nga ky lumë, harronin tokën dhe çdo gjë që i lidhte me të.

Letoja Shih: *Latona.*

Leukipi 1. Biri i Enomait. Sipas legjendës, që t'i afrohej Dafnës (Dafinës), ai u shndërrua në grua, por dredhia e tij u zbulua dhe nimfat e bënë copë-copë. 2. Babai i Febës dhe i Hilairës (të fejuarat e Idit dhe të Linkeut), të cilat u rrëmbyen nga Dioskurët.

Leukotea (Levkotea), emri që mbante Inoja, para se të pranohej në radhët e perëndive.

Leukotoja, (Levkotoja), bija e mbretit babilonas Orkamus dhe e Evrinomit, që u dashrua nga Apoloni. Kur e mori vesh i ati, e dogji të gjallë, Apoloni e shndëroi atë në një kaçube aromatike.

Liberi, hyjni latine shumë e vjetër, që kujdesej për kulturën e rrushit dhe për pjellorinë e arave. Identifikohej me Dionizin, perëndinë e verës dhe me Cererën, hyjneshën e grurit. Megjithëse Dionizi grek (Bakusi) ia zuri vendin hyjnisë së lashtë italiane, Liberi vazhdoi të nderohej nga romakët. Liberi adhurohej dhe për nder të tij organizoheshin festat Liberalia. Që këtej mund të mendohet se Bakanalet ishin festa me origjinë greke dhe nuk i përkisnin kultit të Liberit italian.

Libitina, hyjneshë romake e pjellorisë së tokës dhe e vdekjes. Tek romakët identifikohej me Venerën, te Horaci ajo është sinonimi i Vdekjes. Vdekjet shpalleshin në një tempull që ishte selia e administrimit të funeraleve, ku gjendeshin edhe të gjitha materialet e nevojshme për varrimet.

Librat Sibilinë, përmbledhje sentencash, që, sipas legjendës, mbreti romak Tarkuin Krenari (ose Tarkuin Prisku) i bleu ato nga Sibila e Kumës (dorëshkrimi që bleu Tarkuini përbëhej nga tri ose nëntë libra). Të gjithë librat ishin shkruar në gjuhën greke. Përmbledhjet e profetëve, që quheshin më një emër të përbashkët librat sibiline, ruheshin në një arkë prej guri në tempullin e Jupiter-Kapitolit, por u zhdukën nga zjarri (viti 84 para e.s.). Pas kësaj, nga sentencat që u ruajtën, u hartua një përmbledhje tjetër e librave sibiliane, të cilën më vonë e rishikuan dhe e plotësuan perandorët Augusti dhe Tiberi. Me ruajtjen e librave dhe me interpretimin e profecive të shkruara në to merrej një kolegjium i veçantë priftërinjsh, ose siç i quanin ndryshe «interpretues të librave sibiline». Në kohën e mbretërve ky kolegjium përbëhej nga dy priftërinj. Më vonë numri i tyre arriti në 15. Me kërkesë të senatit, priftërinjtë ishin të detyruar në prani të zyrtarëve, të hapnin librat sibiline dhe të dinin nëpërmjet tyre se çfarë kuptimi kishin këto apo ato shenja dhe dukuri, cila kafshë ishte më mirë t'u bëhej fli perëndive, cili do të ishte përfundimi i kësaj apo i asaj pune, etj. Asgjë e rëndësishme nuk ndërmerrej pa u konsultuar me librat sibiline. Në kohë lufte dhe kryengritjeje, në kohën e sëmundjeve epidemike e të urisë, kërkohej ndihma e librave sibiline, që ishin si një orakull i përhershëm. Janë ruajtur dymbëdhjetë libra të profecisë sibiline, që paraqesin një përzierje të çuditshme të koncepteve e përfytyrimeve fetare, greko-romake, të judeve dhe të krishterimit.

Likaoni, mbret legjendar i Arkadisë. Atij i pëlqente t'u flijonte perëndive njerëz, prandaj vriste të gjithë të huajt që vinin në mbretërinë e tij. Një ditë Zeusi vajti në Arkadi dhe hyri në pallatin e Likaonit si mysafir. Arkadasit, që e kishin njohur perëndinë nga pamja e tij e jashtme, u treguan të gatshëm t'i bënin atij fli. Likaoni, për t'u siguruar se a ishte me të vërtetë mysafiri i tij një perëndi, theri një fëmijë, e bëri copë-copë dhe e poqi mishin midis mishrave të tjerë që i nxori Zeusit në tryezën e bukës. Kjo gosti e neveritshme e tmerroi Zeusin, i cili me rrufenë e tij i vuri zjarrin pallatit. Likaoni arriti të shpëtonte, por sapo doli nga qyteti u shndërrua në ujk. Miti është trajtuar nga Ovidi.

Likeu (Liceu) 1. Mal i Arkadisë, i dëgjuar për kultin e Zeusit dhe të Panit. Sipas traditës, atje kishte lindur Pani dhe Pellazgu, stërgjyshi i pellazgëve. 2. Epitet i Zeusit, që kishte një tempull në malin Like të Arkadisë, dhe i Panit. Këtë epitet ia kishin dhënë edhe Apolonit, sepse ai adhurohej si shfarosësi i ujqëve.

Likeu (lat. liceu), ndërtesë shoqërore në Athinë, e caktuar për stërvitje gjimnastikore. U ndërtua në shekullin V para e.s nga Perikliu, në vendin ku ishte më përpara një tempull kushtuar Apolon Likeut. Aristoteli e përshtati atë për qëllime mësimore. Në shëtitoret me hije të parkut të Likeut, filozofi kishte zakon që gjatë shëtitjes, t'u paraqiste nxënësve të tij probleme të ndryshme të filozofisë së tij. Që këtej, siç duket, shkolla e tij mori emrin «peripatetike» (gr. peripatos — shëtitje, endje).

Likomedi, mbreti i dolopëve në ishullin Skiros, ku Tetida fshehu birin e vet, Akilin, që të mos merrte pjesë në Luftën e Trojës. Atje Akili u martua me vajzën e Likomedit, Deidaminë, me të cilën lindi Neoptolemin. (Shih: *Akili, Tezeu*).

Liku 1. Biri i Kadmit, mbretit të Tebës. Ai u vra me të shoqen Dirkën, nga Amfioni e Zeti, për trajtimin e keq që i kishin bërë Antiopës. 2. Biri i Pandionit, vëllai i Egjeut. Ky i fundit e përzuri Likun nga Athina dhe ai iku në Meseni, ku u bë prift i hyjneshave Demetra dhe Persefoni. 3. Mbreti i Tebës. Ai u vra nga Herakliu, sepse u përpoq të vriste gruan e tij, Megarën.

Likurgu 1. Mbret legjendar i Trakës. Sipas legjendës, Dionizi, kur erdhi në Trakë me kortezhin e tij të bakanteve e të besnikëve, u sulmua nga Likurgu dhe u detyrua të ikte dhe të gjente strehë në det, në fund të shpellës së Tetidës. Perënditë për dënim e çmendën Likurgun dhe ai në krizë e sipër, vrau të birin me një sëpatë, duke menduar se po priste një hardhi. Përpara tmerrit të këtij krimi toka e Trakës u bë jopjellore. Një orakull u tha banorëve të vendit që ta vrisnin mbretin e tyre, ndaj atë e lidhën në katër kuaj të egër që e shqyen dhe e bënë copë-copë. Fusha bleroi përsëri. 2. Legjislator spartan. Informacioni i saktë për të nuk dihet, por sipas traditës ai ishte biri i mbretit të Spartës, Eunonit. Pasi vdiq vëllai i tij më i madh Polidekti, që ishte bërë mbret i Spartës, ai zuri vendin e tij, por shumë shpejt e la fronin dhe u nis për udhëtime të gjata. Thuhet se ai vajti në Kretë dhe studioi ligjet e Minosit. Më pas ai shkoi në Egjipt, Libi, e madje deri në Indi. Kur u kthye në Spartë, ai e gjeti atë në një anarki të plotë. Me gjithë kundërshtimet e shumta, ai organizoi gjithë shtetin në bazë të ligjeve të reja. Kur dhe ku vdiq nuk dihet. Ai nderohej në Sparte si një perëndi. Të gjitha institucionet spartane quheshin si të krijuara nga ai, megjithëse ato në të vërtetë ishin produkt i një evolucioni të gjatë.

Limosi (Lima), hyjneshë që te grekët personifikonte urinë. Identifikohej me Fames romake.

Lini, personazh mitik i Greqisë së Vjetër, që përfytyrohej si një djalosh i bukur. Ai vdiq nga një aksident. Legjenda e tij (që mund të jetë me origjinë lindore) është e afërt me atë të Narcisit, të Hiasintit, Hilit. Në këto mite bëhet aluzion për biměsinë që digjet nga zhegu i vapës. Lini quhej si biri i Apolonit dhe i Psamatës. Në Argos tregonin se Psamata e braktisi foshnjen, por atë e gjetën dhe e edukuan barinjtë, pastaj ai u copëtua nga qentë. Për këtë gjë Psamata u vra nga i ati. Në Beoti, një legjendë tjetër thoshte se Lini ishte biri i një muze. Ai ishte muzikant i shkëlqyer, që u ngarkua të mësonte Herakliun. Por një ditë, kur Lini e dënoi nxënësin për përtaci, heroi e gogoditi atë me kitarë dhe e vrau. Tregojnë gjithashtu se ai sfidoi

Apolonin për të bërë me të një garë në muzikë, duke menduar se ai i bënte lirës më mirë se perëndia. I zemëruar, ky i fundit e vrau.

Linkeu 1. Biri i mbretit të Mesenisë, Afareut, vëllai i Idit. Ishte argonaut i dëgjuar për sy shumë të mprehtë. Mori pjesë në gjuetinë e Kalidonit dhe u vra nga Poluksi, sepse sipas legjendës, ai ishte zënë me Kastorin për Hilairën e re, një nga më të bukurat midis heroinave. Në kuptimin e figurshëm, Linke do të thotë roje symprehtë. 2. Biri i Egjiptit, burri i danaidës Hipermnestër, e vetmja nga danaidat që nuk deshi të vriste burrin e saj.

Lojërat e Nemeut, zhvilloheshin një herë në dy vjet, në mes të verës, në luginën e Nemeut (në Argolidë), për nder të Zeusit. Sipas një tradite, lojërat e Nemeut qenë themeluar nga Adrasti, ndërsa sipas një tjetre nga Herakliu, pas vrasjes së luanit të Nemeut. Në kohën e lojërave, që vazhdonin disa ditë, zhvilloheshin garat e vrapimit, të luftimit, të mundjes me grusht, të hedhjes së diskut dhe të shtizës si edhe garat e vrapimit me qerre. Në kohën e lojërave shpallej paqja e përgjithshme në të gjithë Greqinë. Fituesit dekoroheshin me degë ulliri ose me kurorë seline.

Lojërat istmike, një nga festat kryesore shoqërore në Greqinë e Vjetër. Lojërat istmike organizoheshin për nder të Poseidonit ose për nder të Melikertit pranë qytetit Skenunt, ku e ëma, Ino-Leukotéja, ishte hedhur në det së bashku me të. Sipas traditës lojërat istimike qenë themeluar nga Poseidoni ose nga Teseu. Në fillim kishin karakter lokal dhe më vonë (duke filluar nga shekulli VI para e.s.) morën karakter pangrek. Lojërat istmike zhvilloheshin në pranverë, në fillim një herë në katër vjet, pastaj (që nga viti 581 para e.s.) çdo vit në verë, në Istmin e Korintit, pranë një korijeje me pisha, ku ndodhej tempulli i Poseidonit. Lojërat istmike përbëheshin nga garat atletike të kuajve, nga garat e muzikës dhe të vrapimit me qerre. Fituesit merrnin kurorë selinoje ose kurorë me degë pishe. Edhe në njerën, edhe në tjetrën lidhnin një degë palme. Lojërat Istmike pushuan me vendosjen e krishtërimit. Gërmimet arkeologjike që u bënë në vitin 1883 në vendin e lojërave istmike zbuluan rrënojat e tempujve të Poseidonit dhe të Melikertit.

Lojërat Olimpike, në Greqinë e Vjetër quheshin kështu ato lojëra që organizoheshin çdo katër vjet për nder të Zeusit në sheshin e shenjtë të Olimpisë, në Elidë, në luginën e lumit Alfe. Thuhet se ato ishin themeluar nga Pelopi, pas fitores së tij mbi mbretin e Pizës, Enomain. Burime të tjera thonë se lojërat olimpike ishin themeluar nga Herakliu, i cili ia kushtoi ato Zeusit. Pas një ndërprerjeje të gjatë rifilloi organizimi i tyre nga mbreti i Elidës, Ifiti, sipas këshillës së Likurgut të Spartës. Por vetëm në Olimpiadën (periudha prej katër vjetëve ndërmjet dy lojërave olimpike) e parë (viti 776 para e.s.), lojërat olimpike u bënë një realitet historik. Që nga kjo epokë deri në fund të shekulit IV të e.s., gjatë pothuajse 12 shekujve, ato qenë organizuar në rregull. Lojërat olimpike zhvilloheshin në fund të qershorit ose në fillim të korrikut. Organizimi i tyre u qe ngarkuar qytetarëve të Elidës, nga të cilët zgjidheshin gjyqtarët (helanodikët). Në kohën e lojërave olimpike, në të gjithë Greqinë shpallej paqja e përgjithshme. Para fillimit të lojërave dërgoheshin kasnecë, që lajmëronin festën e ardhshme, duke i ftuar të gjithë grekët të merrnin pjesë në të dhe të pezullonin luftimet. Në lojërat olimpike lejoheshin të merrnin pjesë vetëm qytetarët e lirë grekë, që nuk e kishin njollosur veten me krime. Atletët që merrnin pjesë për herë të parë, duhej të arrinin në Olimpi një muaj më parë, që të stërviteshin nën drejtimin e trajnierëve olimpikë. Çdo qytetar dërgonte në këto lojëra një delegacion zyrtar. Konkurruesit i nënshtroheshin një rregulli të rreptë. Helanodikët shpallnin fituesit dhe, sipas nevojës, vinin gjoba. Festat olimpike vazhdonin pesë ditë. Në ditën e parë bëhej flijimi solemn për Zeusin, kryheshin procesione dhe ceremoni të ndryshme fetare. Lojërat zhvilloheshin ditën e dytë, të tretë dhe të katërt. Programi i tyre ka ndryshuar vazhdimisht. Në filim lojërat olimpike përbëheshin vetëm nga vrapimet në një distancë sa gjatësia e stadiumit. Që nga olimpiada e 14-të u fut vrapimi i dyfishtë, kurse që nga olimpiada e 15-të në lojërat olimpike u fut vrapimi i gjatë 12 herë rreth stadiumit. Që nga olimpiada e 18-të në të futet pentatloni, (kërcimi, hedhja e diskut, vrapimi, luftimi, hedhja e shigjetës), kurse që nga olimpiada e 23-të u fut luftimi me grusht. Në olimpiadën e 25-të futen garat me qerre, të tërhequra nga katër kuaj, kurse më vonë u fut pankratia, luftimi i kombinuar me mundjen me grusht. Në Olimpiadën e 37-të u futën garat e djemve të vegjël dhe që nga e 65-ta u fut vrapimi me armatim të plotë. Në lojërat olimpike poetët lexonin veprat e tyre. Kështu Herodoti lexoi atje fragmente nga «Historia» e tij. Ditën e pestë shpalleshin fituesit, të cilët merrnin një kurorë me degë ulliri. Lojërat olimpike përfundonin me flijimin solemn dhe me një banket që shtrohej për nder të fituesve. Fama e fituesit të këtyre lojërave ishte shumë e madhe. Me të mburrej jo vetëm familja, por edhe qyteti i tij. Fituesit i ngrihej një statujë, i jepej e drejta të ushqehej nga pritania (këshilli i qytetit) dhe një vend nderi në ditët e festave. Në disa qytete të Greqisë edhe fëmijët e fituesve gëzonin gjithashtu privilegje. Lulëzimi më i madh i lojërave olimpike u arrit në shekulli V para e.s. Rëndësia e tyre për grekët qe aq e madhe, sa që, duke filluar nga shekulli III para e.s., ata i llogaritnin vitet sipas Olimpiadave. Lojërat olimpike vazhduan të zhvilloheshin edhe në periudhën e sundimit romak, por rëndësia e tyre politike e shoqërore kishte rënë. Në vitin 394 të e.s. perandori Teodos i anuloi lojërat olimpike.

Gërmimet që u bënë në vi-

tet 1890-1897 dhe në vitet 1936--1941 dhanë një ide mbi sheshin e Olimpisë — Altidi, ku zhvilloheshin lojërat olimpike. Sheshi i shenjtë ishte një korije e rrethuar me mur. Aty ishin altarët e perëndive dhe tempujt, më kryesori prej këtyre ishte tempulli i Zeusit, ku ndodhej statuja madhështore e Zeusit, vepër e Fidias. Korija e shenjtë ishte e mbushur me portikë dhe me statuja të fituesve të olimpiadave. Këtu ndodhej stadiumi dhe hipodromi. Territori i Olimpisë konsiderohej i paprekshëm, madje edhe në periudhën e luftërave. Lojërat olimpike, si garë sportive ndërkombëtare, filluan përsëri që nga viti 1896. Ashtu si në antikitet, lojërat olimpike zhvillohen çdo katër vjet dhe kanë karakter ndërkombëtar.

Lojërat shekullore, lojëra publike që festoheshin në Romë një herë në njëqind vjet. Ato u organizuan nga perandori dhe senati. Në këto lojëra, «që asnjeri nuk i kishte parë dhe që asnjeri nuk do t'i shikonte, u thirr gjithë populli». Ato filluan më 26 maj me një «pastrim» të qytetarëve. Flijimet filluan natën e 31 majit, duke gdhirë 1 qershor. Natën e parë u bënë flijime Parkave, të dytën Ilitisë, të tretën Tokës-mëmë, ditën e parë Jupiter Kapitolit, të dytën Ilitisë, të tretën Apolonit e Dianës. Ditën e tretë, pas flijimeve për Apolonin e Dianën, në kodrën e Palatinit, njëzet e shtatë djem të rinj dhe po aq vajza të reja kënduan, në fillim në Palatin, pastaj në Kapitol, këngën e dëgjuar shekullore të kompozuar nga Horaci. Lojëra të tjera shekullore u organizuan nën sundimin e perandorit Klaud, pastaj nën sundimin e Septim Severit.

Lojërat Pitike Shih: *Delfi.*

Lotida (Lotis), nimfë romake që gjithmonë arrinte të shpëtonte nga ndjekjet e hyjnisë Priap. Një ditë, kur Priapi ishte gati duke e kapur nimfën e lodhur, kjo u shndërrua në lotus.

Lotofagët (gëlltitës të lotusit), popull përrallor që të vjetrit e identifikonin me popullin e Afrikës Verilindore. Ai ishte i çuditshëm, sepse ushqehej vetëm me frutat e lotusit, që kishin shijen e mjaltit. Kujtdo që zbarkonte në tokat e tyre, siç bëri Odiseu me shokët e tij, ata i jepnin nga ky ushqim i panjohur, shija e të cilit ishte aq e pëlqyeshme, saqë vizitorët, nga kënaqësia, e harronin atdheun e tyre dhe nuk donin të iknin nga ai vend që u krijonte një eufori të tillë. Përpara këtij rreziku të paparashikuar, Odiseu i detyroi shokët që të hipnin në anije dhe të merrnin rrugën për në atdhe.

Luani i Nemeut, kafshë e përbindshme, pjellë e Tifonit dhe e Ekidnes. Ai jetonte pranë qytetit të Nemeut (Argolidë) dhe shkretonte të gjitha fshatrat përreth. U mbyt nga Herakliu. Kjo ishte një nga të shtatë trimëritë e këtij heroi.

Lubia, në mitologjinë popullore shqiptare demon femër, që përfytyrohej si një gjarpër me bisht të gjatë e me shumë kokë (shtatë deri në njëqind). Kur i prisnin njërën kokë, në vend të saj dilnin të tjerat. I ngjante hidrës së Lernit të mitologjisë greke. Nga ana tjetër

ajo del si një përbindësh që shteronte ujin në tokë, në qoftë se nuk i flijonin një virgjëreshë (kujto mitin grek mbi Perseun dhe Andromedën). Në këtë tipar ajo afrohej me kuçedrën që ha vajzat e reja. Në disa zona të Shqipërisë së Jugut lubia përfytyrohej si qenie që kërkon veçanërisht mishin e fëmijëve dhe në këtë tipar ajo afrohej më tepër me shtrigat. Në kuptimin e figurshëm, fjala lubi do të thotë njeri që ha shumë, njeri i pangopur.

Luciferi, perëndi-yll i romakëve që identifikohej me Fosforin e grekëve. Luciferi (dritëpërhapësi) lajmëronte Aurorën, të cilën e kishte nënë. Ai kishte dhe emra të tjerë, që tregonin të gjithë yllin e mëngjesit: Hesperosi, Heosfori. Ai ishte babai i Ceiksit. Në mesjetë Lucifer ishte një nga emrat e Saturnit.

Lufta e Trojës, lufta e madhe që bënë të gjitha shtetet greke kundër Trojës (Ilionit) në shekullin XIII para e.s. Burimi kryesor i informacionit për luftën e Trojës janë poemat e Homerit «Iliada» dhe «Odisea». Në traditën epike-mitike shkaku i Luftës së Trojës ishte rrëmbimi i Helenës së bukur, gruas së mbretit të Spartës, Menelaut, nga Paridi, biri i mbretit të Trojës, Priam.

Në dasmën e mbretit të Tesalisë, Peleut, me hyjneshën Tetidë, u ftuan të gjitha perënditë me përjashtim të hyjneshës së grindjes, Eridës. E zemëruar, hyjnesha vendosi ta prishte dasmën, dhe në çastin kur perënditë ishin ulur në tryezë, hodhi një mollë të artë me mbishkrimin «më të bukurës». Aty për aty plasi një sherr i madh midis tri hyjneshave: Herës, Atenës, dhe Afërditës, sepse secila prej tyre e quante veten më të bukur. Grindjen e zgjidhi Paridi, i cili ia dha mollën Afërditës, sepse ajo i premtoi gruan më të bukur të kohës, që ishte Helena. Hyjnesha e ndihmoi Paridin ta rrëmbente Helenën. Atëherë të gjithë prijësit grekë, dikur pretendues për t'u martuar me Helenën, e mbajtën betimin që i kishin bërë Tindarit (pretenduesit ishin betuar se do të ndihmonin atë që do të bëhej burri i Helenës) dhe vendosën të organizonin fushatën kundër Trojës. Homeri e mbuloi shkakun e vërtetë ekonomik të Luftës së Trojës, me velin e një hakmarrjeje për një tradhti. Në të vërtetë, lufta kundër Trojës kishte për qëllim jo vetëm rrëmbimin e një plaçke të madhe, por edhe pushtimin e një shteti të pasur, që ndodhej në një vend të përshtatshëm për tregti detare. Prijësit grekë u bashkuan në Mikenë, zgjodhën si komandant të përgjithshëm vëllanë e Menelaut, mbretin e Mikenës, Agamemnonin, dhe zbarkuan në Aulidë të Beotisë. Aty grekët u detyruan të bënin fli vajzën e Agamemnonit, Ifigjeninë, për të qetësuar Artemidën. Sipas «Iliadës», ushtria greke përbëhej nga reparte luftëtarësh nga anë të ndryshme të Greqisë. 1200 anije i çuan grekët në brigjet e Trojës. Midis prijësve dallohej Akili, Agamemnoni, Menelau, Nestori, Odiseu, dy Ajaksët, Diomedi, Idomeneu dhe Filokteti. Trojanët ishin dhjetë herë më pak,

por Troja ishte e mbrojtur mirë. Në ndihmë të trojanëve shkuan amazonat, të udhëhequra nga mbretëresha e tyre, Pentesilea. Në ndihmë të trojanëve shkoi edhe mbreti i etiopëve, Memnoni. «Iliada» nuk tregon Luftën e Trojës, por një pjesë të asaj lufte, zemërimin e Akilit me Agamemnonin. Aksioni në «Iliadë» zhvillohet në një kohë shumë të shkurtër, prej 51 ditësh, në vitin e dhjetë të luftës. Një epidemi e tmerrshme ra në kampin e akejve (grekëve). Këtë epidemi e kishte dërguar Apoloni, për të marrë hakun e priftit të tij, Krisit, të cilit Agamemnoni s'deshi t'i kthente të bijën, Kriseidën, që e mbante si skllave. Më në fund Agamemnoni ia dorëzoi, por në vend të saj kërkoi Briseidën, skllaven e Akilit. Me këto ngjarje fillon edhe «Iliada». I zemëruar Akili u tërhoq në çadrën e vet dhe s'luftoi më. Grekët filluan të pësonin disfatë. Në luftim u plagosën Menelau, Odiseu dhe Diomedi. Hektori shpërtheu dyert e murit mbrojtës të grekëve. Trojanët u sulën pas tij me furi, kapërcyen llogoren dhe arritën afër anijeve të grekëve. Në këtë gjendje të vështirë për grekët, Patrokli iu lut mikut të tij të ngushtë Akilit, që ta lejonte të vishte armët e tij e të merrte pjesë në betejë. Akili pranoi. Patrokli u vra nga Hektori. Dhembja e Akilit për mikun e vrarë ishte e madhe. Ai më në fund vendosi të merrte pjesë në luftim. Nëna e tij, Tetida i solli armë të reja, që ia kishte farkëtuar Hefesti. Akili u lëshua përmes rradhëve të armiqve për të kërkuar Hektorin. Në dyluftim Hektori u vra. Akili ia lidhi trupin pas qerres së tij luftarake dhe e zvarriti rrotull mureve të Trojës. Të nesërmen, në çadrën e Akilit vajti babai i Hektorit, Priami, i cili iu lut heroit grek që t'ia kthente trupin e të birit. I prekur nga lotët e Priamit, Akili ia plotësoi atij dëshirën. Kënga e fundit e «Iliadës» përshkruan varrimin e Hektorit me nderime të mëdha nga trojanët. Legjendat e mëvonshme tregojnë se Akili u vra nga shigjeta e Paridit, që e goditi atë në thembër (e vetmja pjesë e trupit të tij që ujërat e Stiksit, ku e kishte zhytur e ëma, nuk e kishin bërë të paprekshme nga arma). Pas vdekjes së Akilit, grekët u paralajmëruan nga orakulli se Troja nuk do të pushtohej pa armët e Herakliut. Por armët e Herakliut i kishte Filokteti, i cili në këtë kohë ndodhej në ishullin e Lemnosit. Odiseu dhe Diomedi e sollën heroin në Trojë. Me shigjetën e Herakliut Filokteti vrau Paridin. Për të shpejtuar rënien e Trojës, Odiseu dhe Diomedi rrëmbyen nga qyteti Paladiumin që, sipas legjendës, e bënte qytetin të papushtueshëm. Troja u mor me dinakëri nga grekërit, pasi futën në të kalin prej druri ku ishin fshehur një numër i madh luftëtarësh grekë. Priami, pasi kishte parë me sytë e tij t'i vriteshin të gjithë djemtë, u vra nga Neoptolemi, biri i Akilit. Hekuba (gruaja e Priamit), Kasandra (bija e Priamit), Andromaka (e veja e Hektorit) dhe princesha të tjera u bënë robëresha të prijësve grekë. Disa trojanë, midis të cilëve Eneu,

arritën të iknin midis flakëve, kurse të gjithë të tjerët që mbetën u masakruan. Grekët u kthyen në vendet e tyre me një plaçkë të madhe lufte. Menelau solli Helenën në Spartë; Odiseu, pas shumë udhëtimesh, arriti në Itakë; Agamemnoni, pasi u kthye në vendin e tij, u vra pabesisht nga e shoqja, Klitemnestra. Nuk ka dyshim se të gjitha legjendat mbi Luftën e Trojës e kanë një bazë historike. Pallatet e Mikenës e të Tirintit, që u zbuluan nga arkeologu gjerman Shliman, në vitet 70-80 të shekullit XIX, provojnë realitetin e qytetërimit që përshkruhet në poemat homerike. Legjendat mbi Luftën e Trojës kanë qenë burim i pashtershëm për letërsinë dhe artin. Episodet e Luftës së Trojës janë përpunuar nga shkrimtarët tragjikë grekë. Në Romë për Luftën e Trojës kanë shkruar Virgjili e të tjerë.

Lugati, figurë e besimit popullor shqiptar, që përfytyrohej si njeri i keq që dhe pasi vdiste ngrihej nga varri çdo natë (përveç të shtunës) dhe vizitonte shtëpitë e të afërmve, të të njohurve dhe prishte rregullin e qetësinë. Shpesh lugetërit përfytyroheshin të mbështjellë me pëlhurën e vdekjes, që sulmonin njerëzit dhe i mbysnin. Njeriu nuk mund ta kapte lugatin, sepse ai zhdukej në çast si një fantazmë. Mendonin se lugati vritej vetëm kur në varrin e tij ndiznin zjarr. Besohej se lugati ishte kundër hënës dhe e zinte menjëherë atë pjesërisht ose të tërën, ndaj fetarët myslimanë shqetësoheshin kur ndodhte eklipsi i hënës dhe e qëllonin me pushkë që të largohej prej saj. Nga ana tjetër, hoxhallarët faleshin nëpër xhami dhe i luteshin zotit për ta larguar atë. Lugetërit e mitologjisë shqiptare identifikoheshin me larvët dhe lemurët romakë. Në kuptimin e figurshëm, fjala lugat do të thotë njeri shumë i shëmtuar, njeri i keq, i cili u kall tmerrin njerëzve.

Luperkalet, festa që bëheshin në Romë më 15 shkurt për nder të perëndisë Pan, vrasësit të ulkonjës që kishte ushqyer Romulin dhe Remin. Festat bëheshin sipas një riti, që kishte për qëllim të ndihmonte pllenimin. Pjesëmarrësit e festët (luperkët) thernin disa dhi dhe një qen dhe, të mbuluar me lëkurat e tyre, rendnin nëpër qytet duke bërtitur, duke goditur turmën nga të gjitha anët me rripa të bërë nga lëkurët e kafshëve të therura. Gratë shtatzëna kërkonin vetë të goditeshin, duke menduar të zhduknin kështu dhimbjet e lindjes. Të tjerat besonin se në këtë mënyrë do të mbeteshin shtatzëna. Festat, që po zhdukeshin në fund të republikës, u rivendosën nga Augusti dhe vazhduan deri në shekullin V të e.s.

Luperku (lat. ujk), perëndi romake, miku i barinjve dhe mbrojtës i kopesë nga ujqërit. Më vonë romakët e identifikuan atë me Faunin dhe, pas pushtimit të Greqisë, me Panin e Arkadisë.

Lutja, fjalë a shprehje që thonë besimtarët gjatë një riti, fjalë që i drejtohen një hyjnie për të siguruar një të mirë ose për të larguar një të keqe. Për

të vjetrit lutja ishte një mjet komunikimi magjik mbi hyjninë. Te grekët e vjetër lutja merrte formën e një marrëveshjeje midis hyjnisë dhe lutësit. Perëndisë i premtohej një flijim i caktuar dhe ai duhej të përmbushte dëshirën e lutësit. Për shembull trojanët iu lutën dhe i premtuan Atenës t'i bënin fli «dymbëdhjetë mëza motakë, të njomë, që kurrë s'provuan kular që të ketë dhimbje për qytetin dhe për foshnjat e njoma». («Iliada», VI, 110-111). Te grekët lutja shoqërohej me namatisje. Romakët i jepnin lutjes një rëndësi të madhe magjike. Feja romake kishte karakter më praktik se ajo greke. Te romakët lidhja midis njeriut dhe hyjnisë bëhej në bazë të parimit «unë të jap ty, që ti të më japësh mua». Gjithçka bazohej në marrëveshjen midis hyjnisë e njeriut dhe në përmbushjen formale të riteve. Në qoftë se riti ishte kryer, atëherë lutësi ishte i bindur se hyjnia do t'i jepte atij çdo gjë që kishte kërkuar. Duhej ditur me saktësi se cilës hyjni t'i drejtohej besimtari në një rast të caktuar, çfarë fjalësh duhej të thoshte, sepse gabimi më i vogël mund të prishte pikësynimin dhe dobinë e vet lutjes. Prandaj këshillohej që lutësi të mbulonte fytyrën që të mos hutohej. Por marrëveshja midis hyjnisë dhe lutësit i jepte mundësi këtij të fundit që ta gënjente perëndinë, mjaftonte që të respektohej forma. Në qoftë se lutësi i premtonte hyjnisë t'i bënte fli një numër të caktuar kokësh, ai mund t'i zëvendësonte kokët e njerëzve ose të deshëve me majat e sipërme të kokës (atje ku dalin flokët), sepse në lutje nuk thuhej se ç'farë kokësh do të bëheshin fli. Kishte edhe rregulla të tjera që besimtarët duhej t'i respektonin gjatë lutjes. Kur kërkesa u drejtohej perëndive qiellore lutësit zgjatnin duart përpjetë, kur u drejtohej perëndive të nëntokës, preknin tokën me duar. Për njerëzit e vjetër lutja ishte një bestytni.

LL

Llamja, figurë e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej me trup gruaje e me bisht gjarpri. Jetonte nëpër male e ujëra të papastërta, rrëmbente fëmijë, u thithte atyre gjakun dhe pastaj u hante mishin. Shpeshherë ajo merrte forma të ndryshme për të joshur viktimat e saj. Ka tipare të ngjashme me Laminë dhe Empuzën e mitologjisë greke.

M

Maja, më e madhja nga të shtatë plejadat, bija e Atlasit dhe e Plejonës. U dashurua nga Zeusi, me të cilin lindi Hermesin. Te romakët Maja e grekëve identifikohej me një hyjneshë

vendase me të njëjtin emër, Maia ose Maja ose Majestas, hyjneshë e tokës.

Makaoni, biri i Asklepit. Mori pjesë me 30 anije në Luftën e Trojës, ku gjeti vdekjen nga dora e Euripilit. Ishte mjek i zoti dhe shëroi, midis të tjerëve, Menelaun dhe Filoktetin.

Makaria, bija e Herakliut dhe e Dejanirës. Kur Eristeu sulmoi Atikën, duke kërkuar dorëzimin e heraklidëve, orakulli u premtoi athinasve fitoren, në qoftë se njëri nga fëmijët e Herakliut do të sakrifikohej për të. Makaria u vetëflijua dhe përcaktoi fitoren. Për nder të saj burimi në fshatin e Maratonës në Atikë u quajt Makaria.

Makthi, figurë e besimeve popullore shqiptare, që përfytyrohej si një hije që vinte natën dhe u zinte frymën njerëzve, më tepër grave.

Manët, në mitologjinë romake ishin shpirtrat e të vdekurve dhe veçanërisht shpirtrat e mirë. Sipas konceptit popullor, manët banonin brenda në tokë. Të afërmit i nderonin ata, duke u bërë blatime me verë e qumësht. Meqë varret ishin nën mbrojtjen e manëve, në krye të çdo epitafi gjendeshin këto fjalë: Dis manibus (perëndive manë). Zhurma dhe tingujt e metaleve i shqetësonin manët dhe i bënin të iknin, por pamja e zjarrit i gëzonte, prandaj pranë varreve vendosnin llamba të vogla.

Mantika, arti për të shtënë fall, për të parashikuar të ardhmen e dikujt dhe ngjarjet që do të ndodhnin. Të vjetrit besonin se perënditë nëpërmjet shenjave të ndryshme, u zbulonin njerëzve dëshirën dhe mendimin e tyre. Besimi te falli ishte një element themelor i feve të vjetra greko-romake. Asnjë shtet, asnjë njeri nuk guxonte të ndërmerrte ndonjë punë të rëndësishme, pa u konsultuar më përpara me një orakull a profet, për të ditur nëpërmjet tij dëshirën e perëndive. Në legjenda pushteti i orakujve ishte i madh. Çdo shtet, çdo mbret, çdo ushtri kishte falltarin e vet, p.sh. Epigonët që u drejtuan kundër Tebës nuk morën asnjë vendim pa pyetur falltarin e tyre, Tiresiun. Grekët gjatë Luftës së Trojës dëgjonin këshillat e Kalkantit. Në Romë fallet u përhapën shumë nën ndikimin etrusk. Në raste shumë të rëndësishme strategët dhe kryepleqtë në Romë u drejtoheshin haruspikëve (kolegjium priftërinjsh në Romë), të cilët shtinin fall me të brendshmet e kafshëve të flijuara. Në këtë rast ata e drejtonin vëmendjen në formën dhe gjendjen e mëlçisë. Platoni thoshte se mëlçia ishte një organ ku pasqyrohej mendimi hyjnor. Etruskët shtinin fall edhe me shenjat qiellore (rrufenë, bubullimën, zënien e diellit etj). Zënia e diellit quhej shenjë e keqe. Më shpesh kërkoheshin këshillat e augurëve (edhe këta përbënin një kolegjium priftërinjsh në Romë). Augurët shtinin fall nëpërmjet fluturimit të zogjve dhe qëndrimit të patave (p.sh. si e çukisnin ato kokrrën e grurit). Midis falltarëve respektin më të madh në Romë e gëzonin Sibilat, profecitë e të cilave ishin shkruar në

përmbledhjen e njohur me emrin libra sibiline. Sipas legjendës, këto libra u dukën në Romë në kohën e mbretërimit të Tarkuin Krenarit ose në vitet e para të republikës. Mendohej se ato ishin hartuar nga profetja Sibilë, nga qyteti Kuma i Italisë. Ruajtja e librave sibiline u ishte besuar priftërinjve dhe interpretuesve. Një mjet tjetër, nëpërmjet të cilit perënditë u shfaqnin dëshirën e tyre njerëzve, ishin ëndrrat. Homeri i quante ëndrrat si fantazma që fluturonin në ajër, të cilave Zeusi u jepte pamje të ndryshme. Ato banonin matanë Oqeanit, në portën e Fushave të Elizeut dhe që andej perëndia ua dërgonte njerëzve. Mendonin gjithashtu se perëndia i shfaqej në ëndërr një të vdekshmi, sa herë që ai kërkonte ta këshillonte. Në Greqi dhe në Romë njerëzit me kulturë mbanin qëndrim skeptik ndaj mantikës. Filozofi grek nga Mileti, Talesi (624-547 para e.s.), që paratha me saktësi zënien e diellit në vitin 585 para e.s., tregoi se kjo ndodhi jo nga zemërimi i perëndive, por, sepse hëna mbuloi diellin. Poeti komik grek, Epikarmi (shekulli V para e.s), flet për falltarët dinakë, të cilët mashtronin gratë budallaqe dhe iu merrnin atyre para. Poeti romak Eni (239-161 para e.s.) i quante falltarët mburravecë supersticiozë dhe të paturpshëm, të cilët të tjerëve u premtonin pasurira, kurse për vete detyroheshin t'u merrnin të tjerëve një grosh.

Mantoja, bija e faltarit Tiresiu, që u kap nga epigonët pas fushatës së tyre kundër Tebës, dhe u dërgua në Delf për ta falenderuar Apolonin për ndihmën e tij. Atje ajo mësoi artin për të shtënë fall dhe u bë sibilë, pastaj e la Greqinë dhe shkoi në Azinë e Vogël.

Marpesa, bija e Evenit, mbretit të Etolisë. I ati ia kishte premtuar vajzën atij që do të fitonte në një vrapim me qerre. Pretenduesit që do të mundej nga ai, do t'i pritej koka. Shumë të rinj s'e përfillën fare rrezikun, u paraqitën, por të gjithë u vranë, duke iu prerë koka. Një ditë Idi, i dashuruar pas Marpesës, iu lut Apolonit që t'i dhuronte një qerre me fletë. Në këtë mënyrë ai arriti ta rrëmbente Marpesën, por Apoloni, që edhe vetë ishte dashuruar pas gruas së re, e ftoi heroin në duel. Zeusi e ndaloi këtë luftim dhe e porositi Marpesën që ta zgjidhte vetë burrin. Marpesa zgjodhi Idin. Ajo e dinte se Apoloni nuk do ta dashuronte atë deri në vdekje, se perëndia e pavdekshme do ta harronte atë kur ajo do të plakej. Me Idin Marpesa lindi Kleopatrën, gruan e Meleagrit. Marpesa u bë simboli i një gruaje të matur, që i peshon mirë gjërat.

Marsi, hyjni romake e luftës, që identifikohej me Aresin grek. Shih: *Aresi.*

Marsiasi, muzikant i dëgjuar, biri i Meandrit. Ai paraqitej herë si fshatar, herë si shok i Dionizit, ose si hyjni e një lumi të Frigjisë me të njëjtin emër. Legjenda për Marsiasin ka të bëjë me origjinën e muzikës.

Një herë, duke u endur fushave të Frigjisë, Marsiasi gjeti një fyell prej kallami, që e kishte hedhur hyjnesha Atena, e cila nuk donte t'i binte, sepse ia shëmtonte fytyrën e bukur. Atena mallkoi edhe atë që do ta merrte këtë fyell. Duke mos ditur mallkimin e hyjneshës, Marsiasi e mori fyellin dhe shpejt mësoi t'i binte atij aq bukur, saqë të gjithë e dëgjonin me ëndje. Marsiasi filloi të mburrej dhe ftoi edhe vetë mbrojtësin e muzikës, Apolonin, për të konkurruar. Apoloni pranoi dhe u paraqit me lirën e tij të artë në duar. Ai nxori nga lira e tij tinguj të mahnitshëm, të cilët nuk mund t'i nxirrte Marsiasi me fyellin e tij, dhe e fitoi garën. I zemëruar për sfidën, Apoloni urdhëroi që Marsiasin ta varnin pas një peme dhe t'i rripnin lëkurën, të cilën e varën në një shpellë. Tregonin se lëkura gjithmonë fillonte të dridhej, kur në shpellë arrinin tingujt e fyellit frigjian prej kallami dhe qëndronte e palëvizshme kur përhapeshin tingujt madhështorë të lirës. Legjenda pasqyron konfliktin për zgjedhjen midis fyellit, instrumentit frymor me origjinë të huaj, dhe lirës (kitarës), instrumentit grek me tela, që u zgjidh në favor të këtij të fundit. Megjithatë artistët e antikitetit shpesh frymëzoheshin nga figura e Marsiasit dhe fyelli filloi të hynte midis instrumenteve muzikore greke.

Mauthi, në mitologjinë popullore shqiptare Mauthi ishte një vajzë e bukur, e veshur në ar, që mbi kokë mbante një feste të stolisur me gurë të çmuar. Ai që arrinte t'ia vidhte festen, bëhej i lumtur për tërë jetën. Disa mitografë mendojnë se Mauthi rrjedh nga figura mitologjike greke, Amaltea. Edhe nga pikëpamja mitologjike Mauthi është një mbeturinë greke në besimin popullor shqiptar: ajo është nimfa Amalté e shqiptarizuar, ajo që ushqeu Zeusin dhe zotëruesja e bririt të bollëkut, që në viset ku flitej gjuha shqipe nderohej krahas Dodonës.

Medauri, tek ilirët ishte hyjnia e luftës. Medauri kishte një faltore edhe në Numidi, në Afrikën Veriore, që ia kishte ngritur një ushtarak ilir, i cili kryente shërbimin në Afrikë. Kjo dëshmon për faktin që ilirët vazhdonin t'u faleshin perëndive të tyre edhe jashtë Ilirisë. Në njërin prej dy mbishkrimeve për Medaurin, ky i fundit ishte cilësuar si mbrojtës i qytetit ilir Risnium (Risan në Bokën e Kotorrit, Rizoni antik, kala e njohur ku është strehuar mbretëresha e Ardianëve, Teuta, pas disfatës që pësoi me romakët). Në këtë mbishkrim Medauri paraqitej i hipur në kalë dhe me shtizë në dorë. Për natyrën e kësaj perëndie nuk dihet asgjë me saktësi. Disa mitologë e identifikojnë Medaurin me perëndinë romake të mjekësisë Eskulapin, kurse disa të tjerë thonë se ai ishte perëndi e luftës, mbrojtësi i Risiniumit.

Medea, magjistare e miteve greke, bija e Eetit, mbretit të Kolkidës, motra e Circes dhe e Absirtit. Miti mbi Medenë lidhet me legjendën e argonautëve. Kur

këta të fundit zbarkuan në bregun e Pontit në Kolkidë, që të merrnin bashkën e artë të dashit magjik, u pritën me armiqësi nga mbreti Eet, që ishte ruajtësi i bashkës së artë. Megjithatë, ata patën përkrahjen e Medeas, bijës së mbretit, që u dashurua pas Jasonit. Duke qenë e zonja në artin e magjisë, vajza e re i dha të dashurit të saj një melhem, me të cilin ai duhej të lyente trupin që të mbrohej nga flakët e dragoit që ruante bashkën e artë. Ajo i dha gjithashtu një gur, të cilin ai e hodhi në mes të njerëzve të armatosur, të lindur nga dhëmbi i dragoit. Menjëherë luftëtarët vranë njëri-tjetrin dhe heroi mundi të shtinte në dorë bashkën e artë. Jasoni u martua me Medenë. Magjistarja iku me burrin e vet, duke marrë me vete dhe të vëllanë, Absirtin. Për të penguar ndjekjet e Eetit, ajo vrau Absirtin, e bëri copë-copë dhe gjymtyrët e trupit të tij i hodhi në det. Eeti ndaloi të mblidhte pjesët e trupit të të birit dhe kështu Medea dhe Jasoni patën mundësi të largoheshin. Kur erdhi në Jolk të Tesalisë, Medea u prit me bujë për dashurinë e saj për Jasonin. Në Jolk magjistarja përtëriti plakun Eson: ajo i hapi gojën plakut, nxori nga damarët e tij gjakun e vjetëruar dhe në vend të tij futi një lëng që e kishte përgatitur vetë dhe që u dha gjymtyrëve të tij forcë të re, duke e bërë 40 vjet më të ri. Peliu, vëllai i Esonit dhe uzurpues i pushtetit, nuk donte t'ia linte fronin Jasonit. Atëherë Medea ua mbushi mendjen bijave të armikut të Jasonit që ta bënin babanë e tyre copë-copë dhe ta zienin në një kazan, duke u premtuar atyre se edhe këtë do ta ripërtërinte. Kur u bë e qartë se plaku vdiq, Jasonin dhe Medenë i dëbuan nga Jolku dhe të dy burrë e grua u vendosën në Korint, te mbreti Kreont. Medea, lindi atje dy djem: Ferin dhe Mermerin. Në Korint Jasoni u dashurua pas vajzës së bukur të Kreontit, Glaukes (sipas një varianti tjetër, pas Kreuzës), duke e tradhtuar Medenë, me ndihmën e së cilës kishte kryer heroizmin më të madh. Ai vendosi të martohej me Glaukën dhe mbreti Kreont ra dakord t'ia jepte heroit të dëgjuar vajzën për grua. E dëshpëruar, Medea vendosi të hakmerrej kundër Jasonit. Ajo i dërgoi Glaukës dhuratë një rrobe të çmueshme. Sapo e veshi këtë rrobë, helmi me të cilin ishte lyer ajo, depërtoi në trupin e Glaukës dhe ajo vdiq. Duke mos u kënaqur me aq, Medea vrau edhe fëmijët e vet, që Jasoni të vuante sa më shumë. Pas këtyre krimeve Medea iku në Athinë, ku u bë gruaja e mbretit athinas Egje, me të cilin pati një djalë, Medin. Medea sundonte në shtëpinë e mbretit të Athinës dhe vetë Egjeu në çdo gjë i nënshtrohej asaj. Kur Tezeu u kthye nga Trezëna, Medea, që të mos humbiste pushtetin, mendoi ta vriste heroin. Por plani i saj u kuptua dhe Egjeu e përzuri. Medea u vendos më në fund në Kolkidë, pranë babait të vet kurse, sipas një tradite tjetër, zbriti në Fushat e Elizeut, ku u bashkua me Akilin. Në letërsinë greke miti mbi Medenë është

përpunuar nga Euripidi, kurse në letërsinë romake nga Seneka në tragjedinë me të njëjtin emër. Ky mit është përpunuar edhe në letërsinë e kohës së re.

Medonti. 1. Emër i personave të ndryshëm, midis të cilëve më i rëndësishmi ishte kasneci i mëtonjësve të Penelopës. Homeri tregon në «Odise» se Medeonti lajmëroi Penelopën për planet që kishin bërë pretenduesit e tjerë për ta vrarë Telemakun. Për këtë arsye Odiseu e fali atë kur u hakmor kundër të tjerëve. 2. Biri i Ojleut dhe vëllai i Ajaksit të Vogël. U vra në Trojë nga Eneu.

Meduza, njëra nga tri Gorgonat, bija e Forkiut, që në ndryshim nga dy të tjerat ishte e vdekshme. Sipas Ovidit, Meduza në fillim ishte një vajzë që të bënte për vete, me flokë të bukur. Atë e rrëmbeu Poseidoni i shndërruar në zog, dhe u bashkua me të në tempullin e Atenës. E zemëruar për këtë përdhosje, hyjnesha i shndërroi flokët e Meduzës në gjarpërinj të lemerishëm. Sipas autorëve të tjerë, shkaku i këtij shndërrimi të çuditshëm do të ketë qenë krenaria e Meduzës, e cila e hiqte veten më të bukur se Atena. Meduzën e përfytyronin si një përbindësh, që në vend të flokëve kishte gjarpërinj, me duar bronzi dhe me krahë të artë. Ashtu si motrat e saj, ishte e pajisur me një forcë të tmerrshme: i nguroste njerëzit që ngulnin shikimin në fytyrën e saj. Meduza banonte matanë oqeanit perëndimor. Në këtë banesë të tmerrshme vajti Perseu, i cili e vrau atë në gjumë e sipër. Kokën e Meduzës Perseu ia dhuroi Atenës, e cila zbukuroi me të mburojën e saj. Nga trupi i Meduzës lindën Krisaori dhe Pegasi.

Megara, bija e mbretit të Tebës, Kreontit, dhe gruaja e Herakliut.

Megera, një nga Erinitë. Megera (urrejtja) kishte dy detyra kryesore: të nxiste midis njerëzve grindjet e armatosura, zemërimin, krimet e smirën. Në Had ajo mundonte me motrat e saj, Alektonë e Tisifonën, fajtorët mizorë që ajo vetë i kishte shtyrë në krim.

Melampodi, falltar grek, që e kishte fituar këtë zotësi duke varrosur trupin e një gjarpri. Të vegjëlit e kësaj kafshe që adhurohej nga të vjetrit, e shpërblyen për këtë shërbim plot respekt, duke i lëpirë në gjumë veshët. Kur u zgjua ai vuri re se kuptonte gjuhën e zogjve, të insekteve dhe të shumë kafshëve të tjera. Këtë dhuratë Melampodi e vuri në shërbim të vëllait të tij, Biantit, i cili, për t'u martuar me Perojën, vajzën e Neleut, duhej t'i rrëmbente Ifiklit një kope, që ruhej nga një qen i egër që nuk flinte kurrë. Falltari erdhi tek Ifikli që të merrte kopenë dhe u mbajt një vit në burg. Një ditë ai dëgjoi nga dy krimba që brenin trarët se shtëpia, në të cilën ai mbahej, do të shembej. Melampodi u tha rojtarëve që të kalonin në një burg tjetër. Burgu që sapo u braktis, u shemb. I bindur për zotësinë e tij profetike, Ifikli e liroi Melampodin dhe me dëshirë ia dha kopenë, kurse Bianti u martua me Perojën. Më vonë Melampodi

bëri edhe çudira të tjera. Ai shëroi nga sëmundja e marrëzisë bijat e mbretit të Tirintit, Pretit. i cili e shpërbleu duke i dhënë për grua vajzën e vet, Lisipën, dhe një pjesë të mbretërisë. Melampodi konsiderohej autor i librit që përmbante këshilla për profetët. Emri Melampod u vihej shpesh qenëve, sepse Melampodi dëgjonte edhe zhurmat më të vogla.

Melanipa, bija e Eolit, e dashura e Poseidonit, me të cilin lindi dy binjakë. I ati i zbuloi marrëdhëniet e tyre dhe, për ta dënuar, ia nxori sytë dhe e mbylli në një burg. Poseidoni e liroi nga burgu dhe ia ktheu të parët. Sipas një tradite tjetër, Melanipa ishte bija e Kironit. Atë e bëri për vete Eoli ose Poseidoni. Për të shpëtuar nga zemërimi i të atit, ajo u fsheh në një shpellë të Polionit ku Artemida e shndërroi në pelë.

Melanipi, hero teban që luftoi me Eteoklin kundër të shtatë prijësve dhe vrau Tideun. U vra nga Meleagri.

Melanti, mbret legjendar i Athinës, biri i mbretit të Elidës. Ai u dëbua nga Heraklidët dhe u vendos në Atikë; mundi në dyluftim mbretin e Beotisë dhe u shpall mbret i Athinës pas Egjeut. Biri i tij, Kodri. ishte mbreti i fundit i Athinës.

Melantiu, bari i pabesë i Odiseut, një nga mëtonjësit e Penelopës. Ai u përpoq t'u gjente armë mëtonjësve të tjerë, kur Odiseu arriti në Itakë, por u pikas nga Eumeu, i cili, me urdhër të Odiseut, e vrau.

Melantoja, bija e Deukalionit. Sipas legjendës, ajo u bashkua me Poseidonin dhe lindi Delfin.

Meleagri, biri i mbretit të Kalidonit (në Etoli), Ojne, dhe i Altesë. Sipas legjendës, i ati kishte harruar t'i bënte flijim Artemidës, prandaj hyjnesha shumë e zemëruar dërgoi menjëherë një derr përbindësh që të shkretonte Kalidonin, duke rrezikuar të përhapte urinë në mbretërinë e Etolisë. Meleagri mori përsipër ta ndiqte atë dhe kërkoi që të merrnin pjesë edhe vendet përreth si edhe vendi i kuretëve. Kafsha u vra, por Artemida nxiti një zënkë midis kuretëve dhe etoliasve për lëkurën, zënkë e cila u shndërrua në përleshje. Në këtë përleshje Meleagri vrau vëllezërit e s'ëmës. Kjo e fundit kërkoi nga perënditë edhe Erinitë që ta mallkonin. Meleagri u largua nga luftimi, sepse kishte frikë zemërimin e forcave hyjnore, por kur kuretët fitimtarë rrethuan qytetin dhe po e digjnin, të gjithë miqtë e Meleagrit, e ëma, gruaja e tij Kleopatra, iu lutën që të fillonte luftën. Heroi u prek, veshi armorin më të bukur dhe arriti ta prapësojë sulmin e kuretëve.

Sipas një tradite tjetër, kur lindi Meleagri, Altenë e vizituan Moirat dhe e paralajmëruan se biri i saj do të jetonte aq kohë, sa do të zgjaste ura që digjej në zjarr. E ëma e hoqi menjëherë urën dhe e fshehu me kujdes në një arkë. Meleagri u rrit i fuqishëm dhe me një grumbull heronjsh (Jasonin, Pleksipin, Amfiaraun, Tezeun, Admetin, Telamonin, Peleun, Piritoin, Dioskurët, Telamonin) mori pjesë në gjuetinë e Kalidonit. Për të gjuajtur derrin mori pjesë edhe një gjahtare arkadase, Atalanta, pas së cilës Meleagri u dashurua. Kjo e fundit qe e para që e plagosi derrin, kurse Meleagri e goditi atë për vdekje. Midis gjahtarëve plasi një sherr i madh se kush prej tyre meritonte të merrte lëkurën e derrit. Meleagri ia dha lëkurën Atalantës si gjahtare e shkathët, por daja i Meleagrit, Pleksipi, nuk pranoi që një grua arkadase të nderohej me këtë çmim dhe ia mori me forcë lëkurën. I zemëruar për fyerjen që iu bë të dashurës së tij, Meleagri vrau Pleksipin dhe vëllanë e tij. E dëshpëruar pa masë për vdekjen e vëllezërve të saj, Altea nxori nga arka urën, e ndezi dhe kur ajo u dogj, Meleagri vdiq. Altea nga dëshpërimi u var. Motrat e Meleagrit u shtrinë mbi varrin e të vëllait dhe e qanë aq shumë, saqë Artemida e prekur, u dha fund dhimbjeve të këtyre vajzave të reja, duke i shndërruar ato në zogj që quhen meleagridë, në pendët e të cilëve njollat e bardha dukeshin si lot. Miti mbi Meleagrin lindi në epokën e së drejtës amtare (të matriarkatit). Këtë mit F. Engelsi e sjell si shembull të atyre marrëdhënieve shoqërore, në të cilat vëllai konsiderohej më i afërt se biri, kurse vrasja e dajës konsiderohej si një krim aq i rëndë, saqë nëna për këtë «e mallkon... birin e vet dhe kërkon nga perënditë vdekjen e tij» (F. Engels, «Origjina e familjes, e pronës private dhe e shtetit», në vëllimin K. Marks, F. Engels, Vepra të zgjedhura, Vëll II, f. 306 T. 1975). Miti mbi Meleagrin është trajtuar edhe në «Iliadë», në «Metamorfozat» e Ovidit. Në artin e kohës së re miti mbi Meleagrin ka shërbyer si subjekt i tablove të ndryshme të Rubensit «Meleagri dhe Atalanta» dhe «Gjuetia e Kalidonit».

Melikerti, perëndi e detit, biri i Inojës dhe i Atamantit. Legjenda tregon se Hera ishte zemëruar me Inojën dhe Atamantin, sepse kishin marrë përsipër të rritnin Dionizin, birin e Semelës, që urrehej shumë nga Hera. Hyjnesha vendosi t'i dënonte ata. Ajo e çmëndi Atamantin, i cili në krizë e sipër e hodhi Melikertin, sipas disave, në një kazan të valuar, sipas disa të tjerëve, e vrau me një bastun hekuri, por ka edhe një variant tjetër që thotë se për të shpëtuar nga ndjekjet e Atamantit të shkalluar, Inoja u hodh në det së bashku me Melikertin. Këtu ata u pranuan nga hyjnitë e detit dhe Melikerti mori emrin Palemon. Lojërat istmike u themeluan për nder të tij nga Sizifi.

Melisa, (gr. bletë), nimfë e shndërruar në bletë, nëna e Dyrrakiumit, heroit eponim të qytetit paragrek (pellazgjik) të Dyrrakiumit. Në qytetin e pasur me mjaltë, banorët e vendit e adhuronin Melisën si stërgjyshe të bletëve.

Melpomeni (gr. këngëtare), një nga nëntë muzat, që mbronte tragjedinë. Në fillim Melpomeni ishte muza e këngës dhe e harmonisë muzikore. Por kur u bë shoqëruesja e Dionizit, menduan që të vënë nën mbrojtje të saj tragjedinë që lindi nga kulti i Dionizit. Paraqitej si një grua e gjatë, që mbante në kokë një maskë tragjike.

Memnoni, emri i një heroi grek, në legjendën e të cilit gjenden të bashkuara tipare të huajtura nga burimet lindore. Ishte biri i Eojës dhe i mbretit të Etiopëve, Titonit. Perënditë e dërguan atë në krye të një ushtrie etiopësh, në ndihmë të trojanëve. Ai vrau shumë heronj grekë, midis të cilëve Antilokun, djalin e Nestorit. Akili vendosi që të hakmerrej për vrasjen e mikut të tij dhe bëri kundër Memnonit një luftim të veçantë. Në qiell Zeusi vuri në peshë fatin e dy heronjve përpara Tetidës dhe Eojës, dy nënave të pikëlluara. Peshorja rëndoi në favor të Akilit dhe perëndia për ngushëllim i dha Memnonit pavdekshmërinë. Trupi i heroit u varros me madhështi, gjatë kohës që në qiell dukeshin zogjtë, memnoidët, të cilët sipas legjendës, çdo vit vizitonin varrin e heroit në Helespont. Tregojnë gjithashtu se Memnoni u varros në qytetin Tebë të Egjiptit dhe se statuja që ngrihej para tempullit nxirrte një tingull të ngjashëm me atë të lirës, kur kjo e fundit prekej nga rrezet e para të diellit të mëngjesit. Vetëm Eoja nuk u ngushullua nga vdekja e të birit. Ajo derdhte çdo mëngjes lot që shndërroheshin në vesë trëndafili.

Melpomeni

Menadat, shoqëruese të Dionizit dhe pjesëmarrëse të kultit të tij me orgji. Menadat quheshin edhe bakante.

Menekeu 1. Biri i mbretit të Tebës, Kreont. Gjatë fushatës së të shtatëve kundër Tebës ai, sipas porosisë së orakullit, sakrifikoi veten për shpëtimin e qytetit. 2. Babai i Jokastës dhe i Kreontit. Menekeu u hodh nga muri i Tebës që t'i jepte fund murtajës që shkretonte qytetin, si ndëshkim për gjaktrazimin që kishte bërë Edipi.

Menelau, biri i mbretit të Mikenës, Atreut, dhe vëllai i Agamemnonit. Ai së bashku me Agamemnonin dhe me kushëririn e tij, Egistin, u rrit në pallatin e mbretit. Pas vrasjes së Atreut nga nipi i vet, Egisti, dhe kur mbret në Mikenë u bë babai i vrasësit, Tiesti, të dy vëllezërit ikën në Spartë. Aty Menelau u martua me vajzën e mbretit Tindar, Helenën, dhe u bë mbret i Spartës. Menelau e priti shumë mirë Paridin. Gjatë një gostie Paridi për herë të parë pa Helenën e bukur dhe u dashurua pas saj. Me ndihmën e Afërditës, ai me fjalë të ëmbla ia mbushi mendjen Helenës që ta linte shtëpinë e burrit e të shkonte me të

në Trojë. Helena u bind dhe Paridi e çoi gruan e Menelaut në Trojë. Filloi Lufta e Trojës. Vetë Menelau dërgoi në Trojë gjashtëdhjetë anije dhe një numër të madh ushtarësh. I mbrojtur nga Atena dhe Hera, ai luftoi kundër Eneut, sfidoi në dyluftim Hektorin dhe provokoi Paridin, i cili iku me vrap dhe shpëtoi nga Afërdita. Ai vetë u plagos nga Pandari, shigjetën e të cilit e drejtoi po vetë Afërdita, luftoi për trupin e Patroklit të vrarë dhe e hoqi atë nga fusha e betejës. Pas rënies së Trojës ai e mori përsëri Helenën dhe u nis për në Spartë. Një shtrëngatë e përplasi në brigjet e Egjiptit. Menelau u end gjatë tetë vjetëve nëpër detin Mesdhe. Më në fund ai arriti në Spartë me Helenën, po atë ditë kur Klitemnestra dhe Egisti u vranë nga Oresti. Në Lakoni ekzistonte kulti dhe tempulli i Menelaut. Figura e Menelaut është përdorur gjerësisht në letërsinë antike (nga Euripidi etj).

Menesteu, biri i Peteoit dhe mbret legjendar i Athinës. Me ndihmën e kundërshtarëve të Tezeut ai e shfronësoi atë dhe u bë mbret. Mori pjesë në rrethimin e Trojës dhe, pasi u kthye nga kjo ekspeditë, u vendos në ishullin Melos, ku u bë mbret. Një version tjetër tregon se pas kthimit të Tezeut në Athinë, Menesteu i kaloi ditët e fundit të tij në ishullin e Skirosit.

Menetiu (Menoiti) 1. Një nga argonautët, biri i Eginës, babai i Patroklit. 2. Biri i Japetit dhe i Oqeanidës Klimenë. Për egërsinë e tij u degdis në Tartar.

Menipa (Menipea), bija e Orionit. Me të motrën, Metiokën, ajo sakrifikoi veten për të qetësuar perënditë që kishin dërguar murtajën në Orkomen. Të mallëngjyera, perënditë i shndërruan në yje. Atëherë ato morën në legjendë emrin Koronida.

Menta (Mens), hyjneshë romake që personifikonte arsyen njerëzore.

Mentori, personazh i rëndësishëm në «Odisenë» e Homerit. Odiseu, para se të nisej për në Luftën e Trojës, i besoi Mentorit administrimin e shtëpisë dhe edukimin e të birit, Telemakut. Figurën dhe zërin e tij i mori Atena, kur shoqëroi Telemakun në Pilos dhe në Spartë dhe kur ndihmoi Odiseun të vriste mëtonjësit. Me kohë emri i tij u përdor për të treguar një këshilltar besnik dhe veçanërisht një pedagog me përvojë dhe të mençur. Që nga shekulli XIX emri i Mentorit ka marrë kuptimin e moralizuesit.

Merioni (Meriones), hero i Luftës së Trojës, shoku i Idomedit, mori pjesë në luftimin për trupin e Patroklit dhe gjatë lojërave të përmortshme për nder të tij, fitoi garën e qitjes me hark e shigjetë.

Mërkuri, hyjni romake që identifikohej me Hermesin grek. Shih: *Hermesi.*

Meropi 1. Gruaja e mbretit të Mesenisë, Kreont. Kunati i saj, Polifonti, pasi i vrau të shoqin dhe bijtë e saj dhe pasi mori pushtetin, e detyroi të kunatën të martohej me të. Më vonë, djali i saj i vogël që kishte shpëtuar, u hakmor dhe me pëlqimin e nënës së vet e vrau Polifontin. Euripidi dhe Volteri e kanë ma-

rrë legjendën e Meropit për subjekt të tragjedive të tyre. 2. Një nga Plejadat, gruaja e Sizifit. Në yjësinë e Plejadave drita e saj është më e zbehtë se drita e të motrave. Sipas legjendës, kjo ndodhi, sepse ajo, para se të shndërrohej në yll, dilte gjithmonë me fytyrë të mbuluar nga turpi që ishte martuar me një të vdekshëm, kurse motrat e saj ishin martuar me perënditë. 3. Një nga Oqeanidat. 4. Një nga Heliadat. 5. Gruaja e mbretit të Korintit, Polib. 6. Bija e Erekteut, nëna e Dedalit. 7. Bija e Enopionit, të cilën e turpëroi Orioni.

Meropsi, mbret i ishullit Kos, burri i Etemesë. Kur e shoqja i vdiq papritmas, Meropsi u pikëllua aq shumë, saqë Herës i erdhi keq, prandaj e shndërroi atë në skifter dhe e vendosi midis yjeve, (Yjësia e Skifterit) që ai të harronte hidhërimet e jetës.

Metanira (Metaneira) Shih: *Demetra.*

Metida (Metis), hyjneshë greke, personifikimi i urtësisë. Ajo ishte bija e Oqeanit dhe e Tetisë, dhe gruaja e parë e Zeusit. Kur ishte shtatzënë me Atenën, një orakull e paralajmëroi se do të lindte një djalë që do të shfronësonte të atin. I frikësuar, Zeusi e gëlltiti dhe më vonë ai vetë e nxori Atenën nga koka. Metida i shërbente Zeusit si këshilltarja më e mirë.

Metiokea, bija e Orionit dhe e Enipesë, u shndërrua në yll me emrin Koronidë.

Midasi, mbret legjendar i Frigjisë, i dëgjuar për pasuritë e tij. Sipas traditës që është më e njohur, ai ishte biri i Cibelës. Ai përhapi në vendin e vet kultin e Dionizit. Për ta shpërblyer perëndia i premtoi atij se do t'i plotësonte çdo gjë që do të kërkonte. Midasi kërkoi që çdo gjë që të prekte të shndërrohej në ar. Por aty nga fundi i ditës ai u pendua për këtë dëshirë të marrë, sepse ushqimet kur afroheshin në buzët e tij shndërroheshin në ar dhe ai rrezikohej të vdiste nga uria në mes të pasurisë së madhe. I prekur nga vuajtjet e tij, Dionizi e këshilloi të lahej në ujërat e Patoklit (lumë në Lidi). Midasi u bind dhe shpëtoi nga ky privilegj i rrezikshëm. Që atëherë ujërat e Patoklit u pasuruan me rërë ari. Sipas një legjende tjetër, Midasi u zgjodh si arbitër në një konkurs midis Apolonit që i binte lirës dhe Panit (sipas një varianti tjetër Marsiasit) që i binte fyellit. Ai vendosi t'i jepte çmimin e parë Panit. Apoloni u hakmor duke i vënë veshë gomari. I shushatur, Midasi u përpoq t'i fshihte veshët e tij në një kësulë frigjiane, por ia pa berberi i vet, i cili në fillim, nga frika, u betua se nuk do ta shpallte këtë sekret, por më vonë, duke mos duruar dot, ai hapi një vrimë në tokë dhe pëshpëriti me zë të ulët se Midasi kishte veshë gomari. Pastaj e mbylli vrimën për të varrosur sekretin e tij dhe u largua. Disa kohë më vonë, në këtë vend dolën trëndafila, që, kur era i lëvizte, pëshpërisnin: «Midasi, mbreti Midas, ka veshë gomari», duke ua treguar sekretin gjithë botës. Sipas legjendës, Midasi vrau veten. Shprehja «berberi i Midasit» do të thotë njeri që s'di ta mbajë sekretin, llafazan.

Miloni, atlet gjysmëlegjendar nga Krotona e Sicilisë (shekulli VI para e.s.). Ai doli gjashtë herë fitues në lojërat olimpike, shtatë herë në lojërat pitike dhe dhjetë herë në lojërat istmike. Thonë se ai e lidhte kokën me një litar, pastaj ndalonte frymëmarrjen. Gjaku që kalonte në ballë ia frynte aq shumë damarët, saqë litari këputej. Një ditë, kur ishte duke dëgjuar leksionet e Pitagorës, u thye shtylla që mbante tavanin e sallës. Miloni e kapi shtyllën, e mbajti drejt dhe u dha kohë të gjithëve që të shpëtonin, pastaj shpëtoi edhe vetë duke e lënë tavanin të bjerë. Një ditë tjetër ai i ra stadiumit rreth e qark, duke mbajtur mbi shpatulla një dem 4 vjeçar. Ai e vrau demin me një të goditur të grushtit dhe e hëngri brenda një dite. Tregojnë se në pleqëri ai donte të çante me duar një trung peme gjysmë të hapur, por mosha ia kishte shterur forcat. Të dyja pjesët e trungut u bashkuan dhe ia kapën duart Milonit, të cilin më vonë e gëlltitën kafshët e egra.

Minerva, hyjneshë romake që identifikohej me Atenën greke. Shih: *Atena.*

Miniu, hero eponim i fiseve minë të Beotisë e të Tesalisë. Ishte biri i Poseidonit. Sipas një tradite, ai emigroi nga Tesalia në Beoti dhe u bë mbret i Orkomenit (në Beoti). Në mit bëhet fjalë për vajzat e Miniut, që u shndërruan në lakuriqë nga Dionizi. Sipas legjendës, në Orkomen nuk donin ta pranonin perëndinë Dioniz. Kur në Orkomen erdhi prifti i Dionizit, Baku, dhe i thirri të gjitha vajzat dhe gratë të dilnin në pyje e male në festën gazmore të perëndisë, tri vajzat e Miniut nuk shkuan. Ato nuk donin ta pranonin Dionizin si perëndi. Të gjitha gratë e Orkomenit dolën nga qyteti dhe shkuan në pyje dhe atje, me këngë e valle, nderuan perëndinë. Të lidhura rreth e rrotull me dredhka, me tirsa në duar, ato i thurrnin lavdi Dionizit, kurse vajzat e mbretit të Orkomenit rrinin në shtëpi qetë-qetë dhe endnin. Erdhi mbrëmja dhe vajzat e mbretit nuk e kishin lënë punën. Përnjëherësh një mrekulli u shfaq përpara syve të tyre. U dëgjuan në pallat tingujt e daulleve dhe të fyejve. Fijet e tyre u shndërruan në degë hardhie dhe veshë të mëdha rrushi u varën mbi avlëmendet. Ato zunë të gjelbërojnë, duke u mbështjellë me dredhka. Kudo vërshoi kundërmimi i mirrës dhe i luleve. Me habi shikonin vajzat e mbretit këtë mrekulli. Përnjëherësh në të gjithë pallatin të mbuluar nga mugëtira e mbrëmjes, shkëlqeu drita e pishtarëve. Dëgjohej vrumbullima e kafshëve të egra. Në të gjitha dhomat e pallatit u dukën luanë, pantera, arinj, rrëqebuj, të cilët me ulurima rendnin nëpër pallat. Të tmerruara, vajzat e mbretit përpiqeshin të fshiheshin në dhomat më të largëta dhe më të errëta, që të mos shihnin shkëlqimin e pishtarëve dhe të mos dëgjonin vrumbullimën e kafshëve të egra, por më kot. Në asnjë vend nuk mund të fshiheshin. Trupat e princeshave filluan të rrëgjoheshin, u mbuluan me lesh të errët miu, në vend të duarve u dolën fletë me cipë

të hollë dhe u shndërruan në lakuriqë. Që atëherë, sipas legjendës, ato fshiheshin nga drita në gërmadhat dhe guvat e errëta e të lagëta. Kështu i dënoi ato Dionizi. Miti mbi vajzat e Miniut është përpunuar nga Ovidi.

Minosi, mbret i Kretës së lashtë. Ai ishte biri i Zeusit dhe i Evropës, burri i Pasifajës, babai i shumë heronjve dhe heroinave, midis të cilëve, i Arianës, i Androgeut etj. Sipas legjendës, që të hakmerrej për vrasjen e djalit të vet, Androgeut, ai i detyroi athinasit t'i jepnin një haraç të përvitshëm, shtatë djem e shtatë vajza, të cilët ishin caktuar që t'i hante Minotauri. Për të dënuar Dedalin, që kishte ikur nga labirinti, ai e ndoqi me një flotë të madhe deri në Kamik të Sicilisë, ku u vra nga dora e mbretit Kokal dhe vajzave të tij, të cilat e futën në një kazan me ujë të valuar. Për urtësinë dhe për drejtësinë e tij, Minosi, pas vdekjes, u bë gjykatës në mbretërinë e nëntokës (së bashku me Radamantin dhe Eakun). Në mitet mbi Minosin janë pasqyruar, siç duket, kujtimet mbi fuqinë e shtetit të Kretës në mijëvjeçarin II para e.s. Me emrin e Minosit u quajt edhe kultura e vjetër e Kretës (Kultura minoike), e zbuluar nga arkeologu Evans.

Minotauri, përbindësh gjysmëdem-gjysmënjeri, që lindi nga bashkimi i gruas së Minosit, Pasifasë, me një dem dërguar nga Poseidoni. Sipas disa autorëve, Minotauri ishte emri i demit. Minosi e mbylli në labirintin që ishte ndërtuar nga Dedali. Këtu ai hante kriminelët dhe të shtatë djemtë e të shtatë vajzat që Athina i dërgonte si haraç çdo vit, ose në çdo tre vjet. I ndihmuar nga bija e Minosit, Ariana, Tezeu u fut në labirint, vrau Minotaurin dhe e shpëtoi kështu Athinën nga haraçi i përmotshëm. Miti mbi Minotaurin dhe lufta e Tezeut me të është pasqyruar në shumë vepra arti.

Mirmidonët (gr. mirmeks--milingonë), fis akeas në Tesalinë Jugore, që e kishte marrë emrin nga vetë mbreti Mirmidon, biri i Zeusit dhe i Eurimeduzës. Por një traditë tjetër, më e njohur dhe më e zbukuruar, jep një legjendë që tregon etimologjinë e kësaj fjale. Dikur në ishullin e Eginës mbretëronte Eaku, biri i Zeusit dhe i Eginës. Hera, që nuk i duronte pabesitë e burrit të saj, donte të vriste birin e paligjshëm të këtij të fundit. Ajo dërgoi në mbretërinë e tij (në ishull) një murtajë, nga e cila vdiqën të gjithë banorët. Eaku, kur e pa veten mbret pa shtetas, iu lut babait të vet, Zeusit, që ta popullonte ishullin. Po atë natë ai pa në ëndërr sikur milingonat ishin shndërruar në qenie njerëzore. Të nesërmen në mëngjes i biri, Telamoni e zgjoi dhe i tregoi nga larg një ushtri të madhe që i afrohej pallatit të tij. Të gjitha milingonat e ishullit ishin shndërruar në të vërtetë në luftëtarë. Nën komandën e Peleut, birit të Eakut, mirmidonët emigruan në Tesali dhe nën udhëheqjen e Akilit luftuan me trimëri në rrethimin e Trojës. Në kuptimin e figurshëm, mirmidonë quhen njerëzit që përmbushin pa kundërshtim urdhërat që kanë marrë. Miti mbi mirmidonët është veçanërisht interesant për faktin se në të shprehet qartë mbeturina e totemizmit. Në mit tregohet se si nga milingonat rrodhi fisi i mirmidonëve. Besimi se njerëzit mund të rrjedhin nga kafshët është karakteristikë për fenë primitive.

Mirtili Shih: *Pelopi*

Misteret (gr. fshehtësi), rite fetare të fshehta që bëheshin në Greqi, në Romën e Vjetër dhe në vendet e Lindjes së Lashtë, për nder të një perëndie. Misteret kishin karakter magjik dhe ishin të lidhura me kultin e një perëndie të caktuar (të Demetrës, Persefonit, Dionizit etj). Në to merrnin pjesë vetëm të shuguruarit. Misteret lindën në bazë të kulteve të perëndive të vjetra, që personifikonin natyrën që vdiste dhe ngjallej. Me krijimin e shoqërisë me klasa dhe të ashpërsimit të luftës klasore, disa prej këtyre mistereve u veçuan nga feja zyrtare olimpike dhe morën karakterin e një shërbese të fshehtë. Misteret nuk përbënin kult privat (të një familjeje ose të një gjinie), por një shoqatë fetare, ku mund të merrnin pjesë shtresa të ndryshme shoqërore (me përjashtim të skllevërve). Në këto shoqata mund të hyej vetëm nëpërmjet një rishtarie që ishte një pastrim paraprak me flijime, me mundim të trupit (agjërim) etj. Rishtarët ishin të detyruar të mbanin në sekretin më të madh çdo gjë që ndodhte gjatë mistereve (lutjet, emrat e perëndive që përmendeshin gjatë shërbesës fetare etj). Misteret nuk kishin ndonjë dogmë të përpunuar në mënyrë të përpiktë. Ato përbëheshin nga shfaqje dramatike, të cilat riprodhonin mitet që lidheshin me një hyjni të caktuar. P.sh. misteret eleusine paraqitnin historinë mitike të Persefonit (Korit), vajzës së hyjneshës Demetra, e cila kalonte gjashtë muaj në Had dhe gjashtë muaj në tokë, kurse bakanalet paraqitnin vuajtjet, vdekjen dhe ngjalljen e Dionizit. Shfaqjet dramatike, që zakonisht bëheshin natën, shoqëroheshin me këngë, himne, valle rituale, me muzikë etj. Përveç mistereve me karakter grek, kishte mistere të sjella nga Lindja: të Isidës, Cibelës, Mitrës, etj. Misteret lindore ishin më joshëse dhe ndikonin te rishtarët me ceremonitë e tyre madhështore, me ritet e fshehta, me rishtarinë e gjatë, me jetën asketike, dhe me të mirat morale që u premtonte hyjnia. Shumë elemente të mistereve u përvetësuan nga feja e krishtere. Përhapja e mistereve në botën e vjetër shpjegohet me shpresën për një lumturi të përjetshme pas vdekjes. Të mundur nga lufta e ashpër klasore, nga luftërat dhe rrënimi, njerëzit e thjeshtë kërkonin mbrojtje, kërkonin që nëpërmjet komunikimit me perëndinë në ekstazën fetare dhe në solemnitetin e ritit të mistereve, të gjenin qetësi nga stuhitë e jetës dhe të fitonin lumturinë në një botë tjetër, në gjirin e hyjnisë.

Miti (gr. legjendë, tregim), gojëdhënë për perënditë e heronjtë, për krijesat e mbinatyrshme dhe për fenomenet e ngjarjet e çuditshme. Në këto tregime, që janë një lloj i veçantë i krijimtarisë popullore, u

pasqyruan përfytyrimet primitive të njerëzve mbi natyrën që i rrethonte dhe përpjekjet e tyre të para për të shpjeguar fenomenet e pakuptueshme. Mitet lindën në kushtet e një niveli të ulët të zhvillimit të forcave prodhuese dhe si pasojë e pafuqisë së njeriut para natyrës. Zhvillimi i shkencës, e cila zbulon shkaqet e vërteta të fenomeneve të botës që na rrethon, i shkatërron bazat e miteve. «Çdo mitologji — shkruante K. Marksi — mposht, nënshtron dhe i përpunon forcat e natyrës në imagjinatë dhe me ndihmën e imagjinatës, si pasojë, ajo zhduket kur arrihet sundimi i vërtetë mbi këto forca.» (K. Marks, F. Engels, «Mbi letërsinë dhe artin», vëll. 1, f. 119). Mitet lindën në kohë shumë të vjetra. Si material për mitet ka shërbyer në përgjithësi realiteti objektiv, i pasqyruar në mënyrë fantastike në ndërgjegjen e njerëzve. Subjektet e miteve janë të shumëllojshme. Në përpjekjet për të shpjeguar shkaqet e lindjes së fenomeneve, u krijuan mite të shumta mbi origjinën e botës, të diellit, të yjeve, të hënës, të ishujve, të njeriut, të kafshëve, të bimëve. Shumë mite lidhen me veprimtarinë ekonomike të njeriut. Në shoqëritë e vjetra që merreshin me bujqësi, lindën mitet të lidhura me vrojtimet mbi natyrën, mbi dukuritë e saj të lulëzimit, të fishkjes dhe të ngjalljes. Këto janë mitet mbi heronjtë dhe perënditë që vdesin dhe ngjallen (mitet mbi Adonisin, Atisin, Osirisin, Dionizin etj). Shpikjet dhe zbulimet e ndryshme të njeriut gjetën pasqyrimin në mitet mbi «heronjtë e kulturuar», p.sh. miti grek mbi Prometeun që u dha njerëzve zjarrin, miti mbi Dedalin që shpiku shumë instrumente etj. Në një varg mitesh është pasqyruar një epokë e shoqërisë njerëzore, p.sh. epoka e matriarkatit (miti mbi Amazonat dhe mbi Meleagrin). Zëvendësimi i matriarkatit nga patriarkati është pasqyruar në mitin grek mbi Orestin. Shumë mite kanë edhe vlerë burimore historike. Mitet kanë frymëzuar shumë piktorë dhe skulptorë të të gjitha epokave, kurse tragjedia greke në një shkallë të madhe i ka përdorur si subjekt ato. Mitologjia greke është një nga elementet më të rëndësishme të kulturës antike.

Mitra, hyjni me origjinë indoiraniane. Në fenë iraniane ishte figurë me rëndësi, perëndi e dritës. Më vonë u bë perëndi e rregullit shoqëror si edhe perëndi e luftës dhe e fitores. Sipas legjendës, ai lindi nga shkëmbi. Kur u rrit, vrau demin e shenjtë, nga trupi dhe gjaku i të cilit lindën bimët dhe kafshët e dobishme, me gjithë kundërshtimin e gjarprit dhe të akrepit, mishërime të së keqes. Mitra nuk ishte vetëm krijuesi, por edhe «ndërmjetësi» midis perëndisë supreme e njerëzve, ngadhënjimtar mbi të keqen dhe shpëtimtari i njerëzve të drejtë, të cilët donte t'i vriste Arimani, perëndia e së keqes. Nga fundi i jetës, ai së bashku me ithtarët e vet festoi me bukë dhe verë mbrëmjen e fundit dhe pastaj u ngjit në qiell (krahaso legjendën mbi darkën mistike të Krishtit me dishepujt e tij). Adhuruesit e Mitrës (mitraistët), sidomos ata që bënin pjesë në shtresat e ulëta të popullsisë, prisnin ardhjen e Mitrës në tokë. Ata besonin se Mitra do ta zhdukte perëndinë zemërligë, Arimanin, dhe në botën e spastruar nga zjarri, do të vendosej mbretëria e drejtësisë dhe e barazisë. Kulti i Mitrës ishte shumë i përhapur në kohën e perandorisë romake. Për herë të parë e sollën atë në perëndim ushtarët e Pompeut, që luftonin me piratët e Kilikisë. Ai u përhap edhe më tepër kur krahinat e brendshme të Azisë së Vogël u përfshinë brenda perandorisë dhe atje filluan të rekrutojnë ushtarë për ushtrinë romake. Midis ushtarëve kishte shumë adhurues të Mitrës, që i faleshin atij si personifikim i «diellit të pamposhtur» (Sol Invictus). Gjurmë të adhurimit të tij gjenden dhe në rajonet kufitare të Britanisë dhe në krahinat e Danubit. Riti fetar që kishte karakterin e mistereve, kryhej në shpella (mitreume). Në këto shpella-faltore qëndronte figura e perëndisë, që e tregonte atë të lindur nga shkëmbi, ose duke vrarë demin. Ritet e ndërlikuara shoqëroheshin me tryeza, ku besimtarët hanin bukën e shenjtë dhe pinin verë të përzjerë me ujë. Rishtarët, para se të shugurosheshin, duhej të kalonin një varg provash: të mundonin trupin, të bënin pastrimin, të agjëronin. Rishtarëve u ngulitej idea se, pasi t'i kishin kaluar këto prova të tmerrshme në këtë botë, ata, me ndihmën e perëndisë së tyre, do të dilnin ngadhënjimtarë kundër sulmeve të Arimanit dhe do të shpërbleheshin pas jetës tokësore. Krishterimi përvetësoi shumë elemente të mitraizmit (legjendën mbi lindjen e Krishtit në shpellë, mbi ngjitjen e tij në qiell etj). Ditëlindja e «Diellit të pamposhtur» (25 dhjetor — dita kur «dielli kthen nga pranvera»), u shpall edhe dita e lindjes së Krishtit. Në shekullin III kulti i Mitrës ishte rival serioz i krishterimit. Ai u zhduk në shekullin IV.

Mnemozina, personifikim i kujtesës. Sipas Hesiodit, Mnemozina ishte bija e Uranit dhe e Gjeas, nëna e të nëntë muzave, të cilat i kishte lindur me Zeusin. E paraqitnin në trajtën e një gruaje që mbante njërin vesh në dorën e saj të djathtë.

Moirat, hyjnesha motra të fatit të njeriut, bijat e Zeusit e të Temidës. Ato ishin tri: Klotoja, Lakesida dhe Atropoja dhe banonin së bashku në mbretërinë e Hadit (sipas një varianti tjetër në Olimp). Zonja të fatit të njerëzve, ato shpërndanin lumturinë ose mjerimin, gëzimin ose mundimet dhe asgjë nuk mund të ndalonte ose të zbuste ekzekutimin e parathënieve të tyre. E gjithë bota u bindej. Vetë fati i Zeusit ishte në duart e tyre. Fati sundonte mbi të vdekshmit dhe mbi perënditë. Moirat i përfytyronin si tri gra të zbehta e të dobëta, që nën dritën e një llambe endnin në heshtje fatin e njeriut. Klotoja, më e vogla, mbante furkën në dorë dhe endte fijen e jetës së njeriut, duke përcaktuar kohën dhe afatin e jetës së tij. Lakesida e kalonte atë përmes të gjitha trilleve të fatit, kurse Atro-

poja, më e madhja, priste pa u epur me gërshërët e saj fatale fijen e jetës së njeriut. Te romakët Moirat quheshin Parka.

Molionidët, emri i dy vëllezërve binjakë, Euritit dhe Kteatit, bij të Poseidonit dhe të Molionës. Ata luftuan përkrah ungjit të tyre, Avgjisë, kundër Herakliut dhe vranë pjesën më të madhe të ushtrisë së heroit. Ndërsa ishin duke shkuar në lojërat istmike, Herakliu i kapi në befasi dhe i vrau.

Molla e sherrit Shih: *Erida*

Momi, personifikim i shpifjes, i thashethemeve dhe i talljes. Sipas Hesiodit, ai ishte biri i Niktës. Përfaqësonte më shpesh kritikën tallëse, skeptike e të paskrupull të veprave të njerëzve dhe të perëndive. Legjenda tregon se ai kritikoi p.sh. Hefestin, sepse, kur ky i dha formën qenies njerëzore, nuk kishte lënë në gjoksin e krijesës së tij një vrimë që të mund të lexoheshin aty mendimet sekrete të njeriut. Ai plasi nga inati kur nuk mundi t'i gjente Afërditës asnjë të metë.

Mopsi, hero i hyjnizuar i akejve, të cilët në gjysmën e dytë të mijëvjeçarit II para e.s. kolonizuan bregun e Azisë së Vogël. Ai konsiderohet si themelues i disa qyteteve dhe stërgjysh i disa dinastive lokale të Kilikisë e të Pamfilisë. Ishte i identifikuar (ose i ngatërruar) me dy fallxhorë me të njëjtin emër: njëri lapit, që mori pjesë në luftën kundër centaurëve, në gjuetinë e Kalidonit dhe në fushatën e argonautëve, gjatë së cilës vdiq në Libi nga piskimi i një gjarpri, tjetri ishte biri i Mantojës dhe nipi i Tiresiut. Mopsi i dytë ia kaloi Kalkantit në artin e profecisë. Ai u zu me birin e Amfiaraut, Amfilokun, për të zotëruar qytetin Molos në Kiliki, ku kishte një faltore, dhe u vra në dyluftim me të.

Morfeu, perëndi e ëndrrave, njëri nga të nëntë bijtë e Hipnosit (Gjumit) dhe i Natës. Ai ishte i ngarkuar t'i vinte njerëzit në gjumë dhe të ngopte me ëndrra imagjinatën e tyre. Sipas legjendës, ai u shfaqej njerëzve në gjumë në forma të ndryshme (që këtej edhe emri i tij, nga gr. morfé-formë) dhe merrte pamjen, ecjen dhe tonin e zërit të atyre që donte t'u paraqiste. Morfeun e përfytyronin si një plak që mbante në dorë lulehashash, me të cilat prekte ata që ai donte t'i vinte në gjumë. E përfytyronin edhe me krahë fluture, për të shpërhur shkathtësinë e tij.

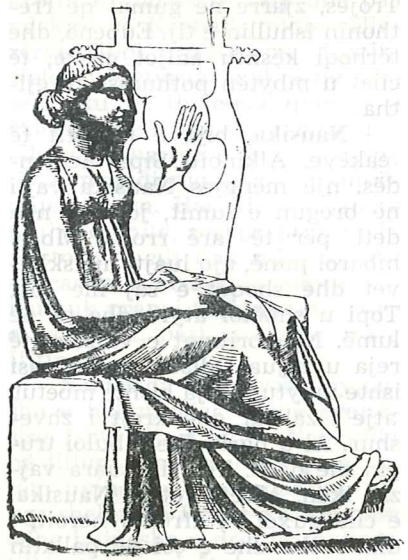
Mormo Shih: *Ako*

Musageti Shih: *Apoloni*

Muzeion (gr. muzeu i sotëm), tempulli i muzave. Emër që ia dhanë pjesës së pallatit të Aleksandrisë, ku Ptolemeu I Soteri (shekulli III para e.s.) kishte grumbulluar dijetarët dhe filozofët më të dëgjuar që t'u jepte mundësi të merreshin me shkencë dhe letërsi dhe ku ishte vendosur biblioteka e famshme, që luajti një rol të madh për përhapjen e kulturës helenistike.

Muta Shih: *Lara*

Muzat, hyjnesha që, sipas Homerit, frymëzonin këngët. Tiparet e tyre janë përcaktuar shumë qartë në «Teogoninë» e Hesiodit. Muzat ishin vajzat e Zeusit e të Mnemozinës (Kujtesës). Ato ishin nëntë dhe mbronin format e ndryshme të poezisë: Klioja mbronte historinë; Evterpi poezinë lirike dhe muzikën; Melpomeni kujdesej për tragjedinë; Tepsikora frymëzonte vallen; Eratoja poezinë erotike; Polihimia (Polimnia) himnin; Urania mbronte astronominë dhe Kaliopi poezinë epike. Kortezhi i tyre drejtohej nga Apoloni, që në këtë rast merrte epitetin Musaget. Banesat e tyre ishin të shumta dhe u përgjigjeshin më të shumtën e rasteve vendeve të kultit ose të legjendave. Ato banonin në Olimp dhe argëtonin perënditë me këngët e tyre, por ato kishin në tokë vende të preferuara, si psh. malin e Helikonit (në Beoti) dhe malin e Parnasit. Poetët vinin të kërkonin frymëzim në malin Helikon (në burimin e Hipokrenës dhe në burimin e Kastalisë). Tempujt e tyre quheshin museione; që këtej mendohet se rrjedh fjala muzeum. Edhe fjala muzikë e ka prejardhjen po nga ajo rrënjë. Në art muzat paraqiteshin si nuse të reja, shumë të hijshme, me atribute që u përgjigjen artit të secilës. Në Romë muzat quheshin Kamena (d.m.th. që këndojnë, që parathonë). Në përfytyrimin e muzave duket qartë vlerësimi i madh i grekëve të vjetër për artin. Në kuptimin e figurshëm, fjala muzë do të thotë frymëzim.

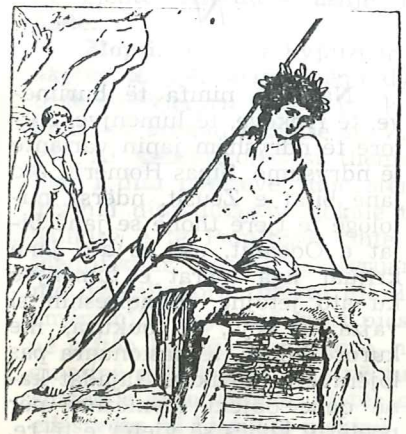
Tepsikora

Muzeu, biri i Orfeut ose i Eumolpit dhe i hyjneshës Selenë. Muzeu bënte pjesë në brezin e poetëve mitikë të Trakës, që luajtën një rol të rëndësishëm në themelimin e mistereve dhe në krijimin e sektit të orfikëve. Legjenda thotë se Herakliu iu drejtua atij që të pranohej rishtar në misteret eleusine.

N

Najadat, nimfa të burimeve, të rrëkeve, të lumenjve. Autorë të ndryshëm japin variante të ndryshme. Sipas Homerit, ato janë bijat e Zeusit, ndërsa mitologë të tjerë thonë se janë bijat e Oqeanit, ose se ato janë krijuar nga ujërat e lumenjve ku ato jetojnë. Paraqiteshin si vajza të reja, të bukura, me kurorë lulesh, të pasionuara pas lojërave e muzikës. Najadat kanë qenë objekt frymëzimi për poetët e kohës së vjetër e të re. Shih: *Nimfat.*

Narcisi, biri i nimfës Liriopë dhe i perëndisë së lumit, Cefisit. Djalosh me një bukuri të rrallë, që bënte për vete zemrat e të gjithëve, por vetë ishte i pandieshëm. Nimfa Eko, e përbuzur prej tij, u tret aq shumë nga dashuria për të, saqë i mbeti vetëm zëri. Motrat e saj u revoltuan dhe iu ankuan Nemesidës për egoizmin dhe indiferentizmin e Narcisit. Atëherë hyjnesha, për dënim, e shtyri djaloshin të binte në dashuri me imazhin e tij, të pasqyruar në ujët e një burimi. Meqë nuk mundi ta kapte, Narcisi harroi të pinte e të hante e, pasi lëshoi rrënjë në buzë të burimit, u shndërrua pak nga pak në një lule që mban emrin e tij. Në kuptimin e figurshëm narcis quhet një njeri që ka rënë në dashuri me vetveten, ose që i pëlqen jashtëzakonisht vetvetja. «Këta narcisë mikroborgjezë, eserë pa parti — borgjezia e vërtetë me shpirtin e saj praktik i ka gënjyer dhe pastaj u ka dhënë shkelmin në të gjitha revolucionet» (V.I. Lenin, Veprat, vëll. 32, f. 429).

Narcisi

Naupliu 1. Biri i Poseidonit, që themeloi qytetin e Nauplisë pranë Argosit. 2. Burri i Klimenës dhe babai i Palamedit që, i akuzuar në mënyrë të rreme për tradhti nga Odiseu, u vra me gurë nga grekët gjatë Luftës së Trojës. Naupliu vendosi të hakmerrej për të birin. Ai gënjeu gratë e heronjve e të mbretërve grekë, të nisur për në Trojë, duke u thënë se ata kishin vdekur ose jetonin me gra të tjera. Atëherë Klitemnestra, gruaja e Agamemnonit, u dashurua me Egistin, Egjialea, gruaja e Diomedit, u bë e dashura e Kometit dhe, Meda, gruaja e Idomeneut, u bë e dashura e Leukut. Duke mos qenë i kënaqur vetëm me mosmarrëveshjet që kishte ngjallur midis bashkëshortëve, Naupliu ndezi pas rënies së Trojës, zjarre në gumat që rrethonin ishullin e tij, Eubenë, dhe tërhoqi kështu anijet greke, të cilat u mbytën pothuajse të gjitha.

Nausika, bija e mbretit të feakëve, Alkinoit. Sipas legjendës, një mëngjes Nausika vajti në bregun e lumit, jo larg nga deti, për të larë rroba. Mbasi mbaroi punë, ajo luajti me sklla-vet dhe shoqet e saj me top. Topi u shpëtoi atyre dhe ra në lumë. Nga britmat e vajzave të reja u zgjua Odiseu, i cili, pasi ishte mbytur anija kishte mbetur atje i zalisur dhe krejt i zhveshur. Ai u ngrit dhe mbuloi trupin me degë. Të frikësuara vajzat ikën. Mbeti vetëm Nausika, e cila guxoi t'i afrohej heroit, i dha rroba dhe e çoi në pallatin e t'et, por, duke e porositur që t'i qëndronte larg, nga frika se

mos flisnin keq për të. Alkinoi i bëri pritje shumë të mirë dhe i dha një anije që të arrinte në Itakë, në atdheun e tij, ku e priste Penelopa. Nausika me keqardhje u nda me Odiseun të cilin e dashuroi.

Necesita Shih: *Ananke*

Nefela, hyjneshë që personifikonte retë, u martua me Atamantin dhe pati me të dy fëmijë, Friksin dhe Helën.

Nektari, pije e perëndive që, ashtu si dhe ambrozi (ushqimi i perëndive) u siguronte atyre pavdekshmërinë dhe rininë e përjetshme.

Neleu, biri i Poseidonit dhe i Tirojës dhe mbret legjendar i Pilosit në Meseni. Neleu dhe vëllai i tij binjak, Peliu, u braktisën nga e ëma, por ata i gjeti një rojtar kuajsh. Nëna e tyre u martua me Kreteun. Kur u rritën të dy vëllezërit mësuan sekretin e lindjes së tyre dhe pas vdekjes së Kreteut, midis vëllezërve filloi grindja për fronin. Neleu u detyrua të ikte në Meseni, ku ai themeloi qytetin e Pilosit. Këtu ai u martua me Kloridën, vajzën e Amfionit, me të cilën lindi një vajzë e dymbëdhjetë djem. Herakliu i vrau të gjithë djemtë, me përjashtim të Nestorit, i cili nuk ndodhej aty në çastin e masakrës, sepse Neleu nuk pranoi t'i bënte atij ritin e pastrimit, pasi ai kishte vrarë Ifitin.

Nemesida (Nemesis), hyjneshë e hakmarrjes dhe e drejtësisë. Ishte bija e Natës. Nemesida në fillim duhet të ketë qenë vetëm hyjnesha e hakmarrjes. Që nga shekulli VI para e.s. ajo u bë edhe hyjnesha e drejtësisë. Si të tillë atë e paraqitnin si një grua me fytyrë të qetë dhe të ashpër, veshur me një fustan të gjerë, me fletë, duke mbajtur gishtin tregues në gojë. Nganjëherë paraqitet në trajtën e një gruaje që qëndron mbi rrotën e qerres, për të treguar se me ç'shpejtësi dënohet krimi.

Nenia, këngë e përmortshme tek romakët, që përfshinte qarje për të vdekurin dhe lëvdata për meritat e tij. Shoqërohej me fyell të përvajshëm gjatë procesionit të përmortshëm. Në kuptimin e figurshëm, kjo fjalë ka kuptimin e një kënge të zgjatur dhe monotone, ose të një diskutimi të gjatë dhe të mërzitshëm, të një qarjeje a ankese këmbëngulëse.

Neoptolemi (Pirroja), biri i Akilit dhe i Deidamisë, i mbiquajtur Pirro për flokët e tij të kuqe. Ai u rrit në Skiros, në pallatin e mbretit Likomed dhe, kur ishte shumë i ri, shkoi në Trojë në vitin e dhjetë të rrethimit, sepse sipas orakullit, pa pjesëmarrjen e tij Lufta e Trojës nuk do të përfundonte. Ai solli Filoktetin nga Lemnosi dhe hyri i pari në kalin prej druri. Gjatë rrethimit të Trojës, ai vrau Priamin që përpiqej të shpëtonte në altarin e Zeusit, vrau Poliksenin mbi varrin e Akilit dhe e hodhi Astianaksin nga maja e një kulle. Kur prijësit grekë ndanë me short robërit e luftës, Neoptolemit i ra Andromaka, e veja e Hektorit, me të cilën bëri disa fëmijë, ndërmjet të cilëve një djalë të quajtur Mollos. Kur u kthye nga Troja, ai themeloi Epirin dhe u bë atje mbret. Për ta falenderuar për shërbimet e tij të mëdha, Menelau i dha për grua vajzën e vet, Hermionën, që dikur i qe premtuar Orestit. Ky i fundit u hakmor, duke vrarë

Neoptolemin në Delf, kur ishte duke pyetur orakullin përse e shoqja nuk i lindte fëmijë.

Neptuni, hyjni romake, që identifikohej me Poseidonin grek. Shih: *Poseidoni.*

Nereida, nimfat e detit, bijat e Nereut dhe të Doridës. Numri i tyre arrinte deri në pesëdhjetë. Ato njihen si nimfat e Mesdheut. Personifikonin lëvizjen e valëve, ngjyrën e tyre etj. Nereidat banonin në fund të detit, në një pallat të ndritshëm dhe zbavitnin të atin me këngët dhe vallëzimet e tyre. Paraqiteshin si vajza të reja, të bukura, me flokë të stolisur me inxhi, të hipura mbi delfinë, ose mbi kuaj të artë. Nganjëherë janë qenie fantastike, gjysmëgra, gjysmëpeshq. Disa prej tyre janë të dëgjuara si Amfitrita, gruaja e Poseidonit, Oritia, Galatea, Tetida, gruaja e Peleut dhe nëna e Akilit. Nereidat ishin objekt kulti në shumë vende.

Nereu, hyjni e detit të qetë, biri i Pontit dhe i Gjeas. Ai u martua me oqeanidën Doridë, me të cilën pati pesëdhjetë vajza, Nereidat. Përfytyrohej si një plak i urtë që mbante në dorë një skeptër, ose një sfurk. Jetonte në detin Egje, në fund të një shpelle plot dritë, por shpeshherë dilte nga banesa e tij, t'u parathoshte të vdekshmëve të ardhmen, sepse, si të gjitha hyjnitë e detit, ai zotëronte artin e profecisë dhe privilegjin për të marrë forma të ndryshme. Ai i tregoi Herakliut vendin ku ndodheshin mollët e arta të Hesperideve dhe e paralajmëroi Paridin për pasojat fatale të rrëmbimit të Helenës.

Nesi, një nga centaurët, biri i Iksionit dhe i Nefelës, kalonte udhëtarët me pagesë, përmes lumit Eveno (në Etoli). Sipas legjendës, Herakliu, pasi e mundi Akeloun dhe pasi i rrëmbeu të fejuarën, Dejanirën, arriti në lumin Eveno. Heroi ia besoi Dejanirën Nesit, që duhej ta çonte në bregun tjetër të lumit. I nxitur nga bukuria e saj, Nesi deshi ta rrëmbente, por u godit për vdekje nga heroi me shigjeta të helmatisura. Për t'u hakmarrë, para se të vdiste, ai hoqi tunikën e vet, të njomur me gjak ende të helmatisur, dhe ia dha Dejanirës, duke i thënë se kjo veshje kishte fuqi të ringjallte përsëri dashurinë bashkëshortore dhe t'i kthente përsëri burrat e lëkundshëm te gratë e tyre. Më vonë, kur Dejanira e kuptoi që Herakliu po e tradhtonte për t'u martuar me Jolën, ajo i dërgoi tunikën e Nesit. Kur e veshi, heroi ndjeu që trupi po i shkatërrohej pak nga pak. Që të shpëtonte nga dhembjet, ai u dogj në turrën e druve në malin Etna. Vrasja e Nesit nga Herakliu është një nga motivet më të shpeshta të zbukurimeve në vazot arkaike greke. Në kuptimin e figurshëm shprehja «Tunika e Nesit», ka kuptimin e një gjendjeje të vështirë, të një torture, nga e cila është e pamundur të çlirohesh.

Nestori, mbret legjendar i Pilosit në Meseni, biri i Neleut dhe i Kloridës. Ai ishte më i vogli nga të dymbëdhjetë vëllezërit. Pas vdekjes së të atit, meqenëse bijtë e tjerë të Neleut ishin vrarë nga Herakliu, Nestori mori fronin në Pilos. Ai u martua me Euridikën, me të cilën pati shtatë djem e shtatë vajza. Nestori ishte një nga grekët më të urtë. Ai mori pjesë në shumë luftëra dhe përmendet

midis gjuetarëve kalidonianë dhe argonautëve. Megjithëse në moshë të madhe, ai luftoi me heronjtë e tjerë grekë kundër Trojës. Autoriteti dhe urtësia e tij barazoheshin me ato të perëndive. Ishte i njohur për drejtësinë, zgjuarsinë dhe përvojën e tij si luftëtar. Nestori jetoi edhe pas shkatërrimit të Trojës dhe u kthye në Pilos, ku bëri një jetë të qetë, i rrethuar nga një familje e madhe, që e donte dhe i dëgjonte mendimet e tij, sikur të ishin mendimet e një orakulli. Në Pilos ai priti Telemakun që kërkonte të atin. Në traditën letrare figura e Nestorit përfaqëson një plak të urtë e një këshilltar me përvojë.

Nëna e Madhe Shih: *Cibela*

Nëna e vatrës, hyjni e lashtë në mitologjinë shqiptare, që e ka origjinën nga epoka e matriarkatit. Në fillim përfytyrohej si një figurë pozitive, më shumë si një plakë me flokë të thinjura, në shumë raste duke tjerrë li ose lesh, ose duke krehur flokët. Nganjëherë Nëna e vatrës thirreshin edhe «të tretat e vatrës» dhe, si e tillë, identifikohet me tri motrat që përcaktojnë fatin e fëmijës, natën e tretë pas lindjes. Në përfytyrimet e mëvonshme, Nëna e vatrës na del me tipare negative. Ajo paraqitej si një plakë e keqe, e cila natën, kur njerëzit e shtëpisë flen, vjen dhe qëndron pranë vatrës, duke krehur flokët e saj me një krehër të hekurt dhe, po të gjejë aty ndonjë fëmijë e kap dhe i nxjerr sytë me krehërin e saj. Përfytyrimi i Nënës së vatrës si një figurë e keqe, lindi në kohën e rendit të patriarkatit, kur sundimi i gruas u zëvendësua me atë të burrit dhe, kur gruaja konsiderohej si një qenie e ulët dhe e poshtëruar.

Nikea (Nika) (gr. fitore), hyjneshë greke që personifikonte fitoren. Sipas Hesiodit, është bija e titanit Palant dhe e nimfës Stiks. Ajo u nderua nga Zeusi për ndihmën që u dha perëndive në luftën kundër titanëve. Nikea përfaqësonte jo vetëm fitoren në luftë dhe në garat atletike, por edhe suksesin në garat e gjinive të ndryshme (muzikore, letrare, të bukurisë). Në art Nikea paraqitet si një vajzë me fletë, që mban një kurorë dafine, shpesh hipur në qerre. Nikea është epitet i Atenës. Në Romë asaj i përgjigjet Viktoria.

Nikipa, nëna e Euristeut.

Nikostrati, biri i Menelaut dhe i Helenës.

Nikta (gr. nata), hyjneshë që personifikon errësirën. Sipas Hesiodit, ishte bija e Kaosit, që u bashkua me vëllanë e saj, Ere-

Nikea

bin, dhe u bë nëna e Eterit dhe e Hemerës. Por ajo lindi dhe hyjni të tjera si Tanatosin (vdekjen), Hipnosin (gjumin), Gënjeshtrën, Pleqërinë, Ëndrrën, Hidhërimin etj. Nikta banonte zakonisht në mbretërinë e nëntokës, por ajo sulej nga perëndimi për t'i dalë përpara ditës, duke mbajtur në krahët e saj Gjumin dhe Vdekjen. Për disa të tjerë, banesa e saj ka qenë në Hesperi, matanë shtyllave të Herakliut, në vende ku asnjeri nuk ka guxuar të vejë. Nikta paraqitej e hipur në një qerre, duke fluturuar me fletë, veshur me rroba të zeza, të mbushura me yje.

Nikteu, babai i Antiopës, mbreti i Tebës.

Nimfat (gr. nuse, vajza, të reja), hyjnesha që personifikonin forcat dhe dukuritë e natyrës. Ato ishin bijat e Zeusit dhe si numër ishin pa mbarim, aq sa ishin formuar me të cilat shfaqej forca prodhuese e natyrës. Nimfat kishin emra të ndryshëm, sipas mjedisit dhe lokalitetit gjeografik ku jetonin dhe nga funksioni që kishin. Ato të pyjeve quheshin hamadriada, ato të pemëve driada, oreadat jetonin në male, najadat lidheshin me burimet, nereidat ishin nimfat e detit; në luginat e lëndinat banonin limoniadat. Nimfat ishin vajza të bukura e të padjallëzuara, të zbuluara ose të mbuluara me napa të holla. Nimfat nuk banonin vetëm në fusha, pyje dhe në lumenj, ku ato e kalonin kohën me këngë e valle, por ngjiteshin edhe në Olimp, merrnin pjesë në këshillin e perëndive, në gostitë dhe në festat e tyre, bëheshin dashnore dhe gra të perëndive, nëna të heronjve. Disa prej tyre ishin të pavdekshme, të tjerat, si hamadriadat, ishin të vdekshme dhe të dënuara të vdisnin së bashku me pemën në të cilën banonin. Nimfat janë mendesha të fëmijve dhe mbrojtëse të vashave, por ato e kthejnë dashamirësinë e tyre të zakonshme në armiqësi, kur ndonjeri i shikon ato duke dalë nga uji i një burimi etj. Në këtë rast nimfat hakmerren kundër tij, duke e çmendur. Në art ato përfytyrohen si vajza shumë të bukura, gjysëm të zhveshura. Nimfat janë zanat e antikitetit.

Nini (Ninos), themelues legjendar i qytetit asirian të Ninevisë dhe i mbretërisë babilonase. Grekët e quanin stërnip të Herakliut. Sipas traditës greke, ai nënshtroi pellgun e Tigrit e të Eufratit, Sirinë, Egjiptin, Arminë, Midinë, Baktrinë. Sipas një varianti të traditës, gjatë rrethimit të Baktrisë, ai u njoh me sirianen Semiramidë, gruan e njërit prej oficerëve të tij, me të cilën ai u martua. Ajo pati një ndikim shumë të madh mbi të dhe këtë ndikim ajo e përdori për të marrë pushtetin. Thonë se ajo e helmatisi Ninin, duke u bërë kështu sundimtare e vetme e mbretërisë.

Nioba 1. Bija e Tantalit dhe gruaja e Amfionit, mbretit të Tebës. Ajo ishte nëna e 14 fëmijëve (7 djemve e 7 vajzave). Duke qenë krenare për fëmijët e saj, ajo mburrej vazhdimisht dhe e sfidonte Latonën, që kishte lindur vetëm dy fëmijë: Apolonin dhe Artemidën. Perënditë, të zemëruara dhe të fyera nga një mendjemadhësi e tillë, u hakmorën me Niobën; të dy fëmijët e Latonës vranë ata të Niobës me shigjeta. Shpëtoi vetëm një vajzë, por frika e saj që

aq e madhe, saqë ajo ruajti tërë jetën e saj një ngjyrë prej të vdekuri, prandaj dhe e quajtën Kloris («e zbehtë»). Kur dëgjoi britmat e fëmijëve të vet, Nioba doli nga pallati i saj dhe u shtang përpara një pamjeje të tillë. Nga mëshira Zeusi e shndërroi në shkëmb, që nga rrodhën lotët e saj në formën e një burimi. Burri i Niobës, Amfioni, nga dëshpërimi vrau veten. Miti i Niobës është trajtuar si subjekt në artin e antikitetit. Në letërsi dhe në artin e kohës së re Nioba është bërë personifikimi i pikëllimit dhe i dhimbjes. 2. Nëna e Foroneut, gruaja e Inekut.

Nisi (Nisos), mbret legjendar i Megarës. Sipas legjendës, ai kishte midis flokëve të tij të bardhë një fije të purpurt, nga e cila varej jeta e tij dhe fati i qytetit. Gjatë ekspeditës që bëri mbreti i Kretës, Minosi kundër Greqisë, për t'u hakmarrë për vdekjen e të birit, Androge, i

Nioba

vrarë nga Tezeu, mbreti i Athinës, kretasit rrethuan Megarën. Vajza e Nisit, Skilla, që u dashurua pas Minosit, tradhtoi vendin e saj dhe i preu flokun e purpurt të atit. Me këtë u vendos dhe fati i qytetit, i cili u pushtua nga Minosi, por ky i fundit u tmerrua aq shumë nga krimi, saqë e mbyti Skillën në det. Legjenda thotë se pas vdekjes Nisi u shndërrua në shqiponjë që ndiqte Skillën, e cila ishte shndërruar në çafkë.

Noti, perëndia e erës së ngrohtë dhe të lagët, që fryn nga jugu. Ishte biri i Eojës.

Numa Pompili, mbret legjendar i Romës (pas Romulit). Mendohet të ketë qenë organizuesi i kulteve të ndryshme, themeluesi i kolegjiumeve të priftërinjve, dhe i kalendarit me 13 muaj, në vend të atij të vjetrit me 10 muaj. Thuhet se ishte ndjekës i mësimeve të Pitagorës.

Numitori, mbret legjendar i Alba Longës (qytet latin). Atë e përmbysi nga froni vëllai i tij më i vogël, Amuli. Djalin e Numitorit Amuli e vrau, kurse vajzën Rea Silvian, nga frika se mos i lindte trashëgimtar të ligjshëm, e dorëzoi vestale. Por Silvia lindi me perëndinë Mars dy binjakë, Romulin dhe Remin. Që të çlirohej prej tyre, Amuli urdhëroi që foshnjat t'i hidhnin në Tiber. Por vëllezërit binjakë shpëtuan dhe, kur u rritën vranë Amulin dhe ia kthyen pushtetin gjyshit të tyre, Numitorit.

Nusja e ujërave, nimfë e mitologjisë popullore shqiptare, që përfytyrohej si një vajzë e bukur me flokë të gjatë. Nusja e ujërave ruante ujërat e lumenjve e të liqeneve (floçka). Nuset e malit ngjajnë me jashtësmet

dhe identifikohen me oreadat e mitologjisë greke, nuset e detit janë të ngjashme me nereidat greke. Të gjitha ato personifikonin forcat dhe fenomenet e natyrës. Duke u bashkuar me lagështinë e ajrit, të ujit dhe të pyjeve, ato sjellin pjellorinë në natyrë.

O

«Odisea», poemë epike në 24 këngë, që, ashtu si «Iliada» mendohet se është krijuar nga Homeri. **Në këtë poemë** tregohen udhëtimet dhe aventurat e heroit grek Odiseut. Në kuptimin e figurshëm, fjala odise ka marrë kuptimin e një udhëtimi të

Odiseu, duke u dhënë verë ***Cikllopëve***

gjatë e të vështirë, ose të një problemi që zgjidhet pas shumë peripecish.

Odiseu, hero grek, ndër më të dëgjuarit e antikitetit. Biri i Laertit, mbretit të ishullit të Itakës dhe i Antiklesë. Traditat e mëvonshme thonë se Sizifi, që ishte për vizitë në ishull, do të jetë lidhur me Antiklenë, që ishte atëherë e fejuara e Laertit dhe, nga ky bashkim do të ketë lindur Odiseu. Ai u rrit në Itakë. Një herë, në gjueti, ai u plagos në gju nga një derr dhe nga ky aksident atij i mbeti një shenjë, nga e cila e njohu pas shumë vjetësh mëndesha e tij, Euriklea. Pasi u bë mbret i Itakës, Odiseu kërkoi të martohej me Helenën. Por kur vajza e re zgjodhi Menelaun, Odiseu u martua me Penelopën, me të cilën pati një djalë të vetëm, Telemakun. Kur përgatitej fushata kundër Trojës, ai u përpoq t'i bënte bisht pjesëmarrjes në të dhe për të mashtruar të tjerët, u shtir si i çmendur, por më pas ai vendosi të merrte pjesë dhe, madje u bë një nga iniciatorët më të zjarrtë të ekspeditës. Odiseu u dërgua me Menelaun në Trojë, që ta detyronte Paridin të dorëzonte Helenën. Por ky mision dështoi. Gjatë gjithë rrethimit të Trojës ai tregoi guxim dhe trimëri të madhe, duke vrarë shumë heronj trojanë. Me Diomedin ai u fut në Trojë dhe rrëmbeu Paladiumin, statujën mbrojtëse të qytetit. Njëherë tjetër ai arriti të rrëmbente kuajt e Rezit, para se të pinin ujë në Ksant (Skamandër), gjë që, sipas profecisë, do t'u kishte dhënë forca të mbinatyrshme që do t'iu siguronin fitoren trojanëve. Ai shkoi në Lemnos për të kërkuar Filoktetin që kishte armët e Herakliut, pa të cilat Troja nuk mund të merrej. Pas vdekjes së Akilit, ai mori armët e heroit. Odiseu u fut në kalin prej druri dhe ndihmoi shumë për marrjen e Trojës. Homeri na tregon në «Odise» kthimin e gjatë, plot peripeci të tij për në Itakë dhe aventurat e rreziqet që heroi duhej të përballonte. Më në fund ai hodhi çengelin në brigjet e ishullit të Itakës, pas një mungese prej njëzet vjetësh. I veshur si lypës ai u fut në pallat, të cilin e kishin zënë mëtuesit, të cilët përpiqeshin ta detyronin Penelopën të zgjidhte për burrë njerin prej tyre. Me ndihmën e Telemakut ai filloi t'i vriste ata dhe, pas kësaj Penelopa mësoi të vërtetën për Odiseun e shumëpritur. Këtu mbaron legjenda homerike. Legjenda e pastajme tregon se Odiseu shkoi në Tesproti, ku e harroi Penelopën dhe u martua me një grua tjetër. Pasi u kthye në Itakë ai u vra nga Telagoni, djali i Odiseut dhe i Circes, i cili nuk e dinte se ai që vrau ishte pikërisht babai i tij. Telagoni u martua me Penelopën, kurse Telemaku me Circen.

Odiseu është nga heronjtë më të rëndësishëm të «Iliadës» dhe «Odisesë». Poetët dhe artistët e antikitetit janë frymëzuar vazhdimisht nga heroizmat e tij. Romakët e quajtën atë Uliks.

Ofeleti, biri i i Likurgut. Shih: *Hipsipila.*

Ogigu, mbreti i parë legjendar i territorit të Tebës. Gjatë mbretërimit të tij, ujërat e liqenit Kopa përmbytën gjithë luginën e Beotisë.

Ogigjia, ishulli mitik i Kalipsos, që përmendet tek «Odiseja». Disa e identifikojnë atë me Maltën, disa të tjerë me një ishull të vogël pranë bregut të Tunizisë.

Olieu, babai i Ajaksit të Vogël.

Ojneu (Eneo), mbret legjendar i Kalidonit, stërnip i Deukalionit. Ai u martua një herë me Altenë, me të cilën pati Meleagrin dhe Dejanirën, pastaj me Peribenë, me të cilën pati Tideun, babanë e Diomedit, Në tokat e tij filloi gjuetia e Kalidonit dhe në mbretërinë e tij Herakliu kreu një varg bëmash, para se të martohej me Dejanirën. Në pleqëri ai me dëshirë ia la pushtetin dhëndrit të vet dhe iku në Argos, ku Diomedi i bëri nderime të mëdha dhe, pas vdekjes së tij, e quajti qytetin Ojne, për nder të tij.

Okni (Oknos) 1. Themelues i Mantus, i biri i profetes Mantojë. 2. Personifikimi i ngathtësisë, qëndronte në Had (së bashku me Danaidat dhe Sizifin), ku thurte një litar me kashtë, të cilin menjëherë e hante një gomar. Shprehja «Litari i Oknit» ka kuptimin e kryerjes së një pune të vështirë.

Olimpi, mal në pjesën më lindore të vargmalit Kambunian në Tesali. Maja e lartë e tij (9700 këmbë) është e mbuluar me dëborë të përjetshme. Në mitologjinë greke ai ishte vendbanimi i dinastisë së tretë të perëndive, në krye të së cilës ishte Zeusi. Shih: *Kulti i perëndive të Olimpit.*

Omfala, mbretëreshë legjendare e Lidisë. U bë e dëgjuar për dashurinë e saj me Hera-

kliun, i cili e takoi atë në një nga ekspeditat e tij të shumta. Sipas një legjende tjetër, Herakliu, si dënim për vrasjen e Ifitit, shërbeu si skllav për një vit (ose tre vjet) te mbretëresha e Lidisë. Me Herakliun Omfala pati shumë fëmijë. Në skulpturën dhe pikturën antike dhe të mëvonshme, qëndrimi i Herakliut tek Omfala ka qenë subjekt shumë i preferuar.

Omfali, gur konik i shenjtë që ndodhej në Delf. Emri Omfal do të thotë kërthizë; omfali njihej si qendra e botës. Sipas legjendës, Zeusi dërgoi dy shqiponja rreth botës, njëren në drejtim të perëndimit, tjetrën në drejtim të lindjes, të cilat u takuan në vendin ku ndodhej omfali. Ai adhurohej në Delf dhe lidhej me kultin e Apolonit.

Opsa, hyjneshë romake e bollëkut, gruaja e Saturnit, që identifikohet me Cibelën e Rean dhe që mbronte kulturat e arave. Për nder të saj organizoheshin festa në kohën e korrjeve dhe të mbjellave. Ajo paraqitej si një zonjë, që shtrinte dorën e djathtë për të dhënë ndihmën dhe dorën e majtë për të shpërndarë bukë.

Oqeani 1. Një nga perënditë më të lashta greke, personifikim i detit. Ishte biri i Uranit dhe i Gjeas. Oqeani ishte më i madhi nga titanët. Ai u martua me Tetinë dhe pati me të tre mijë djem perëndi lumorë dhe tre mijë vajza (oqeanidat). Sipas traditës, ai ishte babai ose stërgjyshi i të gjitha perëndive dhe i të gjitha qenieve. Ai përmendet në shumë legjenda. Gjatë luftës së perëndive dhe të gjigantëve, ai fshehu Herën në pallatin e vet, që ta shpëtonte nga grykësia e Kronit. Ai jetonte i vetmuar në pallatin e vet, thellë në det dhe kurrë nuk paraqitej në mbledhjet e perëndive. Në veprat e artit Oqeani paraqitej si një plak me mjekër jeshile të ashpër, që mban një bri demi, i cili simbolizon bollëkun e ujërave. 2. Lumë mitik, që sipas përfytyrimeve të lashta, prej tij buronin të gjitha rrymat detare, lumenjtë dhe burimet.

Oqeanidat, nimfa, bijat e Oqeanit e të Tetisë. Me korteun e tyre ato shoqërojnë guaskën e nënës së tyre. Oqeanidat janë nimfa të paarritshme të fundit të detit e të Oqeanit. Disa prej tyre dallohen në legjenda si Klimena, gruaja e titanit Japet dhe Diona e dashura e Zeusit.

Ora, figurë e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej herë si grua, herë si gjarpër. Besohej se jetonte në male, në pyje, në fusha, në kroje ose pranë njerëzve. Ishte bamirëse, sepse ndriçonte mendjen e njerëzve dhe u mësonte atyre artin për të shëruar sëmundjet. Ajo ndihmonte dhe u sillte fat të mirëve, ruante njeriun, shtëpinë, fisin. Kjo duket në shprehjet e popullit, «ora e njeriut» (e shtëpisë, e fisit), «shkoftë ora e dëgjoftë» (për të mirë). Por, nga njëherë atë e paraqitnin si të keqe. Besohej se ai që ndeshej me të vritej ose sëmurej. Kjo duket edhe në mallkimet që bën populli: «Të shitoftë (të preftë) ora», «të marrtë ora e ligë».

Orakulli, sipas besimit të lashtë, ishte një nga mjetet që

lidhte hyjnitë me njerëzit. Ata ngriheshin në vende të shenjta, i kushtoheshin një hyjnie të caktuar dhe ishin nën kujdesin e priftërinjve, të cilët kryenin funksionin e interpretuesit të dëshirës së hyjnisë. Orakujt kryesorë ishin ai i Delfit, i Dodonës, i Delosit etj. Në orakullin kryesor dëshira e hyjnisë transmetohej nga një profete — Pitia, në atë të Dodonës dëshira e perëndive gjykohej sipas fështërimës së gjetheve të një lisi të shenjtë, kurse në atë të Delosit dëshirën e perëndive e gjykonin nga fështërima e gjetheve të dafinës. Orakujt morën shpejt një rëndësi politike, sepse atyre u drejtoheshin jo vetëm individë të thjeshtë, por edhe shtetet greke e të huaja, që bënin pyetje për problemet e politikës së brendshme e të jashtme.

Oreadat, nimfat e maleve, që shoqëronin Artemidën në gjueti.

Oresti, hero i Argosit, biri i Agamemnonit dhe i Klitemnestrës, vëllai i Elektrës dhe i Ifigjenisë. Ai ishte ende i vogël kur Agamemnoni u kthye nga Troja dhe u vra nga Egjisti dhe Klitemnestra. Ata donin të vrisnin edhe Orestin, por Elektra e dërgoi të vëllanë te mbreti i Fokidës, Strofi, i cili ishte martuar me motrën e Agamemnonit. Atje Oresti u rrit së bashku me djalin e Fokidës, Piladin dhe lidhi me të një miqësi që u bë proverbiale. Kur u rrit, Oresti u kthye në Mikenë së bashku me Piladin. Me urdhër të Apolonit, Oresti, i ndihmuar nga Elektra, mori hakun e të atit, duke vrarë Klitemnestrën dhe Egjistin. Sapo u krye kjo vrasje, hyjneshat e hakmarrjes, Erinitë, filluan ta ndjekin Orestin këmba-këmbës deri në Delf, pastaj deri në Athinë. Këtu hyjnesha Atena thirri Areopagun, ku Oresti fitoi pafajësinë. Interpretimin shkencor të mitit mbi Orestin e dha për herë të parë dijetari gjerman Bahofen, në librin e tij «E drejta amtare» (1861); i cili, sipas F. Engelsit, shënoi fillimin e studimit të historisë së familjes. Engelsi thotë se «Sipas kësaj pikëpamjeje Bahofeni e interpreton «Orestin» e Eskilit si paraqitje dramatike të luftës midis së drejtës amtare që po zhduket dhe së drejtës atërore që lind dhe triumfon në epokën heroike. Për hir të dashnorit të saj Egjistit, Klitemnestra vrau bashkëshortin e saj Agamemnonin, që ishte kthyer nga lufta e Trojës; por Oresti, biri i saj dhe i Agamemnonit merr hakun e t'et, duke vrarë të ëmën. Për këtë e ndjekin Erinitë (perënditë e hakmarrjes), mbrojtësët demoniake të së drejtës amtare, sipas së cilës vrasja e nënës është një krim shumë i rëndë që nuk mund të lahet kurrsesi. Por Apoloni, i cili me anën e orakullit të tij e shtyri Orestin të bëjë këtë vepër, dhe Atena, të cilën e thërrasin si gjykatëse, që të dyja këto perëndi, që përfaqësojnë këtu rendin e ri, rendin e së drejtës atërore, mbrojnë Orestin. Atena i dëgjon të dy palët. Gjithë objekti i grindjes formulohej shkurt në debatet që bëhen midis Orestit dhe Erinive. Oresti thotë se Klitemnestra bëri një krim të dyfishtë, duke vrarë bashkëshortin e saj dhe

njëkohësisht atin e tij. Pse Erinitë ndjekin Orestin dhe jo Klitemnestrën, e cila është shumë më fajtore se ai? Përgjigjja është e habitshme: «Ajo nuk kishte afëri gjaku me burrin që vrau»... dhe këtu, sipas të drejtës amtare, vrasja e nënës është një vrasje shumë e rëndë, që nuk mund të lahet kurrsesi. Por Apoloni del si mbrojtës i Orestit, Atena e vë çështjen në votim përpara anëtarëve të areopagut, të jurisë së Atenës... Atena, si kryetare, jep votën e saj në favor të Orestit dhe e nxjerr të pafajshëm. E drejta atërore triumfoi mbi të drejtën amtare...» (Marks, Engels, vepra të zgjedhura, vëll II, bot. 1958 f. 163). Sipas një legjende që na e jep Euripidi, Oresti i ndjekur nga Erinitë, shkon me urdhër të Apolonit në Tauridë për të rrëmbyer statujën e shenjtë të Artemidës në një tempull, në të cilin ishte priftëreshë Ifigjenia, motra e tij. Këta dy të huaj, sipas një zakoni të vendit, duhej të vriteshin në altarin e hyjneshës, por Ifigjenia që e njohu Orestin e ndihmoi të vëllanë dhe Piladin të iknin dhe u largua edhe vetë, duke marrë me vete në Greqi statujën e Artemidës. Miti mbi Orestin ka frymëzuar shpesh artistët dhe poetët, veçanërisht piktorët e vazove antike dhe poetët tragjikë. Disa nga tragjeditë kryesore që lidhen ngushtë me figurën e këtij heroi janë «Orestia» e Eskilit, «Elektra», e Sofokliut; «Orestia», «Elektra», «Ifigjenia në Tauridë dhe «Andromaka» të Euripidit, «Andromaka» e Rasinit; «Ifigjenia» e Gëtes etj.

Orët, hyjni që personifikonin stinët: pranverën, verën, dimrin. Numri dhe emri i tyre ndryshon sipas epokës dhe vendit. Te Homeri, ato përmenden si ruajtëse të portave të Olimpit dhe si shërbyese të perëndive. Hesiodi, i përshkruan ato si vendosëse të ligjeve të mira, të drejtësisë dhe paqes. Ai i quan ato Eunomia (mbrojtëse të rregullit dhe të ligjit në shoqëri), Irena (Paqja) dhe Dike (drejtësi) dhe i përshkruan si vajza të Zeusit dhe Temidës. Më shpesh ato nderoheshin si perëndi mbrojtëse të bimësisë. Kështu në Atikë, ato quheshin Talo (lulëzime), Karpo (plot pemë) dhe Oxo. Një nga orët Irena (Paks) gëzonte një nderim të veçantë në Romë. Orët i paraqitnin si vajza të reja, të gëzuara, që kërcenin së bashku me muzat dhe të mirat, duke mbajtur ndër duar prodhime bujqësore të stinëve të ndryshme: lule, kallëza gruri, rrënjë hardhie, fruta. Nganjëherë përmenden dymbëdhjetë orë, që konsiderohen si personifikim i dymbëdhjetë orëve të ditës e të natës. Në këtë rast ato i quanin si bijat e Kronit.

Orfeu, person mitologjik; quhej nga grekët si poeti më i shquar, që jetoi para Homerit. Ka shumë mundësi që ai të ketë ekzistuar si autor ose bard i shumë himneve fetare të vjetra. Orfeu nuk përmendet as në poemat homerike, as në ato të Hesiodit, por Pindari e quan atë si babain e këngës. Ka shumë legjenda për të. Njëra thotë se ai ishte i biri i mbretit të Trakës, Eagrit, dhe i muzës Kalipso. Ai mori nga Apoloni si dhuratë një lirë me shtatë tela, së

cilës i shtoi dy tela të tjerë për kujtim të nëntë muzave, që ishin motrat e nënës së tij. Legjenda thotë se kënga e tij e ëmbël, e shoqëruar me lirë, qetësonte kafshët më të egra, detyronte pemët të përkulnin degët dhe gurët të lëviznin. Ai mori pjesë në shumë ekspedita të argonautëve. Me zërin e tij të bukur ai arriti të qetësonte dallgët e forta e të vinte në gjumë dragoin e Kolkidës. Pasi u kthye nga ekspedita e argonautëve, ai u vendos në Trakë dhe u martua me nimfën Euridika. Një ditë gruan e re, duke vrapuar për të shpëtuar nga ndjekjet e bariut Ariste, e pickoi një gjarpër dhe vdiq menjëherë. Me lejen e Zeusit, Orfeu zbriti në mbretërinë e nëntokës që të merrte të shoqen. Këtu me këngën e tij ai zbuti qenin Cerber, mallëngjeu Hadin dhe Persefonin. Ata pranuan që ai ta merrte gruan, por me kusht që të mos kthente kokën ta shikonte, para se të arrinte në tokë. Sipas legjendës, kur ishte duke arritur në tokë, ai nuk mundi të duronte pa e parë gruan e vet, ktheu kokën nga ajo dhe kjo gjë bëri që ta humbte atë përgjithmonë. Pas kësaj Orfeu, duke dashur t'i qëndrojë besnik gruas së tij të vdekur, i përbuzte gratë e vendit të tij, të cilat të zemëruara nga kjo gjë e bënë copë-copë. Koka e tij, e hedhur në Ebro, gjithnjë duke kënduar, qëndronte mbi valë, derisa arriti në ishullin e Lemnosit, ku lindi një orakull. Miti mbi Orfeun ka frymëzuar shumë dramaturgë e poetë të antikitetit e të kohës së re. Në gjuhën e sotme Orfeu është bërë sinonim i muzikantit e i këngëtarit të mrekullueshëm.

Orfizmi, doktrinë fetare mistike që lindi në Greqinë e Vjetër, siç duket aty nga shekulli VI para e. s. Sipas gojëdhënës, themeluesi i kësaj doktrine ka qenë Orfeu. Pasuesit e Orfeut (orfikët) kanë shkruar shumë vepra mbi kozmogoninë (doktrina mbi origjinën e botës) dhe mbi teogoninë (doktrina mbi origjinën e perëndive). Por teogonia e orfikëve, në fakt, dallon nga teogonia hesiodike dhe tradicionale. Bota, sipas tyre, ka lindur nga një vezë; pjesa e sipërme e lëvozhgës u bë qielli dhe e brendshmja u bë toka, pastaj erdhën me radhë perënditë fillestare dhe më në fund Zeusi. Ky i fundit u bashkua me të bijën, Persefonin, dhe pati një djalë, Zagreun, i cili u caktua të mbretëronte në botë. Zagreu u copëtua nga armiqtë e tij, megjithatë i ati e ngjalli përsëri. Sipas doktrinës orfike, shpirti është i pavdekshëm. Ai banon në trupin e një të vdekshmi, që ka rënë në mëkat dhe që e ka njollosur veten me krimet e shumë brezave. Pas vdekjes shpirti mishërohet përsëri qoftë në një qenie tjetër njerëzore, qoftë në trupin e një kafshe, e kështu me radhë. Gjatë këtyre metamorfozave të njëpasnjëshme shpirti grumbullon përvojë të pasur, që ia jep kalimi i tij në trupa të ndryshëm, spastrohet nga trupi i fëlliqur dhe arrin kështu në banesën e përjetshme, që gjendej, sipas përfytyrimeve të disa orfikëve, në yjet. Vetëm të shuguruarit në misteret orfike, mistët, d.m.th. ata që njohin formulat magjike,

mund të pretendojnë një ditë të shpëtojnë përfundimisht shpirtin e tyre, kurse mëkatarët, që nuk kanë bërë spastrimin orfik, janë të dënuar të vuajnë në Had. Anëtarët e mistereve visheshin me rroba të bardha (simbol i pastërtisë) dhe mësonin tipografinë e botës së përtejme, që shpirti të arrinte atje pa vështirësi. Më vonë në orfizëm rolin kryesor filloi ta ketë ana rituale, namatisjet e ndryshme magjike. Ai mori kështu formën e një besimi primitiv, të cilin e shfrytëzonin njerëzit e asaj kohe për t'u pasuruar. Doktrina e orfikëve mbi «pavdekshmërinë e shpirtit» dhe mbi «çlirimin e shpirtit» u përvetësua nga pitagorasit dhe pjesërisht nga Platoni, nëpërmjet të cilit kaloi te krishterimi.

Orgjitë (nga greq. e lat. festat e Dionizit). quheshin në antikitet kultet e mistershme për nder të Demetrës, Dionizit, Kabirëve, Orfeut etj., që shoqëroheshin me këngë e vallzime pa fre. Sot fjala orgji ka marrë kuptimin e një dëfrimi të shthurur, me të pira e këngë.

Orioni, gjahtar i Beotisë me trup të madh dhe me një bukuri të rrallë, biri i Hirieut ose i Poseidonit. Pasi i vdiq gruaja, donte të martohej me Meropin, vajzën e mbretit të Kiosit, Enopion. Mbasi ky nuk pranoi t'ia jepte vajzën, Orioni hyri me forcë në dhomën e Meropit dhe e përdhunoi. Për t'u hakmarrë, Enopioni kërkon ndihmën e Dionizit. Ky i fundit e dehu heroin dhe Enopioni i nxori sytë. Poseidoni i dha Orionit të verbër aftësinë për të ecur mbi valët dhe ai arriti në zotërimet e Heliosit, rrezet e të cilit i kthyen përsëri dritën e syve. Në eposin homerik ai jetonte si gjahtar së bashku me Artemidën, por Eoja, që e dashuronte, e rrëmbeu. Nga xhelozia Artemida e vrau atë me një shigjetë. Sipas një legjende tjetër, Orioni deshi të përdhunonte Artemidën, por hyjnesha e vrau me shigjetat e saj. Sipas një legjende tjetër, Orioni kishte ndjekur pesë vjet me radhë Plejadat, vajzat e Pleionës, të cilat për të shpëtuar nga ai, i kërkuan Zeusit që t'i shndërronte ato në yje. Pas vdekjes Orioni u vendos midis yjeve dhe formoi yllësinë që mban emrin e tij.

Oritia (Oreitia), bija e Erekteut, njërit prej mbretërve legjendarë të Atikës. Atë e rrëmbeu Boreu që e çoi në Trakë. Atje Oritia lindi katër fëmijë, Boreadët, midis të cilëve dy djem: Zetin dhe Kalaidin. Këta të fundit morën pjesë në fushatën e argonautëve.

Orku, hyjni romake e vdekjes, që identifikohej me Hadin, Plutonin. Ai përcillte hijet e njerëzve në mbretërinë e nëntokës. Emri Ork, njësoj si Hadi grek, filloi të ketë kuptimin e vdekjes, e botës nëntokësore në përgjithësi.

Ormuzdi dhe **Arimani** (perëndité persiane Ahuramazda «sundimtar i urtë» dhe **Angromanju** «shpirti i ligë»), sipas përfytyrimeve të vjetra persiane, në botë zhvillohet një luftë e pareshtur midis perëndisë së mirësisë, Ahuramazdës (gr. Ormuzdit) dhe perëndisë së ligë sisë dhe të errësirës, Arimanit. E para u mëson njerëzve të mirën dhe rregullin, bujqësinë dhe zejtarinë, e dyta pengon të mirën, mbjell kudo të keqen dhe çrregullimin. Lufta do të mbarojë me fitoren e Ormuzdit dhe me vendosjen e një bote të drejtë dhe të spastruar nga e keqja. Kulti i Ahuramazdës me doktrinën e tij mbi luftën midis elementit të mirë e të keq u bë baza mbi të cilën më vonë lindi feja e zoroastrizmit, doktrina e të cilit, sipas traditës, u themelua nga profeti legjendar Zaratustra (gr. Zoroastri). Që nga koha e sundimit të Darit I (522-486 para e. s.) zoroastrizmi u bë fe shtetërore dhe mori karakter të hapur klasor. Sipas zoroastrizmit, çdo besimtar duhet të ndihmojë Ormuzdin (Ahuramazdën) që t'i sigurojë atij fitoren mbi Arimanin. Kjo ndihmë jepet kur besimtari zbaton urdhërat e mbretërve, të cilët e kanë marrë pushtetin nga dora e Ahuramazdës, kur punon me zell në bujqësi dhe në blegtori. Kështu ai do të shpërblehet pas fitores mbi Arimanin. Zoroastrizmi shërbente për forcimin e pushtetit mbretëror, që gjoja është dhënë nga perëndia, dhe përligjte shtypjen klasore. Kulti i Ormuzdit dhe i Arimanit hyri në Greqi dhe më vonë edhe në Romë (në epokën e perandorisë).

Ortigjia 1. Emër i vjetër i Delosit, meqë Artemida dhe Apoloni kishin lindur në Delos, poetët shpesh i kanë quajtur hyjni të Ortigjisë. Të vjetrit e lidhnin emrin e këtij qyteti me fjalën shkurtë, (lloj zogu). 2. Qytet afër Sirakuzës.

Ortri (Ortros), qen përbindësh me dy kokë, i lindur nga bashkimi i Ekidnës dhe Tifonit, vëlla i Cerberit. Ai ruante kopenë e mbretit të ishullit të Eritisë, Gerion, por u vra nga Herakliu, i cili pa vështirësi ia rrëmbeu kopenë.

Osirisi, hyjni e lashtë egjiptiane e ujit dhe e bimësisë. Kulti i tij ishte nga më të rëndësishmit në Egjipt, sepse ai lidhet me gjithë urtësinë e filozofinë e lashtë egjiptiane. Në mitologjinë egjiptiane Ra (Amon-Ra) Dielli, ishte babai i Shu-së (Ajrit), Seb, biri Shusë (të cilin grekët e quanin Kronos dhe latinët Saturn) ishte Toka. Osirisi ishte biri i Sebit (Tokës) dhe përfaqësonte ujin. Ishte e natyrshme që në Egjipt, perëndia, që ishte bija e hyjneshës Tokë dhe vetë hyjnia e Ujit, të ishte perëndia e pjellshmërisë, e lulëzimit dhe perëndia kryesore e nëntokës. Në Egjipt ishte shumë i përhapur miti mbi vdekjen dhe ngjalljen e Osirisit. Sipas këtij miti, Osirisi, kur kishte qenë mbret i Egjiptit u kishte mësuar njerëzve bujqësinë, kishte vendosur ligje të drejta dhe përhapte kulturë kudo, por u vra nga vëllai i vet, Set Tifoni i cili e bëri trupin e tij copa-copa dhe e hodhi në Nil. Gruaja e Osirisit, Isida, kërkoi pjesët e trupit të tij dhe, pasi i gjeti, i qau e i varrosi. Biri i Osirisit, Hori, vrau Setin dhe ngjalli të atin. Tregimi mbi vdekjen dhe ngjalljen e Osirisit lidhej, si të thuash, me vdekjen e farës që futet në tokë dhe me ngjalljen e saj në formën e filizit jeshil. Osirisi identifikohet tek grekët me Dionizin. Për nder të Osirisit organizoheshin festa mistere, përmbajtja e të cilave ishte në përputhje të plotë me mi-

tin: vinin përpara një copë pëlhurë, në të cilën paraqitej trupi i Osirisit të vdekur. Gratë e qanin atë. Pastaj fillonin kërkimet e trupit të perëndisë së vdekur; atë sigurisht «e gjenin» dhe atëherë, turma e besimtarëve me britma gazmore «Ne e gjetëm, gëzohemi» plot entuziazëm jepej pas gëzimit në tempull dhe nëpër rrugë. Pjesëmarrësit në festat mistere shpresonin se ata, ashtu si Osirisi, do të fitonin pavdekshmërinë. Doktrina mbi shpërblimin në jetën e përtejme tërhiqte në kultin e Osirisit masat e shtypura. Miti mbi Osirisin ushtroi një ndikim të madh te krishterimi dhe, për një kohë të gjatë, kulti i Osirisit e konkurroi atë.

Oti Shih: *Aloidët.*

Ozhasi Shih: *Avgjia.*

P

Paks (te romakët) është hyjnesha që personifikon paqen. Identifikohet me Irenën greke.

Palamedi, hero grek, biri i Nauplit, mbretit të Tebës, dhe i Klimenës. Mori pjesë në luftën e Trojës, ku u dha grekëve këshilla të vlefshme dhe i shëroi ata nga plagët dhe sëmundjet, me anë të bimëve të ndryshme, ndaj ata e donin Palamedin dhe ia dëgjonin këshillat. Por Odiseu, përkundrazi, e urrente, sepse Palamedi i kishte zbuluar dinakërinë kur ai u shtir si i çmendur që të mos merrte pjesë në luftën e Trojës. Që të hakmerrej, Odiseu e akuzoi Palamedin për tradhti, duke thënë se heroi kishte korrespondencë të fshehtë me trojanët dhe merrte si shkëmbim para. Grekët gjetën në çadrën e Palamedit letra dhe copa monedhash të falsifikuara nga Odiseu. Palamedi u shpall fajtor dhe e vranë me gurë. Mendohet se Palamedi ka shpikur disa shkronja të alfabetit grek, monedhën, numrat, disa lojëra me kocka dhe me zarë etj.

Palemoni Shih: *Melikerti.*

Palinuri. personazh i «Eneidës» së Virgjilit, timonieri i anijes së Eneut. Legjenda tregon se atë e zuri në timon një gjumë i rëndë, gjatë udhëtimit me anije midis Italisë e Sicilisë, dhe ra në det. Pas tri ditësh ai arriti në bregun e Lukanës me not, por u vra nga banorët vendas. Kepi në bregun perëndimor të Lukanës, ku u varros ai, u quajt Kepi i Palinurit.

Palada Shih: *Atena.*

Paladiumi. statujë që paraqiste imazhin e Atena Paladës; e cila ruhej në fshehtësi të madhe, sepse ezistenca e saj lidhej me atë të qytetit që i përkiste. Një nga më të dëgjuarat ishte Palada trojane e gdhendur në dru, që sipas legjendës kishte rënë nga qielli (e kishte lëshuar Zeusi) pranë çadrës së Ilit, në çastin kur ky ndërtonte qytetin e Ilionit (Trojën). Heroi, në këtë mrekulli, pa shenjën e dashamirësisë së perëndive dhe me nderime të mëdha e vendosi atë në tempullin e Atenës. Një orakull parashikoi atëherë se Troja do të jetonte, sa kohë që Paladiumi do të qëndronte në qytet. Odiseu dhe Diomedi arritën ta vjedhin statujën, por Daiadonosi, për t'iu shmangur rrezikut, kishte bërë një kopje të statujës së çuditshme dhe ishte pikërisht ky paladium i rremë që rrëmbyen heronjtë grekë. Paladiumi i vërtetë mbeti në Trojë, derisa u mor qyteti nga grekët. Eneu e mori me vete atë dhe e çoi në Itali. Në kuptimin e figurshëm, paladiumi ka kuptimin e diçkaje që të mbron, që të krijon mbështetje.

Panacea, bija e Asklepit dhe e Lampetisë, bënte pjesë në grupin e hyjnive që shëronin të gjitha sëmundjet, duke përdorur bimët mjekësore.

Panathinatë, festa kryesore e athinasve që i kushtohej lindjes së Atenës, hyjneshës mbrojtëse të qytetit. Sipas legjendës, themeluesi i saj ka qenë Tezeu, që e kishte lidhur këtë festë me bashkimin e fshatrave të Atikës rreth Athinës. Ekzistonin panathinatë e vogla, që festoheshin çdo vit në muajin hekatombeon (27-29 korrik) dhe panathinatë e mëdha (që nga mesi i shekullit VI para e.s.), që festoheshin me një madhështi të veçantë një herë në katër vjet, në vitin e tretë të çdo olimpiade (24-29 korrik). Festat fillonin natën me vrapime me pishtarë. Në mëngjes organizohej një procesion madhështor që ngjitej për në Akropol. Aty i dhuronin hyjneshës velin, të endur nga vajzat e Athinës. Me këtë vel vishnin statujën e Atenës, që qëndronte në tempullin e Partenonit. Panathinatë e mëdha shoqëroheshin me gara sportive (rendje, luftim, hedhje disku), muzikore dhe me leximin e veprave të Homerit. Festa përfundonte me një flijim të madh (hekatomb) dhe me një gosti, në të cilën shpërndanin mishin e kafshëve të flijuara. Procesioni kishte për qëllim demonstrimin e forcës dhe të fuqisë së Atenës. Këto festa u ndërprenë në shekullin VI, me vendosjen e krishterimit.

Pandareu, hero i Miletit, që sipas legjendës, kapi një ditë qenin e artë që ruante Zeusin foshnjë në Kretë dhe ia dha Tantalit. Zeusi e dënoi atë duke e ngurosur.

Pandari, hero i Likisë (në Azinë e Vogël), që shkoi në ndihmë të trojanëve. Apoloni i dhuroi atij një hark dhe e mësoi si ta përdorte. Ai u shqua për trimërinë e tij. Pandari plagosi Menelaun dhe u vra nga Diomedi.

Pandioni 1. Mbret i Athinës, biri i Eriktonit dhe babai i Proknës dhe i Filomelës. 2. Mbret i Athinës, nipi i Erekteut dhe babai i Egjeut, i Palantit, i Nisit dhe Likut. I përzënë nga Athina, ai u bë mbret i Megarës.

Pandora, emri i gruas së parë të gjinisë njerëzore. Sipas legjendës, Zeusi, i zemëruar nga Prometeu që kishte rrëmbyer zjarrin për t'ua shpërndarë njerëzve, urdhëroi Hefestin që të krijonte një grua, e cila, me bukurinë e saj të çonte mjerimin në tokë. Hefesti menjëherë e plotësoi urdhërin e Zeusit. Ai përzjeu baltën me ujin dhe krijoi një grua shumë të bukur. Perënditë i bënë asaj dhurata: Atena i dha mençurinë dhe rroba të bukura që i kishte endur vetë, Hermesi i dha gojëtarinë, Apoloni talentin për mu-

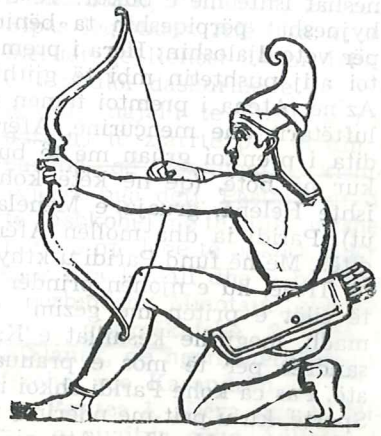
zikë. Nga të gjitha dhuratat që i bënë perënditë u formua emri i saj (pan – të gjitha, doros – dhuratë). Të pajisur me këto dhurata, Hermesi e çoi Pandorën tek Epimeteu, i cili u martua me të, duke harruar këshillën e vëllait të tij Prometeut që të mos pranonte asnjë dhuratë nga Zeusi. Në shtëpinë e Epimeteut ishte një kuti e mbyllur, të cilën ai s'duhet ta hapte. Por Pandora u bë shumë kurioze dhe e hapi, duke lejuar kështu të dilnin nga ajo të gjitha të këqijat dhe mjerimet që mund të hidhëronin gjininë njerëzore: sëmundjet, luftërat, urinë, gjyqet. Menjëherë këto të këqija u shpërndanë nëpër të gjithë botën. I tmerruar nga kjo pamje, Epimeteu e mbylli kutinë, por ishte vonë: në kuti nuk kishte mbetur veçse Shpresa. Që nga kjo kohë njerëzit filluan të vuajnë nga këto mjerime. Miti mbi Pandorën është përdorur shumë në artin antik dhe të kohës së re. E njohur është p.sh. tabloja e Rubensit.

Pandrosa Shih: *Aglaura.*

Pani, perëndi arkadike e pyjeve, e barinjve, e kopeve dhe e gjahtarëve. Ishte biri i Hermesit dhe i vajzës së nimfës Driopë. Ai ishte kaq i shëmtuar kur lindi, me brirë, këmbë, mjekër si të cjapit, saqë e ëma, e tmerruar, e braktisi. I ati, Hermesi, e mori në duar dhe e çoi në Olimp. Sipas legjendës, ai banonte dhe në pyje, duke preferuar vendet e vetmuara dhe shpesh bashkohej me nimfat dhe satirët në kortezhet e Dionizit. Me shfaqjen e tij të papritur dhe me britmën e tmerrshme që nxirrte në orët e qeta të mesditës, ai u kallte tmerrin gjithë atyre që i prishnin atij qetësinë e, që këtej e ka burimin edhe fjala «panik». Sipas besimeve të grekëve, ai me britmën e tij frikësonte një ushtri të tërë, duke e detyruar atë t'ua mbathte këmbëve. Në moshë të re ai ndiqte pranë lumit Ladon të Arkadisë. Siringën, pas së cilës u dashurua. Por në çastin kur ishte duke e arritur, hyjneshat, të prekura nga tmerri i saj, e shndërruan nimfën në një kallam, nga i cili Pani bëri fyellin e tij. Ai kishte aftësinë për të parashikuar dhe këtë art ia kishte mësuar Apoloni. Panin e adhuronin veçanërisht në Arkadi, ku ai kishte një faltore. Në Athinë kulti i tij u fut pas betejës së Maratonës, për kujtim të tmerrit e panikut që u kishte kallur ai persianëve dhe, që sipas besimit grek, përcaktoi disfatën e tyre. Për nder të tij, çdo vit athinasit organizonin procesione madhështore me pishtarë. Në periudhën klasike (shekujt VI-IV para e.s.), pani si perëndi e pllenimit filloi të adhurohej shpejt në të gjithë Greqinë. Romakët e identifikuan Panin me perëndinë e tyre Faunus. Pani fitoi edhe atribute të reja. Emri i tij u lidh me legjenda të shumta, ai përmendet si mjek dhe shërues, si profet dhe si shpikës i fyellit baritor etj. Të gjitha këto shprehin forcën e pamposhtur të krejt natyrës, prandaj nën ndikimin e filozofisë greke, Pani u lidh me idenë e pjellorisë. Ky koncept i një perëndie të përgjithshme abstrakte lidhet ngushtë me historinë aq të çuditshme që tregon Plutarku: Në kohën e perandorit romak Tiber, një anije ngeci papritur në ujërat e detit Egje. Pas kësaj u dëgjua një zë që i kërkonte timonierit të anijes të bërtiste kur të arrinte pranë brigjeve: «Pani i madh vdiq». Pas shumë ngurimesh timonieri vendosi të lajmëronte vdekjen e Panit dhe menjëherë u përhapën në të gjitha anët rënkime të dhimbshme, sikur tërë toka të ishte në zi. Sipas priftërinjve të krishterë, vdekja e Panit ishte fundi i paganizmit që u zëvendësua nga krishtërimi. Një interpretim i tillë jepet edhe në letërsinë artistike. Në kuptimin e figurshëm shprehja «vdiq Pani i madh» përdoret për të treguar jo vetëm vdekjen e një njeriu të shquar, por edhe fundin e një epoke të caktuar historike.

Panteoni, tempulli që grekët dhe romakët e vjetër ia kushtonin gjithë perëndive. Më i njohur është ai i Romës. Panteoni i Romës ishte i vendosur në fushën e Marsit. Ai njihet, gjithashtu, me emrin panteoni i Agripës, sepse ishte Vipsan Agripa, dhëndri i Augustit, që e përfundoi në vitin 28 para e. s. dhe ua kushtoi gjithë perëndive. Perandoria romake, që të forcohej, kishte nevojë për një fe të vetme. Nga tempulli i Agripës, nuk është ruajtur pothuajse asgjë, megjithëse në një mbishkrim përmendet emri i ndërtuesit të tij. Panteoni ishte një ndërtesë e rrumbullakët, e mbuluar me një kupolë të madhe gjysmësferike, me një diametër 43.5 m dhe po me këtë lartësi. Kupola në mes kishte një të çarë, nëpërmjet së cilës ndriçohej pjesa e brendshme. Fasada, e drejtuar nga veriu, përbëhej nga një portik i formuar prej 16 shtyllash monolite të stilit korintik dhe që mbanin një fronton në formë trikëndëshi. Në mes hapej e vetmja hyrje e tempullit. Brenda panteonit është një mur cilindrik, mbi të cilin mbështetej kupola. Në mesjetë ai u dëmtua pjesërisht, por, pasi u ndreq përsëri, u shndërrua në kishë. Sot ai është mauzole kombëtar.

–Paridi, hero trojan, biri i mbretit të Trojës, Priamit dhe i Hekubës, e cila kur ishte shtatzënë me të, pa në ëndërr sikur mbante në gjirin e saj një urë zjarri që digjte pallatin dhe gjithë qytetin. Orakulli, kur e pyetën për këtë ëndërr të tmerrshme, u përgjigj se mbretëresha do të lindte një djalë që do të bëhej shkaktar i shkatërrimit të Trojës. I alarmuar nga kjo profeci, Priami urdhëroi ta hidhnin foshnjën në malin Ida, që ta hanin kafshët e egra. Por Paridi nuk vdiq. Atë e ushqeu

Paridi

me qumështin e saj një arushë. Pas një viti e gjeti atë një bari që e mbajti si djalin e vet dhe e quajti Parid. Ai u rrit midis barinjve dhe u dallua për forcën dhe bukurinë e tij. Shpesh ai shpëtonte jo vetëm bagëtinë, por edhe shokët nga sulmet e kafshëve të egra dhe të hajdutëve dhe për këtë mori emrin Aleksandër (mbrojtësi i njerëzve). Sipas legjendës, në dasmën e Tetidës dhe të Peleut qenë ftuar të gjitha hyjnitë dhe hyjneshat, por qe harruar bija e natës Erida. E fyer hyjnesha vendosi të hakmerrej. Ajo u shfaq në formën e një reje dhe hodhi në mes të të ftuarve një mollë të artë, ku ishin shkruar këto fjalë: «më të bukurës». Për shkak të kësaj molle, lindi sherri midis Herës, Afërditës dhe Atenës, sepse secila prej tyre e quante veten të denjë për të merituar mollën. Zeusi urdhëroi Hermesin që t'i çonte hyjneshat në malin Ida te Paridi, i cili duhej të vendoste se cila nga hyjneshat ishte më e bukur. Të tri hyjneshat përpiqeshin ta bënin për vete djaloshin: Hera i premtoi atij pushtetin mbi të gjithë Azinë, Atena i premtoi famën e luftëtarit dhe mençurinë, Afërdita i premtoi gruan më të bukur në botë, (që në këtë kohë ishte Helena, gruaja e Menelaut). Paridi ia dha mollën Afërditës. Më në fund Paridi u kthye në Trojë, ku e njohën prindërit, të cilët e pritën me gëzim të madh, megjithë kështillat e Kasandrës për të mos e pranuar atë. Pas ca kohe Paridi shkoi në Spartë, ku u prit me nderime të mëdha nga Menelau. Aty ai i mbushi mendjen Helenës që të ikte me të, duke u bërë, kështu, pretekst për fillimin e Luftës së Trojës. Gjatë kësaj lufte Hera dhe Atena treguan një urrejtje të madhe për trojanin Parid dhe mbrojtën grekët. Në luftë Paridi vrau shumë luftëtarë dhe sidomos plagosi për vdekje Akilin, me një shigjetë në thembër. Kur ra Troja, ai u plagos nga shigjetat e helmatisura të Filoktetit dhe vdiq në malin Ida, pasi kishte kërkuar më kot ndihmën e nimfës Enomë, të cilën dikur e kishte braktisur për të marrë Helenën. Në artin antik Paridi paraqitej gjithnjë si një djalosh i bukur.

Parkat Shih: *Moirat.*

Parnasi, masiv malor që ndodhet disa kilometra larg nga Delfi. Njihej si vendqendrim i muzave dhe, sidomos i Apolonit dhe i Dionizit, vend i privilegjuar, ku muzikantët dhe poetët shkonin që të mbusheshin me frymëzim. Në malet e Parnasit kishte shumë shpella që, sipas legjendave, banoheshin nga hyjni të vrazhda. Në njërën prej këtyre shpellave dilte burimi i famshëm i Kastalisë. Në rrëzë të Parnasit hapej lugina e Plistos dhe rruga e Delfit, ku Edipi vrau të atin, Laiun.

Partenoni, tempull kryesor në Athinë, që i qe kushtuar Atenës-virgjireshë, mbrojtëses së qytetit. Partenoni u ndërtua në Akropol, në vitet 447-438 para e.s. nga Iktini dhe Kalikrati. Zbukurimi arkitektural u bë nën drejtimin e Fidias. Sipërfaqja e Partenonit ishte 30, 89 m x 69,54 m. Ai ishte ndërtuar me mermer pentelik (nga mali Pentel në Atikë) dhe ishte vendosur mbi një bazë me tri

shkallare. Partenoni është një peripter, i rrethuar me një grup shtyllash të stilit dorik. Në frontonet e Partenonit qëndronin grupe statujash: në frontonin lindor jepej lindja e hyjneshës Atenë nga koka e Zeusit, kurse në frontonin perëndimor grindja e Atenës me Poseidonin, për të sunduar mbi Atikën, grindje e cila përfundoi me fitoren e hyjneshës. Ky mit në kohën kur ndërtohej Partenoni mori një rëndësi të madhe politike, sepse Atena konsiderohej si mbrojtësja e demokracisë skllavopronare, kurse Poseidoni, që krijoi kalin, ishte mbrojtësi i kalorësve aristokratë. Prapa shtyllave të jashtme të tempullit, në pjesën e sipërme të mureve të dhomës së brendshme, ndodheshin reliefe, që paraqisnin procesionin solemn në festën e Panathinave të mëdha në Athinë. Brenda në tempull ndodhej statuja e Atenës, punuar nga Fidia në ar dhe fildish. Deri në shekullin XVII Panteoni i vjetër u ruajt në një gjendje relativisht të mirë, por, në kohën e luftës së turqve me venedikasit, ndërtesa e Partenonit u dëmtua shumë. Mbeturinat e skulpturave të Partenonit i grabiti anglezi Elxhin, që ia dhuroi ato muzeut britanik në Londër. Megjithëse i shkatërruar, Partenoni edhe sot të habit për mjeshtërinë e lartë të arkitekturës së vjetër.

Partenopa (Partenopea), një nga sirenat që u hodhën në det nga inati, se nuk arritën të magjepsin Odiseun me këngën e tyre. Trupin e Partenopës e përplasën valët në brigjet e Italisë. Pranë varrit të saj u ngrit një qytet që mori emrin e Partenopës (Partenopesë). Shumë shpejt ai u shkatërrua, por u ndërtua përsëri me emrin Neapolis (qyteti i ri), sot Napoli.

Partenopeu, një nga shtatë heronjtë që luftuan kundër Tebës. Sipas një legjende të vjetër, ai ishte vëllai i Adrastit, kurse sipas një gojëdhëne tjetër, ishte biri i Atalantës.

Partenos (Partena gr. virgjëreshë) 1. Epiteti i Atenës, nga i cili rrjedh emri i tempullit kryesor të Athinës, Partenonit. 2. Bija e Apolonit dhe e Krisotemidës. Ajo vdiq e re dhe i ati e shndërroi në yjësi të Virgjëreshës.

Partini, hyjni supreme e fisit ilir të Partinëve. Identifikohej me Jupiterin romak.

Pasifaja (gr. tërë shkëlqim) 1. Mbretëreshë legjendare e Kretës, bija e Heliosit, motra e Circes. Ajo u martua me mbretin e Kretës, Minosin, me të cilin pati shumë fëmijë: Androgeun, Deukalionin, Ariadnën, Fedrën. Sipas legjendës, Afërdita, e zemëruar që Heliosi lëshoi dritën dhe zbuloi dashurinë e saj me Aresin, ngjalli te Pasifaja një dashuri të zjarrtë për demin e bardhë, që Poseidoni e kishte nxjerrë nga deti. Pasifaja arriti të bashkohej me të, duke u fshehur në një lopë të bakërt, ndërtuar nga Dedali dhe u bë nëna e përbindshit Minotaur, gjysmënjeri, gjysmëkafshë. 2. Bija e Atalantit, që nganjëherë identifikohej me Kasandrën.

Pasitea 1. Njëra nga të Mirat, e quajtur edhe Agllaia. 2. Një nga Nereidat.

Pastrimi, rit që praktikohej në shumicën e feve dhe që kishte për qëllim të mbante larg shpirtrat e këqinj. Te grekët e romakët takimi me një njeri të sëmurë, me një të vdekur, krimi, disa aksidente natyrore etj formonin një ndyrësi. Njeriu që ishte prekur nga këto duhej të bënte pastrimin. Mjetet kryesore të pastrimit ishin uji dhe zjarri. Në zjarr ndiznin squfur dhe barëra aromatike dhe me tymin e tij tymosnin njeriun që do të bënte pastrimin. Por pastrimi bëhej edhe duke flijuar një kafshë. Përveç pastrimit individual kishte edhe pastrim publik. Në Romë një herë në katër vjet bëhej pastrimi i qytetit nga një e keqe. Në këtë rast ceremoninë e pastrimit e drejtonte një zyrtar i lartë, i cili therte një kafshë (një dash, derr ose një dem) dhe me gjakun e kafshës së flijuar spërkatte të gjithë njerëzit që ishin mbledhur. Forcë spastruese i vishnin gjithashtu mundimit të trupit (rrahjes me kamxhik, kufizimit të ushqimit me bukë e me ujë). Këtë lloj pastrimi e përvetësoi edhe krishterimi.

Patrokli, biri i mbretit të Lokridës, Menet, burri i Stenelës. Kur ishte i ri, vrau padashur njërin nga shokët e tij të lojës dhe për këtë u detyrua të ikte në Ftijë të Tesalisë. Këtu u prit mirë nga mbreti i mirmidonëve, Peleu, por, meqenëse në pallat lidhi miqësi me djalin e mbretit Akilin, të cilin e kishte edhe kushëri, ai nuk u kthye më në vendin e vet. Patrokli e shoqëroi mikun e tij në Trojë dhe gjatë rrethimit të qytetit tregoi trimëri të madhe. Ai e ndoqi Akilin në çadrën e tij, kur ky i fundit u zu me Agamemnonin dhe ashtu si Akili, edhe Patrokli refuzoi të merrte pjesë në luftim, por kur fati i luftës po anonte nga ana e trojanëve, Patrokli pranoi të fillonte luftimin dhe Akili i premtoi bile armët e tij. Ai arriti t'i prapste trojanët, por në luftim e sipër u vra nga Hektori, i cili ia mori armët. Menelau arriti t'ua merrte trojanëve trupin e heroit. Akili filloi përsëri luftën dhe ia mori hakun shokut të vet, duke vrarë Hektorin. Pastaj ai i bëri atij një varrim madhështor, të cilin Homeri e përshkruan me hollësi.

Paupertata (Paupertas) Shih: *Penia*

Peani, hyjni te grekët e vjetër, që mbronte njerëzit nga e keqja dhe rreziqet. Homeri tregon se Zeusi e kishte marrë Peanin në Olimp dhe e kishte bërë mjek të përndive. Poetët tragjikë e identifikonin Peanin me Asklepin dhe Apolonin. Peanit i drejtoheshin me këngë lutjeje, të cilat quheshin peane, që të largonte të keqen. Më vonë Peani u shndërrua në një lutje drejtuar edhe përndive të tjera, veçanërisht Aresit (para betejave) dhe Apolonit (pas betejave).

Pefreda, njëra nga *Graiet*.

Pegasi, kalë me fletë, që luan rol të madh në shumë legjenda. Ai lindi nga gjaku i Gorgonës Meduzë, që vrau Perseu. Heroi e përdori atë në shumë ekspedita. Njëherë, kur ishte duke pirë ujë në burimin Pirene, atë e kapi Belerofonti, i cili me ndihmën e tij luftoi me sukses

kundër Himerës dhe Amazonave. Por i dehur nga këto fitore, Belerofonti donte të ngrihej deri në qiell. I pickuar nga një zekth, Pegasi e hodhi atë poshtë. Më pas ky kalë u përdor nga Zeusi për të transportuar rrufetë. Shpesh Pegasin e identifikonin me kalin që Poseidoni nxori nga shkëmbi i Akropolit duke goditur truallin me sfurkun e vet. Legjenda të tjera tregojnë se Pegasi ishte një kalë, të cilit i hipnin muzat ose Eoja. Ai goditi malin Helikon me thundrën e tij dhe nga kjo goditje doli burimi Hipokrenë. Si rezultat i këtyre lidhjeve me muzat, Pegasi u bë për poetët e vjetër si dhe për poetët e kohës së re simbol i frymëzimit poetik. Zeusi e vendosi Pegasin në qiell, në formën e yllësisë së Pegasit.

Peleu (Peleusi), hero legjendar i Tesalisë, biri i mbretit të Egjinës, Eakut dhe babai i Akilit. Me të vëllanë, Telamonin, ai vrau vëllanë tjetër, Fokun. I ati e përzuri Peleun nga vendi i vet. Ai gjeti strehë te Euritioni mbreti i Ftijës në Tesali. Këtu Peleu u pastrua nga krimi që kishte bërë dhe u martua me vajzën e mbretit, Antigonën. Por lumturia e tij nuk zgjati shumë. Gjatë gjuetisë së Kalidonit, ai vrau padashur Euritionin dhe iku në Jolk te miku i tij, mbreti Akast. Astiadamia u dashurua pas Peleut, por kur heroi e kundërshtoi dashurinë e saj, ajo shpifi për të, duke i dërguar një letër Antigonës, ku i thoshte se Peleu e tradhtonte. Gruaja që kujtoi se ishte mashtruar vrau veten. Një herë tjetër shpifi duke i thënë të shoqit se Peleu donte ta përdhunonte. (Krahaso mitin mbi Fedrën dhe Hipolitin). I zemëruar Akasti donte ta vriste Peleun, duke e lënë atë pa armë në malin Pelion që ta copëtonin centaurët, por Peleu arriti të shpëtojë dhe, i ndihmuar nga Jasoni dhe Dioskurët pushtoi Jolkun, vrau Astiadaminë dhe Akastin dhe u bë mbret i qytetit. I caktuar nga Zeusi si burrë i nereidës Tetidë, Peleu arriti me forcë ta shtinte në dorë atë, megjithëse ajo përpiqej të largohej, duke u shndërruar në luaneshë, në nepërkë, në zjarr etj. Dasma u bë në shpellën e Kironit, mbi malin Pelion. Në dasmën e tyre erdhën me dhurata të gjitha perënditë, me përjashtim të hyjneshës Eris, të cilën harruan ta ftonin (Shih: *Paridi*). Me Peleun Tetida pati një djalë, Akilin, që quhet si stërgjysh i mbretërve të Epirit. Shumë shpejt Tetida e la Peleun për t'u bashkuar me të motrat, nereidat. Miti tregon se ajo e la të shoqin, sepse ky s'kishte dashur që Tetida ta bënte Akilin të pavdekshëm. I mbetur vetëm pas vrasjes së të birit, Akilit, në Trojë, ai kaloi një pleqëri të mjerueshme.

Peliadat, me këtë emër quhen vajzat e Peliut.

Pelioni, mal në Tesali, në bregun e detit Egje. Pelioni ka luajtur rol në shumë legjenda. Gjigantët në luftën e tyre kundër perëndive u përpoqën të vendosnin Pelionin dhe malin fqinj Osa mbi Olimpin, që të sulmonin qiellin (ose të vendosnin Osën dhe Olimpin mbi Pelionin); sipas një miti tjetër, këtë

u përpoqën ta bënin Aloidët, Oti dhe Efialti, të cilët synonin të arrinin banesën e perëndive dhe t'u rrëmbenin atyre dy hyjneshat: Artemidën dhe Herën, pas të cilave ishin dashuruar, por u vranë nga Apoloni. Në Pelion bananin centaurët; atje u bë dasma e Tetidës dhe e Peleut; që andej u nis Jasoni për të marrë pushtetin në Jolk.

Peliu (Pelias), mbret legjendar i Jolkut në Tesali, biri i Poseidonit dhe i nimfës Tirojë. Ai ishte binjak me Neleun, vëllai i Esonit dhe babai i Akastit. Sipas legjendës, Tiroja u bashkua me Poseidonin dhe lindi fshehurazi Peliun dhe Neleun. Nga frika ajo i hodhi foshnjat, por ato i shpëtuan barinjtë. Që të dy mësuan më vonë origjinën e tyre hyjnore dhe, pasi vdiq Kreteu, mbreti i Jolkut, me të cilin ishte martuar nëna e tyre, ata erdhën në këtë qytet. Peliu pasi e përzuri Esonin, vëllanë e tij nga nëna, mori fronin. Nga bashkimi i tij me Anaksibinë lindi Akasti dhe katër vajza, ndër të cilat Pelopia dhe Alkesta. Pas disa vitesh mbretërimi erdhi në Jolk Jasoni, biri i vëllait Eson, që kërkoi mbretërinë e të atit. Peliu premtoi se do t'ia jepte pushtetin, duke i vënë si kusht që t'i sillte bashkën e artë nga Kolkida. Ai shpresonte që djaloshi të vritej. Por, kur Jasoni u kthye nga fushata e argonautëve me bashkën e artë dhe i kërkoi mbretërinë e babait, Peliu refuzoi ta plotësonte premtimin e tij. Atëherë gruaja e Jasonit, magjistarja Medea, vendosi ta dënonte Peliun. Sipas kështillave të magjistares, që u premtoi vajzave t'ua rinonte babanë, ato e vranë plakun dhe pjesët e trupit të tij i hodhën në një kazan me ujë të valuar. Por Medea që donte të hakmerrej kundër Peliut, për fyerjet që i kishte bërë Esonit dhe Jasonit, nuk e ngjalli Peliuh. Kur u bë e qartë se premtimi i Medesë ishte një gënjeshtër, atë dhe Jasonin i dëbuan nga qyteti dhe në Jolk filloi të mbretëronte biri i Peliut, Akasti. Gabimi i vajzave të Peliut është bërë proverbial (Shih: *Alkesta, Jasoni, Medea, Argonautët)*

Pelopi (Pelopsi), hero i Peloponezit, biri i mbretit të Lidisë, Tantalit. Legjenda thotë se perënditë, kur ishin duke udhëtuar në Azinë e Vogël me pamje njerëzore, qëndruan te Tantali. Ky i fundit, për të provuar a ishin në të vërtetë hyjni, theri Pelopin e porsalindur, e bëri copë-copë dhe, pasi e poqi, ua dha ta hanin. Perënditë e kuptuan krimin dhe nuk e prekën ushqimin. Vetëm Demetra e uritur hëngri një shpatull. Hermesi, i urdhëruar nga perënditë që të ngjallte Pelopin, mblodhi mbeturinat e trupit të foshnjës, i zjeu në një kusi dhe në vend të shpatullës që e hëngri Demetra, vuri një shpatull prej fildishi dhe e ringjalli. Për këtë krim Zeusi e degdisi Tantalin në Had, Pelopi iku dhe u vendos në gadishullin më jugor të Greqisë. Që nga ajo kohë ky gadishull filloi të quhet Peloponez. Aty Pelopi pa Hipodaminë e bukur, vajzën e Enomait, mbretit të Pizës (qytet në jug të Peloponezit, në luginën e lumit Alfe) dhe vendosi ta merrte

për grua. Por Enomai, që ishte paralajmëruar nga orakulli se do të vritej nga dora e dhëndrit të tij, kishte deklaruar se burri i Hipodamisë do të bëhej ai që do të fitonte me të në garën e vrapimit me qerre. Ai që do të humbiste garën, do ta paguante me kokë. Mbreti i Pizës ishte i bindur se asnjë nuk do ta mundte atë. Trembëdhjetë pretendues kishin marrë pjesë në këtë garë, por kishin humbur dhe ishin vrarë nga Enomai. I katërmbëdhjeti ishte Pelopi. Ai u bind se vetëm me dinakëri do të arrinte ta mundte mbretin mizor, prandaj korruptoi karrocierin e Enomait, Mirtilin. Ky i fundit i prishi rrotën qerres. Gjatë rrugës karroca u pengua dhe Enomai u vra. Pelopi e fitoi garën. Ai u kthye triumfues në Pizë, mori për grua Hipodaminë dhe zotëroi të gjithë mbretërinë e Enomait. Kur Mirtili, karrocieri i Enomait i kërkoi shpërblimin e premtuar (gjysmën e mbretërisë) Pelopi e vrau atë. Me Hipodaminë ai pati shumë fëmijë, midis të cilëve Atreun, Tiestin, Alkatojën, Krisipin etj. Në mitet mbi Pelopin ka tipare të një kohe shumë të vjetër. Kështu p.sh. gara e Pelopit me Enomain nuk është gjë tjetër, veçse rrëmbimi i nuses. Në lojërat olimpike vrapimin me qerre e quanin si një garë, që e kishte zanafillën te gara legjendare e Pelopit me Enomain dhe vetë Pelopi quhej themeluesi i lojërave olimpike.

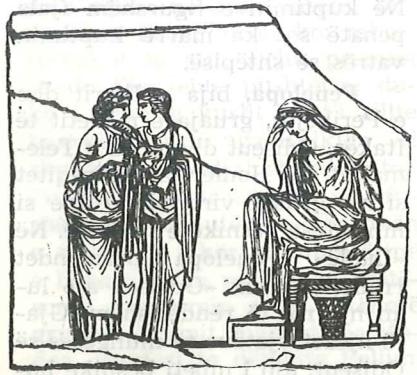
Pelopia, nëna e Egistit. Shih: *Atreu*

Pellazgu, paraardhësi legjendar i fisit të pellazgëve, banorëve të parë të Greqisë. Në rajone të ndryshme ishin thurur legjenda të ndryshme për të. Kështu në Arkadi ai quhet bir i Zeusit, në Argos si themelues e mbret i Argosit, në Tesali si biri i Poseidonit dhe i Larisës.

Penatët, hyjnitë e vatrës, që kujdeseshin për mirëqenien e familjes, në besimin romak. Emri i tyre lidhet me fjalën penus (dollapi i ushqimeve) dhe cella panaria (qilarin e ushqimeve). Dalloheshin penatë shtëpiakë dhe penatë publikë. Të parët, që i përfytyronin gjithmonë dy nga dy, ishin mysafirët dhe dashamirësit e një familjeje të vetme. Figurat e tyre i paraqitnin në statuja prej druri, prej argjili, ose dylli dhe i vendosnin në shtëpi. Sipas përfytyrimeve të romakëve, penatët merrnin pjesë në drekat dhe darkat e familjes. Në ditë të caktuara atyre u bënin edhe flijime. Penatët publikë ishin mbrojtësit e shtetit. Ata i nderonin në Forum, në tempullin e Vestas, ku ata kishin një faltore të veçantë. Penatët paraqiteshin shpesh në monedha, zakonisht si pleq, koka e të cilëve ishte e mbuluar me një vel. Në kuptimin e figurshëm fjala penatë sot ka marrë kuptimin vatrës së shtëpisë.

Penelopa, bija e Ikarit dhe e Peribejës, gruaja e mbretit të Itakës, Odiseut dhe nëna e Telemakut. Te Homeri ajo paraqitet si një grua e virtytshme dhe si mbrojtëse besnike e shtëpisë. Në «Iliadë» Penelopa përmendet rrallë, por tek «Odisea» ajo luan një rol të rëndësishëm. Gjatë njëzet vjetëve të mungesës së Odiseut, ajo i mbeti besnike bu-

rrit, hodhi poshtë të gjitha propozimet e mëtuesve, që kërkonin t'i mbushnin mendjen, se burri i saj kishte vdekur dhe se ajo duhej të zgjidhte për burrë njërin prej tyre. Ajo u kishte premtuar pretendentëve se do të martohej vetëm atëherë, kur të mbaronte së enduri një pëlhurë, që i duhej për të mbuluar trupin e të vjehrrit të saj Laertit, kur të vdiste. Por pëlhura s'mbaronte së enduri, sepse gruaja e virtytshme prishte natën atë që kishte arritur të bënte ditën. Mirëpo gënjeshtra u zbulua nga tradhtia e një shërbëtoreje dhe mëtuesit e detyruan Penelopën që ta përfundonte punën. (Shih: *Odiseu*). Ndërkaq u kthye Odiseu i veshur si lypës, dhe me ndihmën e Telemakut i vrau mëtuesit e Penelopës. Tek «Odisea» Penelopa paraqitet si një grua besnike, që dallohet midis grave të tjera të heronjve që u nisën për në Luftën e Trojës. Por burimet e tjera të mëvonshme e paraqesin atë ndryshe. Ato shtojnë se Odiseu kur u kthye në Itakë e përzuri Penelopën, e cila shkoi në Spartë.

Penelopa

Penia, hyjneshë që personifikonte varfërinë. Në veprën «Pluti» të Aristofanit ajo përfaqëson virtytet e kohëve të vjetra. Te romakët quhej Paupertata.

Pentesilea, mbretëresha e amazonave, bija e Aresit. Pas vrasjes së Hektorit ajo shkoi të ndihmonte Priamin në Luftën e Trojës, por u vra nga Akili. Kur ishte duke i marrë armët, Akili u mahnit nga bukuria dhe rinia e Pentesileas dhe qau mbi trupin e saj. (Shih fig. faqe 197).

Penteu, biri i Ekionit dhe Agavës, bijës së Kadmit, mbret i Tebës. Ai kundërshtoi futjen e kultit të Dionizit në Tebë. E zemëruar perëndia e çmendi nënën e tij, Agavën, e cila në krizë e sipër vrau të birin, duke kujtuar se kishte përpara një kafshë të egër.

Perdiku (Perdiks) (gr. thëllëzë), motra e Dedalit dhe nëna e Talosit. (Shih: *Talos*). Ky mit është keqinterpretuar dhe shpesh Perdiku paraqitet si nipi i Dedalit.

Peribeja (Periboja) 1. Gruaja e Telamonit, nëna e Ajaksit. 2. Gruaja e dytë e mbretit të Kalidonit, Ojneut, me të cilin lindi Tideun, që ishte babai i Diomedit. 3. Nimfë, gruaja e Ikarit, nëna e Penelopës. 4. Një nga emrat e Meropit, gruas së mbretit të Argosit, Polibit.

Perifeti, vigan, biri i Hefestit dhe i Antiklesë. Ashtu si edhe i ati ai ishte çalaman, por kishte duar të forta dhe trup të madh. Asnjë i huaj nuk mund të kalonte nëpër Epidaur (qytet në Argolid), ku jetonte Perifeti, sepse të gjithë ai i vriste me topuzin e tij të bakërt. Tezeu arriti t'ia merrte nga duart këtë armë dhe e vrau.

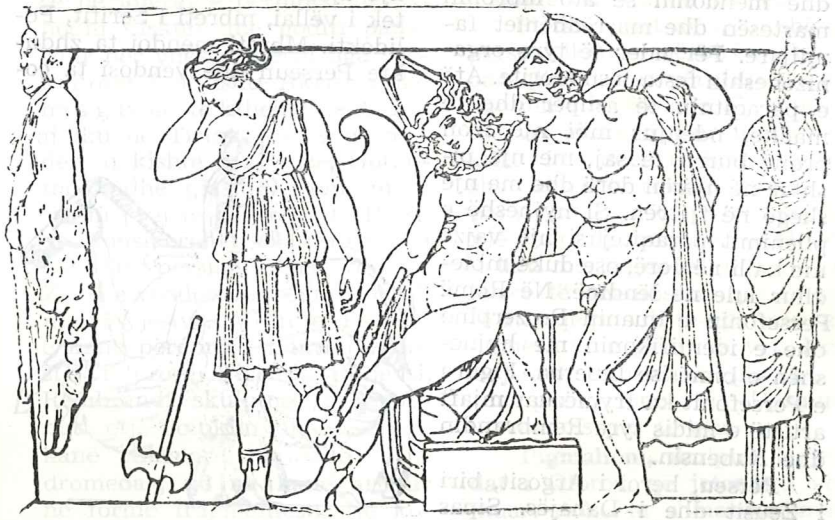
Periklimeni 1. Biri i Neleut, mbretit të Pilosit, dhe i Klorit, vëllai i Nestorit. Mori pjesë në ekspeditën e argonautëve. Poseidoni e kishte pajisur me forcë dhe me aftësinë që të merrte çfarëdo forme, por megjithatë ai u vra nga Heraklïu, kur ky sulmoi Pilosin. Miti është përpunuar në «Metamorfozat» e Ovidit. 2. Biri i Poseidonit dhe i Klorit.

Permesidat, muzat e lumit të Permesit (Beoti), që buronte nga mali Helikon dhe derdhej në liqenin Kopais. Lumi i ishte kushtuar Apolonit dhe muzave, prandaj ujërat e tij konsideroheshin si frymëzuese të poetëve.

Peroja, bija e Neleut dhe e Klorit, gruaja e Biantit, e dëgjuar për bukurinë e saj.

Persea, bija e Oqeanit, gruaja e Heliosit, nëna e Circes.

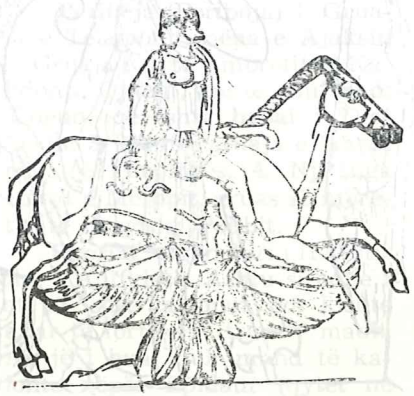
Persefoni, bija e Zeusit dhe e Demetrës. Ishte hyjnesha e drithërave dhe e pllenimit të tokës. Ajo mban gjithashtu epitetin Kori. Miti flet për rrëmbimin e Persefonit nga Hadi, kur ajo po luante me nimfat në një luginë pranë malit Etna në Sicili. Që të hakmerrej Demetra e la Olimpin dhe vendosi të mos i jepte tokës prodhime. I shqetësuar për fatin e të vdekshmëve, Zeusi dërgoi Hermesin në mbretërinë e nëntokës, që ta merrte Persefonin e t'ia sillte s'ëmës. Hadi, para se të ndahej me të, i dha gruas së vet kokrra shege, si simbol të martesës së pazgjidhshme. Kështu kthimi i

Pentesilea duke vdekur, e mbajtur nga Akili.

saj u bë i pamundur. Atëherë Zeusi vendosi që dy të tretat e vitit Persefoni do të jetonte me t'ëmën në tokë, kurse pjesën tjetër të vitit do ta kalonte me burrin e saj në Had. Legjenda mbi këtë hyjneshë interpretohet lehtë: Persefoni e mbyllur në mbretërinë e nëntokës simbolizon kokrrat e grurit të futura në tokë gjatë vjeshtës e dimrit. Kthimit të pranverës dhe të verës dhe daljes së filizave nga fara e hedhur në tokë u përgjigjet kthimi i Persefonit pranë s'ëmës. Por Persefoni ishte, mbi të gjitha, gruaja e Hadit, sundimtarja e mbretërisë së nëntokës. Kulti i saj, që lidhej ngushtë me atë të Demetrës, mori karakterin e mistereve. Në Athinë Persefonin dhe Demetrën i quanin Tesmofore (që vendosnin zakonet dhe rregullat e sjelljes e të qëndrimit të njerëzve në shoqëri) dhe mendonin se ato mbronin martesën dhe marrëdhëniet familjare. Për nder të tyre organizoheshin festa-tesmoforite. Atë e paraqitnin të ashpër dhe të madhe, ndenjur mbi një fron pranë burrit të saj, me një pishtar në njërën dorë dhe me një shegë në tjetrën. Si hyjneshë e pllenimit paraqitej si një vajzë me kallí në dorë, ose duke mbledhur lule në lëndinë. Në Romë Persefonin e quanin Prozerpinë dhe e identifikonin me hyjneshën e bimësisë Liberna. Figura e Persefonit ka frymëzuar mjaft artistë e midis tyre Rembrandin dhe Rubensin.

Perseu, heroi i Argosit, biri i Zeusit dhe i Danajës. Sipas legjendës, mbreti i Argosit, Akrisi, kishte një vajzë, Danajën, të dëgjuar për bukurinë e saj. Orakulli e kishte paralajmëruar Akrisin se ai do të vritej nga dora e djalit të Danajës. Për t'iu shmangur këtij rreziku, ai ndërtoi thellë në tokë një pallat të madh prej bakri e guri dhe e mbylli të bijën që të mos e shihte asnjeri. Por Zeusi, që ishte dashuruar pas saj, u fut në pallatin e nëntokës në formën e një shiu të artë dhe vajza e Akrisit u bë gruaja e tij. Nga kjo martesë Danaja lindi një djalë të bukur, që e quajti Perse. Akrisi u tmerrua kur e mori vesh këtë gjë dhe urdhëroi që të bënin një arkë të madhe prej druri, të mbyllnin aty Danajën dhe Perseun dhe t'i hidhnin në det. Valët e përplasën arkën në breg të ishullit Serif, ku ngeci në rrjetat e peshkatarit Diktis. Peshkatari e hapi arkën dhe u çudit kur pa në të një grua dhe një djalë të bukur. Diktisi i çoi tek i vëllai, mbreti i Serifit, Polidekti. Mbreti mendoi ta zhdukte Perseun dhe vendosi ta çonte atë të vriste Gorgonën Meduzë. Perseu me ndihmën e Atenës dhe të hyjnive të tjera arriti ta vrasë Meduzën. Nga gjaku i saj lindi kali me fletë, Pegasi. I hipur në këtë kalë, ai arriti me kokën e Meduzës në Etiopi, ku shpëtoi Andromedën dhe u martua me të. Mbasi mori me vete Andromedën e bukur, ai u kthye në Serif. Këtu e gjeti Danajën në një tempull, ku ajo ishte fshehur për të shpëtuar nga ndjekjet e mbretit Polidekt. Perseu e ngurosi Polidektin, duke i treguar kokën e Meduzës, kurse Diktin, që dikur e kishte shpëtuar atë dhe t'ëmën, e bëri mbret të Serifit. Kokën e Meduzës ia dhuroi Atenës. Pas kësaj me Andromedën dhe Danajën shkuan në Argos. Akrisi për shkak të profecisë së orakullit iku në Larisa. Duke kaluar nëpër këtë qytet, Perseu mori pjesë në lojërat e përmotshme. Ai hodhi diskun dhe goditi padashur për vdekje njërin nga spektatorët, i cili ishte Akrisi. Duke mos guxuar të kthehej në Argos, ai iku në Tirint. Me Andromedën ai kishte një vajzë, Gorgofonën dhe gjashtë djem, më i madhi prej të cilëve ishte Persi, që konsiderohet si stërgjysh i popullit persian. Pas vdekjes Zeusi e vendosi Perseun në qiell, midis yjësive. Mitin e Perseut e kanë përdorur shumë piktorë si Tintoreti, Ticiani, Rubensi, Rembrandi, skulptorë si Benvenuti etj. Sofokliu dhe Euripidi kanë shkruar tragjeditë «Andromeda», që na kanë arritur në formë fragmentesh. Në kohën e re miti mbi Perseun është trajtuar nga Korneji etj.

Perseu dhe Meduza

Përbindëshi, qenie fantastike, e stërmadhe dhe e shëmtuar, që na del nëpër besime e përralla popullore, siç janë p.sh. kuçedra, lubia etj.

Pianepsitë, festa që organizoheshin në Athinë për nder të Apolonit në ditën e shtatë të muajit të pianepsionit (fundi i tetorit-fillimi i nëntorit). Atë ditë banorët, për të kujtuar drekën që kishte shtruar Tezeu pas fitores mbi Minotaurin, hanin një lloj përsheshi me bathë.

Pieridat, nëntë bijat e Pierosit, të cilave ai u kishte dhënë emrin e muzave. Vajzat e reja i sfiduan ato në artin e muzikës. Nimfat e vendit, që u zgjodhën si arbitër, ua dhanë fitoren muzave. Por në vend që të pajtoheshin me këtë vendim, Pieridat filluan t'u drejtohen me të shara rivaleve të tyre. Apoloni, si dënim për fjalët fyerëse, i shndërroi ato në laraska.

Pietata (Pietas), hyjneshë që personifikonte mëshirën. Atë e paraqitnin në përgjithësi me pamjen e një gruaje të mbuluar me vel, duke djegur temjan në altar. Për nder të kësaj hyjneshe, konsulli romak i vitit 67 para e.s., Acil Glabrioni, ngriti një tempull, ndërtimi i të cilit u lidh me legjendën për një romake të dhembshur që ushqeu të atin që po vdiste nga uria, me qumështin e gjirit të vet. Këtë legjendë Rubensi e përdori si temë për tablonë e tij «Dashuria e romakes për të atin».

Pigmalioni, skulptor legjendar i Qipros, që jetonte i vetmuar, duke iu shmangur martesës, sepse donte që gjithçka t'ia kushtonte artit të vet. Një-

herë ai bëri një statujë shumë të bukur prej fildishi, të një vajze me bukuri të jashtëzakonshme dhe e quajti atë Galatë. Pigmalioni me orë të tëra admironte veprën e tij dhe u dashurua me në fund pas statujës. Ai i dhuronte asaj gjerdane, vëthë, e vishte me rroba të bukura dhe ia zbukuronte kokën me kurora lulesh. Ditën e festës për nder të Afërditës, Pigmalioni i flijoi hyjneshës një mëshqerrë të bardhë, me brirë të artë. Ai drejtoi duart nga hyjnesha dhe iu lut që t'i jepte një grua po aq të bukur, si statuja e vajzës që kishte punuar ai vetë, pasi nuk guxonte t'u kërkonte perëndive që t'i jepnin jetë vetë statujës së tij. E prekur nga lutjet e Pigmalionit, Afërdita ia realizoi dëshirën. Kur artisti u kthye në shtëpi, pa se stutuja e tij kishte marrë jetë. Ajo u bë gruaja e tij. Emri Pigmalion sot përdoret për të quajtur një njeri që dashurohet pas veprës së vet. Figura e Pigmalionit ndeshet shpesh në letërsi dhe në art.

Pigmejtë, njerëz shkurtabiqë që, sipas «Iliadës», jetonin në bregun jugor të Oqeanit. Disa shkrimtarë të tjerë mendonin se ata jetonin në Etiopi, në burimet e Nilit ose në Trakë. Sipas legjendës, pigmejtë i ndërtonin shtëpitë e tyre me lëvozhga veze, udhëtonin me qerre që tërhiqeshin nga thëllëzat dhe e korrnin grurin me sëpata. Kur kurrilët ose zogjtë e tjerë u shpallnin luftë, ata armatoseshin gjer në dhëmbë, hipnin mbi kecat ose mbi deshët dhe shkonin t'u dilnin përpara armiqve. Ata sulmuan Herakliun, kur ai po pushonte gjatë udhëtimit për në Etiopi. Kur u zgjua, Herakliu s'mundi ta ndalte gazin dhe, pasi i futi ata në lëkurën e luanit, i çoi të gjallë te Euristeu. Dijetarët e sotëm mendojnë se gojëdhana mbi pigmejtë është jehona e njoftimeve mbi fiset e liliputëve, që jetojnë edhe sot në Afrikën Ekuatoriale.

Për artin antik është karakteristikë krahasimi i pigmejve të vegjël me Herakliun gjigant. Në kuptimin e figurshëm, pigmej do të thotë njeri pa vlerë.

Piku (Pikus), mbret legjendar i Laciumit, biri i Saturnit dhe burrë i nimfës Karmenë, me të cilën pati një djalë, Faunin. Ai u parathoshte njerëzve të ardhmen, me ndihmen e zogut qukapik. Për shkak se Piku e refuzoi dashurinë e Circes, kjo e fundit e shndërroi atë në qukapik. Por edhe në këtë formë ai e ruajti artin e profecisë për të parashikuar shiun, ndaj fshatarët romakë e adhuronin si një hyjni që mbronte arat nga thatësira dhe siguronte kullotën për bagëtinë.

Piladi, heroi fokidas, i dëgjuar për miqësinë që e lidhte me Orestin. Ishte nipi i Agamemnonit. Ai e shoqëroi Orestin në Mikenë dhe këtu e ndihmoi që të hakmerrej kundër vrasësve të Agamemnonit. Së bashku me Orestin shkoi në Tauridë, ku ishte gati të sakrifikohej për të. U martua me motrën e tij, Elektrën. Në kuptimin e figurshëm, Pilad do të thotë shok, mik besnik.

Pindi, kreshtë malore në perëndim të Greqisë. Në lashtësi Pindi quhej strehë e shenjtë e

Apolonit, e muzave dhe e poezisë.

Pirami, djalosh babilonas, i dëgjuar për dashurinë e tij tragjike me Tisbën. Sipas legjendës që e gjejmë te Ovidi, dashurinë e Piramit me Tisbën e pengonin prindërit. Kur panë se lutjet e tyre të shumta nuk i zbutën ata, të rinjtë u morën vesh që të iknin natën nga Babiloni. Për të mos humbur drejtimin, caktuan vendin e takimit. Tisba arriti të dilte e para nga muri i qytetit. E mbuluar me një vel ajo arriti në vendin e takimit. Këtu ajo pa një luan, që e kishte gojën ende të gjakosur nga kafshët që kishte shqyer. E tmerruar Tisba iku, duke e hedhur velin që e mbulonte. Më vonë doli nga qyteti Pirami, i cili gjeti velin e saj të copëtuar nga dhëmbët e luanit. Duke menduar se e dashura e tij kishte vdekur, vrau veten me shpatën e vet. Tisba rendi pas britmave të tij, por ishte shumë vonë. Duke mos dashur të jetonte pas vdekjes së të dashurit të saj, edhe ajo vrau veten. Sipas një legjende më të vjetër, Tisba shtatzënë me Piramin, para se të martohej me të, krejt e turpëruar, vrau veten. Pas saj vrau veten edhe i dashuri i saj. Miti mbi Piramin dhe Tisbën është përpunuar nga Ovidi. Rreth subjektit të këtij miti Shekspiri shkroi komedinë «Ëndrra e një nate vere» dhe tragjedinë «Romeo e Xhulieta».

Piritoni, (Piritoos), biri i Iksionit ose i Zeusit, mbret i lapitëve. Pjesën më të madhe të bëmave të tij e kreu së bashku me Tezeun, me të cilin u bë mik i pandarë. Me Tezeun ai mori pjesë në fushatën e Kalidonit dhe në luftën me Amazonat; me të shkoi edhe në Spartë për të rrëmbyer Helenën. Ai u martua me Hipodaminë e bukur. Pas vdekjes së Hipodamisë, Tezeu dhe Piritoni zbritën në mbretërinë e nëntokës, që t'i rrëmbenin Hadit Persefonin. Por Hadi i mbajti rob dhe i dënoi, duke i vënë në torturën e rrotës. Të dy miqtë u çliruan nga Herakliu.

Sipas një varianti tjetër, vetëm Tezeu u çlirua nga Herakliu, kurse Piritoni u dënua nga Hadi që të mos e shikonte më tokën. Në pikturat e vazove antike ai paraqitet zakonisht në mbretërinë e nëntokës, i lidhur me hekura dhe i ruajtur nga hyjnesha Dikë.

Pirra Shih: *Deukalioni*

Pirro Shih: *Neoptolemi*

Pistori (lat. bukëpjekës, furrtar), epitet që iu dha Jupiterit, sepse, sipas legjendës, u tha romakëve të rrethuar nga galët në kodrën e Kapitolit, t'u hidhnin atyre bukë. Të bindur se romakët kishin ushqime me bollëk, galët e hoqën rrethimin.

Piteu Shih: *Tezeu*

Pitia Shih: *Delfi.* Në kuptimin e figurshëm, Pitia do të thotë profet.

Pitiokampi Shih: *Tezeu*

Pito, me këtë emër quhej Delfi në kohën homerike.

Pitoja (Peitoja), hyjneshë alegorike e bindjes dhe e gojëtarisë. Kulti i saj bashkohej me atë të Afërditës. Romakët i kishin dhënë emrin Suada ose Suadela. E lidhur me Afërditën, ajo ngjallte dëshirën e martesës te të dashuruarit dhe i nxiste ata t'i shfaqnin dashurinë njëri-

-tjetrit. Ajo kishte një tempull në Athinë. Fidia e paraqiti atë duke kurorëzuar Afërditën, që qëndron mbi fronin e Zeusit olimpik.

Pitoni, gjarpër i përbindshëm. Kishte njëqind kokë dhe njëqind gojë që villnin flakë. Sipas legjendës, Hera, kur mori vesh që Latona kishte mbetur shtatzënë me Zeusin, i kërkoi Gjeas që të lindte një përbindësh. Gjea lindi Pitonin, i cili u ngarkua të ndiqte pa pushim Latonën. Megjithatë, në sajë të Poseidonit, Latona arriti të fshihej dhe të lindte Artemidën dhe Apolonin. Ky i fundit për katër ditë u bë burrë dhe shkoi në Delf, ku, në rrëzë të malit Parnas, takoi gjarpërin Piton që e kishte munduar aq shumë t'ëmën. Ai e ndoqi, u fut në tempullin ku kishte qendrën orakulli i Tokës-Mëmë dhe e shpoi me shigjetat e tij. Faltorja e Delfit quhet nganjëherë Pito, dhe një nga epitetet e Apolonit është Pitiu.

Plakat, në mitologjinë shqiptare janë personifikimi i tri ditëve të ftohta që bien në fund të marsit a në fillim të prillit. Legjenda popullore bën fjalë për një plakë, e cila, duke kujtuar se kishte ikur dimri, shau marsin. Ky i fundit, i zemëruar iu lut prillit që t'i jepte tri ditë hua. Në këto ditë bëri një i ftohtë i madh që e ngriu plakën. Legjenda thotë se muaji mars kishte 28 ditë dhe u bë me 31 ditë, pasi prilli i dha tri ditë hua.

Planetët (gr. planetos, që sillet andej-këndej), trupa qiellorë që vërtiten rreth diellit. Planetët nuk kanë dritën e tyre, por e marrin atë nga dielli. Në fillim të mijëvjeçarit II para e.s. astronomët babilonas ndanë në yjet e palëvizshme pesë planetë të cilët grekët e romakët i quajtën me emra perëndish: Merkuri, Marsi, Jupiteri, Saturni dhe Venera. Te planetët bëjnë pjesë Hëna dhe Dielli. Në përfytyrimin e njerëzve të vjetër planetët rrotulloheshin rreth tokës, të cilën e merrnin si një trup të palëvizshëm (teoria e Ptolemeut). Kjo teori u hodh poshtë nga Koperniku, që tregoi lëvizjen e dyfishtë të planetëve rreth vetes dhe rreth diellit. Në antikitet astronomia ishte e pandarë nga astrologjia. Planetët quheshin si perëndi, si qenie të mbinatyrshme, të afta për të ndikuar mbi fatin e njerëzve, prandaj atyre u faleshin dhe u bënin flijim. Venera p.sh. nuk ishte thjesht një planet, por edhe hyjnesha e bukurisë; Marsi e kryen rrugën e tij në qiell sipas një rregulli të caktuar, por në të njëjtën kohë ai është perëndi e luftës. Të vjetrit mendonin se planetët merrnin pjesë në pastrimin e shpirtit, për të arritur pavdekshmërinë. Duke u ngjitur në qiell, shpirti lë gjatë rrugës ndyrësitë dhe bëhet në këtë mënyrë i ngjashëm me perënditë. Në shekujt XVIII-XX u zbuluan tre planetë që u quajtën Neptun, Uran, Pluton. Mbeturina të kultit të planetëve janë emrat e ditëve të javës te disa popuj të Evropës.

Pleiona, bija e Oqeanit dhe e Tetidës, gruaja e Atlasit dhe nëna e shtatë plejadave. E ndjekur gjatë pesë vjetëve nga Orioni, ajo u shndërrua në yll.

Plejadat, bijat e Atlasit dhe

të Pleionës, motrat e hiadave. Ato ishin shtatë: Elektra, Maja, Tajgeta, Asteropa, Meropi, Alkiona dhe Kelenoja. Të gjitha formojnë Yjësinë e Plejadave. Sipas një tradite beotiane, Zeusi i vendosi tek yjet, pasi i kishte shndërruar në pëllumba, me qëllim që t'i shpëtonte nga ndjekjet e Orionit. Por një legjendë më e njohur thotë se ato, të dëshpëruara nga ndëshkimi që Zeusi i dha babait të tyre (Atlasi u ngarkua të mbante kupën qiellore), vranë veten, u shndërruan në yje dhe u vendosën në qiell, mbrapa Taurusit. Nga të shtatë Plejadat zakonisht duken vetëm gjashtë prej tyre. Meropi, ylli i shtatë fshihet, sepse u martua me një të vdekshëm, me Sizifin, dhe vetë ajo u bë e vdekshme, prandaj vazhdimisht fshihej. Dukja e tyre në pranverë, në maj (latinët i quajnë Vergjilia nga fjala ver-pranverë), u tregon detarëve stinën e mbarë për lundrim (plejadë nga gr. lundroj), dhe zhdukja e tyre në fillim të nëntorit tregon kohë stuhie në det, të rrezikshme për anijet. Në kuptimin e figurshëm plejadë do të thotë grup njerëzish të shquar në një fushë të veprimtarisë njerëzore, gjatë një epoke të caktuar. Termi është përdorur në periudhën helenistike për të shtatë autorët e vjetër tragjikë.

Pleksipi, ungji i Meleagrit.

Plisteni, (Pleisteni), biri i Pelopit dhe i Hipodamisë. Sipas një versioni tjetër, ishte biri i Atreut dhe burri i Evropës, babai i Agamemnonit dhe i Menelaut.

Pluti (Plutosi), perëndia e pasurisë, biri i Jasonit dhe i Demetrës (Shih: *Jasoni* dhe *Demetra*. Sipas mitit që na jep Hesiodi, Jasoni u bashkua me Demetrën, hyjneshën e Tokës, në një arë të lëruar tri herë (një praktikë magjike, e përhapur te popujt primitivë, që kishte për qëllim të shtonte pjellorinë e tokës). Ky mit shpjegon lidhjen e perëndisë me bujqësinë, që është një nga burimet më kryesore të pasurisë. Atë e paraqitnin si një plak të verbër, me një çantë në dorë, për të simbolizuar ndarjen e pabarabartë të pasurisë së tij tek njerëzit, gjë që shkaktonte shumë të këqija nëpër botë. Asklepi ia shëroi sytë Plutit dhe ai filloi të shihte dhe të bënte të pasur vetëm njerëzit e mirë dhe të ndershëm. Sipas legjendave, Pluti vinte me hapa të ngadalshëm për të treguar se pasuria fitohej me zor, por kthehej dhe ikte fluturimthi. Plutin e lidhnin gjithnjë me Irenën (Paqen), duke dashur të tregonin se paqja sillte pasuri.

Plutoni Shih: *Hadi*

Plurius Shih: *Jupiteri*

Podaliri, biri i Asklepit dhe vëllai i Makaonit. Të dy këta u bënë shërbime të mëdha grekëve, duke shëruar të plagosurit në Luftën e Trojës. Podaliri dhe Makaoni shëruan edhe plagën e tmerrshme të Filoktetit.

Podarku, emri i parë i Priamit.

Poliada, emër që e kishte marrë hyjnesha Atena – mbrojtësja e qytetit të Athinës (nga gr. polis-qytet).

Polibi, mbret i Korintit, i cili e mori Edipin në shtëpi dhe e rriti si djalin e vet.

Polidamanti (Polidamos), hero trojan, miku i Hektorit. Ai nuk ishte aq trim sa Hektori, por ishte më i ditur se ai dhe kishte aftësinë të njihte të shkuarën e të ardhmen.

Polidekti, mbreti i ishullit Serif. Shih: *Perseu*

Polideuku Shih: *Dioskurët*

Polidora, bija e Meleagrit, gruaja e Protesilaut. Ajo vrau veten nga dëshpërimi kur mësoi se burri i saj qe vrarë në Trojë. Sipas një varianti tjetër, gruaja e Protesilaut ishte Laodamia, bija e Akastit.

Polidori, biri më i vogël i Priamit dhe i Hekubës. I atí e kishte porositur që të mos përziej me luftëtarët, por ai nuk u bind dhe u vra nga Akili me një të goditur të shigjetës.

Sipas një versioni tjetër, që e gjejmë në «Eneidën» e Virgjilit, në pragun e rrethimit të Trojës Priami e dërgoi Polidorin e vogël me një pjesë të thesarëve të tij te dhëndri i vet Polimestori, mbret i Trakës. Ky i fundit, për të përvetësuar thesaret, theri Polidorin dhe e hodhi në det. Valët e hodhën trupin në brigjet e Trojës, ku e njohu Hekuba. Një tjetër traditë që e japin poetët tragjikë, thotë se Polidori iu besua të motrës Ilionë, gruas së Polimestorit. Mbretëresha e rriti të vëllanë, duke vepruar në atë mënyrë që të besonin se Polidori ishte djali i saj. Polimestori me urdhër të grekëve vrau birin e vet duke menduar se po vriste Polidorin. Atëherë ky i fundit e nxiti të motrën që të hakmerrej për këtë vrasje dhe të masakronte të shoqin. Miti është përpunuar në «Metamorfozat» e Ovidit.

Polifemi, më i madhi dhe më i shëmtuari nga ciklopët, biri i Poseidonit. Ai herë ruante kopenë e madhe në brigjet e detit, herë ndiqte në pyll tigrat dhe arinjtë, të cilët i zbuste, herë u zinte pritë udhëtarëve dhe i gëlltiste. Sipas Homerit, ai jetonte në bregun perëndimor të Sicilisë, pranë malit Etna. Polifemi dashuronte nimfën Galate, e cila nga ana e saj dashuronte Akidin. Nga xhelozia Polifemi vrau Akidin, por ai u shndërrua nga perëndia në lumë. Sipas Homerit, kur Odiseu u gjend në Sicili, Polifemi gëlltiti disa nga shokët e tij. Atë gjë do ta kishin pësuar të tërë, sikur Odiseu të mos i kish nxjerrë syrin Ciklopit, kur ai flinte. (Shih: *Odiseu*).

Polifonti Shih: *Meropi*

Polidi (Poliejdos), prift i Dionizit, profet dhe mjek nga Korinti.

Polikseni, bija e Priamit dhe e Hekubës, e dashura e Akilit, që e kishte parë atë gjatë një armëpushimi. Kur Priami erdhi te Akili për të kërkuar trupin e Hektorit, ai mori me vete edhe Poliksenin, me qëllim që të pritej nga ai me dashamirësi. Sipas një legjende, Akili e kërkoi princeshën e re për grua, por Polikseni i premtoi se do të martohej me të, në qoftë se grekët do të hiqnin rrethimin e Trojës. Duke dashur të takohej me Poliksenin, Akili shkoi në tempullin e Apolonit, që ndodhej midis qytetit dhe kampit grek, por atje u godit për vdekje nga Paridi. Në kohën e shkatërrimit të Trojës, hija e Akilit iu shfaq grekëve dhe u kërkoi atyre t'i bënin fli Poliksenin. Neoptolemi, biri Akilit, e sakrifikoi atë mbi varrin e të jatit.

Polimestori, (Polimnestori), mbret i Kersonesit në Trakë, burri i Ilionës, vajzës së mbretit Priam. (Shih: *Polidori*).

Polimnia (Polihimnia), një nga nëntë muzat, bija e Kujtesës. Ajo mbronte himnet ose këngët e shenjta. Sipas një legjende, ajo kishte shpikur harmoninë. Në skulpturë e paraqesin gjithnjë të menduar.

Polimnia

Poliniku, biri i Edipit dhe i Jokastës, vëllai i Eteoklit dhe Adrastit. Shih: *Eteokli, Adrasti* dhe *Të shtatë kundër Tebës*.

Politi, biri i Priamit dhe i Hekubës, u vra nga Pirroja (Neoptolemi) para syve të të atit.

Poluksi, Shih: *Dioskurët*.

Pomona (lat. frut) hyjneshë romake që mbronte frutat dhe kopshtet. Kulti i saj ishte i përhapur tek romakët dhe etruskët. Ishte një nimfë me bukuri të rrallë, prandaj të gjitha perënditë e arave u dashuruan pas saj. Por ajo nuk donte të dëgjonte për asnjërën, madje i ndaloi ato të hynin në kopshtet e saj, të cilat i rrethonte me mur. Vertumni, perëndia e stinëve, nuk u mërzit nga indiferenca e Pomonës. Ai u shndërrua me radhë në punëtor, në vreshtar, në kositës, në bari dhe më në fund mori trajtën e një gruaje plakë. Në këtë mënyrë ai arriti ta shohë Pomonën dhe të bisedojë me të. Gojëtaria e tij e preku atë, këmbëngulja e tij e bindi dhe ajo u zbut. Atëhere ai mori trajtën e parë dhe Pomona pranoi të martohej me të. Pomonën e paraqitnin ndenjur mbi një kanistër plot me lule e fruta, duke mbajtur në njërën dorë një degë e në tjetrën fruta.

Pompa, procesion solemn me karakter fetar, që bëhej zakonisht për të çuar dhurata në tempullin e një perëndie. Më të njohura janë pompat që bëheshin në panathinatë e mëdha dhe në misteret eleusine. Në panathinatë e mëdha procesioni nisej nga Keramika (lagje e zejtarëve të poçarisë) dhe ngjitej për në Akropol, në tempullin e Atenës. Aty i dhuronin hyjneshës velin. Pompat në misteret

eleusine shoqëroheshin me shakara dhe me shprehje të holla. Në kuptimin e figurshëm sot fjala pompë do të thotë madhështi, veprim me efekte të jashtme, me salltanet.

Ponti, personifikim i détit, i valëve, si dhe i humnerave të tij. Për të vjetrit emri i tij tregonte vetëm Detin e Zi.

Pontifikët, kolegjium priftërinjsh në Romë, që thuhet se është themeluar nga Numa Pompili. Ai përbëhej në fillim prej katër anëtarësh, por më vonë arriti deri në nëntë (në vitin 300 para e.s.) Diktatori Sila e rriti numrin e tyre deri në 15. Këtë detyrë të lartë e zinin në fillim patricët, më vonë në të u futën edhe plebejtë. Kryetari epror i kolegjiumit quhej pontifeks maksimus (pontifiku i madh). Pontifikët kishin si detyrë kryesore të ruanin traditat fetare dhe të ushtronin kontroll mbi kryerjen e riteve fetare. Kolegjiumi merrej edhe me korrigjimin e kalendarit. Kontrollin mbi Pontifikët e ushtronte senati. Pontifikët ishin të lidhur ngushtë me aristokracinë dhe përfaqësonin interesat e saj.

Porfirioni, gjigant që luftoi kundër perëndive të Olimpit. U vra nga Zeusi.

Portaoni, mbret i Kalidonit. Ishte biri i Agenorit, babai i Ojneut; gjyshi i Dejanirës dhe i Meleagrit.

Poseidoni, perëndi e detrave dhe një nga 12 perënditë më të mëdha të Olimpit grek. Ishte biri i Kronit, vëllai i Zeusit dhe i Hadit. Kur të tre vëllezërit ndanë botën, Poseidonit i ra mbretëria e detrave.

Ai nuk e duronte pushtetin e Zeusit dhe nuk i pranonte urdhërat e tij, madje edhe komplotoi kundër të vëllait. Për këtë Zeusi e përzuri nga Olimpi dhe e degdisi në tokë, ku ai gjeti strehë në Trojë. Atje, së bashku me Apolonin, ndërtoi për mbretin Laomedont muret e Trojës. Legjenda thotë se mbreti për këtë punë nuk iu dha atyre ç'iu kishte premtuar. I zemëruar, Poseidoni nxori nga fundi i detit një përbindësh që përhapi në tërë vendin zinë dhe vdekjen. Që të hakmerrej për fatkeqësitë e të birit Polifem, ai shkatërroi të gjitha anijet e Odiseut dhe për dhjetë vjet me radhë e ndoqi këmba-këmbës mbretin e Itakës, gjatë udhëtimit të tij në det. Midis Poseidonit dhe Atenës lindi një konflikt për të pasur zotërimin mbi qytetin e Athinës. Zeusi deklaroi se epërsinë do ta kishte ai që do t'i bënte qytetit dhuratën më të mirë. Poseidoni e goditi tokën me sfurkun e tij me tri

Poseidoni

dhëmbë dhe menjëherë doli nga toka ujë, ndërsa Atena nxori nga toka ullirin. Kështu fitoi hyjnesha, me emrin e së cilës u quajt dhe qyteti Athinë. Poseidoni ishte martuar me Amfitritën. Pallati i tyre ndodhej në fund të detit, ku ata jetonin të rrethuar nga suita e nereidave, e hipokampëve (kuaj deti) dhe të qenieve të tjera fantastike të detit. Nganjëherë ai dilte nga pallati i vet, i hipur në një qerre që tërhiqej nga kuaj me ngjyrë leshteriku, për të drejtuar lëvizjet e valëve, për të qetësuar ose për të ngritur stuhitë, duke goditur detin me sfurkun e tij, ose duke ulëritur me zërin e tij të fortë. Ka një varg mitesh që bëjnë fjalë për dashurinë e tij me Demetrën dhe me Meduzën. Kjo e fundit lindi me Poseidonin kalin Pegas. Poseidoni ishte një nga perënditë më të nderuara. Kulti i tij ishte shumë i përhapur në të gjithë Greqinë, sidomos në vendet bregdetare, ku detarët i luteshin për një udhëtim të mbarë. Në Romë Poseidonin e identifikonin me Neptunin. Atij i bënin blatime me ujë deti, lumi e burimi, dhe i thernin zakonisht një dem të bardhë. Atributet e tij ishin sfurku me tri dhëmbë, kali, demi, delfini. Për nder të Poseidonit organizoheshin lojërat istmike. Atë e paraqitnin si një burrë të fuqishëm, të ngjashëm me Zeusin, me sfurk në dorë.

Preti (Proiti), mbret legjendar i Argosit, biri i Abantit, vëllai i Akrisit. I detyruar të ikte pas grindjes me të vëllanë për fronin, ai gjeti strehë te mbreti i Likisë, Jobati, dhe u martua me vajzën e tij, Antenë (ose Stenobenë). Me këtë të fundit pati një djalë Megapentin; e tri vajza Lisipën, Ifinoin dhe Ifianazën (Pretidat). I ndihmuar nga vjehrri i vet, ai filloi luftën kundër të vëllait. Pas një luftimi të gjatë, vëllezërit arritën një marrëveshje. Akrisi mbeti sundimtar në Argos, kurse Preti mori Tirintin. Shih: *Belerofonti.*

Pretidat (Proitidat), bijat e Pretit, mbretit të Argosit dhe të Stenobesë. Sipas disave ato ishin dy. Ato patën guximin ta quanin veten më të bukura se Hera. E zemëruar, hyjnesha i çmendi vajzat. Në krizë e sipër atyre u dukej sikur ishin lopë dhe, duke pëllitur, i ranë rreth e përqark Peloponezit. Melampi arriti t'i shërojë dy prej tyre, kurse Hinoi vdiq. Si shpërblim mbreti i dha Melampodi dy të tretat e mbretërisë. Më vonë Melampodi dhe vëllai i vet Bianti, u martuan me Ifianazën dhe Lisipën.

Priami, mbret legjendar i Trojës, biri i Laomedontit që në fillim quhej Podark. Legjendat e shpjegojnë përse ai më vonë kishte marrë emrin Priam. Tregonin se Laomedonti refuzoi ta shpërblente Herakliun që i kishte shpëtuar vajzën e tij Hesionë nga përbindëshi. I zemëruar, heroi vrau Laomedontin dhe bijtë e tij, me përjashtim të Podarkut, të cilin e shpëtoi e motra me shpërblim. Që nga kjo kohë ai mori emrin Priam (i çliruar, i shpëtuar me shpërblim). Priami i zuri fronin Laomedontit, rimëkëmbi Trojën, që ishte shkatërruar nga Herakliu dhe e shtriu sundimin e

tij në Frigji, Lesbos dhe në ishujt fqinjë. Pasuria e tij ishte përrallore. Ai pati 50 djem dhe shumë vajza. Me Hekubën pati 19 fëmijë, midis të cilëve Hektorin, Paridin, Deifobin, Kasandrën, Poliksenën, Laodikën, Kreusën etj. Të gjithë djemtë e vajzat e martuara jetonin me burrat në shtëpinë e Priamit. Në përshkrimin e shtëpisë së tij nga Homeri, na del përpara «familja e madhe» karakteristike për epokën e patriarkatit. Në kohën e rrethimit të Trojës, Priami ishte plak dhe nuk mund të luftonte vetë, por i ndihmoi trojanët nga lartësia e murit. Përpara syve të tij u vra Hektori, të cilin më kot ishte munduar ta bindte që të kthehej në qytet. Kur Hektori u vra nga dora e Akilit, Priami shkoi në kampin e grekëve për të kërkuar trupin e të birit. Këtu ai u prit me respekt të madh nga Akili, i cili, i prekur nga hidhërimi i plakut, urdhëroi që t'ia jepnin kufomën. Në kohën e marrjes së Trojës, Priami së bashku me Hekubën u fshehën në altarin e Zeusit, por aty përpara syve të tij u vra nga Neoptolemi, djali i tij i fundit, Politi. Priami u mundua të hakmerrej kundër Neoptolemit, por edhe plaku u vra nga dora e tij. Në «Iliadë», ku Priami na del si një plak i urtë, i butë, i mëshirshëm karshi Paridit dhe Helenës, i nderuar dhe i respektuar nga vetë grekët për mençurinë dhe sinqeritetin e tij, nuk jepet vdekja tij. Në lashtësi emri i Priamit u bë një emër i përgjithshëm, për të treguar një njeri që ka provuar të gjitha trillet e fatit. Emri Priam mori dhe kuptimin e një babai të një familjeje të madhe.

Priapi, perëndi e kopshteve, e vreshtave, e lundrimit etj., biri i Dionizit dhe i Afërditës. Kulti i tij u mor nga Azia e Vogël dhe së këtejmi u përhap në të gjithë Greqinë dhe Italinë Jugore. Në shumë vende, për nder të Priapit, organizonin festa të quajtura priapi, ceremonia e të cilave drejtohej sidomos nga gratë. Në fillim kjo hyjni personifikonte kryesisht pllenimin e tokës, ishte mbrojtëse e kopeve, e bletëve, e peshkatarëve dhe e kulturës së rrushit. Paraqitjet e Priapit në gurë e në dru, në trajtën e një burri me mjekër, me veshje të gjatë dhe me fruta në gjoks, qëndronin zakonisht në kopshtet dhe në vreshtat, jo vetëm për të siguruar begatinë, por edhe për të trembur zogjtë.

Priftërinjtë, në fenë pagane persona që kryenin shërbesën fetare, flijimin etj. Grup shoqëror që merret me drejtimin e kultit fetar. Në shoqërinë pa klasa funksionet e priftit i kryenin zakonisht pleqtë e gjinisë, prijësit ushtarakë, më vonë kryetarët e familjeve. Në periudhën e dekompozimit të rendit primitiv dolën magjistarët e parë, fallxhorët, profetët dhe ndërmjetësit e tjerë midis njerëzve dhe atyre që ata i përfytyronin si forca të mbinatyrshme. Dalngadalë filluan të dalin priftërinjtë. Ata u formuan si një shtresë e veçantë, që zinte një pozitë të privilegjuar e që nganjëherë formonin edhe një kastë të mbyllur. Shtresa e priftërinjve ushtronte një ndikim të madh ekonomik e politik. Tempujt e Egjiptit të Vjetër

në shekullin XII para e.s. zotëronin toka të mëdha e mijëra skllevër. Duke përdorur fenë dhe kultin për qëllime të forcimit të shoqërisë skllavopronare, priftërinjtë ndihmonin në luftën e klasës sundonjëse kundër kryengritjeve të skllevërve dhe të masave të shtypura. Në Greqinë e Vjetër nuk kishte kastë të mbyllur priftërinjsh. Në qytetet greke cilido qytetar mund të kryente flijime, blatime dhe veprime të tjera të shenjta. Në Greqi priftërinjtë nuk kishin një ndikim të tillë, si në vendet e Lindjes së Lashtë. Përjashtim bënin priftërinjtë që interpretonin profecitë e orakullit të Delfit, të cilët gëzonin privilegje të mëdha dhe luanin një rol të madh politik. Priftërinjtë ishin zyrtarë shteti dhe zgjidheshin me short. Në epokën helenistike detyra e priftërinjve mund të blihej me para. Priftërinjtë nuk merrnin shpërblim, por në dobi të tyre kalonte një pjesë e mishit të kafshëve të flijuara dhe dhuratat e besimtarëve. Në Romën e Vjetër priftërinjtë ishin zyrtarë shtetërorë. Ata merrnin pjesë në qeverisjen e qytetit dhe ndikonin në politikën e vendit. Ata ishin të organizuar në kolegjiume që drejtonin kultin e komunës. Kolegjiumet e larta të priftërinjve në Romë ishin: pontifikët, flaminët, vestalet. Një rëndësi të madhe kishin augurët dhe haruspikët. Krishtërimi mori shumë gjëra nga priftërinjtë romakë. Papa i Romës edhe sot mban titullin e pontifikut të madh, kurse mbretërimi i papës quhet pontifikatë.

Prokna, bija e mbretit të Athinës, Pandion, motra e Filomelës. Legjenda tregon se mbreti i Tesalisë, Tereu, si shpërblim për ndihmën që i dha Pandionit në luftë kundër tebanëve, mori për grua Proknën dhe pati me të një djalë, Itisin. Prokna ushqente një dashuri të madhe për motrën e saj, Filomelën dhe, meqë nuk mund të jetonte një kohë të gjatë e ndarë prej saj, iu lut burrit që ta sillte atë. Pandioni, sikur të parandjente ndonjë të keqe, me shumë zor e lejoi vajzën të nisej, ai madje i dha roje për ta shoqëruar. Gjatë udhëtimit, Tereu u dashurua marrëzisht pas së kunatës dhe vendosi ta bënte për vete me çdo kusht. Sapo u afrua në vendin e tij, në Tesali, ai përzuri suitën e vet dhe atë të Filomelës dhe e çoi princeshën e mjerë në një kështjellë ku e përdhunoi. Që të mbulonte krimin, Tereu i preu Filomelës gjuhën dhe e la në kështjellë, ku ruhej nga njerëzit e tij besnikë. Kur u kthye në pallatin e vet, ai i tha së shoqes se Filomela kishte vdekur gjatë rrugës. Por Filomela mundi t'i tregonte historinë motrës së saj nëpërmjet një pëlhure, të cilën arriti t'ia çonte me anë të një skllavi. Kur e hapi këtë pëlhurë, Prokna mësoi për krimin e Tereut. Duke përfituar nga një festë për nder të Dionizit, gjatë të cilës gratë mund t'u binin fushave rreth e përqark, Prokna shkoi të lirojë motrën e vet. Ajo e mori Filomelën, e fshehu në pallat, pastaj për t'u hakmarrë mbyti të birin, Itisin, dhe me mishin e gjymtyrëve të tij gostiti Tereun. Kur ai mbaroi ngrënien, doli Filomela duke mbajtur në dorë kokën e Itisit, të cilën e hodhi në tryezë për-

para Tereut. Ky i fundit, i tmerruar përpara kësaj pamjeje, mori shpatën dhe i ndoqi të dyja motrat, por ato arritën të shpëtonin, duke hipur në një anije që i çoi në Athinë. Zeusi e shndërroi Proknën në bilbil, Filomenën në dallëndyshe dhe Tereun në kaçul. Legjenda mbi Proknën është një mit tipik etiologjik. Këngën e përvajshme të bilbilit fantazia popullore e interpretonte si të qarët e nënës së penduar që ka vrarë të birin, britmën e dallëndyshes si llomotitjen e memecit, kurse koka e kaçulit shëmbëllente me flokët e dredhura të trakasit. Miti ka ruajtur kujtimin mbi kanibalizmin, jehonat e të cilit i gjejmë, gjithashtu, në mitet e tjera greke për Tantalin, Pelopin, Atreun dhe Tiestin etj. Miti mbi Proknën është përpunuar në tragjedinë e Sofokliut «Sofra e Tereut», që na ka arritur në fragmente si dhe në «Metamorfozat» e Ovidit.

Prokrusti (Prokusti), hajdut i Athinës, i cili në të vërtetë quhej Damast ose Polipemon. Ai u mbiquajt Prokrust (ai që shtrin, zgjat gjymtyrët) për shkak të torturave që bënte. Ai kapte të gjithë udhëtarët që kalonin në afërsitë e Koridalit dhe i vendoste mbi një shtrat të hekurt. Në qoftë se ata ishin të shkurtër për këtë shtrat, Prokrusti i zgjaste, në qoftë se ishin të gjatë, atëherë atyre u priste këmbët. Në kuptimin e figurshëm shtrati i Prokrustit do të thotë një masë artificiale, të cilën përpiqen t'ua përshtatin fakteve «Do të ishte gabimi më i madh, sikur ne të mundoheshim t'i futnim detyrat e ndërlikuara të revolucionit... në shtratin e Prokrustit, të një «teorie» të kuptuar në mënyrë të ngushtë...» (V. I. Lenin, Veprat, vëll, 23, f. 404).

Prometeu, biri i titanit Japet dhe i Klimenës, vëllai i Atlasit dhe i Epimeteut. Prometeu ishte një gjigant, nga forca e të cilit Zeusi gjithnjë kishte frikë. Profet dhe shpikës, ai krijoi njeriun e parë me baltë (sipas një varianti tjetër me baltë dhe me ujë). Duke mos dashur ta linte krijesën e tij në mjerim, ai shkoi te qerrja e Diellit, vodhi një shkëndijë, të cilën e vuri në kërcyellin e një druri dhe, pasi u kthye në tokë, ua dha këtë burim të zjarrit hyjnor njerëzve, që në mungesë të tij ishin shumëzuar. Prometeu e ofendoi dhe e mashtroi Zeusin edhe herë të tjera. I zemëruar, Zeusi vendosi të hakmerrej kundër të vdekshmëve të Prometeut. Së pari, ai dërgoi Pandorën (Shih: *Pandora)* të krijuar nga Hefesti, që përhapi të gjitha fatkeqësitë në tokë, duke hapur kutinë e saj fatale. Së dyti, urdhëroi Hefestin që ta lidhte Prometeun në malin e Kaukazit, ku një shqiponjë ditën do t'i copëtonte mëlçinë, që i rritej natën përsëri. Meqenëse Prometeu e kishte paralajmëruar Zeusin që të mos martohej me Tetidën, sepse djali që do të lindte nga kjo martesë do ta shfronësonte, ai u fal. Herakliu vrau shqiponjën dhe e çliroi atë. Gojëdhënat e mëvonshme tregojnë se Prometeu nuk u dha njerëzve vetëm zjarrin, por u dha dije, u mësoi bujqësinë, zejtarinë, ndërtimin e anijeve, shkrimin etj. Legjendën

mbi Prometeun Eskili e trajtoi në një varg veprash, prej të cilave na ka arritur vetëm tragjedia «Prometeu i lidhur». Për Prometeun kanë shkruar edhe dramaturgë dhe poetë të kohëve më të vona: Volter, Shell, Gëte, Bajron etj. Sakrifikimit të tij për njerëzimin i kanë kënduar Bethoveni, Listi etj. Figura e tij ka frymëzuar shumë piktorë. Shprehja «Zjarri i Prometeut» filloi të përdoret për të treguar synimin drejt një qëllimi të lartë. K. Marksi e ka vlerësuar shumë lart figurën e Prometeut. «Prometeu — shkruan Marksi — është shenjtori dhe martiri më fisnik në kalendarin filozofik» (K. Marks e F. Engels, «Mbi fenë», Tiranë 1970, f. 12.)

Protesilau, mbret i njërit prej fiseve të Tesalisë. Ai u nis për në Trojë me 40 anije, pasi ishte martuar me Laodaminë, bijën e Akastit nga familja e Jasonit. Një orakull kishte paralajmëruar se luftëtari i parë që do të vinte këmbën në tokën trojane do të vritej, prandaj asnjeri nuk donte të zbriste në tokë. Protesilau u sakrifikua dhe u vra nga Hektori. Gruaja e tij Laodamia iu lut hyjnive të mbretërisë së nëntokës që t'i jepnin mundësinë të takohej për herë të fundit me burrin e saj. Hermesi e solli Protesilaun në tokë për tri orë, pastaj heroi vdiq për herë të dytë. Mbas mbarimit të afatit Laodamia dha shpirt menjëherë.

Proteu, biri i Poseidonit dhe i Tetidës, burri i Psamatës, hyjni deti e dorës së dytë, i ngarkuar të ruante kopetë e të atit. Sipas Homerit, ai banonte në ishullin e Farosit, midis Kretës dhe Egjiptit (sipas një varianti tjetër, midis Kretës dhe Rodit). Ai ishte i dëgjuar për profecitë e tij, por gjithnjë refuzonte t'i thoshte ato. Ai që dëshironte të dinte të ardhmen, duhej ta gjente Proteun në mesditë, kur ai flinte dhe ta lidhte me zinxhirë. I kapur në befasi dhe i egërsuar, Proteu shndërrohej në shumë lloje përbindëshash, njëri më i frikshëm se tjetri, madje merrte edhe formën e ujit e të zjarrit. Megjithatë, në qoftë se e shtrëngonin fort, ai merrte formën e parë dhe pranonte të fliste.

Prozerpina, hyjneshë romake që indentifikohej me hyjneshën greke Persefoni.

Psamata, bija e Nereut dhe e Dorisit, gruaja e Proteut, nëna e Linit.

Psikea (Psika), sipas legjendës që na jep Apuleu (në Metamorfozat), ishte vajza e një mbreti, aq e bukur, saqë Venusi u bë xheloze dhe porositi Kupidin t'i fuste Psikes dashurinë për burrin më të neveritshëm. Por Kupidi, i cili u dashurua pas saj, e çoi në një pallat të bukur, ku nimfat i shërbenin me zell të madh dhe i plotësonin të gjitha dëshirat. Ai e takonte atë çdo natë, kurse në rrezet e para të agimit zhdukej. Ai i kishte premtuar se lumturia e tyre do të vazhdonte gjithnjë, me kusht që ajo të mos mundohej të njihte fytyrën e dashnorit të saj. Por, nga xhelozia, motrat e Psikesë e bindën se ajo ishte dashuruar nga një përbindësh. Psikea kërkoi të shihte të dashurin e saj. Një na-

të ajo ndezi një llampë dhe; ndërsa ishte duke kundruar me rrëmbim bukurinë e të dashurit, një pikë vaji ra mbi të. Ai u zgjua dhe iku me vrap. Pallati i bukur u zhduk dhe Psikea u gjend vetëm në shkretëtirë. E dëshpëruar, ajo kërkoi të vriste veten, por burri i saj i padukshëm e ndaloi. Më kot ajo kërkoi ndihmën e perëndive. Venusi e vuri përpara provave të reja, që ajo i kapërceu me ndihmën e fshehtë të Kupidit. Më në fund ajo e mundi xhelozinë e Venusit. Zeusi, me pëlqimin e Venusit, e bëri atë të pavdekshme dhe ajo u bashkua përgjithmonë me Kupidin. Psikea është personifikim i shpirtit njerëzor që pastrohet e forcohet nga vështirësitë dhe përgatitet kështu për lumturinë e vërtetë. Në veprat e artit Psikea paraqitet si një vajzë e re me krahë flutura, por së bashku me Kupidin në Kapitol janë paraqitur pa krahë. Miti mbi Psikenë ka tërhequr vëmendjen e skulptorëve e piktorëve të shumtë, të dramaturgëve, poetëve e kompozitorëve.

Psikopompi (përcjellës i shpirtrave), epitet i Hermesit, që ishte ngarkuar të çonte shpirtrat e të vdekurve në Had.

Pterelau, mbret legjendar i fisit të telebojve (në Akarnani). Ishte biri ose nipi i Poseidonit. Legjenda tregon se Elektrioni, mbreti i Mikenës, priti një ditë në shtëpinë e tij bijtë e Pterelaut, të cilët i kërkuan fronin e qytetit, sepse atë e kishte pasur dikur stërgjyshi i tyre. Elektrioni e refuzoi këtë kërkesë të tyre dhe, pas vdekjes së tij, i nipi, Amfitrioni, u ngarkua të drejtonte një ekspeditë ushtarake kundër Pterelaut. Por Poseidoni kishte vënë në kokën e djalit të vet një fije floku të artë që e bënte të pavdekshëm. Në këtë kohë vajza e mbretit, Komaitoja, u dashurua pas Amfitrionit dhe vendosi ta tradhtonte atdheun e vet. Ajo i preu flokun babait, i cili vdiq menjëherë. I tmerruar nga ky krim, megjithëse i kishte shërbyer atij, Amfitrioni e dënoi me vdekje Komaitojën si vrasëse. Miti mbi Pterelaun është një tregim i lashtë popullor mbi flokun magjik që e bënte heroin të papreksh ëm.

Q

Qiparisi, djalosh nga ishulli Keos në Egje, biri i Telefinit dhe miku i Apolonit. Ai donte të vriste veten nga dëshpërimi, sepse kishte vrarë një derr që e donte shumë. Apoloni e shndërroi Qiparisin në dru. Qiparisi konsiderohej si dru i përzishëm, të cilin zakonisht e mbillnin pranë një varri.

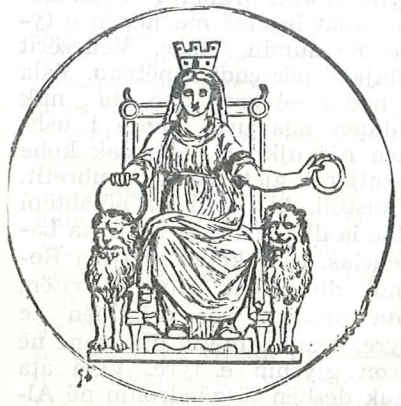
Qiprida, epitet i Afërditës. Shih: *Afërdita.*

Qipulli, figurë e besimeve popullore shqiptare, e ngjashme me xhindin që përmendet në mitologjinë e popujve të vendeve të Lindjes. Në kuptimin e figurshëm, i kanë kërcyer qipujt do të thotë i kanë hipur xhindet, është inatosur.

R

Radamanti, hero kretas, biri i Zeusit dhe i Evropës. Sipas një tradite, për mënçurinë dhe drejtësinë e tij ai bashkë me vëllezërit e vet, Minosin dhe Eakun, u bënë gjykatës të të vdekurve në Had. Në mënyrë të veçantë atë e ngarkuan të gjykonte shpirtrat e të vdekurve me prejardhje nga Afrika dhe Azia.

Rea, bija e Uranit dhe e Gjeas, gruaja e Kronit dhe nëna e Zeusit, Poseidonit, Hadit, Vestës dhe Demetrës (e Kronidëve). Ajo nderohej më shumë në Kretë. Sipas legjendës, në këtë ishull, në një shpellë të thellë ajo lindi birin e saj më të vogël, Zeusin. Aty Rea e fshehu të birin nga babai i egër, kurse këtij të fundit i dha të gëlltiste në vend të djalit një gur të mbështjellë me shpërgënj. Kroni nuk e kuptoi dredhinë e gruas. Në hyrjen e shpe

Rea ose Cibela

llës priftërinjtë e Reas, kuretët, u binin mburojave me shpatë, sa herë që Zeusi i vogël qante, me qëllim që Kroni të mos dëgjonte britmat e foshnjës dhe Zeusi të mos pësonte atë fat që pësuan vëllezërit dhe motrat e tij. (Sipas legjendës, Kroni ishte paralajmëruar se do të shfronësohej nga njëri prej bijve të tij, prandaj gëlltiste çdo fëmijë që lindte e shoqja). Kulti i Reas shkrihej me kultin e hyjneshës së Azisë së Vogël, Cibelë, të cilën gjithashtu e quanin Nënë e Madhe. Kulti i Reas – Cibelë shoqërohej me orgji. Që nga shekulli III para e. s. kulti u fut në Romë, ku nderohej me emrin e Nënës së Madhe. Atë e paraqitnin si një grua të fuqishme. Në kokë mbante një kurorë dushku, për të treguar se njerëzit dikur ishin ushqyer me frutat e kësaj peme. Kullat që rrethonin kokën e saj tregonin qytetet që ishin nën mbrojtjen e hyjneshës. Ajo qëndronte në një qerre të tërhequr nga luanët, nganjëherë ishte rrethuar me kafshë të egra. Hyjneshës zakonisht i kushtonin drurin e dushkut dhe të pishës. Në fenë greke kulti i Reas shkrihej me atë të Kronit dhe të Zeusit.

Rea Silvia, nëna e Romulit dhe e Remit, bija e mbretit të Alba Longës, Numitorit, që u shfronësua nga vëllai i tij, Amuli. Ky i fundit vrau djalin e Numitorit, kurse Rea Silvian, nga frika se mos lindte trashëgimtarë të ligjshëm, e dorëzoi vestale. Vestalet jepnin premtimin se nuk do të martoheshin, por Rea Silvia lindi me perëndinë Mars dy binjakë, Romulin dhe Remin. Që të shpëton-

te prej tyre; Amuli i egër urdhëroi që t'i hidhnin foshnjat dhe nënën e tyre në Tiber.

Redoni, hyjni ilire, zoti i ujërave.

Redikuli (Redikulus), hyjni e vjetër romake, që i detyronte armiqtë të tërhiqeshin. Romakët besonin se ai e kishte detyruar Hanibalin të tërhiqej nga rrethet e Romës në vitin 211 para e. s. Në shenjë nderimi atij i kishin ngritur një tempull në portat e Kapenës.

Reks Sakrorum, prift, të cilit i ishin besuar funksionet fetare, që më përpara ushtroheshin nga mbreti (reksi). Ai emërohej përjetë nga pontifiku i madh, autoritetit të të cilit ai i nënshtrohej. Reks Sakrorum duhej të ishte nga shtresa e patricëve dhe nuk mund të ngarkohej me asnjë përgjegjësi tjetër.

Remi Shih: *Romuli.*

Rezi (Rezus), mbret legjendar i Trakës. Ai kishte dy kuaj të shpejtë, më të bardhë se bora, që i kishte vënë në shërbim të Trojës në vitin e fundit të luftës kundër grekëve. Sipas një tradite, një orakull kishte parathënë se, në qoftë se këta kuaj do të pinin ujë në lumin e Skamandrës, Troja do të bëhej e papushtueshme. Por atë natë kur ai arriti në ndihmë të Trojës, u vra në gjumë nga Odiseu dhe Diomedi, të cilët, të lajmëruar nga Atena, fshehurazi u futën në kamp dhe i morën me vete kuajt.

Riti (lat. ritus – ceremoni fetare), tërësia e veprimeve të një kulti fetar, që bëhen sipas një rregulli të caktuar nga dogma dhe të cilave u veshin veti magjike. Elementet kryesore të ritit të feve antike ishin lutja, pastrimi, flijimi, fallet dhe vallet rituale.

Robigu (Robigo, Rubigo), hyjni që personifikonte ndryshkun; sëmundjen që prek drithërat. Për nder të saj bëheshin festa, në të cilat i luteshin hyjnisë që të largonte ndryshkun nga drithi. Këto festa, që ishin themeluar nga Numa Pompili, organizoheshin në 25 prill. Hyjnitë i thernin një buçe të kuqe, një dele dhe i blatonin verë.

Romuli, themelues mitik, eponim dhe mbret i parë i Romës. Ishte biri i Rea Silvias dhe i Marsit, vëlla binjak i Remit. Sipas legjendës, në qytetin e Alba Longës mbretëronte Numitori, por ky u shfronësua nga vëllai i vogël, Amuli, i cili sundoi vetë, kurse vajzën e Numitorit, Rea Silvian, e dorëzoi vestale. Vestalet ishin priftëreshat e hyjneshës Vesta, që ishin betuar të mbeteshin virgjëresha. Por Rea Silvia lindi me Marsin dy binjakë. Që të çlirohej prej tyre, mbreti urdhëroi t'i hidhnin foshnjat bashkë me nënën e tyre në lumin Tiber. Vëllezërit binjakë për çudi shpëtuan. Vala i hodhi në breg dhe ata nuk vdiqën nga uria, sepse i ushqeu një ujkonjë. Pas pak kohe fëmijët i gjeti bariu i mbretit, Faustuli. Ai i solli ata në shtëpi dhe ia dha gruas së vet, Aka Larencias. Binjakët u quajtën Romul dhe Rem. Kur u rritën, ata mësuan për origjinën e tyre, vranë Amulin dhe vunë në fron gjyshin e tyre. Vetë ata nuk deshën të qëndronin në Alba Longa dhe vendosën të themelonin një qytet në atë vend

ku i kishte gjetur ujkonja. Gjatë ndërtimit të qytetit të dy vëllezërit u zunë dhe Romuli e vrau Remin. Në tregimet mbi Romulin përmenden shpesh sabinat. Legjenda tregon se, pas themelimit të Romës, romakët kishin nevojë për gra, por meqë fqinjët nuk donin t'i martonin gratë e tyre me kusarët romakë, Romuli vendosi atëherë të përdorte mashtrimin. Në qytet organizuan një festë, në të cilën ftuan fqinjët. Erdhën shumë banorë të qyteteve përreth, ndër të cilët i gjithë populli sabin me gra e fëmijë. Në flakën e festës të rinjtë romakë u vërsulën mbi vajzat dhe i rrëmbyen. Të frikësuar dhe të fyer, prindërit ikën, duke u ankuar për shkeljen e ligjit të mikpritjes dhe, për këtë filloi lufta. Veçanërisht e ashpër qe lufta me sabinët. Megjithatë, gratë sabine kishin arritur të mësoheshin me burrat e tyre dhe, kur filloi beteja vendimtare, ato u vërsulën midis rreshtave ndërluftuese dhe bënë pajtimin. Sipas legjendës, Romuli i gjallë u ngrit në qiell dhe adhurohej nga romakët me emrin e perëndisë Kuirin. Në artin romak paraqiteshin shpesh episodet e jetës së Romulit si ulkonja, rrëmbimi i sabinave, apoteoza e Romulit etj.

Sabasi (Sabaci), hyjni që adhurohej në Trakë e në Frigji. Besonin se ai i shpëtonte njerëzit nga të gjitha të këqijat e mund t'i plotësonte të gjitha dëshirat e tyre. Kulti i tij u përhap edhe në Greqi, ku Sabasin e identifikuan më vonë me Dionizin dhe e konsideronin bir të Zeusit dhe të Persefonit. Për nder të tij organizoheshin festa me orgji (sabacitë). Në Romë kulti i Sabasit u përhap shumë në kohën e perandorisë. Ai paraqitej si një burrë me mjekër, me njërën këmbë të mbështetur në kokën e dashit dhe me duar të ngritura, duke bekuar. Për Sabasin nuk dihet asnjë legjendë.

Salakia (Salacia), hyjneshë e lashtë romake, gruaja e Neptunit. Ishte hyjnesha e ujit të burimit dhe e valëve të forta të detit. Identifikohej me Amfitritën greke.

Salinët (lat. valltarë), kolegjium priftërinjsh romakë prej 12 vetash, i themeluar nga Numa Pompili për të ruajtur dymbëdhjetë mburojat e shenjta të Marsit (Ankilet), nga të cilat njëra, sipas gojëdhënës, kishte rënë nga qielli. Mburojat rrinin varur në kodrën e Palatinit, prandaj priftërinjtë salienë quheshin gjithashtu palatinë. Festat për nder të perëndisë Mars ata i bënin në muajin mars. Gjatë festës, ata kalonin nëpër rrugët e qytetit, duke vallëzuar dhe duke kënduar himne antike, të ashtuquajtura këngë sallene. Këto himne ishin shkruar në një gjuhë aq të vjetëruar, saqë nga koha e Horacit këngët saliene nuk mund të kuptoheshin nga populli, kurse një shekull më vonë ata nuk mund të kuptoheshin edhe nga vetë priftërinjtë që i këndonin. Të gjitha këto dëshmojnë se salinët e kanë zanafillën në kohë shumë të lashta, kur njerëzit mendonin se me anë të kërcimeve magjike mund të ndikonin mbi natyrën dhe të sigu-

ronin nga ajo gjithçka që ata dëshironin.

Salmoneu, biri i Eolit dhe vëllai i Sizifit. Mbasi kishte mbretëruar në Tesali, ai u detyrua të kalonte në Elidë, ku themeloi një qytet që e quajti me emrin e tij. Sipas traditës, ai i përçmonte perënditë. I veshur si Zeusi, ai përshkonte rrugët e qytetit hipur në një qerre bronzi, zhurma e së cilës imitonte bubullimën dhe lëshonte flakadanë të ngjashëm me rrufetë. Zeusi e dënoi mburrjen e tij, duke e goditur me rrufe dhe pastaj e degdisi në Tartar, ku zjarri qiellor e digjte pa e tretur.

Sarpedoni 1. Biri i Zeusit dhe i Laodamisë, mbret i Likisë. Kur Priami ishte i rrethuar në Trojë, Sarpedoni i shkoi në ndihmë dhe e mbrojti me trimëri qytetin, por u vra nga Patrokli. Zeusi i dha atij jetë të gjatë, të barabartë me tri gjenerata njerëzore. 2. Biri i Zeusit dhe i Evropës. U zu me të vëllanë Minos dhe iku në një vend fqinj me Miletin. Atje u bë mbret.

Satirët, gjysmëhyjni të pyjeve, që poetët i ngatërronin shpesh me Faunët. Në mitologjinë greke satirët ishin bashkudhëtarë të Dionizit dhe personifikonin instiktet e egra. Ata ishin përtacë, epshndjellës dhe të prapë. E kalonin kohën duke ndjekur nimfat, duke kërcyer, duke i rënë fyellit dhe duke trembur fshatarët. Ata ishin gjithnjë të dehur dhe rendnin, duke mbajtur në dorë një gotë. I paraqitnin me veshë të gjatë me majë, me brirë të vegjël mbi një kokë tullace, me një hundë të shkurtër e të shtypur, me këmbë cjapi dhe me një bisht të shkurtër kali ose cjapi. Në periudhën helenistike tiparet shtazore në paraqitjen e satirëve u zhdukën.

Saturnalet Shih: *Saturni.*

Saturni, perëndi e lashtë romake e të mbjellave, që shumë shpejt u identifikua me Kronin. Paraqitej me drapërin e korrësit. Sipas legjendës, Saturni, pasi u shfronësua nga Zeusi, erdhi në Itali, në krahinën që qeverisej nga Janusi dhe që më vonë u quajt Lacium. Këtu ai u prit me dashuri nga Janusi, i cili ndau me të pushtetin. I prekur nga një pritje kaq bujare, Saturni filloi t'u mësojë njerëzve, që i qeveriste Janusi, bujqësinë, kulturën e rrushit, vendosi barazinë e lumturinë. Mbretërimin e tij e kujtonin si kohën e drejtësisë dhe të lirisë së përjetshme, të paqes dhe të bollëkut të përgjithshëm. Për nder të Saturnit organizoheshin festa të veçanta, saturnalet, që kremtoheshin çdo vit nga 17-19 dhjetor dhe vazhdonin gjashtë ditë. Gjatë ditëve të festës, për të kujtuar kohën e artë, zhdukeshin të gjitha dallimet shoqërore. Shpesh edhe skllevërit zinin vendin e padronëve të tyre, që u shërbenin në tryezën e ngrënies. Gjyqet dhe shkollat mbylleshin, të dënuarit nuk mund të ekzekutoheshin, armiqësitë ndërpriteshin. Skllevërit me një kapuç çlirimi në kokë rendnin nëpër qytete, të dehur, duke kënduar. Jehonë e saturnaleve u bënë më vonë karnavalet.

Selena, bija e Hiperionit dhe e Teisë, motra e Heliosit. Selena personifikonte hyjneshën

Hënë, që lëshonte në qiellin grek dritë të fortë. Ajo kishte tiparet e një gruaje të re, me fytyrë që shndriste nga bardhësia dhe që i zbehte të gjitha yjet kur rendte nëpër qiej në një qerre argjendi, e cila tërhiqej nga dema me brirë të përdredhur (që simbolizonin drapërin e hënës). Është shumë e përhapur legjenda që bënte fjalë për dashurinë e Selenës me djaloshin e bukur Endimion, i cili u kërkoi perëndive t'i jepnin rininë e përjetshme, megjithëse për këtë duhej të bënte një gjumë të përjetshëm. Çdo natë Selena vizitonte të dashurin e saj, të zhytur në gjumë të thellë në malin Katmir, në Kari. Ajo përkulej mbi të, e përkëdhelte dhe i pëshpëriste në vesh fjalë dashurie. Por Endimioni nuk e dëgjonte, prandaj Selena ngrysej në fytyrë, kështu ngrysej edhe drita që ajo lëshonte natën në tokë. Te grekët ajo identifikohej me Artemidën (si hyjneshë e Hënës).

Semela, bija e Kadmit dhe e Harmonisë, nëna e Dionizit. Sipas legjendës, Zeusi u dashurua pas saj. Hera xheloze e zbuloi sekretin e kësaj dashurie dhe vendosi të hakmerrej. Me pamjen e mëndeshës plakë të Semelës, Hera iu paraqit rivales së vet dhe i ngjalli dyshime për karakterin e të dashurit të saj, pastaj e këshilloi me pabesi që t'i lutej Zeusit ta vizitonte, i rrethuar me të gjithë madhështinë e një perëndie, me qëllim që t'i provonte kështu sinqeritetin e dashurisë së tij. Zeusi, i cili përpara i ishte betuar Semelës se do t'ia plotësonte kërkesën, u detyrua më në fund të mbante fjalën. Ai iu shfaq asaj në formën e rrufesë që vetëtinte. E dehur nga mburrja dhe nga dashuria, Semela i zgjati duart dhe u hodh në krahët e tij, por ajo u dogj dhe u tret. Megjithatë, fëmija që mbante në bark nuk vdiq. Zeusi e mbylli brenda në kofshën e vet dhe e mbajti deri në ditën kur lindi. Ky qe Dionizi. Kur u rrit, Dionizi zbriti në mbretërinë e Nëntokës për të marrë me vete të ëmën, por Zeusi e siguroi se ajo do të pranohej në Olimp midis të pavdekshmëve, me emrin Tionë.

Sipas një varianti tjetër të mitit, Kadmi, kur mori vesh se e bija ishte shtatzënë, e mbylli atë së bashku me foshnjën në një arkë, të cilën e hodhi në det. Valët e përplasën arkën në brigjet e Lakonisë, ku e morën banorët e bregut, të cilët e rritën Dionizin e vogël. Ndërsa Semela vdiq. Gojëdhëna të tjera thonë se ajo vdiq në Tebë.

Semiramida (Semiramis), heroinë asiriane, vajza e hyjneshës së dashurisë dhe pllenimit, Derketo, e cila e hodhi foshnjën në një shkretëtirë. Vajzën e ushqyen pëllumbat që e vidhnin qumështin te barinjtë fqinjë. Kur u rrit, ajo tërhoqi vëmendjen e të gjithëve për bukurinë dhe mençurinë e saj. Semiramida u martua me këshilltarin e mbretit Nin Onesin (Oniosin), të cilin e ndihmonte me këshillat e saj. Kështu, kur Nini nënshtroi Baktrinë, Semiramida, në krye të një ushtrie, pushtoi kryeqytetin e baktrianëve. I mahnitur nga bukuria, mençuria dhe nga trimëria e Semiramidës,

Nini donte t'ia merrte Semiramidën të shoqit, duke e kërcënuar me vdekje. I dëshpëruar Onesi u var. Semiramida u martua për herë të dytë me mbretin dhe pati me të një djalë, Niniun. Kur Nini vdiq (sipas një varianti tjetër, Nini u vra nga Semiramida), Semiramida trashëgoi fronin. Mbasi u bë sundimtare e vetme e mbretërisë asiriane, ajo themeloi në brigjet e Eufratit qytetin më të bukur e më të dëgjuar të Lindjes, Babilonin, të cilin ajo e rrethoi me fortifikime, e zbukuroi me pallate madhështore dhe me kopshte të bukura. Pas kësaj ajo filloi pushtimet në Azi, duke nënshtruar Persinë, Armeninë, Arabinë, etj., vende këto që ishin nënshtruar nga Nini, por që me kohë kishin fituar përsëri pavarësinë e tyre. Ajo bashkoi Egjiptin, Libinë dhe të gjithë Azinë, deri në Indi, ku ajo pësoi disfatë. Autorët e vjetër tregojnë me hollësi të gjitha rrethanat e fitoreve të saj, por tregimet e tyre janë shumë kontradiktore. Traditat e ngatërruara lidhur me Semiramidën, dëshmojnë për një epokë, në të cilën mbretëria e Asirisë kishte arritur zhvillimin e saj më të madh politik dhe ka të ngjarë që personazhit të Semiramidës i veshin ngjarje që u përkasin shumë mbretërve.

Serapisi (Serapisi), një nga hyjnitë më të rëndësishëm të Egjiptit helenistik. Kulti i Serapisit u fut nga mbreti i Egjiptit helenistik, Ptolemeu I, i cili donte të bashkonte Egjiptin dhe të përhapte ndikimin e tij jashtë kufijve të tij. Themelimi i kultit të Serapisit u ngrit në legjenda, të cilat janë ruajtur te Taciti e Plutarku. Kulti u organizua në një mënyrë që të tërhiqte edhe egjiptianët dhe grekët. Serapisi u shpall hyjni suprem i Egjiptit. Atij i ndërtuan në Aleksandri një tempull në stilin grek. Në tempullin e ri u vendos statuja e perëndisë, që e paraqiste Serapisin si një burrë të pjekur, me shikim të mprehtë dhe me tiparet e një sundimtari. Në këmbët e tij qëndronte Cerberi, simbol i pushtetit të perëndisë mbi shpirtrat e të vdekurve. Në figurën e Serapisit u bashkuan tiparet e hyjnisë që vdiste dhe ngjallej (Osirisit), si edhe të hyjnive greke të Hadit, Apolonit etj. Kulti i Serapisit u përhap shumë jashtë Egjiptit, në Greqi edhe në gjithë perandorinë romake (te romakët quhej Sarapis), ku kishte shumë tempuj (serapeum).

Serapisi

Sfinksi (që të zë frymën, që s'të lë të marrësh frymë), përbindësh i tmerrshëm me kokë gruaje, me trup luani, me krahë me kthetra të mprehta luani, që, sipas legjendës, jetonte pranë Tebës, në një shkëmb. Legjenda tregon se perënditë, për të dënuar Laiun që kishte rrëmbyer djalin e Pelopit, Krisipin, kishin vendosur që Sfinksi të qëndronte atje, derisa të gjenin gjëegjëzën e tij. Këtë gjëegjëzë ia kishin treguar atij Muzat. Të gjithë udhëtarët që kalonin pranë tij i detyronte të gjenin gjëegjëzën, por asnjeri nuk arrinte ta gjente dhe, këtë gjë ata e paguanin me kokë. Te Sfinksi erdhi edhe Edipi. Ai i kërkoi atij të gjente gjëegjëzën: «Kush ecën në mëngjes me katër këmbë, në mesditë me dy edhe në mbrëmje me tri këmbë?» Edipi u përgjigj: njeriu, kur është i vogël, në mëngjesin e jetës së tij është i dobët dhe zvarritet me këmbë e me duar. Ditën, d.m.th. në moshë të pjekur, ai ecën me dy këmbë, kurse në mbrëmje d.m.th. në pleqëri, ai ecën me tri këmbë. Nga inati Sfinksi u hodh nga shkëmbi dhe vdiq.

Sibilat, gra profete legjendare, që hiqeshin sikur të ishin të frymëzuara nga hyjnitë (në përgjithësi nga Dionizi ose nga Apoloni). Disa autorë të vjetër pranonin ekzistencën e një sibile që kishte jetuar një mijë vjet dhe që banonte në vende të ndryshme. Disa të tjerë tregojnë se sibilat ishin dhjetë, por më e dëgjuar ishte Sibila e Kumës. Virgjili tregon për shpellën e Sibilës së Kumës dhe për mënyrën që ajo përdorte për të dhënë përgjigjet e saj. Ato shkruheshin me fjalë të veçuara në fletë që era i shpërndante dhe që i interesuari duhej pastaj t'i mblidhte dhe të zbulonte interpretimin e tyre. Sipas gojëdhënës, Sibila e Kumës i kishte propozuar mbretit romak, Tarkuin Priskut (ose sipas të tjerëve, Tarkuin Krenarit), t'i jepte nëntë librat sibiline, duke i kërkuar një çmim shumë të lartë. Kur mbreti kishte refuzuar, gruaja-profete kishte hedhur në zjarr tri nga ato dhe i kishte kërkuar mbretit të njëjtin çmim për gjashtë librat që i kishin mbetur. Meqenëse edhe propozimi i dytë nuk qe pranuar, ajo i dogji tre librat e tjerë, duke i kërkuar të njëjtën shumë për tre të fundit, duke thënë se do t'i digjte edhe ato po të mos i paguhej menjëherë shuma e kërkuar. I habitur nga sjellja dhe qëndrimi i saj, mbreti i bleu librat dhe i vuri në tempullin e Kapitolit. Sentencat sibilike ishin të shkruara gjoja në fletët e palmës dhe ruheshin në fshehtësinë më të madhe nga një kolegjium i veçantë priftërinjsh.

Sileni, personazh i dëgjuar i mitologjisë greke, biri i Panit dhe i një nimfe, edukator i Dionizit. Perënditë zbaviteshin me të dhe shpeshherë e thërrisnin në mbledhjet e tyre. Poetët e paraqitnin në trajtën e një plaku tullac e zemërmirë, me shtat të vogël, por të trashë dhe barkalec, me veshë, bisht, nganjëherë dhe me brirë cjapi, me një shkop në dorë për t'u mbështetur, shpesh hipur mbi një gomar. Gjithmonë i dehur, ai shoqëro-

hej zakonisht me satirët, të cilët e nderonin, e thërritnin baba të tyre dhe e ndihmonin në ato raste, kur ai, i dehur, pësonte ndonjë aksident. Ai donte muzikën, këngën dhe kishte aftësinë të parathoshte të ardhmen. Atij që arrinte ta kapte në gjumë e ta lidhte, i zbulonte sekrete të rëndësishme dhe i tregonte histori të çuditshme. Sileni qëndronte gjithnjë atje ku kishte verë të mirë. Frigjianët, kur deshën ta kapnin dhe ta çonin te mbreti i tyre Midas, derdhën verë në një burim. Atëherë Sileni e ndjeu erën dhe pranoi të shkonte. Janë ruajtur shumë paraqitje antike të Silenit. Më i njohur është grupi prej mermeri që paraqit Silenin të dehur me Dionizin foshnjë në duar (ndodhet në Luvër). Figura e Silenit ndeshet edhe në artin e kohës së re.

Silvani, hyjni romake e korijeve, e pemishteve dhe e pyjeve. Në fillim nderohej në trajtën e një peme, më vonë mori pamje njeriu dhe u identifikua me Panin ose me Faunin. Duke qenë hyjni keqdashës dhe i gatshëm për të ngacmuar, atë e kishin frikë udhëtarët që kalonin pyjet, kurse prindërit i frikësonin fëmijët e tyre me zemërimin e Silvanit, kur ata thyenin degët e pemëve. Atij i dhuronin fruta dhe kafshë. E paraqitnin zakonisht në trajtën e një plaku me pamje të gëzueshme, të mbuluar me shermashek, me një drapër në dorë.

Silviu (lat. i pyllit), biri i Eneut dhe i Laviniës. Sipas legjendës, djali i Eneut, Juli (Askanji), që themeloi Alba Longën, ia la pushtetin Silviut në qytetin e Lavinit. Pas vdekjes së Julit, Silviu qeverisi në Alba Longa dhe u bë themelues i gjinisë mbretërore të Silvëve, nga e cila dolën themeluesit e Romës, Romuli dhe Remi. Emrin Silviu e mori pasi kishte lindur në një pyll, ku e ëma kishte shkuar meqë i trembej xhelozisë së Askanjit.

Simplegadët (gr. që përplasen njëri me tjetrin), shkëmbinj të Pontit në hyrje të Bosforit, në Trakë. Sipas traditës mitologjike, këta dy shkëmbinj, dikur të lëvizshëm, përplaseshin kur kalonin anijet. Ata u mbërthyen nga perënditë, kur midis tyre kaloi anija «Argo».

Sinidi, hajdut që jetonte në istmin e Korintit. Ishte aq i fuqishëm, saqë përkulte deri në tokë majën e një pishe, prej nga mori edhe nofkën Pitiokamptes (që përkul pishat). Kishte zakon t'u kërkonte kalimtarëve të mbanin majën e një pishe që ai e përkulte dhe pastaj i linte vetëm, kështu fatzinjtë hidheshin në ajër dhe pastaj copëtoheshin, ose e lidhte viktimën e tij në majat e dy pishave të përkulura, të cilat, duke u drejtuar, e shqyenin. U vra nga Tezeu, i cili për nder të fitores së tij organizoi në atë vend ku vrau Sinidin lojërat istmike.

Sinoni, kushëri i Odiseut. Në traditën më të vjetër epike përmendet rrallë; në «Eneidën» e Virgjilit del si gënjeshtar që i bindi trojanët të fusnin në qytet Kalin e Trojës. Natën Sinoni hapi kalin prej druri nga ku dolën të gjithë grekët që ishin fshehur brenda. Sinoni është bërë sinonim i një njeriu dinak.

Sirenat, përbindësha me

kokë e gjoks gruaje dhe me trup e bisht zogu (rrallë me bisht peshku), me fletë ose pa fletë. Ato ishin bijat e Forkiut dhe të Cetojës (ose të Akelout dhe të Steropës). Sipas Homerit ato ishin dy, kurse sipas traditave të mëvonshme ishin tri. Sirenat personifikonin bukurinë dhe rreziqet e detit. Sipas një tradite që është shumë e përhapur, ato jetonin në një ishull midis Circes dhe Skillës. Me këngët e tyre magjepsëse dhe me premtimin për t'u treguar sekrete të mëdha, ato tërhiqnin lundërtarët, duke i nxitur të afroheshin në ishullin e tyre dhe pastaj i vritnin. Ato më kot u përpoqën të magjepsnin argonautët, kur ata kaluan pranë banesës së tyre. Orfeu mori lirën e tij dhe i mahniti aq shumë, saqë ato u bënë memece nga habia dhe i hodhën instrumentet e tyre në det. I paralajmëruar nga Circia për efektin e këngëve të tyre të bukura, Odiseu ua zuri veshët shokëve të tij me dyllë dhe urdhëroi që atë vetë ta lidhnin në direkun e anijes, në mënyrë që të mos kishte mundësi të zbriste në tokë edhe sikur të dëshironte. Këto masa nuk qenë të kota, sepse ai u magjeps aq shumë nga këngët e sirenave, saqë iu lut shokëve që ta zgjidhnin, por ata refuzuan t'i bindeshin. Të dëshpëruara, sirenat u hodhën në det dhe u shndërruan në shkëmbinj. Sipas një varianti tjetër, sirenat në fillim kanë qenë shoqe të Persefonit. Demetra i shndërroi ato në zogj që ta kërkonin më me lehtësi shoqen e tyre të rrëmbyer nga Hadi.

Siringa (Sirinksa), nimfë e Arkadisë. Ishte një nga shoqet e Artemidës. Një ditë, kur perëndia Pan e ndiqte, ajo për të shpëtuar iku në lumin e Ladonit, ku perënditë e shndërruan në një kallam, nga i cili Pani preu zurnanë që u quajt siring ose fyelli i Panit.

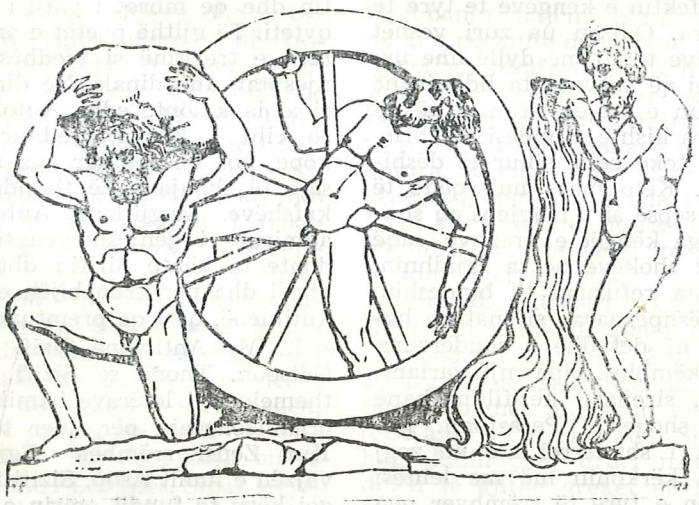
Siriusi (gr. djegës, përvëlues), yll shumë i madh që bën pjesë në yjësinë e Qenit të Madh. Me daljen e tij fillon koha e nxehtë e vitit. Në Egjiptin e vjetër dalja e Siriusit përkonte me vërshimin e Nilit (korrik), prandaj egjiptianët dhe grekët e vjetër i faleshin atij që të largonte veprimin e dëmshëm të zhegut të vapës mbi njerëzit dhe të mbjellat. Në Romë dhe në Greqi Siriusin e quanin Qen (Kanis).

Sizifi, biri i Eolit dhe i Enaretës, burri i plejadës Merop, babai i Glaukut dhe gjyshi i Belerofontit. Ai ndërtoi Korintin dhe qe mbret i parë i këtij qyteti. Të gjithë poetët e antikitetit e tregojnë si vjedhës, gënjeshtar dhe dinak. Në dinakëri ai ia kalonte edhe Autolikut, të cilit i kishte vjedhur një kope, por qe zbuluar nga ai në sajë të shenjave në thundrat e kafshëve. Megjithatë Autoliku, admirues i gënjeshtrave të tij, donte ta bënte Sizifin dhëndër dhe i dha për grua bijën e vet, Antiklenë, që i qe premtuar Laertit. Me Antiklenë Sizifi lindi Odiseun. Thonë se Sizifi ishte themeluesi i lojërave istmike që organizoheshin për nder të tij. Kur Zeusi rrëmbeu Egjinën, vajzën e lumit Asop, Sizifi i tregoi këtij të fundit emrin e grabitësit. Për këtë Asopi duhej të furnizonte me ujë qytetin e

Korintit. Ai i detyronte të gjithë kalimtarët që të punonin për të. Me punën e tyre ai fortifikoi istmin dhe e rrethoi me një mur të fortë. Por, kur guxoi të pushtonte territorin e Tezeut, heroi i dha fund hajdutërisë së tij, duke e vrarë me dorën e vet. Përnditë e degdisën atë në Tartar ku u dënua të çonte një gur të madh gjer në majën e një kodre. Sapo i afrohej majës, guri rrokullisej në fund dhe ai duhej të fillonte punën rishtazi. Shkaqet për të cilat qe dënuar Sizifi, Homeri nuk i tregon, kurse autorët e mëvonshëm japin versione të ndryshme (Sizifi qe dënuar kështu, sepse tregoi planet e perëndive, ose se grabiste udhëtarët, ose se i tregoi Asopit se ku e kishte fshehur Zeusi vajzën që kishte rrëmbyer). Por sipas një varianti të mitit, Sizifi kishte mbërthyer vdekjen (Tanatosin) që ia kishte dërguar Zeusi. Disa vjet njerëzit nuk vdisnin. Atëherë perënditë u detyruan të dërgonin Aresin në tokë që ta çlironte vdekjen. Sizifi na paraqitet si luftëtar, i ngjashëm me Prometeun. Miti shpesh është pasqyruar në letërsi (Eskili, Euripidi, Sofokliu), dhe në art (tabloja e Ticianit «Sizifi»). Shprehjet «puna e Sizifit», «mundimi i Sizifit», «guri i Sizifit» përdoren për të treguar një punë të rëndë, pa fund dhe pa rezultate.

Skamandri, biri i Hektorit dhe i Andromakës, i mbiquajtur Astianaks.

Skeria, ishull i feakëve. Autorët e vjetër e identifikonin atë me Kerkirën (Korfuzi i sotëm). Dijetarët e sotëm janë të mendimit se Skeria është një ishull

Sizifi. Iksioni dhe Tantali

përrallor, fryt i fantazisë popullore.

Skilla, nimfë e detit të Sicilisë. Pas saj u dashurua perëndia e detit, Glauku, por Circia, rivalja e Skillës nga xhelozia e shndërroi nimfën në një përbindësh të tmerrshëm. Ulërimat e saj të llahtarshme frikësonin të gjithë kalimtarët. Ajo vetë u lebetit dhe u hodh në det në bregun e Italisë, pranë kepit të dëgjuar që mban emrin e saj. Në gjirin e valëve u hap një shpellë e frikshme për lundërtarët, që mori emrin e Skillës. Që të hakmerrej kundër Odiseut, ajo përmbyti anijet e heroit, i cili me vështirësi shpëtoi, pasi humbi gjashtë shokë. Kjo legjendë është krijuar për të shpjeguar oshëtimën e valëve mbi shkëmbinjtë dhe kthesat e ngushticës që ndan Sicilinë me Italinë. Përballë shkëmbit të Skillës në bregun e Sicilisë, jetonte një përbindësh tjetër, Karibda. Kalimi midis Skillës e Karibdës ishte shumë i rrezikshëm për lundërtarët. «Skilla dhe Karibda» është shprehje poetike që ka kuptimin e rrezikut të dyfishtë. Në kuptimin e figurshëm, «të ndodhesh midis Skillës dhe Karibdës» do të thotë të rrezikohesh nga të gjitha anët.

Skironi, hajdut që qëndronte në istmin e Korintit. Ai i detyronte udhëtarët që t'i lanin këmbët, pastaj në shenjë falënderimi i hidhte ata nga maja e një shkëmbi në det, që të shëndoshte breshkat me të cilat ai ushqehej. Tezeu nuk pranoi të përmbushte kërkesat e hajdutit dhe e hodhi në det. Më vonë, për të larë krimin e tij, heroi themeloi lojërat istmike.

Soteri, (gr. shpëtimtar, mbrojtës). Epitet që u jepej shumë perëndive si Asklepit, Artemidës, Persefonit, Dioskurëve dhe veçanërisht Zeusit, lidhur me forcën e tyre për të mbrojtur shtetet dhe qytetarët nga rreziqet, për të ruajtur jetën, shëndetin etj. Që nga shekulli V para e.s. me këtë epitet u vesḧën edhe njerëzit, sidomos mbretërit (Ptolemeu I i Egjiptit, Seleuku III i Sirisë si dhe disa strategë romakë), zakonisht për të theksuar karakterin hyjnor të pushtetit të tyre.

Spartët (që janë mbjellë), luftëtarë që lindën nga ara, në të cilën Kadmi kishte mbjellë dhëmbët e dragoit që vrau vetë. Ata u therën, duke luftuar midis tyre, por shpëtuan vetëm pesë, të cilët ndihmuan Kadmin në ndërtimin e qytetit Kadmeun të Beotisë dhe u bënë stërgjyshërit e gjinisë së tebanëve.

Steneli, Biri i Perseut dhe i Andromedës, mbret i Mikenës. Steneli ishte burri i Nikipës, me të cilën pati katër fëmijë të dëgjuar në mitologji. Alkinojën, Meduzën, Euristeun dhe Ifisin. 2. Biri i Androgeut, që së bashku me të vëllanë, Alkeun, shoqëroi Herakliun në një ekspeditë kundër amazonave. 3. Njëri nga epigonët, biri i Kapaneut dhe i Evadnës. Ai mori pjesë në rrethimin e Tebës, pastaj edhe në Luftën e Trojës.

Stenobia Shih: *Belerofonti.*

Stentori, hero i Argosit, i cili mori pjesë në rrethimin e Trojës dhe u bë i dëgjuar për forcën e zërit të tij. Ky zë ishte

aq i fortë dhe gjëmues, saqë 50 burra po të bërtisnin së bashku, nuk do të dëgjoheshin aq larg. Vetë Hera mori trajtën e tij për t'i thirrur grekët në luftë. Ai guxoi të sfidonte Hermesin, kasnecin e Olimpit dhe u vra në luftim.

Steropa (gr. Shkëlqimja, Vetëtimja) Shih: *Plejadat.* 2. Gruaja e Akelout, nëna e sirenave.

Stihija, figurë e përrallave popullore shqiptare, që përfytyrohej si demon femër. Në Piana degli Albanesi në Sicili, në besimin popullor, ajo përfytyrohet si një kuçedër me krahë, që nxjerr flakë nga goja dhe që ruan thesaret e fshehura nën dhe.

Stiksi, lumi kryesor i mbretërisë së nëntokës. Sipas legjendës, Stiksi në fillim ishte një nimfë që banonte në Arkadi, në një shpellë pranë një burimi. Në luftën e perëndive kundër gjigantëve. Stiksi ndihmoi Zeusin, i cili për shpërblim e pajisi Stiksin me privilegjin që perënditë ta përmendnin atë sa herë që duhej të betoheshin. Një perëndi që bëri be të rreme për ujin e Stiksit mori një dënim të rëndë: gjatë një viti ai nuk duhej të ushqehej me ambroz, dhe gjatë nëntë vjetëve ai u përjashtua nga këshilli i perëndive. Duke rrjedhur në një vend shumë të pjerrët dhe të veçuar dhe, duke lëshuar një ujë të zi dhe gërryes, Stiksi hyri në legjenda si një lumë i mbretërisë së nëntokës.

Strofiu, babai i Piladit (Shih: *Oresti).*

Syqenëza, figurë e përrallave popullore shqiptare, që përfytyrohej si një përbindësh femër a si një shtrigë me katër sy, dy përpara e dy prapa, që ndillte nuset e reja në shtëpi të saj, i piqte në furrë e i hante. Shih: *Shtrigat.*

Sh

Shiu i artë Shih: *Danaitë*

Shtojzovallet, figura të përrallave popullore shqiptare. Përfytyroheshin me një bukuri të madhe e me fuqi të mbinatyrshme. Vendbanimi i tyre i preferuar ishin bjeshkët dhe pyjet e dendura ku ato kalonin kohën, duke kënduar e duke vallëzuar.

Shtrigat, figura të mitologjisë shqiptare që përfytyroheshin si gra dhe sidomos si plaka të këqija e shumë të shëmtuara që jetonin në natyrë, sidomos në vende të fshehura, nëpër shtëpi të shkreta. Ato hanin njerëz: fëmijë, djem të rinj, gra të reja dhe cilindo që e urrenin. Sipas besimeve popullore, shtrigat flinin në mbrëmje dhe sapo i merrte gjumi u dilte shpirti prej trupit dhe shkonte tek ajo shtëpi ku ato donin të hanin ndonjë njeri: i futeshin atij në zemër, i pinin gjakun ose e mbytnin.

Shtyllat e Herakliut, emër i vjetër i dy shkëmbinjve në brigjet kundruall ngushticës të Gjibraltarit. Sipas mitit, që të shkonte te Gerioni dhe të merrte lopët, Herakliut i duhej të arrinte skajin perëndimor të tokës, ato vende ku zbriste nga

qielli perëndia e diellit Helios. Herakliu u nis vetëm për në rrugën e largme. Ai kaloi përmes Afrikës, përmes shkretëtirave të Libisë dhe më në fund arriti kufijtë e botës. Këtu ai ngriti në të dy anët e ngushticës detare dy shtylla prej guri shumë të mëdha, si përmendore të përjetshme për bëmat e tij (Grekët mendonin se shtyllat në dy brigjet e ngushticës së Gjibraltarit i kishte vënë Herakliu, kurse fenikasit thoshin se shtyllat i kishte vënë Melkarti). Në kuptimin e figurshëm «të arrish deri te shtyllat e Herakliut» do të thotë të shkosh deri në fund, deri në kufirin ekstrem, deri në absurditet.

T

Tacita, hyjneshë romake e heshtjes. Nganjëherë quhej Muta. (Shih: *Lara).*

Tadeni, hyjni ilire që identifikohej me Apolonin.

Tageti (Tages), figurë mitologjike etruske, që, sipas legjendës, u mësoi etruskëve të shtien fall me të brendshmet e kafshëve. Mësimet dhe predikimet e tij u regjistruan në librat e etruskëve (librat e Tagetit që u komentuan nga Apuleu).

Tajgeta, njëra nga plejadat.

Talai, babai i Adrastit, njeri nga argonautët.

Talasioni, hyjni latine e martesës. Ishte një djalosh që, sipas legjendës, u martua me një nga vajzat sabine që u rrëmbyen nga romakët. Ai ishte i lumtur në familje dhe pati shumë fëmijë. Romakët e quanin mbrojtës të martesës.

Tali (Talos) 1. Vigan i bakërt, i krijuar nga Hefesti. Ai ruante Kretën në kohën e mbretit Minos me një vigjilencë dhe zell të madh. Ai i ndalonte udhëtarët të afroheshin në brigjet e ishullit, i vriste me gurë ose i digjte, duke i shtrënguar pas trupit të tij, të cilin më përpara e kishte skuqur në zjarr. Sipas legjendës, Medea arriti ta trulloste dhe ai, në krizë e sipër, preu damarin e këmbës, që ishte i vetmi vend i pasiguruar i trupit të tij. Burime të tjera thonë se Filokteti ia shpoi damarin me njërën nga shigjetat e tij. 2. Nipi dhe nxënësi i Dedalit. Ai ia kaloi mjeshtrit dhe ungjit të tij në zanat, duke shpikur sharrën, kompasin etj. Ziliqar për shpikjet e tij, Dedali e hodhi atë nga Akropoli, ndërsa Atena e shndërroi Talin në zog. Në disa mite nipi i Dedalit quhet Perdik.

Talia, njëra nga të nëntë muzat, hyjnesha e satirës dhe e komedisë. E përfytyronin në trajtën e një vajze të bukur e lozonjare, që mbante në dorën e majtë një maskë komike, kurse në të djathtën një kërrabë (ose një dajre). Shprehja «nxënësi i Talias» do të thotë artist, kurse «tempulli i Talias» do të thotë teatër.

Taloja, (gr. lulëzimja) ora e pranverës, që ndihmonte të lulëzonin bimët.

Tamirisi (Tamiriu), poet dhe muzikant i Trakës, biri i Filamonit dhe i nimfës Argiopë, i dëgjuar për krijimet e tij voka-

le dhe lirike. Së bashku me Orfeun ishin nga poetët mitikë më të dëgjuar të Greqisë. Artin e muzikës e kishte mësuar nga Lini. Legjendat thonë se këtë art ai ia kishte mësuar dhe Homerit. Tregojnë se Tamirisi ishte dashuruar pas Hiasintës, por kishte rival Apolonin. Perëndia, që ta hiqte qafe, u tha muzave se poeti ishte mburrur se ua kalonte atyre. Të zemëruara, të nëntë hyjneshat e dënuan Tamirisin, duke e lënë pa gojë. Nga dëshpërimi ai e theu lirën e vet dhe e hodhi në lumë. Një tragjedi mbi Tamirisin ka shkruar Sofokliu (nuk është ruajtur) dhe vetë luajti në të rolin kryesor.

Tanatosi personifikim i vdekjes. Në tragjedinë e tij «Alkesta» Euripidi e përmend atë si perëndi të vdekjes. Ai jeton-

Talia

te në mbretërinë e nëntokës. Kishte lindur nga Nata në të njëjtën kohë kur lindi dhe vëllai i tij binjak, Hipnosi (gjumi). Ai kishte zemër të hekurt dhe urrehej nga perënditë. Ishte i vetmi nga perënditë që nuk pranonte dhurata. Përmendet veçanërisht në mitin mbi Sizifin. Në veprat e artit paraqitej si një djalosh me një pishtar të shuar në dorë.

Tantali 1. Mbret legjendar i Lidisë, biri i Zeusit, babai i Pelopës dhe i Niobës. Tantali ishte miku i perëndive të Olimpit. Ai merrte pjesë në mbledhjet e tyre dhe hante bashkë me ta. Për këtë gjë atij iu rrit mendja dhe filloi ta quante veten të barabartë me perënditë, bile edhe me Zeusin. Kur kthehej nga Olimpi, Tantali merrte me vete nektar dhe ambroz dhe ua jepte njerëzve që t'i shijonin. Madje, ai u tregonte njerëzve dhe planet e vendimet e perëndive të Olimpit, duke mos i ruajtur kështu sekretet që i kishin besuar atij perënditë. Tantali e fyeu Zeusin, sepse nuk ishte kujdesur për qenin e artë që ruante tempullin kushtuar atij. Gjithashtu duke dashur të provonte se perënditë nuk njihnin gjithçka, ai theri të birin, e poqi në zjarr dhe ua serviri atyre në pallatin e tij, por ato e kuptuan dhe nuk e prekën me dorë. Krimi i Tantalit e mbushi kupën e durimit. Zeusi e degdisi atë në mbretërinë e errët të Hadit, ku i dha një dënim të tmerrshëm, të qëndronte në ujë deri në grykë dhe megjithatë të vuante nga etja, pasi uji largohej sapo ai i afronte buzët e thara. Njëkohësisht e dënoi të vuante edhe nga uria; sepse degët me fruta që vareshin mbi të, largoheshin kur Tantali zgjaste duart që t'i këpuste. Tantalin nuk e mundonte vetëm etja dhe uria, por edhe një frikë e madhe, sepse mbi kokën e tij rrinte varur një shkëmb që mezi mbahej, i cili nga çasti në çast mund të binte dhe ta shtypte me peshën e tij.

Në mitin mbi Tantalin na habit egërsia e tij.. Ai vret të birin që të provojë nëse perënditë e Olimpit merrnin vesh gjithçka. Në këtë sjellje të egër të Tantalit duken qartë mbeturinat e asaj kohe, kur te grekët ruhej ende zakoni i flijimit të njerëzve. Figura e Tantalit ka tërhequr shumë poetë dhe piktorë (një tragjedi mbi Tantalin ka shkruar Sofokliu. 2. Biri i Tiestit, që u vra nga Agamemnoni.

Targelitet, festë athinase për nder të Apolonit. Targelitet festoheshin në muajin targelion, që përkonte me fundin e muajit maj dhe fillimin e qershorit. Qëllimi i festës ishte që Apoloni të mbronte prodhimin dhe të korrat.

Tartari, banesa e nëntokës, e vendosur në pjesën e poshtme të skëterrës, që nganjëherë identifikohej me Hadin. Në përfytyrimin e të vjetërve, Tartari ishte një shtëpi e madhe e bakërt, e rrethuar me mure prej bakri, me porta hekuri që i kishte bërë Poseidoni. Sipas Homerit, Tartari në fillim ishte burgu i perëndive të mundura dhe i heronjve që kishin fyer rëndë Zeusin si Tantali, Sizifi, Salmoneu etj. Në shekullin VI para e.s. si pushoi së qëni burgu i perëndive e i heronjve dhe u bë një vend i tmerrshëm ku dërgoheshin të gjithë fajtorët. Hyrjen e Tartarit e vendosnin ose në skajin perëndimor të Oqeanit, ose në kepin e Tanarit, ose pranë liqenit Averno.

Taumanti, biri i Pontit dhe i Gjeas, që u martua me Elektrën (me të cilën lindi përbindësha) dhe me Iridën.

Teia, bija e Uranit dhe e Gjeas. Ajo u martua me të vëllanë, titanin Hiperion, dhe lindi Heliosin, Selenën dhe Eojën. Ajo adhurohej si burim i dritës (hyjnesha e diellit, e hënës dhe e agimit) dhe identifikohej me Cibelën.

Tekmesa, heroinë frigjiane, bija e mbretit Teutrant. Ajo u bë robëresha e Ajaksit të Madh, me të cilin edhe u martua. Është personazhi kryesor i tragjedisë së Sofokliut «Ajaksët».

Telamoni 1. Hero grek, biri i Eakut, vëllai i Peleut, babai i Ajaksit të Madh dhe i Teukrit. Ai mori pjesë në gjuetinë e Kalidonit dhe në ekspeditën e argonautëve. Ishte shoku i Herakliut në Trojë, ndihmoi heroin në luftimin e tij kundër Laomedonit dhe si shpërblim mori për grua vajzën e këtij mbreti. Nga kjo martesë lindi Teukri. Teukri dhe Ajaksi u nisën për në Trojë, por vetëm Teukri u kthye nga ekspedita. I ati e përzuri nga mbretëria e vet, sepse nuk kishte mundur të hakmerrej për të vëllanë. 2. Epitet i Atlantit (Atlasit) që mbante në kurriz kupën e qiellit.

Telefi, biri i Herakliut dhe i Augës. Ende foshnjë, Telefin e lanë në mal, ku e gjetën disa barinj që ia dhanë mbretit Koritos. Kur u rrit, ai pyeti ora-

kullin e Delfit se cilët ishin prindërit e tij. Orakulli e këshilloi që të shkonte te Teutranti, mbreti i Mizisë, i cili ishte martuar me nënën e tij, Augën. Disa vjet më vonë Telefi zuri vendin e mbretit. Meqë kishte krushqi me familjen mbretërore të Trojës, ai e kundërshtoi zbarkimin e grekëve në brigjet e Mizisë dhe, madje, vrau disa heronj, midis të cilëve Tesandrin, birin e Polinikut. Vetë u plagos në kofshë nga Akili dhe plaga nuk iu shërua. Meqë sipas këshillave të orakujve Troja do të merrej vetëm me ndihmën e Telefit, Akili shkoi e gjeti dhe ia mbylli plagën e qelbëzuar, duke ia prekur me shigjetën e vet, të lyer me ndryshk. Në shenjë mirënjohjeje, Telefi u tregoi grekëve rrugën që duhej të ndiqnin për të shkuar në Trojë. Miti ka tërhequr shumë shkrimtarë të antikitetit si Eskilin, Sofokliun, Euripidin. Shpesh Telefi paraqitej në veprat e artit në duart e Herakliut.

Telegoni (gr. i lindur larg nga babai), hero legjendar, që lindi nga bashkimi i Circes me Odiseun, kur ky i fundit, gjatë rrugës për t'u kthyer në Itakë qëndroi te magjistarja. I rritur nga e ëma, Telegoni u nis për në Itakë me disa shokë të tij, me qëllim që të njihej me të atin. Kur arriti në mbretërinë e Odiseut, ai rrëmbeu kopenë e mbretit. Banorët e ishullit dhe prijësi i tyre luftuan kundër plaçkitësve. Telegoni, pa ditur se me kë kishte të bënte, vrau të atin me shtizë. Kështu u përmbush profecia e Tiresiut që kishte parathënë se Odiseu do të vdiste nga deti (d.m.th. nga i biri) dhe jo në det. Sipas legjendës, Telegoni u martua me Penelopën, me të cilën pati një djalë, Italin.

Telemaku, biri i Odiseut dhe i Penelopës. I këshilluar nga edukatori i tij, Mentori, Telemaku u nis për të kërkuar të atin. Atë e shoqëronte hyjnesha Atenë, që kishte marrë pamjen e Mentorit. Gjatë udhëtimit ai i bëri vizitë Nestorit dhe Menelaut në Pilos dhe shkoi deri në ishullin e Kalipsosë. Kur u kthye në Itakë, atij iu desh të shpëtonte nga grackat e mëtonjësve të Penelopës. Më në fund, një ditë, në kasollen e bariut Eume, ai gjeti të atin që ishte kthyer në atdhe i veshur si lypës. Telemaku e ndihmoi atë të vriste armiqtë e tij dhe të merrte përsëri pushtetin. Mitet e mëvonshme tregojnë se pas vdekjes së të atit, Telemaku u martua me Circen, me të cilën pati një djalë, Latinin. Aventurat e Telemakut tregohen më hollësisht në librin I të «Odisesë». Miti mbi Telemakun shërbeu si subjekt për romanin e shkrimtarit francez të shekullit XVI Fenelon.

Telemi, profet që jetonte midis ciklopëve. Ai paralajmëroi Polifemin se do të verbohej nga Odiseu.

Telestori, hyjni e çlodhjes, e gjumit dhe e shërimit. Nderohej më shumë në Pergam. Paraqitej pranë Asklepit si një djalosh me mantel dhe me kapuç.

Telkinët, demonë deti, bijtë e Pontit dhe të Gjeas. Ata ishin ekspertë në nxjerrjen dhe punimin e metaleve si edhe në artin e magjisë. Thonë se ishin

tre dhe quheshin ari, argjendi dhe bakri, d.m.th. emrat e lëndëve që pati zbuluar secili prej tyre. Jetonin në ishullin e Rodit dhe që këtej kaluan edhe në Kretë. Qenë banorët e parë të këtyre ishujve. Me magjitë e tyre ata, sipas legjendës, ndillnin shiun dhe merrnin çfarëdo forme. Telkinët shpesh u shkaktonin të këqija njerëzve. Sipas një gojëdhëne, ata rritën Poseidonin e vogël, të cilin e pajisën edhe me një sfurk. I përzunë nga Rodi, sepse kishin spërkatur me ujin e Stiksit arat e ishullit, që ta bënin tokën shterpë dhe që të ngordhnin kafshët.

Temida (Temis), titanidë, bija e Tokës, gruaja e Zeusit me të cilin lindi Orët dhe Moirat. Ishte e pajisur me aftësi profetike (edhe orakulli i Delfit i përkiste asaj, para Apolonit). Me kalimin e kohës ajo e humbi karakterin ktonik dhe tek ajo dolën në pah atributet e hyjneshës së rregullit e të drejtësisë. Ajo paraqitej duke mbajtur në njërën dorë një shpatë dhe në tjetrën një peshore. Ngandonjëherë paraqitej me një jetull në sy, për të treguar se ajo nuk duhej të vinte re as pozitën, as titullin e personave që kërkonin gjykimin e saj. Në kuptimin e figurshëm, Temidë do të thotë drejtësi, ligj.

Temistoja, gruaja e mbretit të Tebës Atamant, i cili ishte martuar me të pasi kishte dëgjuar lajmin e rremë se gruaja e tij e parë, Inoja, kishte vdekur. Pas disa vjetësh, Atamanti mori vesh se Inoja jetonte dhe ndodhej në grykën e malit të Parnasit. Atëherë Atamanti vendosi të ndante Temistojën dhe dërgoi te Inoja njerëz që ta sillnin në pallatin e vet. Temistoja, e zemëruar, vendosi të hakmerrej duke vrarë fëmijët e Inojës. Learkun dhe Melikertin. Për këtë gjë ajo urdhëroi skllaven që t'i vishte fëmijët e Inojës me të bardha, kurse fëmijët e saj me të zeza, për t'i dalluar në errësirën e natës. Por skllavja qe vetë Inoja. Ajo ua ndërroi rrobat fëmijve dhe Temistoja gabimisht vrau fëmijët e saj. Kur mori vesh ç'kishte bërë, ajo vrau veten.

Tempulli (faltore), ndërtesë kulti, e caktuar për kryerjen e shërbesave e të riteve fetare. Te grekët e vjetër tempulli në fillim nuk ishte veçse shpellë ose një guvë, në të cilën kryheshin ritet e kultit të hyjnisë, që mendonin se kishte lindur ose banuar atje. Më vonë, vendet e kultit u rrethuan me gurë kufiri dhe u bënë shesh të shenjta. Para sheshit të shenjtë ndërtoheshin propile, hyrje me shtylla. Dalëngadalë brenda këtij sheshi filluan të ngrihen ndërtesat e kultit, tempulli ose banesa e perëndive, fasada kryesore e së cilës ishte e drejtuar nga lindja (te romakët fasada e tempullit drejtohej nga perëndimi, në mënyrë që besimtari, duke hyrë në tempull, të shikonte lindjen). Në përgjithësi tempulli grek ishte një sallë në formën e katërkëndëshit këndrejtë me gjashtë kolona përpara, gjashtë mbrapa dhe 13-14 anash. Ndërtesa mbështetej mbi një bazë me tri shkallare. Brendësia e tempullit ndahej në tri pjesë : në perëndim të saj ishte ipost-

domi, që ruante thesaret e perëndisë; në lindje ishte pronaosi (hajati, hyrja); në qendër ishte naosi (te romakët cela), dhoma kryesore e tempullit, ku qëndronte statuja e hyjnisë ose simboli i saj (idhulli prej guri ose prej druri). Përpara statujës së perëndisë qëndronte trapeza (altari) për flijime pa derdhje gjaku (flijimet me gjak bëheshin jashtë tempullit). Në altar ndizej një zjarr i përjetshëm. Në shumicën e tempujve naosi ndriçohej thjeshtë nga porta. Në ndërtesat me dimensione të mëdha ajo ndriçohej nga një vrimë e çatisë. Shumë tempuj kishin përveç naosit, edhe aditonin. Në këtë pjesë të tempullit mund të hynin vetëm priftërinjtë dhe priftëreshat. Tempujt më të vjetër ishin ndërtuar prej druri. Që nga shekulli VI para e.s. ata, i ndërtonin me gurë gëlqerorë, më pas pjesërisht ose krejtësisht me mermer. Druri përdorej vetëm për ndërtimin e brendshëm të tavanit dhe të dyshemesë. Duhet thënë se mbledhjet e besimtarëve, shërbesat fetare dhe procesionet bëheshin jo brenda në tempull, por jashtë tij. Këtu është edhe ndryshimi i tempullit grek nga tempulli i fesë së krishterë. Në tempull shërbenin priftërinjtë, shërbëtorët, skllevërit (hierodulët). Të panumërta ishin pasuritë, të grumbulluara në tempull. Përveç dhuratave të njerëzve të ndryshëm (statuja, qerre dhe kuaj bronzi, që formonin koleksionin artistik më të çmueshëm të të gjithë Greqisë), në tempull kishte thesare me vlera të mëdha. Këto thesare u përkisnin qyteteve dhe njerëzve të veçantë dhe ishin sjellë në tempull ose si dhurata, ose që të ruheshin në depo nën mbrojtjen e perëndisë. Tempujt zotëronin prona të mëdha tokësore, kishin shtëpitë e tyre, punishte të poçarisë, të farkëtarisë etj., kishin skllevër dhe qiramarrës të tyre. Tempujt u jepnin kredi jo vetëm personave të veçantë, por edhe shumë qyteteve e shteteve. Pasuritë kolosale të tempujve u jepnin mundësi priftërinjve të kishin një ndikim të madh në jetën politike e kulturore të shteteve greke. Tempujt u jepnin strehë kriminelëve, kurse disa tempuj si ai i Apolonit në Delf, tempulli i Teseonit në Athinë e disa të tjerë, u jepnin strehë edhe skllevërve të arratisur. Skllavi që kishte shpëtuar nga ndjekjet e padronit, mund të gjente strehë në secilin prej këtyre tempujve. Skllavopronari nuk mund ta merrte me zor skllavin nga tempulli, por uria dhe pushteti i priftërinjve e shtrëngonin skllavin e arratisur të dilte jashtë kufijve të rajonit të shenjtë dhe të bintе përsëri në duart e padronit. Prifti i tempullit në përgjithësi e kishte në dorë fatin e skllavit të arratisur. Ai mund t'ia shiste atë padronit të tij ose një padroni të huaj, ose edhe ta përzinte atë nga tempulli dhe me këtë ta detyronte skllavin të kthehej përsëri te padroni. Një rëndësi të madhe kishin tempujt ku ndodheshin orakujt: orakulli i Apolonit në Delf, i Zeusit në Dodonë etj. Shumica e tempujve të vjetër u shndërruan në gërmadha. Në mesjetë disa tempuj antikë u përdorën si kisha të krishtere (Partenoni në Athinë, Panteoni në Romë).

Teogonia, përfytyrimi më i vjetër mbi formimin e gjithësisë dhe lindjen e perëndive; është paraqitur nga Hesiodi (poet grek nga Beotia) në veprën e tij «Teogonia» (Origjina e perëndive). Sipas Hesiodit, në fillim ekzistonte kaosi i përjetshëm, i pakufishëm dhe i errët. Ai përmbante në vetvete burimin e jetës në botë. Nga kaosi doli e gjithë bota, dolën të gjitha perënditë e pavdekshme. Nga kaosi lindi edhe hyjnesha Tokë, nga ai lindi edhe forca e madhe që gjallëronte çdo gjë, Dashuria (Erosi). Kështu filloi sipas teogonisë të krijohej bota. Kaosi lindi Errësirën e përjetshme, – Erebin, dhe Dritën, –Hemera. Nga Toka–Mëmë lindën Qielli, Malet dhe Deti. Në botë mbretëronte Urani–Qielli, që u martua me Tokën, me të cilën pati gjashtë djem e gjashtë vajza, titanët e fuqishëm e të frikshëm. Biri i tyre titani Oqean dhe Tetia lindën të gjithë lumenjtë dhe hyjneshat e detit, oqeanidat. Nga Astreu dhe Eoja lindën yjet. Përveç titanëve toka lindi ciklopët me një sy në ballë dhe hekatonkirët, të quajtur kështu, sepse secili prej tyre kishte njëqind duar. Urani i urrente fëmijët e tij dhe i mbylli në gjirin e hyjneshës Tokë. Por Toka i thirri fëmijët e saj titanë dhe i nxiti të ngriheshin kundër babait të tyre. Ata kishin frikë të ngrinin dorën kundër të atit. Vetëm më i vogli prej tyre, Kroni (personifikimi i kohës), e përmbysi të atin dhe i mori pushtetin. Nga gjaku i Uranit të vrarë dolën gjigantët dhe Erinitë. Kroni nuk ishte i sigurtë se pushteti do të mbetej përgjithnjë në duart e tij. Ai kishte frikë se edhe kundër tij do të ngriheshin fëmijët dhe ai do të pësonte po atë fat që kishte pësuar babai i tij Urani, prandaj ai i gëlltiste të gjitha foshnjat që lindte gruaja e tij Rea. Kroni gëlltiti pesë fëmijë: Hestian, Demetrën, Herën, Hadin dhe Poseidonin. Por Rea arriti ta shpëtojë fëmijën e saj të fundit Zeusin. Ajo shkoi në ishullin e Kretës dhe atje, në një shpellë të thellë e fshehu foshnjën e saj dhe i dha Kronit të gëlltiste, në vend të djalit, një gur të mbështjellë me shpërgënj, të cilin Kroni, pa e kuptuar, e gëlltiti. Kur u rrit, Zeusi u ngrit kundër të atit dhe pasi e mundi, e detyroi të nxirrte fëmijët që kishte gëlltitur. Fëmijët e Kronit, me Zeusin në krye, e përmbysën babanë e tyre dhe vendosën pushtetin mbi të gjithë botën. Më i fuqishmi prej tyre, Zeusi, mori për vete qiellin, Poseidoni mori detin, kurse vëllai tjetër i Zeusit, Hadi, mori mbretërinë e nëntokës. Toka mbeti zotërim i përbashkët. Për origjinën e njerëzve, te grekët ishte i përhapur miti, sipas të cilit, njeri nga titanët, Prometeu, ngjizi me baltë njeriun e parë. Fitorja e Zeusit dhe e perëndive të tjera mbi titanët siguroi përfundimisht pushtetin e perëndive të reja, të cilat u vendosën në Olimp.

Teonoja Shih: *Testori*

Tereu, mbret i Tebës, biri i Aresit, burri i Proknës. Shih: *Prokna.*

Terminalitë Shih: *Terminí.*

Termini, perëndi romake që mbronte sinorët dhe shenjat (shtyllat, gurët), që konsideroheshin të shenjta. Sipas legjendës, gjatë mbretërimit të Saturnit arat nuk kishin pasur sinorë të përcaktuar. Çdo gjë ishte e përbashkët dhe njerëzit nuk e njihnin akoma pronën. Por lakmitë e njerëzve shkaktuan grindje. Demetra urdhëroi që çdo pronar t'i ndante arat e tij nga ato të fqinjit me shtylla, gurë ose me shenja të tjera. Ky sinor u nderua si perëndi dhe u quajt Termin, kulti i të cilit u fut në Romë nga Numa Pompili. Në fillim statuja e kësaj perëndie nuk ishte veçse një tullë, gur ose një trung peme. Më vonë i dhanë pamjen e një njeriu pa këmbë e pa krahë dhe e vendosën në një sinor si tregues kufiri. Ditën e terminalisë, festës që organizohej për nder të Terminit, dy pronarë të tokave fqinjë, shkonin së bashku te sinori që ndante arat e tyre, vendosnin aty tufa lulesh dhe i vaditnin me vaj. Pastaj thernin qingja dhe një derrkuc, dhe mishrat e tyre i hanin në një drekë të përbashkët të dyja familjet fqinje. Një legjendë tregon se si u rrit adhurimi për perëndinë Termin. Tarkuin Krenari vendosi t'i ndërtonte Jupiterit në Kapitol një tempull. Për këtë atij iu desh të rrëzonte statuja e piedestalë. Të gjitha perënditë e lanë pa kundërshtuar vendin që zinin, vetëm perëndia Termin refuzoi ta linte, me gjithë përpjekjet që bënë për t'ia zënë vendin. Më në fund u detyruan ta linin atë në vendin e vet. Kështu Termini u gjend midis një tempulli të ri. Kjo legjendë lindi për të treguar se sinorët e arave, pra prona ishte një gjë e shenjtë dhe prishja e saj quhej si krim i rëndë.

Terpsikora (gr. që ka qejf vallet), njëra nga të nëntë muzat, hyjnesha e lirikës korale dhe e valles. Disa autorë grekë e quanin nënë të sirenave, të cilat ashtu si ajo, kishin fuqi të magjepsnin me këngën e tyre të gjithë ata që i dëgjonin. Paraqitej si një vajzë e re, me një lirë në dorë. Në kuptimin e figurshëm, emri Terpsikorë do të thotë balerinë.

Tersandri, biri i Polinikut dhe i Argesë. Së bashku me epigonët e tjerë ai mori pjesë në fushatën kundër Tebës dhe u bë mbret i këtij qyteti. Ai gjithashtu mori pjesë në Luftën e Trojës, ku u vra nga Talafi.

Tersiti, luftëtar i thjeshtë grek që mori pjesë në Luftën e Trojës. Në mbledhjen e luftëtarëve grekë, që u thirr në Trojë nga Agamemnoni, për të njohur moralin e ushtrisë, Tersiti foli me guxim kundër prijësve. Ai urrente sidomos Odiseun, Agamemnonin dhe Akilin, të cilët, sipas tij, shqetësoheshin vetëm për një gjë: të merrnin sa më shumë nga plaçka e luftës. Ai u bëri thirrje ushtarëve që ta linin Trojën dhe të shkonin sa më shpejt në atdheun e tyre. Odiseu e ndërpreu Tersitin, duke e goditur me skeptrin e tij. Sipas tregimeve të mëvonshme Tersiti u vra nga Akili, sepse ishte tallur me dashurinë e tij për mbretëreshën e amazonave, Pentesilean, kur ajo ishte duke dhënë shpirt. Tersiti shprehte interesat e luftëtarëve të thjeshtë, të cilët donin të ktheheshin në atdhe, pasi lufta bëhej për interes të prijësve aristokratë. Në «Iliadë» Homeri tregon se kur Odiseu e goditi me skpetër Tersitin në shpinë, të gjithë qeshën. Sigurisht, qeshën dhe e lavdëruan Odiseun jo të gjithë grekët. Qeshën vetëm prijësit ushtarakë, kurse luftëtarët e thjeshtë, mendimin e të cilëve shprehte Tersiti, e simpatizonin plotësisht atë dhe e dinin se ata vetë do ta pësonin si ai, po të guxonin të thoshin mendimet e tyre. Meqë në «Iliadë» Tersiti paraqitet si llafazan e inatçi, edhe në kuptimin e figurshëm, Tersit do të thotë njeri i prapë, i keq, inatçi, etj.

Tesmofora (gr. ligjvënëse), epitet i Demetrës dhe i Persefonit (Shih: *Demetra, Persefoni*).

Tesmoforitë, festa që bëheshin për nder të Demetrës Tesmofore, hyjneshës së bujqësisë, dhe të vajzës së saj Kori Tesmofore (tesmofor, që vendos zakonet e rregullat e sjelljes e të qëndrimit të njerëzve në shoqëri). Tesmoforitë organizoheshin në Athinë, Megarë, Tebë, në Arkadi e në shumë vende të tjera të Greqisë. Tesmoforitë kishin për qëllim të falenderonin Demetrën pas korrjeve të verës dhe mbjelljeve të vjeshtës. Njihen sidomos tesmoforitë e Athinës, që kremtoheshin në 9-13 të muajit pianepsion (tetor-nëntor), pjesërisht në Athinë, pjesërisht në demin e Halimuntit (ndarje territoriale e Atikës). Në festa merrnin pjesë vetëm gratë, ndërsa burrave u ndalohej rreptësisht të merrnin pjesë në to. Gjatë gjithë festës gratë duhej të agjëronin dhe të ruanin dëlirësinë e tyre. Në ditën e parë, një procesion grash të Athinës çonte në mënyrë solemne statujat e dy hyjneshave dhe sende të shenjta në demin e Halimuntit. Këtu festa vazhdonte dy ditë, pjesëmarrësit piqnin në flakadan elbin që do t'ia dhuronin hyjneshës dhe rrinin zgjuar tërë natën. Ditën e tretë gratë ktheheshin në Athinë, ku festa vazhdonte edhe tri ditë të tjera. Dita e tretë ishte dita e zisë, gratë me vaje e britma qanin për zhdukjen e Korit. Dita e fundit quhej Kaligenia, sepse me këtë emër e thërrisnin Demetrën. Në këtë ditë shtronin gosti dhe në një atmosferë gëzimi, midis flijimeve e valleve, ato i luteshin hyjneshës që t'u jepte fëmijë të bukur. Gjatë valleve paraqiteshin skena nga miti mbi rrëmbimin e Persefonit.

Testiu, mbret legjendar i Etolisë, biri i Aresit (ose i Agenorit). Ai u martua me Deidaminë (ose me Leukipën), me të cilën pati shumë fëmijë, që u vranë në luftë me Meleagrin.

Testori, një nga argonautët. Kishte një djalë, Kalkantin, dhe dy vajza, Leukipën dhe Teononë. Këtë të fundit e rrëmbyen piratët, të cilët e shitën te mbreti i Karisë, Ikari. Këtu Teonoja u bë gruaja e mbretit. Testori u nis për ta kërkuar vajzën e vet. Shtrëngata e përplasi anijen në bregun e Karisë. Banorët e vendit e çuan atë te Ikari, i cili e bëri skllav në pallatin e vet. Këtu Teonoja nuk e njohu të atin. Pas ca kohësh Leukipa shkoi të konsultohej me orakullin e Delfit, i cili

e paralajmëroi se për të gjetur të atin dhe motrën e saj, ajo duhet t'i binte botës rreth e përqark, e veshur si djalosh. Pas shumë udhëtimesh të gjata, Leukipa arriti në Kari, te pallati i mbretit Ikar. Mbretëresha Teono, që nuk e kishte njohur aspak, u dashurua pas djaloshit dhe ia hapi zemrën atij, por kur ai refuzoi, urdhëroi skllavin që ta vriste Leukipën. Por skllavi qe Testori, i cili i njohu të dy vajzat e tij. Kur mori vesh këtë aventurë, mbreti i Karisë i dërgoi Testorin dhe dy vajzat e tij në vendin e tyre, duke i përcjellë deri në breg me nderime dhe dhurata të shumta.

Tetia, njëra nga hyjneshat e para që, sipas legjendës, i kishte dhënë jetë çdo gjëje që ekzistonte. Ishte titanidë, bija e Uranit dhe e Gjeas, motra dhe gruaja e Oqeanit, nëna e oqeanidave (nimfave të detit, numri i të cilave arrinte deri në tremijë). Tetia përfaqësonte detin Mesdhe dhe martesa e saj me Oqeanin shpreh bashkimin e dy detrave që përzjehen në ngushticën e Gjibraltarit. Në poezi Tetia është personifikim i detit. Nuk duhet të ngatërrohet Tetia me nereidën Tetidë, nënën e Akilit.

Tetida (Tetis), një nga nereidat, bija e Nereut dhe e Doridës. Zeusi e kishte kërkuar atë për grua, por kur orakulli kishte paralajmëruar se nga martesa e Zeusit me Tetidën do të lindte një djalë që do të ishte më i fuqishëm se i ati dhe do ta përmbyste atë nga pushteti, atëherë sundimtari i Olimpit hoqi dorë dhe urdhëroi që Tetida të martohej me Peleun. Tetida mundohej t'i shmangej kësaj martese, prandaj ajo merrte herë formën e luanit, herë të gjarpërit, shndërrohej në ujë, por Peleu nuk i ndahej dhe ajo më në fund u bë gruaja e tij. Dasma u bë në shpellën e centaurit Kiron. Të gjitha perënditë e Olimpit morën pjesë në këtë dasmë. Vetëm hyjnesha e grindjes, Erida, nuk qe ftuar. E ofenduar, hyjnesha hodhi midis të ftuarve një mollë të artë, (molla e sherrit), në të cilën qenë shkruar këto fjalë «më të bukurës». Nga martesa e Peleut me Tetidën lindi Akili. Profeti Kalkant kishte parathënë se djali i Tetidës do vdiste në Trojë në moshë të re. Tetida përpiqej me të gjitha forcat të ndalonte fatin e tmerrshëm të të birit të saj. Kur Akili ishte ende foshnjë, ajo e fërkonte trupin e tij me ambroz dhe e mbante atë në zjarr që ta bënte të paprekshëm. Por njëherë, natën, kur Tetida po e fuste Akilin në zjarr, Peleu u zgjua dhe i tmerruar përpara kësaj pamjeje, mori shpatën që të godiste Tetidën, e cila nga frika iku në det te Nereu. Sipas një miti tjetër, Tetida e zhyti Akilin në ujërat e Stiksit dhe heroi i ardhshëm u bë i paprekshëm nga shigjeta, me përjashtim të thembrës, në të cilën e kishte mbajtur e ëma, kur e lau në ujërat e lumit të nëntokës. Kur Akili u rrit, prijësit e akejve përgatiteshin për fushatën kundër Trojës. Tetida, që e dinte se ç'fat e priste Akilin, e fshehu atë në ishullin e Skirosit (në detin Egje); në pallatin e mbretit Likomed,

ku ai jetoi i veshur si grua. Por profeti Kalkant ia tregoi Menelaut vendin ku ishte fshehur heroi. Për ta kërkuar atë dërguan te Likomedi Odiseun, i cili me dinakërinë e tij e njohu Akilin dhe e nisi për në Trojë. Tetida e paralajmëroi djalin që të mos vinte i pari këmbën në bregun e Trojës (sipas orakullit, i pari që do të zbriste në breg do të gjente vdekjen), i dha atij armët që i kishte farkëtuar Hefesti, por megjithatë Akili u vra.

Teukri, mbreti i parë i Trojës, me origjinë nga Kreta, por që më vonë e la Kretën dhe u vendos në Azinë e Vogël, ku u martua me vajzën e lumit Skamandër. Ai i dha emrin vendit dhe qytetit të Trojës, që u quajt në fillim Teukri. 2. Hero grek, biri i mbretit të Salaminës, Telamon, vëllai i Ajaksit të Madh. Teukri shoqëroi Ajaksin në rrethimin e Trojës dhe u dallua për trimërinë e tij. Ajaksi vrau veten nga inati se Odiseu mori armët e Akilit. Mbasi u kthye në atdhe, Teukrin e përzuri i ati, sepse nuk u hakmor për vrasjen e të vëllait dhe nuk i solli eshtrat e tij. Pas shumë udhëtimesh ai u vendos në Qipro, ku themeloi një Salaminë të re.

Teutranti Shih: *Auga.*

Tezeu, hero i Atikës, biri i mbretit të Athinës, Egjeut, dhe i Etrës, mbretëreshës së Trezënës (qytet në Argolidë të Poloponezit). Për lindjen e tij legjenda thotë se mbreti i Athinës, Egjeu, kishte shkuar te orakulli i Delfit për të mësuar përse perënditë nuk i jepnin atij fëmijë. Orakulli i dha Egjeut një përgjigje të paqartë. Atëherë Egjeu shkoi të mbreti i Trezenës, Piteu, i cili menjëherë e gjeti enigmën e përgjigjes. Ai e kuptoi se Egjeu do të lindte një djalë, i cili do të ishte heroi më i madh i Athinës. Piteu donte që atdheu i heroit të madh të ishte Trezena, prandaj ai i dha Egjeut për grua vajzën e vet, Etrën, e cila lindi me të Tezeun. Sipas një varianti tjetër, ai që biri i Poseidonit dhe jo i Egjeut. Duke u larguar nga Trezena, Egjeu mori shpatën dhe sandalet dhe i fshehu nën një shkëmb, kurse Etrën e porositi që ta dërgonte Tezeun në Athinë, kur të ishte në gjendje të lëvizte shkëmbin dhe të merrte shpatën dhe sandalet e të atit. Tezeu u rrit në pallatin e gjyshit. Edukator i tij qe centauri Kiron. Ende fëmijë, ai tregoi guxim dhe forcë. Banorët e Trezenës tregonin se Herakliu, kur kishte ardhur të takohej me Piteun, e la lëkurën e luanit në një vend edhe vetë u ul në tryezë. Të shtyrë nga kërshëria, shumë fëmijë të qytetit, ndër të cilët edhe Tezeu, që nuk ishte atëherë veçse

Tezeu dhe Minotauri

shtatë vjeç, kishin rendur te Piteu, por kur panë lëkurën e luanit, të gjithë u trembën, me përjashtim të Tezeut, i cili, duke kujtuar se kishte përpara një luan të vërtetë, i mori shpatën një skllavi dhe u afrua që të godiste kafshën e egër. Kur u bë 16 vjeç, mësoi nga e ëma sekretin e lindjes së tij. Ai me lehtësi ngriti shkëmbin, mori shpatën e sandalet dhe u drejtua për në Athinë. Tezeu nuk mori rrugën detare, por atë më të rrezikshmen, tokësoren. Rrugës ai kreu një varg bëmash: 1. Pranë Epidaurit ai vrau hajdutin Perifet të mbiquajtur Korinet (topuzmbajtës), që zinte pusi në rrethet pranë dhe vriste kalimtarët, duke i goditur me një topuz hekuri. 2. Duke kaluar istmin e Korintit, Tezeu vrau hajdutin Sinid të mbiquajtur Pitiokampt (përkulës i pishave). I pajisur me një forcë të madhe, Sinidi përkulte pishat më të trasha, afronte majat e tyre dhe lidhte aty kalimtarët që kishte zënë. Degët, kur drejtoheshin, i shqyenin këta fatzinj. Tezeu e shqeu hajdutin me po të njëjtën mënyrë. 3. Në kufirin midis Megarës dhe Atikës Tezeu vrau Skironin, i cili i detyronte kalimtarët që kapte, t'i lanin atij këmbët në majën e një shkëmbi dhe që këtej, pa asnjë mundim, me një të goditur i përplaste në det. Tezeu e hodhi Skironin në det, por deti dhe toka nuk donin ta prananin trupin e hajdutit, kështu ai qëndroi për disa kohë i varur në ajër dhe më në fund u shndërrua në shkëmb. 4. Në Eleusinë Tezeu mundi Kirkionin, që i detyronte kalimtarët të luftonin me të dhe pas kësaj i masakronte. 5. Në lumin Kefis heroi vrau Damastin, të mbiquajtur Prokrust (që shtrin, zgjat gjymtyrët). Kur Tezeu arriti në Athinë, ai u paraqit te Egjeu. Medea, që kishte ardhur nga Korinti në Athinë dhe që e kishte bërë për vete mbretin, i ngjalli atij dyshime për heroin, i cili tani ishte bërë i dëgjuar për bëmat e tij. Nga frika se mos djali i saj, Medi, humbiste pushtetin, Medea vendosi ta helmatiste Tezeun në një gosti që do të shtronte Egjeu. Por në çastin kur Tezeu u bë gati të pinte helmin, i ati e njohu të birin nga shpata. Medea u dëbua nga Athina dhe Tezeu u shpall trashëgimtar i fronit. Të pakënaqur nga ky vendim, bijtë e vëllait të Egjeut, Palantit, ngritën krye, por u vranë. Athina kishte shumë nevojë për t'u çliruar nga haraçi i tmerrshëm, me të cilin e kishte ngarkuar mbreti i Kretës, Minosi. Shtatë djem e shtatë vajza duhet të dërgoheshin në ishull që t'i hante Minotauri. Pa pritur vendimin e të atit, Tezeu u tregua i gatshëm për të luftuar dhe për të çliruar vendin nga haraçi i tmerrshëm. Ai u bashkua me viktimat që u ishte përcaktuar fati dhe u nis për në Kretë. Vajza e Minosit, Ariana, u dashurua pas Tezeut, i cili do ta merrte me vete në Athinë e do të martohej me të po të dilte i gjallë nga labirinti. Ariana e ndihmoi Tezeun, duke i dhënë një fije që do ta drejtonte në labirint e do t'i lehtësonte kthimin, në qoftë se do dilte fitues. Tezeu e vrau Minotaurin dhe e shpëtoi Athinën nga haraçi i

sipër këtë hakmarrje. I armatosur ai e goditi Uranin. Sipas legjendës, nga pikat e gjakut të tij që ranë në tokë, lindën Erinitë dhe Gjigantët, kurse nga shkuma që u formua kur trupi i Uranit ra në det, doli Afërdita. Pas vdekjes së Uranit, Kroni mori pushtetin.

Urania (gr. qiellore), muza e astronomisë dhe e gjeometrisë. Paraqitej si një vajzë e re, që mbante në kokë një kurorë yjesh, në këmbë një glob, kurse në dorë një kompas.

V-Xh

Vampiri, i vdekur që, sipas besimeve popullore, dilte natën nga varri për të thithur gjakun e njerëzve të gjallë. Në kuptimin e figurshëm vampir quhet ai që shfrytëzon pa mëshirë të tjerët, gjakpirës.

Venelia, hyjneshë e lashtë romake e detit, që mbronte detarët. Sipas Virgjilit ajo ishte gruaja e Faunit.

Venera, hyjneshë romake që identifikohej me Afërditën greke (Shih: *Afërdita).*

Vertumni, hyjni romake me origjinë etruske, burri i Pomonës. Ai ishte perëndia e stinëve dhe veçanërisht e stinës së vjeshtës dhe, si i tillë, përkujdesej për vjeljen e rrushit dhe për mbledhjen e pemëve. Ai mbronte edhe tregtinë. Në Romë Vertumni kishte një tempull ku mblidheshin tregtarët. Festa për nder të tij bëhej më 13 gusht. Vertumni ishte simbol i vitit, i ndryshimeve të tij dhe i paqëndrueshmërisë së gjërave. Paraqitej si një djalosh me gërshërë krasitjeje në njërën dorë dhe me një kanistër me pemë në dorën tjetër.

Vesperi, ylli i mbrëmjes. Shih. *Hesperi.*

Vestia, një nga hyjneshat më të mëdha romake, kulti i së cilës, pa dyshim, e ka zanafillën që në kohë shumë të vjetra, meqë ajo identifikohej me hyjneshën Hestia, që adhurohej si nga grekët ashtu edhe nga trojanët. Vestia ishte para së gjithash hyjnesha e vatrës. Ajo paraqitej jo nga një statujë, por nga zjarri, simboli i saj i gjallë. Çdo qytet kishte vatrën e tij dhe zjarrin e tij të shenjtë që mbahej ndezur nga priftëreshat, vestalet. Shuarja e zjarrit quhej fatkeqësi e madhe për qytetin. Zjarri ndizej përsëri me anë të rrezeve të diellit, që përqendroheshin në një pasqyrë (në kohë të vjetra e ndiznin duke fërkuar dy shkopinj druri). Kulti i Vestias, i vendosur nga Numa Pompili. vazhdoi derisa lindi krishterimi.

Vestalet, priftëresha të hyjneshës Vesta në Romë. Kolegjiumi i vestaleve ishte themeluar nga Numa Pompili. Në fillim vestalet zgjidheshin nga mbreti, më vonë nga pontifiku. Ato duhet të ishin nga familjet e para të Romës dhe nuk duhej të kishin asnjë të metë trupore. Detyra e tyre kryesore ishte të ruanin tempullin e Vestës dhe të mbanin ndezur zjarrin e shenjtë të hyjneshës. Ato dorëzoheshin vestale që në moshën 9 ose 10 vjeç dhe shërbimi i tyre vazhdonte 30 vjet. Gjatë kësaj ko-

he ato premtonin se nuk do të martoheshin dhe do të ruanin dëlirësinë e tyre. Ajo që shkelte premtimin e dëlirësisë ose e linte zjarrin të shuhej, dënohej me vdekje. Vestalen e kallnin të gjallë në dhe. Por vestalet gëzonin një respekt të madh. Nga të gjitha gratë romake, vetëm ato gëzonin të drejtën të kishin pasuri. Konsujt romakë përuleshin përpara tyre kur i takonin. Ato kishin gjithashtu të drejtën e faljes. Në qoftë se një vestale takonte rrugës një kriminel që e çonin në vendin e ekzekutimit, ajo i shpëtonte atij jetën, pasi të jepte siguri se takimi qe i rastit. Kushdo që fyente vestalet dënohej me vdekje. Ato kishin një vend nderi në të gjitha shfaqjet. Në fillim ishin 4 vestale, më vonë numri i tyre arriti në gjashtë. Gjatë dhjetë vjetëve të para ato mësonin detyrën e tyre, gjatë dhjetë vjetëve vijuese e ushtronin këtë detyrë, ndërsa gjatë dhjetë vjetëve të fundit mësonin të tjerat. Mbasi kalonin tridhjetë vjet, ato bëheshin të lira dhe mund të martoheshin, por ato shumë rrallë e përdornin këtë privilegj, që u jepej atyre vonë. Shumë prej tyre preferonin ta kalonin fundin e jetës atje ku kishte kaluar pranvera e tyre dhe zakonisht ato bëheshin udhëheqëse për nxënëset e reja. Kolegjiumi i vestaleve ekzistoi deri në vitin 389 p. e. s., kur u prish nga perandori Teodos.

Vëllezërit e Arvalit, kolegjium i priftërinjve romakë që i kushtohej kultit të Dea Dias, hyjneshës së vjetër romake të bujqësisë. Sipas legjendës, kolegjiumin e themeloi Romuli me dymbëdhjetë bijtë e Aka Larencias (që këtej vjen edhe fjala vëllezër, që përdornin anëtarët e tij). Në fillim arvalët pranoheshin me kooptim, por më vonë ata caktoheshin nga perandori, i cili shpeshherë ishte edhe kryetar. Tempulli dhe druri i shenjtë i Dea Dias ndodheshin në rrethinat e Romës. Festa e hyjneshës bëhej në muajin maj dhe zgjaste tri ditë. Dita e parë dhe e tretë kremtohej në Romë me flijime dhe me tryeza të përbashkëta, ndërsa dita e dytë kremtohej në Tempull. Atë ditë organizoheshin lojëra dhe rendje në arenën e cirkut. Në ceremoninë e ditës së dytë arvalët këndonin këngë. Kolegjiumi i Vëllezërve të Arvalit duhet të jetë zhdukur në gjysmën e shekullit III.

Vidasusi, në besimin e ilirëve ishte perëndi që mbronte pyjet, burimet dhe fushat. Në monumente ai paraqitet i shoqëruar nga gruaja e tij, Thana. Në Topusk, në Kroaci, pranë një burimi uji mineral janë gjetur katër altarë kushtuar këtij çifti. Në të njëjtën krahinë janë gjetur gjithashtu mbeturinat e një faltoreje kushtuar Silvanit si dhe shumë altarë të tjerë me emrin e kësaj hyjnie romake. Duke u bazuar në këtë fakt, mitografët kanë arritur në një përfundim të drejtë se Vidasusi në besimin ilir kishte atribute të ngjashme me ato të hyjnisë roke Silvan — mbrojtësin e burimeve, të pyjeve dhe fushave, kurse Thanën e kanë identifikuar me hyjneshën romake Diana. Vidasusi dhe Thana adhuroheshin shumë nga pjesa më e madhe e popullsisë ilire, sidomos nga ata që merreshin me blegtori, si Dalmatët. Vidasusi ka qenë hyjni supreme e ilirëve në panteonin ilir prandaj zinte një vend shumë të rëndësishëm. Por kulti i Vidasusit, Silvanit ilir gjeti adhurues edhe në shtresat e ulëta popullore të Romës dhe të Italisë. Ai u përhap edhe në provinca të largëta të perandorisë. Kjo dëshmon për ndikimin e kultit të pasur ilir në vetë panteonin romak.

Viktoria (lat. fitore) Shih: *Nika.*

Vinalitë, festa që bëheshin në Romë më 23 prill, kur provohej vera e re (vinalitë e para ose urbane) dhe më 19 gusht në vigjiljen e vjeljes së rrushit (vinalitë fshatare). Vinalitë lidhen me kultin e Jupiterit e të Venerës, që konsiderohej si hyjnesha e kopshteve.

Vitoreja, qenie e mitologjisë shqiptare, që përfytyrohej si një gjarpër i trashë e i shkurtër me brirë të artë, pa helm. Besohej se ajo pillte ar, ruante shtëpinë dhe i sillte asaj mbarësi. Në trevën më jugore të truallit shqiptar, në Çamëri, Vitoret janë tri Fatitë e mira që mendohet se i vinë foshnjës natën e tretë të lindjes e i caktojnë fatin që do të ketë në jetë. Emri Vitore vjen nga Vejtare (ajo që end pëlhurë, endëse). Kështu pra, te Vitoreja duhen kërkuar tri vajzat e fatit që endin pëlhurën e jetës, të cilat ngjasojnë me tri Moirat (Parkat) e mitologjisë greke.

Vurkollaku, në mitologjinë shqiptare është lugat a vampir. Sipas legjendës popullore, çdo kufomë mbi të cilën ka kapërcyer një mace a një kafshë tjetër, bëhet vurkollak. Besonin se një kufomë e tillë nuk prishej dhe mbi varrin e saj dukej çdo natë një dritë e dobët. Pas disa ditësh kufoma ngrihej, sillej rrotull dhe përhapte lloj-lloj të këqijash.

Xhindet, figura të besimeve dhe të përrallave popullore me origjinë nga Lindja. Janë shpirtrat e të vdekurve që nuk gjejnë qetësi ose për shkak të fajit të tyre, ose sepse i kanë fyer. Sipas besimeve të vjetra, ato dilnin natën dhe pushtonin njerëzit që i kishin fyer. Cilido që pushtohej nga xhindet, tërbohej. Që këtej e ka prejardhjen shprehja «e zunë xhindet» (u tërbua). Besimi te xhindet e ka zanafillën te përfytyrimet primitive animiste. Xhindet kanë tiparet e larvëve greke ose të lemurëve romakë.

Y

Yjet, njerëzit e vjetër i konsideronin yjet si qenie hyjnore e të mbinatyrshme. Shumë yje e yjësi lidhen me një mit ose me një legjendë. Këtu do të flasim kryesisht për Zodiakun dhe shenjat e ndryshme që e përbëjnë atë. Zodiaku përbëhet nga 12 yjësi nëpërmjet të cilave kalonte dielli gjatë rrugës që supozohej se bënte ai rreth tokës. Të vjetrit ekzis-

tencën e këtyre yjësive të ndryshme e lidhnin me mite të ndryshme. Kështu yjësia e Dashit lidhej me mitin mbi Friksin dhe Helën; ajo e Demit lidhej me mitin mbi Evropën; Binjakët ishin Kastori dhe Poluksi, që nganjëherë quheshin Dioskurë. Zeusi i vendosi të dy vëllezërit binjakë në kupën e qiellit, prej nga ku drita e tyre mbronte dhe drejtonte lundërtarët. Gaforrja qe dërguar nga Hera, për të shqetësuar Herakliun në luftën e tij kundër Hidrës së Lernit; ajo qe copëtuar nga heroi dhe qe vendosur në qiell; Luani, ishte luani i pyllit të Nemeut, i cili u vra nga Herakliu; Virgjëresha, sipas disave, duhet të jetë Temida, gruaja e dytë e Zeusit dhe, sipas të tjerëve, Astrea, vajza e Temidës (ose Erigona). Peshorja lidhet me mitin mbi Astrenë, e cila, kur filloi epoka e hekurit, e la tokën dhe u ngjit në qiell; Akrepi ishte ai që me pickimin e tij shkaktoi vdekjen e Orionit; Shigjetari është i lidhur me centaurin Kiron; Bricjapi (briri i dhisë) ishte shenjë që lidhej me dhinë e shenjtë Amalte, mëndesha e Zeusit. Edhe mjaft yjësi të tjera lidhen me mite: Arusha e Madhe lidhet me mitin mbi Kalistonë; Arusha e Vogël, përbëhet nga yje që paraqesin mëndeshat e Zeusit; Hiadat ishin vajzat e Atlasit, që qanin për vdekjen e vëllait të tyre, Hias; Orioni, më i shkëlqyeshmi nga yjet, ishte gjiganti gjuetar që u vra nga Artemida. Ai gjuante i shoqëruar nga Langonjtë, yjësitë Qeni i Madh dhe Qeni i Vogël.

Z

Zagreu, një nga emrat e Dionizit në misteret e orfikëve.

Zanat, figurë e besimeve popullore shqiptare, që përfytyrohej si një vashë me një bukuri të rrallë (në jug të Shqipërisë ajo quhej Zëra). Për disa mitografë, ajo ishte muza e maleve shqiptare, që banonte në grykat e Alpeve të Shqipërisë së Veriut, ku çdo mal kishte Zanën e vet. Ajo ishte një qenie hyjnore plot trimëri e egërsi. Nderi më i madh për një hero ishte të quhej trim si Zana ose të kishte një armë që, siç, thuhet, vret si Zana. Zanat këndonin natën nëpër burime, kërcenin dhe luanin, mblidhnin lule dhe laheshin lakuriq. Po Zana edhe ndëshkonte, duke shituar çdo njeri që guxonte të hidhte vështrimin kur ajo lahej. Prandaj, sipas besimeve popullore, shegtari, para se të kalonte nëpër këto vende, kollitej që t'i jepte kohë Zanës që lahej, të largohej. Ajo i donte trimat shqiptarë dhe i ndihmonte në luftë, sikurse Atena Palada e Homerit ndihmonte dashamirësit e saj, Diomedin dhe Odiseun. Zana frymëzonte edhe këngëtarin e maleve, sikurse muza greke poetin lirik për këngët popullore të kënduara me lahutë. Disa mitografë janë të mendimit se emri Zana buron nga latinishtja Diana. Kulti i fortë i Zanës në Shqipëri dhe në mbarë Gadishullin Ballkanik të kohës antike na bën të mendojmë se te Zana kemi të bëjmë me një hyjni vendase paragreke. Në

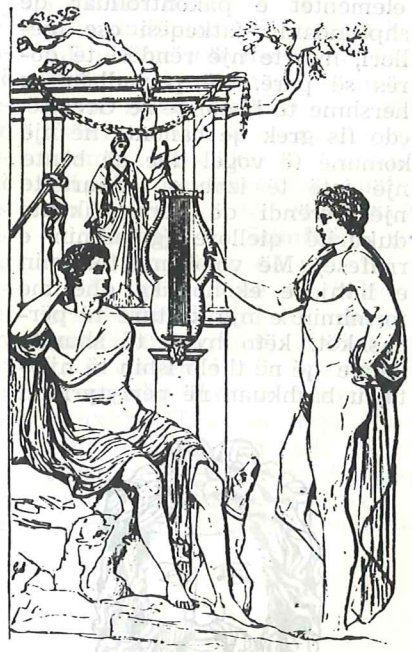
kuptimin e figurshëm Zanë do të thotë vajzë e bukur.

Zefiri, njera nga katër erërat. Ishte personifikimi i erës pranverore. Në «Iliadë» Zefiri është një erë e fortë, e lagësht. Më vonë atë e konsideronin si një erë të lehtë, në Itali Zefiri ishte flladi pranveror, që sillte shkrirjen e borës. Te grekët Zefiri ishte një hyjni, biri i Astreut dhe Eojës, vëllai i Boreut, i Eurit dhe i Notit. Harpia Podargë lindi me Zefirin kuajt magjikë që i mori Akili. Atë e paraqitnin në trajtën e një të riu, me fletë laramane si të fluturës, me një fytyrë të ëmbël e të qetë, me ballin të mbuluar me manushaqe dhe aguliçe, duke rrëshqitur zhveshur përmes erërave me lehtësi dhe hijeshi dhe, duke mbajtur në dorë një kanistër me lule pranverore. Në poezinë e re evropiane, Zefir do të thotë erë e lehtë dhe e këndshme.

Zefiri

Zeti, hero grek, njëri nga argonautët. Ishte biri i Boreut dhe i Oritisë dhe kishte vëlla binjak, Kalaidin. Zeti dhe Kalaidi shpesh quhen Boreadë. Ata kishin fletë edhe te koka, edhe te këmbët. Motra e tyre, Kleopatra, ishte martuar me Fineun, mbretin e Salmidesë në Tesali. Kur argonautët qëndruan në Salmide, Kleopatra dhe fëmijët e saj ishin në burg me urdhër të mbretit, që u kishte besuar shpifjeve të një rivaleje. Zeti dhe Kalaidi e shfronësuan Fineun dhe vunë në fron djemtë e Kleopatrës. Sipas një tradite tjetër, ata e çliruan Fineun nga Harpitë, që i rrëmbenin dhe i ndynin atij të gjitha ushqimet. Të dy vëllezërit u vranë nga Herakliu në ishullin e Tenesit.

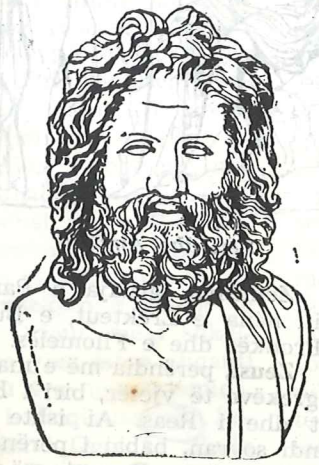

Zeti dhe Amfioni

Zeuksipa, gruaja e Pandionit, nëna e Erekteut, e Butit, e Pronkës dhe e Filomelës.

Zeusi, perëndia më e madhe e grekëve të vjetër, biri i Kronit dhe i Reas. Ai ishte perëndi sovran, babai i perëndive dhe i njerëzve. Banonte në ma-

jën e malit Olimp, midis perëndive qiellore. Në fillim Zeusi ishte perëndi e dukurive atmosferike, ai që ndriçonte qiellin, që e mbulonte atë me re, që derdhte në tokë shiun dhe borën, që lëshonte vetëtimën dhe bubullimën (thoshin gjithashtu se «Zeusi gjëmonte» ose «Zeusi sillte shi»). Megjithatë, në një vend si Greqia ku mbizotëronte bujqësia, pushteti i ngushtë i një perëndie mbi elementët e pakontrolluar që shpërndanin fatkeqësi ose pjellori, merrte një rëndësi të dorës së parë. Në periudhën e hershme të historisë së Greqisë, çdo fis grek që banonte në një komunë të vogël dhe që bënte një jetë të izoluar, adhuronte një perëndi që personifikonte dukuritë qiellore (gjëmimin e rrufesë). Më vonë, me forcimin e lidhjeve ekonomike dhe me formimin e një kulture të përbashkët, këto hyjni të shumta lokale që në thelb ishin të njëjta, u bashkuan në përfytyrimin e njerëzve në një hyjni të përbashkët që mori emrin Zeus. Me lindjen e shoqërisë me klasa e të shtetit skllavopronar, Zeusi mori atribute shoqërore. Ai përfytyrohej si perëndi që kishte vendosur rregullat shoqërore; ai u jepte njerëzve ligjet, vendoste pushtetin mbretëror, mbronte familjet, shtetet dhe dënonte cilindo që shkelte rregullat shoqërore të vendosura nga ai. Sipas variantit kryesor të mitit, Kroni, i shqetësuar nga fëmijët e tij të shumtë, të cilët ndonjë ditë mund ta përmbysnin, i gëlltiste foshnjat e tij të porsalindura. Kur lindi Zeusi, Rea i dha Kronit të gëlltiste në vend të foshnjës një gur të mbështjellë me shpërgënj. Sipas një varianti tjetër të mitit, Zeusin e lindi e ëma në ishullin e Kretës, në një shpellë, tinëz nga Kroni. Këtu ai u rrit nga nimfa Adraste, i mbrojtur nga priftërinjtë Kuretë, i ushqyer nga dhia Amaltè. Kur u rrit, Zeusi u ngrit kundër të atit, përmbysi Kronin dhe titanët. Ai e detyroi Kronin të nxirrte nga barku vëllezërit dhe motrat e tij. Pasi e përmbysi Kronin, ai e ndau pushtetin mbi botën me dy vëllezërit e tij, Poseidonin dhe Hadin; ai mori për vete qiellin, Poseidoni mbretëroi mbi det, kurse Hadi mori mbretërinë e nëntokës. Pas kësaj ndarjeje, Zeusi qe i detyruar të përballonte një luftë të tmerrshme kundër gjigantëve (nuk duhen ngatërruar me titanët që përmbysën Kronin). Gjigantët morën përsipër të sulmonin Zeusin në qiell. Për këtë ata vendosën malin Osa mbi malin Pelion. I frikësuar,

Zeusi

Zeusi thirri në ndihmë të gjitha hyjnitë e hyjneshat. Lufta e perëndive dhe e gjigantëve qe e gjatë dhe e tmerrshme. Megjithatë perënditë korrën fitore. Sipas legjendës, gjigantët, të mundur, qenë përplasur në brendësinë e malit Etna (përpjekja për të shpjeguar tërmetin dhe shpërthimet vullkanike me zemërimin e gjigantëve). Fitorja mbi gjigantët i siguroi Zeusit pushtetin suprem mbi perënditë e njerëzit. Gruaja e Zeusit u bë Hera. Fëmijët e tyre ishin Aresi, Heba, Hefesti. Përveç tyre Zeusi kishte shumë fëmijë me hyjnesha të tjera. Kështu, nga martesa e Zeusit me Latonën (Leton) lindën Apoloni dhe Artemida, me Demetrën lindi Persefonin, me Dionën lindi Afërditën, me Temidën — Orët dhe Moirat. Semela lindi me Zeusin Dionizin etj. Zeusi pati aventura dashurie edhe me gra të vdekshme. Kështu Alkmena lindi me Zeusin Herakliun, Leda lindi Helenën etj. Në mitet me marrëdhëniet familjare të Zeusit janë ruajtur kujtimet mbi martesën me grupe dhe mbi familjen patriarkale, që kanë ekzistuar në shoqërinë primitive. Faltorja kryesore e Zeusit ishte Olimpia në Elidë, ku ndodhej tempulli i dëgjuar i Zeusit dhe ku për nder të tij qenë organizuar lojërat olimpike. Në kultin e Zeusit ruheshin mbeturina të totemizmit; kafsha e tij e shenjtë ishte shqiponja, nganjëherë edhe demi. Atribute të Zeusit ishin mburoja, skeptri, nganjëherë edhe çekani. Në Romë kulti i Zeusit shkrihej me kultin e hyjnisë lokale të Jupiterit. Në artin antik Zeusi paraqitej në trajtën e një sundimtari të plotfuqishëm ndenjur në fron me skeptrin dhe Niken në duar, me një shqiponjë pranë fronit. Në letërsinë antike Zeusi na del si personazh në poemat homerike, ku paraqitej si i pari i perëndive dhe sundimtar suprem i të vdekshmëve.

Zogjtë e Stimfalit, zogj të përbindshëm që jetonin me mish njeriu dhe që banonin pranë një liqeni të quajtur Stimfal (në Arkadi). Krahët, koka dhe sqepi i tyre ishin të bakërta dhe thonjtë i kishin si kanxha. U vranë nga Herakliu. Miti që bën fjalë për fitoren mbi zogjtë e Stimfalit pasqyron sukseset e para të njeriut mbi forcat e natyrës.

TREGUESI

Abanti
Abaridi
Abderi
Aborigjenët
Abundacia
Admeti
Adonisi
Adrastea
Adrasti
Aedona
Afërdita
Agamedi
Agamemnoni
Agava
Agenori
Aglaja
Aglaura
Ajaksët
Aka Larencia
Akademi
Akamanti
Akarnani
Akasti
Akati
Akelou
Akeronti
Akesti
Akeu
Akidi
Akili
Ako, Alfito dhe Morno
Akonsi
Akrisiu
Akrisiona
Akteoni
Aktori
Alastori
Aleksandra
Aleksandri
Alektrioni
Aleti
Alfeu
Alfito
Alkesta
Alkeu
Alkinoi
Alkiona
Alkioneu
Alkionidat
Alkmena
Alkmeoni
Aloidët
Alopa
Altari
Altea
Altemeni
Amaltea
Amata
Amazonat
Ambrozi
Amfiarau
Amfiktioni
Amfiloku
Amfioni
Amfitea
Amfitrioni
Amfitrita
Amfoteri
Amikli
Amiku
Amimona
Amon (Amon—Ra)
Ampeli
Amuli
Amuri
Anankea
Androgeu
Andromaka
Andromeda
Animizmi
Ankili
Ankizi
Antea
Antenori
Anteroti
Antesteritë
Anteu
Antigona
Antiklea
Antiloku
Antinoi
Antiopa
Antropomorfizmi
Anubisi

Anzotika
Aonidat
Apisi
Apoloni
Arakna
Areioni (Arion)
Aresi
Areteja
Aretuza
Argea
Argiopa
Argo
Argonautët
Argu
Argusi
Ariana (Aridna)
Arimani
Arioni
Aristeu
Arkadi
Armati
Arsinoi
Artemida
Arreforitë
Askalafi
Askanji
Asklepi
Asopi
Astarta
Asteria
Asteropa
Astianaksi
Astinoma
Astioka
Astrolatria
Astrea
Ata (Atea)
Atalanta
Atamanti
Atargatida
Atena
Atidi (Atis)
Atlanti (Atlasi)
Atlantida
Atreu
Atributi
Atridët
Atropoja
Auga
Augurët
Aurora
Autoliku
Automedoni
Autonoja
Auzonët
Auzoni
Averni
Avgjia (Ozhiasi).

Bakanalet
Bakantet
Bakus
Bashka e artë
Baukida
Bebrikët
Belerofonti
Beli
Belona
Bendida
Bianti
Bindi
Bitoni
Blatimi
Bonadea
Boreadët
Boreu
Branku
Briareu
Briri i bollëkut
Briseida
Britomantida
Brivetmi
Bronti
Busirisi
Bushtra
Buti

Cefali
Cefeu
Ceiksi
Cekrepi
Celeu
Centaurët
Cerberi
Ceres (Cerera)
Cerkioni
Cetoja
Ceu
Cibela
Ciklopët
Ciniri
Circia
Citerea
Citeroni

Dafna
Dafnisi
Daktilët
Damasti
Danaidat
Danaiu
Danaja
Dardani
Dauni
Dedali
Deidamia
Deifila
Deifobi
Dejanira
Dejmi
Delfi
Demat e Heliosit
Demetra
Demi i Kretës
Demodoku
Demofonti
Demonët
Dendritida
Derri i Erimantit
Derri i Kalidonit
Deukalioni
Dia
Diana
Didima
Didona
Dikea
Diktina
Diktiu
Diomedi
Diona
Dionizi

Dioskurët
Dirka
Disi
Diskordia
Ditirambi
Divi
Dodona
Doloni
Dorida
Dragoi
Dreri i Cerineut
Driadat
Driopa
Driopi
Dyrrakium
Dhevështruesi
Dhëmbët e dragoit
Dhuratat e Danajve

Ea
Eaku
Eantët
E bukura e dheut
Edipi
Eeti
Efialti
Efrosina
Egeoni
Egeria
Egestata
Egiali
Egida
Egina
Egisti
Egjeu
Egjipti
Eilitia
Eirena
Ejdotea
Ekidna
Ekioni
Ekoja
Elektra
Elektrioni
Eleni
Eleu
Eleusinet
Eleusini
Elini
Elpenori
Emationi
Emira
Empuza
Enareta
Endeida
Endimioni
Eneu
Enioja
Enipeu
Enomai
Enona
Enopioni
Eoja
Eoli
Epafi
Epeu
Epigonët
Epimenidi
Epiteti
Eponimi
Epopeu
Eratoja
Erebi
Erekteu
Ergini
Erida
Eridani
Erifili
Eriksi
Eriktoni
Erinitë
Erisiktoni
Eropa
Erosi
Eskulapi
Esoni
Etemea
Eteokli
Eteri
Etiopët
Etna
Etra
Eufemi
Euforbi
Euforioni
Euhemerizmi
Eumenidët
Eumeu
Eumolpi
Euneu
Eunomia
Euri
Euriala
Euriali
Euribati
Euribia
Euridika
Euriklea
Euriliku
Eurimedomi
Eurinomi
Euripili
Euristeu
Euriti
Euritioni
Evadna
Evandri
Evipa
Evrinomi
Evropa
Evterpi

Faltorja
Fama
Fames
Fatitë
Fatuma
Fauna
Fauni
Faustuli
Feakët
Feba
Febusi
Fecialët
Fedra
Fegjeu
Feniksi
Fetishizmi
Fetoni
Fetuza
Filemoni dhe Baukida

Filida
Filira
Filokteti
Filomela
Fineu
Flama
Flaminët
Flegetoni
Flegjiu (Flegjiasi)
Flijimi
Floçka
Flora
Fobi
Foli
Fonsi
Forbanti
Forkiu
Fornaka
Foroneu
Fortuna
Fosfori
Friksi
Furitë
Fushat e Elizeut

Galancia
Galatea
Ganimedi
Gerioni
Gërshetëza
Gigu
Glauka
Glauku
Gordiu
Gorgofona
Gorgonat
Grabofçi
Graciet
Graiet

Gjea
Gjeniu
Gjigantët
Gjigantomakia
Gjuetia e Kalidonit

Hadi
Harmonia
Harpitë
Haruspikët
Heba
Hefesti
Hekata
Hekatomba
Hekantokirët
Hektori
Hekuba
Hela
Helena
Heleni
Heliadat
Helika
Helikoni
Heliosi
Hemera
Hera
Heraklidët
Herakliu
Hermafroditi
Herme
Hermesi
Hermiona
Heroi
Heroja
Hersa
Hesiona
Hesperi
Hesperida
Hespridat
Hestia
Hiadat
Hiasi
Hiasinti
Hidra e Lernit
Hierodulët
Hije
Hilaira
Hili (Hilasi)
Hili
Himeneu
Himera
Hiperboreanët
Hiperioni
Hipermnestra
Hipnosi
Hipodamia
Hipokampi
Hipokrena
Hipolita
Hipoliti
Hipomedonti
Hipomeni
Hipsipila
Hiret
Hirieu
Hyjnesha e Paŗosit

Iasioni
Idët
Idi
Idmoni
Idomeneu
Idoteja
Idhulli
Ifianaza
Ifida
Ifigjenia
Ifikli
Ifiti
Ifiu
Ika
Ikari
Ikariu
Iksioni
Ili
Ilioni
Ilitia
Inaku
Inkubacioni
Inoja
Ioja
Irena
Iri
Iria
Irida
Iridani
Isida
Ismena
Itaka
Itili
Itisi

Janusi
Japeti
Jarba
Jasioni
Jasoni
Jashtësmet
Jobati
Jokasta
Jola
Jolau
Jonidat
Joni
Judi
Juli
Junona
Jupiteri
Juventa

Kabirët
Kadmi
Kaduceu
Kakusi
Kalaidi
Kali i Trojës
Kaliopi
Kalipsoja
Kaliroi
Kalistoja
Kalkanti
Kamenat
Kamila
Kandauli
Kaosi
Kapaneu
Karibda
Karikloja
Karkanxholli
Karmenta
Karoni
Kasandra
Kasiopea
Kasotida
Kastalia
Kastori
Katallani
Katreu
Kebreni
Kefali
Kefeu
Keiksi
Kekropi
Kelenoja
Keleu
Keneu
Kerët
Kerineut (dieri i)
Kerkioni
Ketoja
Kibela
Kidipa
Kimera
Kiniri
Kinti
Kiona
Kirena
Kironi
Kiteroni
Kleobisi
Kleopatra
Klimena
Klioja
Klitemnestra
Klitia
Kliti
Klorida
Klotoja
Kodri
Kohët
Kokiti
Koresi
Kori
Koronida
Kotito
Kreonti
Kreteu
Kreusa
Krisaori
Kriseida
Krisi
Krisipi
Krisotemida
Kroni
Kronosi
Ksanti
Ksuti
Kteati
Ktoniut
Kuçedra
Kuirinalitë
Kuirini
Kukudhi
Kulti
Kulti i Perëndive të Olimpit
Kupidoni
Kuretët

Labdaku
Labirinti
Ladoni
Laerti
Laiu
Lakesis
Lamia
Lampetia
Laodamia
Laodika
Laokoonti
Laomedonti
Laonoma
Lapitët
Lara
Larët
Lari (Lauri)
Larvët
Latini
Latona
Laura
Lavinia
Leandri
Learku
Leda
Lemurët
Lestrigonët
Leta
Letoja
Leukipi
Leukotea
Leukotoja
Liberi
Libitina

Librat Sibilinë
Likaoni
Likeu (liceu)
Likomedi
Liku
Likurgu
Limosi
Lini
Linkeu
Lojërat e Nemeut
« Istmike
« Olimpike
« Pitike
« Shekullore
Lotida
Lotofagët
Luani i Nemeut
Lubia
Luciferi
Lufta e Trojës
Lugati
Luperkalët
Luperku
Lutja

Llamja

Maja
Makaoni
Makaria
Makthi
Manët
Mantika
Mantoja
Marpesa
Marsi
Marsiasi
Mauthi
Medauri
Medea
Medeonti
Meduza
Megara
Megera
Melampodi
Melanipa
Melanipi
Melanti
Melantiu
Melantoja
Meleagri
Melikerti
Melisa
Melpomeni
Memnoni
Menadat
Menekeu
Menelau
Menesteu
Menetiu
Menipa
Menta
Mentori
Merioni
Merkuri
Meropi
Meropsi
Metanira
Metida
Metiokea
Midasi
Miloni
Minerva
Miniu
Minosi
Minotauri
Mira (e)
Mirmidonët
Mirtili
Misteret
Miti
Mitra
Mnemozina
Moirat
Molionidët
Molla e sherrit
Momi
Mopsi
Morfeu
Mormo
Musageti
Museiori
Muta
Muzat
Muzeu
Najadat
Narcisi
Naupliu
Nausika
Necesitata
Nefela
Nektari
Neleu
Nemesida
Nenia
Neoptolemi
Neptuni
Nereidat
Nereu
Nesi
Nestori
Nëna e Madhe
Nëna e vatrës
Nikea
Nikipa
Nikostrati
Nikta
Nikteu
Nimfat
Nini
Nioba
Nisi
Noti
Numa Pompili
Numitori
Nusja e ujërave

Odisea
Odiseu
Ofeleti
Ogigu
Ogigjia
Oileu
Ojneu
Okni
Olimpi
Omfala
Omfali
Opsa
Oqeani
Oqeanidat
Ora

Orakulli
Oreadat
Oreitia
Oresti
Orët
Orfeu
Orfizmi
Orgjitë
Orioni
Oritia
Orku
Ormuzdi
Ortigjia
Ortri
Osa
Osirisi
Oti
Ozhasi

Paks
Palamedi
Paladiumi
Palemoni
Polinuri
Palada
Panacea
Panathinatë
Pandareu
Pandari
Pandioni
Pandora
Pandrosa
Panegjerik
Pani
Panteoni
Paridi
Parkat
Parnasi
Partenoni
Partenopa
Partenopeu
Partenos
Partini
Pasifaja
Pasitea
Pastrimi
Patrokli
Paupertata
Peani
Pefreda
Pegasi
Peleu
Peliadat
Pelioni
Peliu
Pelopi
Pelopia
Pellazgu
Penatët
Penelopa
Penia
Pentesilea
Penteu
Perdiku
Peribeja
Perifeti
Periklemeni
Permesidat
Peroja
Persea
Persefoni
Perseu
Përbindëshi
Pianepsitë
Pieridat
Pietata
Pigmalioni
Pigmetë
Piku
Piladi
Pindi
Pirami
Piriflegetoni
Piritoni
Pirra
Pirro
Pistori
Piteu
Pitia
Pitiokampit
Pito
Pitoja
Pitoni
Plakat
Pleiona
Plejadat
Pleksipi
Plisteni
Pluti
Plutoni
Podaliri
Podarku
Poliada
Polibi
Polidamanti
Polidekti
Polideuku
Polidora
Polidori
Polifemi
Polifonti
Polidi
Polikseni
Polimestori
Polimnia
Poliniku
Politi
Poluksi
Pimona
Pompa
Ponti
Pontifikët
Porfirioni
Portaoni
Poseidoni
Preti
Pretidat
Priami
Priapi
Priftërinjtë
Prokna
Prokrusti
Prometeu
Protesilau
Proteu
Prozerpina
Psamata
Psikea
Psikopompi
Pterelau

Qiparisi

Qiprida
Qipulli

Radamanti
Rea
Rea Silvia
Redikuli
Redoni
Reks Sakrorum
Remi
Rezi
Riti
Robigu
Romuli

Sabasi
Salakia
Salinët
Salmoneu
Sarpedoni
Satirët
Saturnalet
Saturni
Selena
Semela
Semiramida
Serapisi
Sfinksi
Sibilat
Sileni
Silvani
Silviu
Simplegadët
Sinidi
Sinoni
Sirenat
Siringa
Siriusi
Sizifi
Skamandri
Skeria
Skilla
Skironi
Soteri
Spartët
Stenelì
Stenobia
Stentori
Steropa
Stihija
Stiksi
Strofeu
Syqenëza

Shekullore (lojërat)
Shiu i artë
Shtojzovallet
Shtrigat
Shtyllat e Herakliut

Tacita
Tadeni
Tageti
Tajgeta
Talai
Talasioni
Tali
Talia
Taloja
Tamarisi
Tanatosi
Tantali
Targelitet
Tartari
Taumanti
Teia
Tekmesa
Telamoni
Telefi
Telegoni
Telemaku
Telemi
Telestori
Telkinët
Temida
Temistoja
Tempulli
Teogonia
Teonoja
Tereu
Terminalitë
Termini
Terpsikora
Tersandri
Tersiti
Tesmofora
Tesmoforitë
Testiu
Testori
Tetia
Tetida
Teukri
Teutranti
Tezeu
Të Mirat
Të Shtatët
Kundër Tebës
Tiadat
Tias
Tideu
Tiesti
Tifoni
Tikea (Tika)
Tindari
Tiona
Tiresiu
Tiroja
Tirsi
Tisba
Tisifona
Titanët
Titanidat
Titiu
Titoni
Tlepolemi
Tmoli
Toanti
Totemizmi
Trinakria
Triptolemi
Tritoni
Trofoni
Troi
Troili

Troja
Turni

Ulisi
Urani
Urania

Vampiri
Venelia
Venera
Vertumni
Vesperi
Vestia
Vestalet
Vëllezërit e Arvalit
Vidasusi
Viktoria
Vitoreja
Vinalitë
Vurkollaku

Xhind

Yjet

Zagreu
Zana
Zefiri
Zeti
Zeuksipa
Zeusi
Zogjtë e Stimfalit

FILLI I ZI I FISIT TIM

Thonë se një shqypshja sme
e largoft
e patpërgjelle të birin tre vjeç
për në kurbet.
Tek mgjitej për në fshatin tonë
mualo,
mbi e mbanin gjumët,
mbaj zvarritej kombadoras
përpjetë.
Ai atje n'be një admiral i flonshëm
i një flote tërthuej,
për e dha s'ëmës kurrë.
Atje e përmendi për të fundit herë,
në castin kur frynia po i
Gjyshes së tim eti shuhej.
in largua i biri njëzet vjeç.
Gjyshja ime tim ato
e nisi pa i mbushur
shtatëmbëdhjeto
Shnë ika nga nona
~~kur mbusha~~ njëzet e tre
në moshën

Dy djemtë ~~tanë~~
Tre ~~nuk kanë~~, mua ~~më~~ më ~~tanë~~
~~tregu~~
nonen e vet, Fi nga lano
pa i mbushur dy dekada ~~jetë~~ jetë
dhe koshtu, ~~ofrimbjet~~ dhe trishtimi
~~kolov~~ nga brezi në brez
si fill i zi po e ~~thot~~ ~~kolov~~
~~etnez~~ ~~po mbolloni dor~~
~~në kedo mollëkuq brezash~~.

1.V.1994